

EUR MEDITERRANEAN

Nr. 1
Dhjetor 2010

SHQIPËRIA: DREJT NJË MODELI TË RI TË ZHVILLIMIT
EKONOMIK POSTRANZICION.....20

SHQIPËRIA E GJELBËR DREJT EVROPËS SË GJELBËR:
ZHVILLIMI EKONOMIK I QËNDRUESHËM.....42

SHQIPËRIA EKONOMIKE DHE SHQIPËRIA SOCIALE:
SINËRGJIA MIDIS DY ASPEKTEVE TË ZHVILLIMIT.....113

BOTIM I UNIVERSITETIT MESDHETAR TË SHQIPËRISË

EUROMEDITERRANEAN

Revistë periodike shkencore

1

Dhjetor 2010

Tiranë, Dhjetor 2010

© UMSH PRESS

EUROMEDITERRANEAN

Revistë shkencore

Botim i UNIVERSITETIT MESDHETAR TË SHQIPËRISË

Nën Drejtimin e Akad.Asoc. Prof. Dr Anastas ANGJELI

Bordi i Nderit

Prof.Dr.Arben Puto

Prof.Dr.Artistotel Pano

Prof.Dr.Sabah Hilmija

Prof.Dr.Ilia Kristo

Prof.Dr.Emin Riza

Prof.Dr.Vasil Tole

Bordi Drejtues-Shkencor -Editorial

Kryetar

Prof.Dr.ANASTAS ANGJELI

Akademik i Asoc.

Anëtarë

Prof.Dr.Kosta Bajraba

Prof.Dr Ilia Kristo

Prof.Dr. Esmeralda Uruçi

Prof.Dr. Stefan Çapaliku

MA. Ben Blushi

Prof.Asoc. Mimoza Manxhari

Prof.Dr.Orfea Dhuci

Dr. Hysen Çela

Dr. Altin Hoti

Dr. Fatos Ibrahim

Dr.Skender Demaliaj

MA. Gjergj Teneqexhi

MA. Ardian Petollari

MA. Nevila Rama

MA Jona MARASHI

MA. Ilir Aliaj

MA.Besnik Leskaj

MA. Kriton Kuci

MA. Etleva Vertopi

MA.Merita Myftari

MA. Emilio Cika

Kryeredaktor

MA. Ilir HEBOVIIJA

Redaktorë Shkencore

MA.Nevila RAMA

MA.Kriton KUÇI

Kopertina Quick Advertise

Korrektor: Alda Gjoni

Faqesja: Alda Gjoni

© UMSH PRESS

PËRMBAJTJA

HYRJE.....	5
NEVOJA PËR NJË DEBAT KONSTRUKTIV NË LIDHJE ME MODELIN E RI EKONOMIK	
Prof. Dr. Anastas Angjeli	7
KONTRIBUTI I BOTËS AKADEMIKE NË DEBATIN PËR MODELIN E RI EKONOMIK	
Prof. Dr.Gudar Beqiraj.....	9
SHQIPËRIA MUND TË BËHET NJË PJESE E RËNDËSISHME E EKONOMISË BOTËRORE	
Michael Granoff.....	11
INVESTITORËT E HUAJ DUAN MJEDIS TËRËSISHT TË INSTITUCIONALIZUAR I CILI PËRJASHTON SURPRIZAT E PAKËNDËSHME	
Stefanos Oktapodas.....	15
SFIDA PËR PROMOVIMIN E INVESTIMEVE DHE INOVACIONIT NË GJITHË EKONOMINË SHQIPTARE	
Greta Minxhozi.....	17
SHQIPËRIA: “DREJT NJË MODELI TË RI TË ZHVILLIMIT EKONOMIK POSTRANZICION”	
Prof.Dr. Anastas Angjeli.....	20
STABILITETI MAKROEKONOMIK NË FUNKSION TË ZHVILLIMIT AFATGJATË TË VENDIT	
Prof Asoc. Arben Malaj; MA. Gjergji Teneqexhiu;MSc. Ingrid Konomi.....	45
MODELI EKONOMIK “POST -TRANZICION” DHE LLOJI I KAPITALIZMIT QË DUAM TË NDËRTOJMË	
Prof.Asoc.Dr. Adrian CIVICI; Dr. Fatos IBRAHIMI; Prof.Asoc.Dr. Mimoza MANXHARI.....	58
BUJQËSIA SI PRIORITET NË KUSHTET E SHOQËRISË SË HAPUR, INFORMACIONIT DHE TEKNOLOGJISË	
Prof.Asoc.Dr. Fran Gjoka; Dr. Alqi Naqellari; Gjon Ndreja.....	67
INDUSTRIA E TURIZMIT: PRIORITET ZHVILLIMI DHE PROMOTOR KONKURRUES I EKONOMISË SONË	
Prof. Dr. Ilia Kristo; MA Ols Lafe;Ismail Beka.....	75
SHQIPËRIA E GJELBËR DREJT EVROPËS SË GJELBËR: ZHVILLIMI EKONOMIK I QËNDRUESHËM	
Prof. Dr. Salvador Bushati; Prof. Dr. Natasha Hodaj;Prof. Asoc. Dr. Mirela Lika.....	81
MENAXHIMI I TREGUT TË TOKËS, TERRITORIT: ASPEKTE NOVATORE TË NJË MODELI NOVATOR	
Ing. Maksim Muçi; MA Ilir Hebovija.....	88

APLIKIMI I MENAXHIMIT EFEKTIV TË TRAJTIMIT TË UJËRAVE TË KANALIZIMEVE, NDIKIMI I TYRE NË EKONOMINË E GJELBËR DHE ZHVILLIMIN E QËNDRUESHËM E TË INTEGRUAR TË TYRE	
Dr. Ing. Enkelejda Gjinali PhD; Prof. Dr. Niko Pano.....	94
UJËRAT E ËMBLA - NJË NDËR PASURITË MË TË MËDHA QË KA SHQIPËRIA	
Akademik Farudin Hoxha; MA Vladimir Mici.....	109
SHQIPËRIA EKONOMIKE DHE SHQIPËRIA SOCIALE: SINERGJIA MIDIS DY ASPEKTEVE TË ZHVILLIMIT	
Prof. Dr. Kosta Barjaba; Dr. Eglantina Gjermani; MA Nora Malaj.....	113
MOSHA E INTERNETIT: EDUKIMI, TEKNOLOGJIA DHE INOVACIONI SI KATALIZATORË TË MODELIT TË RI EKONOMIK	
Akademik Prof. Dr. Jorgaq Kaçani; Prof. Asoc. Dr. Kozeta Sevrani; MBA Besnik Leskaj.....	126
NGA REDUKTIMI DREJT PARANDALIMIT: SFIDAT NË LUFTËN KUNDËR VARFËRISË DHE PËRJASHTIMIT SOCIAL	
Prof. Asoc. Dr. Nexhmendin Dumani; Filloreta Kodra; Lorena Kostallari.....	133
RITJJA E POPULLSISË: SI DHURATA DEMOGRAFIKE TË MOS SHNËRROHET NË RISK DEMOGRAFIK	
Prof. Dr. Sokol Axhemi; MBA Mimi Kodheli; MA Etleva Vertopi.....	144
MIGRACIONI: NGA MENAXHIMI I FLUKSEVE DREJT MENAXHIMIT TË KAPITALEVE	
Dr. Ilir Gëdeshi; Valentina Leskaj; MBA Arta Gurabardhi.....	155
SHQIPËRIA NË KONTEKSTIN E ZHVILLIMEVE MESDHETARE	
Prof. Dr. Lisen Bashkurti; MA Nevila Rama.....	167
ROLI I DIPLOMACISË EKONOMIKE NË ZHVILLIMIN E ARDHSHËM TË VENDIT	
Prof. Dr. Arben Puto; MA Kriton Kuçi.....	175
EKONOMIA E INTEGRUAR SI MOTOR I SHQIPËRISË SË INTEGRUAR	
Dr. Selami Xhepa; MA Emilio Çika.....	179
REFORMA RREGULLATORE DHE MARRËDHËNIET QEVERI - BIZNES	
MA Artan Hoxha; Dr. Hysen Çela Raimond Cimbri.....	199
EKONOMI KONKURRUESE NËPËRMJET BIZNESIT KONKURRUES	
Nikolin Jaka; Dr. Koço Broka; MA. Zhaneta Salju;.....	206
ZHVILLIMI EKONOMIK I SHQIPËRISË NË KONTEKSTIN RAJONAL	
Prof. Dr. Armen Kadriu; Dr. Altin Hoti; MA Ilir Alija.....	214
NJË PËRQASJE TEORIKE E DIPLOMACISË EKONOMIKE	
MA Kriton Kuci; MA Jona MARASHI.....	220

SHQIPËRIA: DREJT NJE MODELI TE RI TE ZHVILLIMIT EKONOMIK POSTRANZICION

Kjo ishte tema e Konferencës shkencore, organizuar nga Universiteti Mesdhetar i Shqipërisë, Akademia e Shkencave dhe Gazeta “Shqip” në datën 6 tetor 2010. Kërkimet shkencore dhe debatet profesionale rreth një modeli të ri ekonomik post-tranzicion të zhvillimit të Shqipërisë janë intensifikuar kohët e fundit. Konferenca u parapri nga një debat shkencor rreth modelit të ri ekonomik midis pedagogëve e studiuesve të UMSH dhe institucioneve të tjera akademike dhe shkencore të vendit, i cili u pasqyrua gjerësisht nga gazeta “Shqip”.

Konferenca vlerësoi stadin e sotëm të tranzicionit ekonomik të Shqipërisë dhe, duke evidentuar arritjet, dështimet, dilemat dhe problemet aktuale të ekonomisë sonë, sugjeroi disa sfida të post-tranzicionit ekonomik, përmes rishikimit, përsosjes ose edhe ndryshimit të modelit ekonomik dhe prioriteteve të tij. Gjatë këtyre njëzet vjetëve Shqipëria ka bërë një progres ekonomik të pamohueshëm. Por ekspertët janë të mendimit se, edhe pas 20 viteve tranzicion, vendi ndodhet para dilemash e sfidash të rëndësishme, një pjesë e të cilave lidhen me papërsosmërinë e modelit të zgjedhur dhe inefficiencën e zbatimit të tij. Konturimi i modelit të ri ekonomik përbën aktualisht një sfidë të mendimit ekonomik dhe shoqëror shqiptar. Debati që ka lindur në vendin tonë rreth këtyre çështjeve është pjesë e debatit global rreth modelit tradicional të rritjes ekonomike dhe nevojës së korrelacionit të tij me mirëqënien dhe cilësinë e jetës së popullsisë.

Konferenca, duke qenë kurorëzimi i debatit rreth modelit të ri ekonomik, hapi siparin e një diskutimi më të gjerë kombëtar, në të cilin janë përfshirë, përveç ekspertëve, edhe përfaqësues të institucioneve shtetërore, Kuvendit, qeverisë dhe partive politike. Modeli i ri ekonomik post-tranzicion është shndërruar tashmë në një çështje të ditës të komunitetit të studiuesve, akademikëve dhe politikëbërësve, duke tërhequr gjithnjë e më shumë edhe vëmendjen dhe interesin e publikut.

NEVOJA PËR NJË DEBAT KONSTRUKTIV NË LIDHJE ME MODELIN E RI EKONIMIK

Prof. Dr. Anastas Angjeli
Akademik i Asociuar

Debatet për modelet ekonomike nuk kanë lindur sot dhe as në Shqipëri. Ato janë pjesë e rrymave dhe shkollave ekonomike në kohë e faza të ndryshme të zhvillimit të ekonomisë e shoqërisë. Me historinë e modeleve ekonomike janë të lidhur emrat e ekonomistëve më në zë në epoka të ndryshme, që nga Rikardo, Smith, Leontjev e duke përfundur me Krugman, Stiglic, Sorosit etj. Për këto modele nuk ka kontribuar vetëm shkenca ekonomike, por edhe matematika, statistika, ekonometria, informatika, filozofia e madje edhe rrymat politike.

Zhvillimi i modeleve ekonomike është i lidhur edhe me:

- përvojat e tranzicioneve në vende e rajone të ndryshme të globit, me zhvillimet globalizuese ekonomike gjatë 20-30 viteve të fundit dhe krijimin e grupimeve, organizatave ekonomike ndërkombëtare dhe proceseve bashkëpunuese dhe integruese në ekonominë e sotme globale;

- kalimin drejt ekonomisë së tregut të vendeve të Evropës Lindore e Qëndrore;
- krizën e fundit që tronditi tregjet financiare dhe ekonominë botërore.

Në këtë kontekst, si dhe në kushtet e zhvillimeve të sotme ekonomike evropiane e globale, debati për modelin ekonomik të Shqipërisë postranzicion, ka ardhur në rend të ditës. Ky debat është i nevojshëm si për të sqaruar parimet teorike, ashtu edhe për të sugjeruar zgjidhjet praktike. Kjo nuk është e lehtë, por nuk është as e pamundur. Kjo konferencë dhe debati që ne po zhvillojmë përgjatë një viti tregon se komuniteti i studiuesve dhe profesionistëve është gati t'i përgjigjet sfidës.

Kjo konferencë synon të vlerësojë stadin e sotëm të tranzicionit ekonomik të Shqipërisë dhe, duke evidentuar arritjet, dështimet, dilemat dhe problemet aktuale të ekonomisë sonë, të përcaktojë sfidat e postranzicionit ekonomik, përmes rishikimit, korrigjimit, përsosjes ose ndryshimit të modelit ekonomik dhe prioriteteve të tij. Gjatë këtyre njëzet vjetëve Shqipëria ka bërë një progres ekonomik të pamohueshëm. Nga tregtia me çanta dhe tezga ambulante, sot flasim për moshën e internetit dhe biznese moderne.

Kësisoj përmes referimeve, kumtimeve dhe debatit, do të paraqiten opinione, mendime e rekomandime, duke iu përgjigjur pyetjeve e dilemave për shumë çështje përcaktuese për modelin e ri të zhvillimit ekonomik postranzicion të Shqipërisë.

Disa nga këto çështje mund të jenë:

- A ka një kontekst teorik për çështjet e modelit ekonomik që po diskutojmë? Cila është përvoja botërore dhe europiane për këtë çështje?

- A ka përfunduar tranzicioni ekonomik i Shqipërisë? Cilat janë arritjet kryesore të këtij tranzicioni, gabimet, dështimet, dilemat dhe sfidat e të ardhmes?

- Cili është modeli që do të zgjedhim? Çfarë vizioni dhe këndvështrimi do të kemi për rolin e stabilitetit makroekonomik, kontrollin mbi deficitin buxhetor dhe borxhin publik, në kontekstin edhe të krizës globale dhe ndikimit të saj? A ka nevojë ekonomia shqiptare për një ristrukturim të saj? Cilat do të jenë prioritetet e zhvillimit? Sa do të mbështetet ky model në shfrytëzimin e burimeve të brendshme dhe të reja të ekonomisë sonë dhe sa koherent do të jetë ky zhvillim me të rejat e zhvillimeve globale: zhvillimin e gjelbër, ndryshimet klimaterike, menaxhimin e ujrave dhe të energjisë, inovacionin, teknologjinë, edukimin, moshën e internetit dhe dixhitalizimin?

- A është gati ekonomia jonë të kalojë nga një ekonomi në zhvillim drejt një ekonomie të zhvilluar, eksportuese, konkurruese (me çfarë avantazhesh krahasuese) dhe të integruar, në rajon dhe në kontinent?

- A do të zgjidhet përfundimisht çështja e pronës, dhe çfarë roli do të ketë tregu i tokës dhe ai financiar në këtë model?

- Si do të ecet me zhvillimin e reformave rregullatore për të zgjeruar lirinë ekonomike dhe për të rritur rolin e biznesit dhe të investimeve vendase dhe të huaja në ekonominë tonë?

- A do të kemi një sinergji të zhvillimit ekonomik me atë të punësimit dhe zhvillimit social në vend?

- A do të sjellë ky zhvillim ekonomik edhe një përmirësim të cilësisë së jetesës së popullsisë, nga pikëpamja e strukturës së moshës dhe shpërndarjes territoriale të saj në gjithë vendin.

- Cili do të jetë roli i diplomacisë ekonomike dhe këndvështrimi i ri i bashkëpunimit me institucionet financiare ndërkombëtare?

KONTRIBUTI I BOTËS AKADEMIKE NË DEBATIN PËR MODELIN E RI EKONOMIK

Prof. Dr.Gudar Beqiraj
Kryetar i Akademisë së Shkencave

Në emër të Akademisë së Shkencave të Republikës së Shqipërisë, kam kënaqësinë t'ju përshëndes dhe falenderoj për kontributin dhe pjesëmarrjen tuaj në këtë Konferencë, kushtuar njërës prej problematikave më të rëndësishme të tranzicionit dhe zhvillimit ekonomik e shoqëror të vendit: kërkimet dhe përpjekjet drejt një modeli të ri të zhvillimit ekonomik.

Shoqëria njerëzore ka njohur disa tipe tranzicionesh drejt Demokracisë. Midis tyre mund të veçojmë tranzicionin e disa vendeve që aktualisht janë anëtare të BE-së prej gati tri dekadash, si Spanja, Portugalia dhe Greqia; tranzicionin e vendeve të Amerikës Latine; dhe së fundi, tranzicionin e vendeve të Evropës Lindore dhe Qëndrore.

Nga këto tre tipologji transformimesh rrënjësore politike, ekonomike dhe kulturore drejt ndërtimit të Ekonomisë së tregut, Shoqërisë së hapur dhe Demokracisë, tranzicioni i vendeve të Evropës Lindore dhe Qëndrore mund të veçohet si një ndër proceset më të spikatura dhe më të suksesshme.

Arsyeja e suksesit qëndron në faktin se tranzicioni është zhvilluar paralel me zhvillimin e proceseve integruese të këtyre vendeve drejt Bashkimit Evropian, që, së bashku me Amerikën Veriore, përbëjnë aktualisht dy rajonet më të zhvilluara të botës së sotme.

Pavarësisht nga ritmet dhe shpejtësitë, proceset integruese të vendeve të Evropës Lindore dhe Qëndrore përbëjnë, sipas mendimit tim, një histori suksesi. Pjesë e këtij suksesi është edhe tranzicioni i Shqipërisë drejt ekonomisë së tregut, Demokracisë dhe në këtë kontekst, edhe proceset integruese Euro-Atlantike të vendit tonë, pranimi në NATO dhe trokitja në portat e BE-së.

Kohët e fundit, politikanët e politikë-bërësit, studiuesit e profesionistët, institucionet shkencore, publiku dhe mediat, midis të cilave dëshiroj të veçoj Universitetin Mesdhetar të Shqipërisë dhe gazetën “Shqip”, kanë tërhequr vëmendjen për nevojën e identifikimit dhe ndërtimit të një modeli të ri të zhvillimit ekonomik të vendit.

Jam i nderuar që Akademia e Shkencave është bërë pjesë e këtij interesimi dhe, me kontributin në këtë Konferencë, edhe pjesë e debatit shkencor e profesional për një temë mjaft të rëndësishme të zhvillimit të vendit.

Modeli i ri ekonomik duhet të shërbejë për përshpejtimin e ritmeve të transformimeve ekonomike, shoqërore dhe kulturore të Shqipërisë, thellësinë dhe përmbajtjen e reformave, mobilizimin më efektiv dhe eficient të burimeve ekzistuese, zbulimin e burimeve të reja dhe vënien e tyre në funksion të prioriteteve të reja të zhvillimit dhe së fundi, natyrisht jo për nga rëndësia, përmirësimin e cilësisë së jetës së popullsisë.

Objektivi themelor i këtij modeli duhet të jetë shndërrimi i shpejtë i vendit tonë nga një vend në zhvillim, në një vend të zhvilluar. Për këtë e kemi detyrë të kontribuojmë të gjithë, me dijet, vizionet dhe përpjekjet tona dhe pjesë e kësaj përgjegjësie kombëtare dhe këtij kontributi shkencor e profesional është edhe kjo Konferencë.

Kam bindjen se prezantimet që do të bëhen në Konferencë dhe të cilat prekin një gamë të gjerë tematikash e problematikash të zhvillimeve të kaluara, aktuale dhe perspektive të vendit, do të shënojnë një kontribut të rëndësishëm në kontekstin e përpjekjeve për një model të ri dhe më të suksesshëm të zhvillimit ekonomik të Shqipërisë.

SHQIPËRIA MUND TË BËHET NJË PJESË E RËNDËSISHME E EKONOMISË BOTËRORE.

Michael Granoff

Kryetar i Bordit të Fondit Shqiptaro-Amerikan të Ndërmarrjeve

Jam i nderuar që të jem këtu dhe të marr pjesë në këtë konferencë të rëndësishme për zhvillimin ekonomik të Shqipërisë. I jam mirënjohës dhe Prof.Dr. Anastas Angjelit për ftesën që më ka drejtuar.

Jam konsultuar me prof. Angjelin për të marrë këshillat e tij që nga vizita ime e parë në Shqipëri. Jam i sigurtë që më shumë kam mësuar unë nga ai sesa ai nga unë.

Kanë kaluar tashmë 15 vite që nga koha kur unë u emërova nga Presidenti Klinton në Bordin e Fondit shqiptaro-amerikan të ndërmarrjeve dhe ndërmora vizitën e parë në Shqipëri për t'u njohur me zhvillimet. Mbaj mend kur zbrita në Rinas me terminalin e parafabrikuar, të dhënat e pasaportës mu shënuan me dorë në një libër llogarie dhe valixhet mu dorëzuan në terminal nga një dritare e hapur në mur. Rugës për në Hotel Tirana, pashë shumë dele dhe bunkerë, por pak makina.

Situata sot sigurisht që është shumë e ndryshme. Vizitorët arrijnë në një aeroport të ri të pajisur me teknologjinë më të fundit për kontrollin e trafikut, bagazheve dhe emigracionit. Tirana është një qytet komplet i ndryshëm, me kulla, internet të shpejtë dhe me një strukturë financiare moderne, restorante të mrekullueshme dhe me bllokim trafiku.

Ndërsa qëllimi i kësaj konference është të mendojmë së bashku rreth sfidave të së ardhmes, mendoj se është e nevojshme të ndalojmë pak dhe të shikojmë pas.

Shqipëria ka pasur një histori të vështirë dhe ndryshimet politike, ekonomike, transformimet sociale nuk kanë qënë të lehta. Këto vite kanë qënë kohëra të ndryshimeve të rëndësishme. Shqipëria është bërë një nga shembujt më mbresëlënës të zhvillimit ekonomik në këto vite, ndërkohë që shtegu nuk ka qënë i drejtë dhe rrugët nuk kanë qënë pa gunga e deviacione.

Ne e bëmë këtë rrugë së bashku dhe të gjithë ne që ishim të lidhur me Fondin, luajtëm një rol të vogël bashkarisht.

Ne kemi bërë dhe kemi parë historinë të shpaloset para nesh dhe është e qartë që jeta në Shqipëri është përmirësuar nga çdo drejtim. Kjo na bën të ndjehemi krenarë.

Funksionimi i demokracisë dhe një sektor privat zhvillues nuk janë krijuar në mënyrë të shpejtë. Edhe ne jemi akoma duke u përmirësuar në SHBA pas 200 viteve. Ndërkohë që shumë progres është arritur, por ne të gjithë e dimë se kemi edhe akoma shumë për të bërë. Sfida dhe ndryshime të mëdha ashtu si dhe zgjidhjet shtrihen përpara nesh. Sfida me të cilën do të përballlet Shqipëria për zhvillimin e saj social dhe ekonomik janë ndër më të rëndësishmet me të cilat do të përballlet vendi.

Sigurisht një nga sfidat botërore sot është globalizimi dhe interkonieksioni. Kështu që çështjet me të cilat përballlet sot Shqipëria nuk mbeten vetëm brenda kufijve të saj. Ato të mund të konsiderohen në kontekstin e zhvillimeve globale, sidomos në kushtet e krizës ekonomike e financiare.

Kriza financiare dhe shoku që erdhi pas saj në ekonominë botërore ka lindur nevojën për një rirregullim të mendimit politik dhe ekonomik në vendet e zhvilluara dhe ato në zhvillim, por dhe të organizatave ndërkombëtare që i mbështesin ato si G-20, FMN, Banka Botërore, OKB, etj.

Asnjë komb nuk është i imunizuar dhe të gjithë janë të lidhur dhe fatkeqësisht përgjigjet nuk janë akoma ato që duhen.

Por një gjë është mëse e sigurtë, politik-bërës të përgjegjshëm gjithandej po përballen me problemet dhe janë të sigurtë që më e keqja tashmë është kaluar. Përtej kësaj unë dyshoj që kemi edhe shumë sfida ekonomike përpara nesh.

Por le të bëj të ditur disa nga gjërat që kemi bërë në Shqipëri në 15 vitet e fundit. Fondi u krijua nga Kongresi i SHBA në vitin 1995. Qëllimi ishte të nxiste zhvillimin e ndërmarrjeve private dhe ekonominë e tregut në Shqipëri.

Anëtarët e Bordit u emëruan nga Presidenti i Shteteve të Bashkuara. Misioni ynë është të investojmë në mënyrë fitimprurëse në Shqipëri, të sjellim teknologjinë dhe know-how e SHBA, në Shqipëri dhe të trajnojmë përfaqësuesit e biznesit. Ne kemi punuar në partneritet me çdo qeveri dhe me çdo opozitë në Shqipëri. Interesi ynë i vetëm është për ta bërë më të mirë jetesën për shqiptarët.

Gjatë këtyre 15 viteve Fondi ka kthyer vlerën origjinale të investimit prej 30 milion USD në rreth 175 milion USD. Ne kemi investuar në mënyrë të drejtpërdrejtë 111 milion USD përmes 77 investimeve në 40 kompani.

U krijuan 5.094 vende pune dhe kontributi në GDP e Shqipërisë nga kompanitë e portofolit të Fondit është 1.2 miliard USD.

Gjatë kësaj periudhe Fondi ishte pronari i vetëm i American Bank of Albania, tashmë Intesa SanPaulo Albania. Banka ka përballuar rreth 1 miliard në financimin e kompanive të cilat kanë kontribuar me 2.2 miliard USD në GDP e Shqipërisë. Më shumë se sa 330 milion shtesë në investime të huaja direkte u ndërmorën nga Fondi.

Por shifrat janë vetëm fillimi i asaj çfarë është arritur.

Banka Amerikane e Shqipërisë e transformoi sistemin bankar nga shekulli i 19 në atë të 21 me futjen e kredisë për shtëpi, internet banking, kartat e kreditit, kreditë sindikale, depozita direkte mbi pagat dhe teknologjinë satelitore.

ALEAT ka ndërhyrë në mënyrë direkte në çdo qytetar shqiptar përmes lëshimit të më shumë sesa 2.4 milion karta identiteti dhe 1.1 milion pasaporta biometrike duke përmbushur kërkesën bazë për liberalizimin e vizave.

Aeroporti Nënë Tereza është tashmë shumë larg nga ai i cili unë zbrita në vizitën time të parë në Shqipëri.

Ai tashmë përfaqëson fytyrën e re të Shqipërisë tek vizitorët e huaj dhe ofron shërbime dhe pajisje të cilësisë së lartë. Ndërtimi i aeroportit vendosi një standart të ri në cilësinë e ndërtimit në kohë dhe në buxhet për Shqipërinë.

SIGAL/UNIQA ka sjellë të njëjtat vlera dhe cilësi në tregun shqiptar të sigurimeve, të cilat janë të njëjta edhe në tregjet e Evropës Perëndimore.

Por jo çdo investim është i sukseshëm, jo të gjithë “fëmijët” tanë mund të jenë mbi mesataren. Rruga nuk ka qenë e lehtë dhe ne kemi mësuar shumë përgjatë rrugëtimit tonë. Por ashtu siç kemi mësuar ne ka mësuar dhe Shqipëria dhe të dy së bashku kemi ndërtuar një dinamikë të re për klimën e biznesit.

Periudha 15 vjeçare e investimeve të Fondit mbaroi këtë vit, për vitet në vazhdim ne do të menaxhojmë portofolin tonë të investimeve dhe të punojmë me kompanitë e portofolit tonë për të maksimalizuar suksesin e tyre. Një masë e rëndësishme shtesë është që Fondi tashmë nuk do të drejtohet nga një i huaj si në rastet e fondeve të tjera por prej drejtuesve lokalë me të cilët kemi punuar së bashku për më shumë se një dekadë.

Ne gjithashtu po fillojmë një kapitull të ri në punë tonë në Shqipëri duke qenë se ne krijuam Fondacionin e Zhvillimit Shqiptaro-Amerikan, një fondacion i ri krijuar nga vazhdimi i Fondit të Investimeve por që do të fokusohet në zhvillimin ekonomik në një kontekst jofitimprurës.

Ai do të fillojë me një kapital prej 140 milion USD, të ardhurat e të cilit do të përdoren për të financuar programet e tij në Shqipëri. Këto programe kanë nisur të zbatohen në këto katër fusha:

- Edukimi për një zhvillim të qëndrueshëm
- Sipërmarrja
- Zhvillimi i Lidershit
- Mbështetje për turizmin kulturor dhe eko-turizmin.

Ne i mirëpresim mendimet tuaja, idetë tuaja dhe ndihmën tuaj.

Kështu kjo më ka sjellë mua në këtë konferencë të rëndësishme. Ku ne jemi sot dhe çfarë duhet të bëjmë që të ecim përpara? Do të vija në dukje që një themel i rëndësishëm është ngritur gjatë 15 viteve për të zëvendësuar sistemin ekonomik komunist me ekonominë e tregut të lirë. Shumë prej shtyllave të këtij sistemi janë tashmë në vendin e duhur. Prona private është bërë mbizotëruese në ekonomi, të dhënat makroekonomike të vendit përgjithësisht janë të qëndrueshme, biznesi privat dhe institucionet e tij janë funksionuese. Ekonomia shqiptare është liberalizuar është hapur më shumë dhe në mënyrë graduale po integrohet në ekonominë rajonale dhe europiane. Rritja ekonomike ka përmirësuar jetesën e shumë shqiptarëve në mënyrë të dukshme.

Çfarë është nevojshme që nga ky stad?

Këtu janë disa gjëra për të cilat duhet të kujdesemi:

- Ruajtja e stabilitetit makroekonomik, në mënyrë të veçantë duke mbajtur nën kontroll defiqitin buxhetor dhe borxhin publik.
- Ekonomia shqiptare duhet të bëhet më efiçente, më konkurruese dhe me e integruar. Të njëjtat standarte duhet të aplikohen duke konsideruar strukturën dhe modelin ekonomik të sektorëve të veçantë si, turizmi, energjia dhe agro-biznesi.
- Biznesi privat (vendas dhe i huaj) duhet të luajë një rol në rritje në zhvillimin ekonomik të vendit.
- Politikat ligjore. Financiare dhe sociale si dhe institucionet duhet të forcohen në mënyrë që të mbështesin zhvillimin e tyre. Transparenca është një faktor themelor.
- Një sistem financiar i fortë dhe i qëndrueshëm është i nevojshëm dhe kjo nuk duhet marrë vetëm në parim.
- Zhvillimi dhe ruajtja e standarteve të larta në sistemin arsimor në të gjitha nivelet (fillor, i mesëm, profesional, universitar e pasuniversitar) është i qënësishëm për zhvillimin bizneseve dhe teknologjive të reja ashtu dhe për tërheqjen e bizneseve dhe investimeve të huaja.
- Harmonizimi dhe zhvillimi i koordinuar i politikave të punësimit është një element thelbësor në zhvillimin ekonomik.

Jam i sigurtë që çdokush ka listën e tij me prioritete. Gjatë viteve në vazhdim së bashku ne mund të sigurojmë mundësi të reja që çdo shqiptar të zhvillojë potencialet e tij dhe për Shqipërinë të mund të bëhet një pjesë e rëndësishme e ekonomisë botërore. Kjo është dëshira ime dhe misioni ynë.

INVESTITORËT E HUAJ DUAN MJEDIS TËRËSISHT TË INSTITUCIONALIZUAR I CILI PËRJASHTON SURPRIZAT E PAKËNDËSHME

Stefanos Oktapodas
Drejtor ekzekutiv
AMC

Do të dëshiroja ta filloja diskutimin tim duke qartësuar se edhe pse kam studiuar ekonomi, nuk e kam ushtruar kurrë, të paktën në një kuptim strikt të fjalës, profesionin e ekonomistit. Në të gjithë karrierën time profesionale kam menaxhuar biznese të mëdha e të vogla në vende të ndryshme të rajonit Ballkanik.

Gjatë 12 viteve të fundit jam me themelimin dhe administrimin e një sërë kompanish telekomunikimi në rajon dhe kam pasur mundësinë të vëzhgoj ndryshimet dhe zhvillimet e këtij sektori kaq të rëndësishëm të infrastrukturës por edhe të ekonomisë në përgjithësi.

Duke u bazuar te kjo eksperiencë do të dëshiroja të shprehja mendimet, opinionet dhe disa propozime praktike si një përfaqësues i Shoqatës së Investitorëve Grekë (Greek Investors Association), një ndër investorët më të rëndësishëm në vend.

Kur fillova të përfshihem në ekonominë shqiptare në fillimin e viteve 2000, gjeta një ekonomi e cila përpiquej të merrte veten nga një periudhë ndryshimesh të mëdha të sistemit ekonomik dhe politik. Një periudhë që është quajtur periudhë tranzicioni nga një sistem në tjetrin.

Një periudhë e cila karakterizohej nga mungesa e rregullave të qarta për një sërë çështjesh si aktiviteti investues dhe mbrojtja e investitorëve nga abuzimet e institucioneve zyrtare dhe jo-zyrtare.

Si atëherë ashtu edhe sot, zbatimi i ligjit është ajo çka është më e rëndësishme se vetë ligji.

Pra kushte dhe rregulla të cilat bëjnë të qartë detyrimet dhe të drejtat që kanë investorët, qofshin ata vendas apo të huaj.

Ajo për të cilën flas shkon më tej se thjesht legjislacioni.

Kam parasysh klimën ekonomiko-financiare e cila duhet të jetë më shumë e institucionalizuar. Ligji dhe rregullat e tjera duhet të zbatohen gjithmonë dhe pa përjashtime.

Për këtë qëllim, gjatë 10 viteve të fundit janë bërë shumë përpjekje, janë ndërmarrë shumë iniciativa dhe është vënë re një progres i rëndësishëm por ka ende shumë vend

për përmirësime. Sepse të gjithë duhet ta kenë të qartë se për një investitor gjeja më e rëndësishme nuk është thjesht legjislacioni, p.sh. legjislacioni tatimor që vendos një taksë nominale prej 10% ndaj fitimeve. Më e rëndësishme është tatimi efektiv i cili është i lidhur drejtpërdrejt me institucionalizimin e plotë të autoriteteve tatimore dhe me gjykatat si një pjesë e sistemit të përgjithshëm ligjor.

Por kjo nuk është e vetmja gjë e cila duhet të përmirësohet në mënyrë që ekonomia shqiptare të shkojë përpara. Një nga gjërat më të nevojshme është vazhdimi i këtij diskutimi të filluar sot në këtë konferencë. Është i nevojshëm zgjerimi i këtij dialogu dhe po aq e rëndësishme shprehja e mendimit të shtetit.

Shteti shqiptar duhet të formojë një strategji nga e cila të evidentohen pikat e forta të ekonomisë shqiptare dhe pikat e dobta të saj/ në këtë mënyrë do të evidentohen mundësitë dhe rreziqet e ambjentit rrethues.

Për ta mbyllur do të dëshiroja të shprehja mirënjohjen time kundrejt organizatorëve të kësaj konference të nevojshme dhe të përsëris se një plan strategjik i fortë për zhvillimin e ekonomisë si dhe një ambjent tërësisht i institucionalizuar i cili përjashton surprizat e pakëndshme për investitorët, krijon një ambjent ku zhvillimi dhe progresi si në ekonomi ashtu edhe në shoqëri do të tërhiqte investimet, veçanërisht ato të huaja, dhe do të ngrinte ekonominë shqiptare në nivele më të larta.

SFIDA PËR PROMOVIMIN E INVESTIMEVE DHE INOVACIONIT NË GJITHË EKONOMINË SHQIPTARE

Nga Greta Minxhozi

Zv. Drejtore e zyrës së Bankës Botërore, Tiranë

Gjatë 10 viteve të fundit Shqipëria është karakterizuar nga një rritje ekonomike e vrullshme – e shprehur në rritje të GDP 6-7% në vit - gjë që kontribuoi në kalimin nga një vend me të ardhura të ulta (low income), në një vend në kufirin e lartë mesatar të të ardhurave (upper middle income country) në Korrik të vitit 2010. Për më tepër, kriza e fundit financiare globale, duket se deri tani ka ndikuar më pak negativisht në sistemin financiar dhe ekonominë shqiptare e krahasuar me shumë vende të tjera të Evropës dhe rajonit.

Mjedisi i favorshëm i krijuar nga një kuadër i qëndrueshëm makroekonomik u bë një mbështetje për transformimet në ekonomi gjatë të cilave burimet u spostuan nga bujqësia dhe industria e tipit të vjetër në ndërtim dhe shërbime. Shqipëria e rriti komunikimin me ekonominë e rajonit, përmes rritjes së eksporteve dhe importeve. Edhe gjatë viteve 2008-09, megjithë ngadalësimin e kushtëzuar nga kriza ekonomike globale, efektet e saj u zbutën deri diku nga një përshpejtim i shpenzimeve publike

Rritja e deritanishme ka pasur gjithashtu një ndikim të konsiderueshëm në reduktimin e varfërisë. Shifrat më të fundit të varfërisë i takojnë vitit 2008 dhe dëshmojnë për një reduktim të varfërisë absolute nga 25.4% në 2002 në 12.4 % në 2008, e shoqëruar kjo me një reduktim më të shpejtë të përqindjes së varfërisë në zonat rurale. Ndërkohë që kjo e fundit u reduktua me 47% nga 2005-2008, varfëria urbane u reduktua me 1.2%. Disa prej faktoreve janë remitancat në zonat rurale dhe lëvizja e punësimit nga bujqësia në punë më të paguara në sektorë të tjerë.

Punësimi në sektorët jo- bujqësorë u rrit me 33% (pothuaj 5% në vit) në periudhën 2002-08, ndërkohë që punësimi në bujqësi u ul me 24%. Investimet si përqindje e GDP u rritën nga 24.5% në 2002 në 29.3% në 2007. Emigracioni ishte një tjetër mekanizëm përmes të cilit rritja natyrale e popullsisë së aftë për punë u absorbua pa rritur papunësinë. Shifrat tregojnë për një reduktim të përqindjes së papunësisë nga 15.8 % në 2002 në 12.7 % në 2008.

Zhvillimi i Shqipërisë gjatë periudhës 1999 - 2008, krahas kuadrit të qëndrueshëm makroekonomik u shoqërua dhe me një program refomash strukturore ndër të cilat mund të përmendim:

- Progres në përmirësimin e kuadrit ligjor dhe të institucioneve
- Sistem bankar i mirërregulluar që arriti të mos “infektohet” nga pasojat e krizës.
- Përmirësimi i infrastrukturës rrugore
- Ristrukturimi i sektorit energjitik, futja e kapitalit privat në sektorin e shpërndarjes, projekte rajonale në sistemin e transmetimit.
- Reformat e kurrikulave të arsimit bazë dhe të mesëm
- Krijimi i kuadrit ligjor dhe institucional për rregjistrimin e biznesit, inspektimet dhe falimentimin

Si rezultat, në dekadën e fundit, Shqipëria ka pasur një përmirësim të qeverisjes në përgjithësi, reduktim të korrupsionit dhe përmirësim të dukshëm të mjedisit të zhvillimit të biznesit. Ngritja e Shqipërisë nga vendi i 136 (nga 178 në total) në vendin e 82 në lehtësinë e të bërit biznes në vitet 2007-09, është vetëm një shembull në ilustrim të këtij progresi...

Kalimi në një vend me të ardhura mesatare (MIC) nënkupton sfida të reja akoma dhe më komplekse që vijnë edhe si rezultat i rritjes së nivelit të të ardhurave, sofistikimit të mallrave dhe shërbimeve të prodhuara dhe rritjes së kërkesës për to. Megjithë progresin e bërë në reformën arsimore dhe investimet në infrastrukturë, kërkesa për kapitale njerëzore, për aftësitë drejtuese, dhe infrastrukturë të sofistikuar është rritur më shpejt se oferta. Këto janë faktorë që po të mbeten të patrajtuar, ndikojnë në uljen e fitimeve apo në rritjen e kostos së investimeve.

E shprehur ndryshe, Sfida e re lidhet me promovimin e investimeve dhe inovacionit në gjithë ekonominë shqiptare. Disa nga elementet e kësaj sfide janë:

- Zhvillimi i një force punë të arsimuar, me arsim dhe aftësi cilësore për një ekonomi tregu (duke përfshirë aftësitë ICT)
- Promovimi i kushteve për t'i dhënë fund largimit të trurit - 1990 deri 2008 mbi 40% e stafit të universiteteve dhe instituteve kërkimore u larguan nga Shqipëria
- Mbështetja e zhvillimit të infrastrukturës ICT: Shqipëria ka akoma një nga ritmet më të ulta të depërtimit të internetit në Evropë (2.5% krahasuar me 7.7% në rajon dhe 22.9% në BE)
- Sigurimi i sundimit efektiv të ligjit – ligjet të jenë konsistente, të qëndrueshëm, të zbatuar dhe të respektuar.
- Infrastrukturë e përmirësuar dhe ruajtja e një furnizimi konstant dhe me cilësi të lartë të elektricitetit, ujit të pijshëm dhe trajtimit të mbetjeve të lëngshme dhe të ngurta.
- Rivendosja e politikave të qëndrueshme makroekonomike në një botë të pasigurt

Banka Botërore ka qënë një partner i qëndrueshëm në mbështetje të përpjekjeve të Shqipërisë për zhvillim të qëndrueshëm, që pas daljes së vendit nga sistemi politik dhe ekonomik komunist. Kontributi i këtij institucioni, është shprehur jo vetëm në financime - mbi 1,5 miliard US\$ që prej vitit 1992 dhe numrin e projekteve që kanë trajtuar probleme në të gjitha sferat e ekonomisë, por dhe në rolin si “bankë e njohurive” (knowledge bank) për sjelljen e experiencës dhe ekspertizës më të mirë botërore dhe për krijimin dhe rritjen e kapaciteteve profesionale të qëndrueshme. Një avantazh tjetër i njohur është dhe aftësia e projekteve të financuara nga Banka Botërore për të shërbyer si “katalizator” për mobilizimin e fondeve të donatorëve të tjerë. Shembulli më i fundit është Programi i financimit të rrugëve sekondare dhe lokale (US\$20 mln nga BB) dhe që mobilizoi US\$430 milion financime në total nga donatorët e tjerë.

Ky kontribut i BB në zhvillimin e ekonomisë shqiptare deri tani dhe roli potencial në të ardhmen - megjithë sfidat dhe kritikën e herëpashershme për institucionin, që janë pjesë e pandarë e procesit të partneritetit dhe bashkëpunimit me një vend anëtar të BB - është pohuar dhe nëpërmjet rezultateve të pyetësorit më të fundit të klientëve që Banka organizoi në përfundimin e strategjisë së ndihmës për vendin CAS 2006-09, në Maj-Qershor të vitit 2010.

Programi i ri 4 vjeçar i partneritetit me Shqipërinë 2011-14, i konsultuar me qeverinë, parlamentin, shoqërinë civile, donatorët dhe sektorin privat, synon të mbështesë përpjekjet e vendit për trajtimin e një pjese të këtyre sfidave duke shpresuar të kontribuojë në një zhvillim të qëndrueshëm dhe në realizimin e aspiratës për integrimin në familjen europiane.

3 Objektivat e strategjisë së re të BB për Shqipërinë janë:

1 - Përsheptimi i rritjes së ritmeve të rritjes përmes

- Përmirësimit të konkurrencës
- Forcimit të administrimit makroekonomik dhe shpenzimeve publike,
- Uljes së kostos së sektorit privat për t’iu përgjigjur rregullave të biznesit,
- Trajtimin në mënyrë të qëndrueshme nga pikëpamja fiskale e investimeve në infrastrukturë

2 - Zgjerimi i impaktit dhe rritja e qëndrueshmërisë së rezultateve të reformave sociale, përmes:

- Përmirësimit të shërbimeve të arsimit dhe shëndetësisë,
- Rritjes së efektivitetit të shërbimeve sociale

3- Reduktimi i vulnerabilitetit të Shqipërisë ndaj ndryshimeve klimaterike

Përmes përmirësimit të administrimit, ruajtjes dhe përdorimit efektiv të burimeve ujore dhe rritjes së kapaciteteve për përballimin e fatkeqësive natyrore.

SHQIPËRIA: DREJT NJË MODELI TË RI TË ZHVILLIMIT EKONOMIK POSTRANZICION

(Përse një model i ri? Përvoja, mësimet nga kriza globale, përfundime dhe sfida të ekonomisë postranzicion).

Prof.Dr. Anastas ANGJELI
Akademik i Asociuar

Albania toward a new post- transition model.

Through this article the author aims to describe the theoretical pillars and also the concrete directions of the new economic model that Albania should follow, based on the actual situation of the Albanian economy and also on the European and global experience. The author analyses the issue of the Albanian economic transition and presents a set of conclusions from this 20 years history of success and failures. The issue of the new economic model, its vision and structure but also other important issues such as the priorities of the country's development (in a regional and global context), the importance of the sustainable economic growth connected with the employment, the deep structural reforms, the green economy, the education and innovation follow the first theoretical part of the paper.

Gjatë këtyre njëzet vjetëve Shqipëria ka bërë një progres ekonomik të pamohueshëm. Por njëherëshi, vlerësimi i debateve të zhvilluara ka çuar në përfundimin se edhe pas 20 viteve tranzicion kanë mbetur dhe po trashëgohen shumë çështje e probleme të papërfunduara, reforma të munguara, vështirësi të pakaluar, prandaj duhet të marrin përgjigje disa pyetje dhe dilema, përballë së cilave ndodhet aktualisht mendimi dhe zhvillimi ekonomik - shoqëror.

Disa nga këto çështje mund të jenë:

- A ka një kontekst teorik për çështjet e modelit ekonomik që po diskutojmë? Cila është përvoja botërore dhe europiane për këtë çështje?
- A ka përfunduar tranzicioni ekonomik i Shqipërisë? Cilat janë arritjet kryesore të këtij tranzicioni, gabimet, dështimet, dilemat dhe sfidat e të ardhmes?
- Cili është modeli që do të zgjedhim? Çfarë vizioni dhe këndvështrimi do

kemi për rolin e stabilitetit makroekonomik, kontrollin mbi defiçitin buxhetor dhe borxhin publik, në kontekstin edhe të krizës globale dhe ndikimit të saj? A ka nevojë ekonomia shqiptare për një ristrukturim të saj? Cilat do të jenë prioritetet e zhvillimit? Sa do të mbështetet ky model në shfrytëzimin e burimeve të brendshme dhe të reja të ekonomisë sonë dhe sa koherent do të jetë ky zhvillim me të rejat e zhvillimeve globale: zhvillimin e gjelbër, ndryshimet klimaterike, menaxhimin e ujrave dhe të energjisë, inovacionin, teknologjinë, edukimin, moshën e internetit dhe dixhitalizimin?

- A është gati ekonomia jonë të kalojë nga një ekonomi në zhvillim drejt një ekonomie të zhvilluar, eksportuese, konkurruese (me çfarë avantazhesh krahasuese) dhe të integruar, në rajon dhe në kontinent?

- A do të zgjidhet përfundimisht çështja e pronës, dhe çfarë roli do të ketë tregu i tokës dhe ai financiar në këtë model?

- Si do të ecet me zhvillimin e reformave rregullatore për të zgjeruar lirinë ekonomike dhe për të rritur rolin e biznesit dhe të investimeve vendase dhe të huaja në ekonominë tonë?

- A do të kemi një sinergji të zhvillimit ekonomik me atë të punësimit dhe zhvillimit social në vend?

- A do të sjellë ky zhvillim ekonomik edhe një përmirësim të cilësisë së jetesës së popullsisë, nga pikëpamja e strukturës së moshës dhe shpërndarjes territoriale të saj në gjithë vendin.

- Cili do të jetë roli i diplomacisë ekonomike dhe këndvështrimi i ri i bashkëpunimit me institucionet financiare ndërkombëtare?"

I. Modeli post-tranzicion i ekonomisë shqiptare: Pse tani?

“A ka një kontekst teorik për çështjet e modelit ekonomik që po diskutojmë? Cila është përvoja botërore dhe evropiane për këtë çështje?”

I.1. Përqasja teorike.

Debateti për modelet ekonomike nuk kanë lindur sot dhe as në Shqipëri. Ato janë pjesë e mendimit ekonomik të rrymave dhe shkollave ekonomike, në kohë të ndryshme. Me historinë e modeleve ekonomike janë të lidhur emrat e ekonomistëve më në zë në epokë të ndryshme, që nga Rikardo, Smith, Kejns, me pas Friedman, Samuelson, Leontjev e duke përfundur me Krugman, Stiglic, Soros, etj. Zhvillimi i

modeleve ekonomike është i lidhur edhe me përvojat e tranzicioneve në vende e rajone të ndryshme të globit, me zhvillimin dhe konsolidimin e grupeve, organizatave ekonomike ndërkombëtare dhe proceseve bashkëpunuese dhe integruese në ekonominë e sotme globale.

Për këto modele nuk ka kontribuar vetëm shkenca ekonomike, por edhe matematika, statistika, ekonometria, informatika, filozofia e madje edhe dhe rrymat politike. Identifikimi i një modeli ekonomik nuk është një problem i thjeshtë, por kompleks. Ekonomisti nobelist Leontjev, theksonte se “...bërja dhe zbatimi i ndërtimit të një shtëpie e fuste mendjen e njeriut në një punë shumë komplekse dhe të sikletshme, ndërtimi i një modeli ekonomik të një vendi, padyshim që është qindra herë më i vështirë...”. Ndërsa, Nobelisti ekonomist më në zë në kohet e sotme, Stiglitz, në veprën. “**Economics of the Public Sector**”.... shkruan se: “...Për të analizuar pasojat e politikave të ndryshme, ekonomistët vënë në përdorim ato të cilat quhen **modele**. Ashtu si një model aeroplani përpiqet të kopjojë tiparet themelore të një aeroplani, kështu dhe një model i ekonomisë tenton të përshkujë karakteristikat themelore të ekonomisë. Është e qartë se ekonomia aktuale është jashtëzakonisht komplekse; për të parë së çfarë po ndodh dhe për të bërë parashikimet se si do të jenë pasojat e ndryshimit të një politike, dikush duhet të ndajë thelbësoren nga veçoritë e parëndësishme. Veçoritë që vendos të fokusohet individi për ndërtimin e një modeli varen nga pyetjet që vendos të trajtojë. Fakti që modelet e bëjnë thjeshtimin e supozimeve, meqënëse ata lënë jashtë shumë detaje, nuk është zëvendësim, por virtyt...” Dhe më poshtë ai vazhdon “... Të gjitha analizat përfshijnë përdorimin e modeleve, hipotezave të thjeshta se si individët dhe firmat do të përgjigjen ndaj ndryshimeve të vazhdueshme në politikën e qeverisë dhe si këto përgjigje do të bashkëveprojnë për të përcaktuar ndikimin total në ekonomi. Të gjithë - politikanët si dhe – ekonomistët - përdorin modele në diskutimin e efekteve të politikave alternative. Dallimi është se ekonomistët përpiqen të jenë të qartë për supozimet e tyre, dhe të jenë të sigurtë se supozimet e tyre janë në përputhje me njeri-tjetrin dhe me provat që disponojnë...”.

Me kalimin drejt ekonomisë së tregut të vendeve të Evropës Lindore e Qëndrore si edhe vendeve të CINDIA-S, Kina e India etj, mendimi ekonomik dhe çështjet e tij u rikthyen në qendër të diskutimeve e debateve shkencore dhe politike. Jo më kot edhe, për këtë çështje, Stiglitz ka theksuar se: “...Tranzicioni nga komunizmi në ekonominë e tregut përfaqëson një nga eksperimentet më të rëndësishme të të gjitha kohërave”

Gjithashtu, zhvillimet e 20-30 viteve të fundit të globalizimit të ekonomisë e sidomos kriza e fundit globale që tronditi rëndë tregjet financiare ndërkombëtare dhe ekonominë botërore, rihapën një sërë debatesh teorike midis shkollave të mendimit ekonomik.

Teza e hipoteza të ndryshme u bënë objekt diskutimi, jo vetëm të mendimit ekonomik e financiar, studiuesve dhe akademikëve, por edhe të liderëve politikë e shtetërorë të vendeve më të zhvilluara si edhe të grupimeve më të rëndësishme dhe institucioneve ekonomike e financiare ndërkombëtare (G-8, G-20, OKB, FMN, BB, BE) etj.

Krahas masave, instrumenteve, stimuljeve ekonomike e financiare, rregullave të kontrollit të sistemit bankar që ofroi “*Aleanca globale antikrizë*”, së fundi vëmendjen e tërëhoqën hipotezat për të ardhmen e kapitalizmit, politikat e reja ekonomike, filozofinë, teorinë, konceptet, vizionet për zhvillimet e afërta e perspektive të ekonomisë globale. Debatet u përqëndruan gjithashtu në lëmin teorik dhe praktik, rreth modelit ekonomik që duhet të ndiqet, politikave të zhvillimit, të punësimit dhe atyre sociale, luftës kundër varfërisë, funksionimit të financave publike, tregjeve financiare, rolit të sistemit monetar ndërkombëtar institucioneve financiare ndërkombëtare, mbikqyrjes bankare, politikave financiare e buxhetore, deficitit buxhetor dhe borxhit publik, politika buxhetore më të kontrolluara në vëndet e eurozonës, “fatit” të ardhshëm të EUROS dhe rrezikut të falimentimit të shteteve, qeverisjes së përbashkët ekonomike të BE-së etj.

Aktualisht rrymat politike të qendrës së djathtë, përdorin në politikën e tyre ekonomike si “recetat neoliberale”, ashtu dhe “recetat kejsianiste e neokejsiane”. Ndërsa rrymat politike të qendrës së majtë nuk mbeten vetëm me “recetat e njohura kejsianiste”, por përdorin në mjaft drejtime, si për shembull në privatizimin e ekonomisë, edhe “receta” nga më liberale. Të gjitha palët, megjithëse “duartrokasën” tregun e lirë, nënvizojnë tezën: “...të mos na qeverisë verbërisht tregu, por ta përdorim atë për realizimin e politikës më të mirë ekonomike...”

Në këtë kontekst, po përpunohet edhe i ashtuquajti modeli i “Rrugës së Katërt” i zhvillimeve të ardhshme ekonomike globale. Idetë filozofike rreth “Rrugës së Katërt” janë parashtruar nga mendje të njohura si Soros e Stiglitz, dhe së fundi, po përkrahen nga vendet e prekura më shumë nga kriza globale, si Greqia dhe Spanja. “Modeli i rrugës së katërt” synon t’u japë përgjigje teorike e praktike disa dilemave që lidhen me çështje jetike të globalizmit si:

- Përse na duhet globalizimi?
- Si globalizimi ndihmon njerëzimin?
- Si luftohen problemet globale si varfëria, ndryshimet klimaterike dhe siguria energjitike?

Me fjalë të tjera, në ç’mënyrë kapitalizmi mund të bëhet më njerëzor? Ndërkohë që pasojat e krizës kanë përfshirë gjithë ekonominë e globit, kërkohet siguri që “...ata të cilët kanë përgjegjësitë më të vogla për krizën botërore, të mos paguajnë çmimin më të lartë për të dalë prej saj...”.

Sipas modelit të “Rrugës së Katërt”:

- zhvillimet e ardhshme globale, veçanërisht ato ekonomike e sociale, do të jenë një sfidë e vështirë;

- globalizimi nuk është diçka neutrale, drejtuar nga një fuqi e mbinatyrshme, por një proces që duhet rregulluar dhe mbështetur në një kornizë vlerash;

- duhet të sigurohet mundësia e tregjeve në inovacione dhe zhvillim, duke zhvilluar një demokraci që nuk do të duhet t’u nënshtrohet tregjeve. “... *Një rrugë, e cila garanton që tregjet të kenë lirinë, të zhvillohen, por mbi të gjitha një rrugë që siguron që demokracia nuk i nënshtrohet kurrë tregjeve...*”

- mbështetet modeli i zhvillimit të gjelbër dhe integruet europian, duke e konceptuar Europën si një shoqëri të globalizuar, ku “*bashkëjetojnë gjuhë, kultura, qyteterime dhe sisteme politike të ndryshme, por njëkohësisht ekzistojnë vlera të njëjta si demokracia, të drejtat e njeriut, siguri shoqëror, zhvillimi i gjelbër.*”

- Bashkimi Europian dhe institucionet e tij do t’u shërbejnë më shumë qytetarëve dhe jo vetëm tregjeve finaciare.

Në këto kontekste evropiane dhe globale, debati për modelin e ri ekonomik të Shqipërisë jo vetëm që nuk është i lehtë, por është me kompleks dhe i vështirë. Vështirësia buron jo vetëm nga e kaluara komuniste, por edhe nga faktorët e zhvillimit të brendshëm ekonomik si edhe ndikimi i krizës globale në tranzicionin ekonomik të vendit.

Të gjitha diskutimet për modelin e zhvillimit të ekonomisë kanë mbajtur parasysht disa elemente bazë, si: sistemi ekonomik, sektorët prioritarë, metodat dhe instrumentet që duhet të përdoren etj. Përqasjet teorike mbështeten në analizën e disa prej modeleve ekonomike më në zë në zhvillimet e deritashme të kapitalizmit, si: modeli anglo-sakson, modeli i kapitalizmit shtetëror (Franca, Italia, etj), modeli Gjerman (Gjermania, Vendet Skandinave etj), modeli i Korporatave (disa vende aziatike), modeli amerikanolatin, modeli afrikan, modeli kinez etj.

Në këto kontekste teorike duhet të mbështetet edhe diskutimi për modelin e zhvillimit të ekonomisë së vendit tonë. Pra, debati për një model-vizion të ri ekonomik dhe prioritete të reja të zhvillimit, jo vetëm që aktualisht ka një bazë të gjerë teorike dhe është në rend të ditës në vendin tonë, por diktohet nga një sërë faktorësh realë të zhvillimit të tranzicionit ekonomik në vendin tonë, perspektivës së zhvillimit dhe integritetit të saj dhe zhvillimeve globale. Një nga çështjet më të diskutueshme, që kërkon përgjigje dhe është e lidhur me debatin e modelit ekonomik, është edhe çështja e mëposhtme:

- **A ka përfunduar tranzicioni ekonomik i Shqipërisë? Cilat janë arritjet kryesore të këtij tranzicioni, gabimet, dështimet, dilemat dhe sfidat e të ardhmes?**

Më lejoni, të nderuar kolegë, të fokusohem dhe të shpreh disa mendime rreth kësaj çështjeje. Pikëpamja ime është se Shqipëria po ecën drejt stacionit të fundit të tranzicionit ekonomik.

I.2. Drejt stacionit të fundit të tranzicionit ekonomik të Shqipërisë.

Natyrisht, diskutimi për tranzicionin dhe modelet e tij është shumë i gjerë. Ky diskutim përfshin aspekte të ndryshme të tranzicionit: politike, institucionale, ligjore, ekonomike, integruese, shoqërore, kulturore, shpirtërore etj. Parë nga ky këndvështrim, në disa prej këtyre aspekteve Shqipëria ka ecur mjaft përpara, në disa të tjerë ka ende një rrugë të gjatë për të bërë. Kjo nuk e ka bërë të lehtë arritjen në një përfundim për tranzicionin politik, shoqëror dhe ekonomik shqiptar, duke qenë se spikasim pikëpamje dhe perspektiva të ndryshme. Këto përjasje lidhen e burojnë nga faktorë dhe rrethana specifike: këndvështrimi i procesit, aspektet në të cilat fokusohet ky këndvështrim, përkatësitë partiake dhe politike, botëkuptimi ideologjik, ekspertiza shkencore dhe profesionale, krahasimi me modelet dhe proceset analoge në vendet e tjera të rajonit etj.

A është kompletuar ose po kompletohet tranzicioni shqiptar në përgjithësi dhe ai ekonomik në veçanti? Është krejtësisht normale që edhe rreth kësaj çështjeje të ketë pasur, ka dhe do të ketë përjasje dhe vlerësime të ndryshme. Cila ose cilat palë kanë të drejtë? Këtu është vështirë të japim një përgjigje kategorike. Secila palë ka arsyet, argumentet dhe kundërgargumentet e saj. Pikërisht këtu, në përplasjen e mendimeve, gjykimeve dhe vlerësimeve të ndryshme e të diferencuara, qëndron dhe interesi, rëndësia e vlerësimit të dukurive dhe proceseve shoqërore, në këtë kontekst edhe të tranzicionit. Prandaj edhe debati mediatik, përmes forumit që ne zhvilluam dhe që i parapriu kësaj Konferencë, edhe vetë kjo Konferencë, në këtë çështje janë dhe mbeten të hapur dhe mikpritës ndaj pikëpamjeve dhe vlerësimeve të ndryshme, madje edhe të kundërta, për këtë çështje.

Aspektet e tranzicionit shqiptar (politik, institucional, ligjor, ekonomik) janë të ndërthurur dhe ndikojnë reciprokisht ndaj njeri-tjetrit. Natyrisht, objekti i debatit në këtë konferencë është tranzicioni ekonomik. Edhe në këtë drejtim, sidomos për natyrën, përmbajtjen dhe kufijtë kohorë dhe tipologjinë e tranzicionit ekonomik, opinionet përsëri janë të ndryshme. Për më tepër, tranzicioni ekonomik përbën padyshim thelbin e tranzicionit të vendit drejt ekonomisë së tregut, shoqërisë së hapur dhe demokracisë funksionale. Pa tranzicionin ekonomik dhe shndërrimet e thella në fushën ekonomike, shoqëria e hapur dhe demokracia funksionale mbeten thjesht dëshira dhe aspirata. Edhe në këtë fushë, për fat të mirë, mendimet dhe vlerësimet e ekspertëve nuk përkojnë. Konferenca, si pjesë e debatit mediatik, i cili tashmë është shndërruar në një

debat shkencor e profesional, është përsëri e hapur dhe inkurajuese ndaj diversitetit të pikëpamjeve rreth këtyre temave kardinale të zhvillimit të tranzicionit të Shqipërisë.

Në vlerësimin tim, duke ju referuar përvojës më se 20 vjeçare drejtuese, ekonomike, financiare, akademike dhe shkencore si dhe disa principeve dhe treguesve bazë të vërtetuara në tranzicionin ekonomik të Shqipërisë si:

- Prona private është bërë zotëruese në ekonominë tonë (90 % e pronës është aktualisht private dhe siguron rreth 80 % e GDP si edhe 85%- % e të punësuarve,
- Shqipëria ka thuar se tërësisht një legjislacion të ri ekonomik, tregtar dhe financiar, që mbështet qartësisht në parimet e ekonomisë së tregut të lirë, të sanksionuara në Kushtetutën e RSH, dhe është bashkëkohor dhe i harmonizuar me standartet e legjislacionit të vendeve të BE, mbi 2200 ligje janë miratuar në këtë fushë, për 20 vjet.
- në ekonominë shqiptare janë ngritur dhe bërë funksionale përgjithësisht të gjitha institucionet e nevojshme për funksionimin e një ekonomie tregu,
- në ekonominë shqiptare sot ekziston dhe është funksional një sistem financiar-bankar dhe jo-bankar adekuat dhe funksional dhe tregu i tyre. Në këtë treg funksionojnë 17-banka të nivelit të dytë, 10 shoqëri sigurimi (8 jo jete dhe 3 jete) etj.
- ekonomia shqiptare është një ekonomi tërësisht e liberalizuar, e hapur në një shkallë të tillë që ka realizuar një stad të pranueshëm integrimi në ekonominë rajonale, si parakusht për integrimin ekonomik evropian.
- vendi është anëtarësuar dhe bashkëpunon me të gjitha institucionet ekonomike e financiare ndërkombëtare.

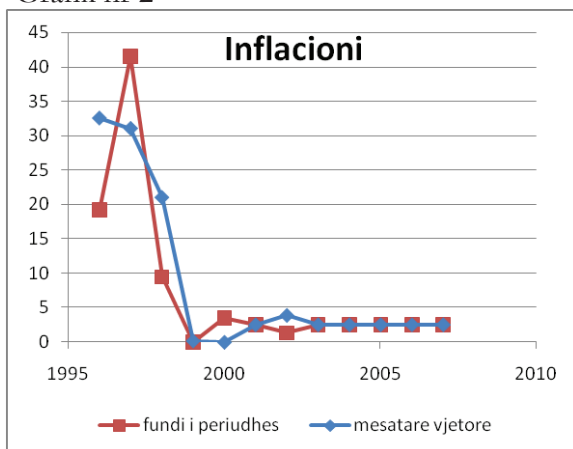
Këtyre që theksuam, mund t'u shtojmë edhe disa arritje të tjera të tranzicionit tonë ekonomik si:

- Shqipëria realizoi reforma tërësore e transformuese në ekonomi që garantuan, përgjithësisht, gjatë kësaj periudhe, një stabilitet makroekonomik dhe një zhvillim të qëndrueshëm, edhe pse në situata të caktuara shumë të brishta... (me përjashtim të periudhës së krizës së skemave piramidale, 96-97, krizës politike të vitit 2002, dhe sidomos, këta dy vitet e fundit, 2008-2009 ku rënia ekonomike është dukshëm e madhe, edhe për shkak të ndikimit të krizës globale.) (Grafikët dhe të dhënat e mëposhtme e dëshmojnë qartë këtë.)

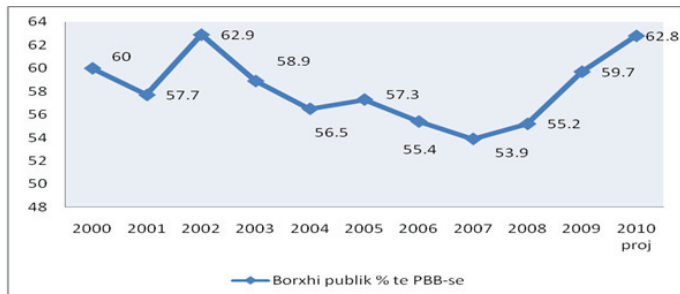
Grafik nr 1

Burimi:INSTAT-MF

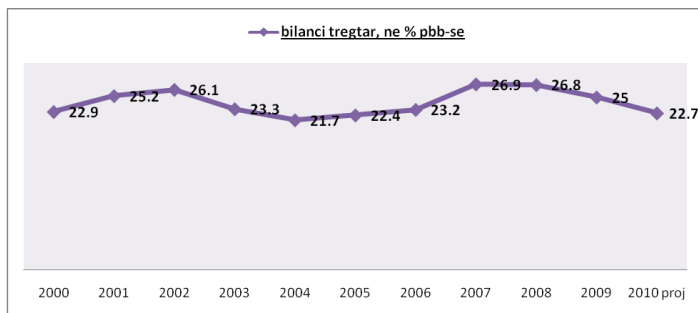
Grafik nr 2

Burimi:INSTAT-BSH-MF

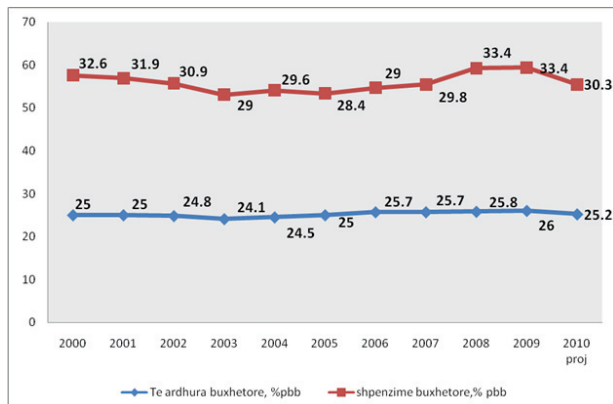
Grafik nr 3

Burimi:INSTAT-MF

Grafik nr 4

Burimi: INSTAT-MF-BSH

Grafik nr 5

Burimi: INSTAT-MF

-Realizoi reforma strukturore të ekonomisë duke instaluar përfundimisht pronën private dhe ekonominë e tregut në vend. Veçanërisht pas vitit 2000 u ndërmorën hapa të rëndësishëm në konsolidimin e mëtejshëm të reformës strukturore dhe konsolidimin e ekonomisë së lirë të tregut me anë të privatizimit të sektorit shtetëror përfshi dhe atë strategjik si dhe të kalimit të disa shërbimeve të rëndësishme nga sektori publik në atë privat.

-Transformoi sistemin dhe politikën buxhetore dhe fiskale. Sistemi buxhetor dhe ai fiskal pësoi ndryshime thelbësore dhe iu përshtat standarteve të ekonomisë së tregut bazuar në ato më të mirat europiane.

Kjo përmes realizimit të një sërë reformash si:

- Reformës ligjore dhe përsosjes strukturore dhe teknike në fushën buxhetore,
- Reforma në menaxhimin e shpenzimeve publike që u përqëndrua në tre

shtylla kryesore: - përmirësim ligjor, - reforma strukturore, - rritja dhe forcimi i kapaciteteve;

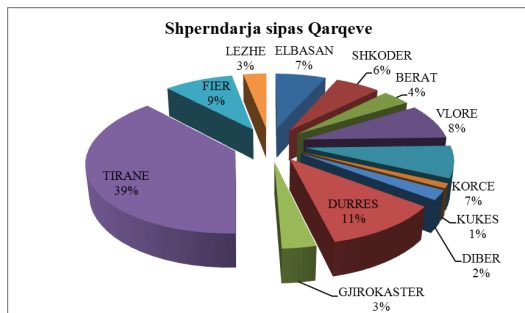
– Hartimi i Programit Afat-mesem Buxhetor, (viti 2000) dokument i cili zgjidhi njëherazi tre probleme:

- Vendosi një raport midis prioriteteve të përcaktuara nga qeveria në zhvillimin afatmesëm me burimet e nevojshme financiare për realizimin e tyre.
- Unifikoje procesin e hartimit dhe zbatimit të buxhetit
- U vendos një disiplinë financiare përtej një viti buxhetor, pra tre vjeçare.

Ndërsa reforma fiskale u fokusua në përsosjen e sistemit tatimor në Shqipëri, i cili do të shërbente jo vetëm si një burim i rëndësishëm të ardhurash për buxhetin e shtetit, por njëherësh dhe si një instrument nxites për zhvillimin e biznesit dhe të ekonomisë në përgjithësi.

-Lindi dhe u zgjerua klasa e biznesit duke u zhvilluar liritë e veta ekonomike, gjë që e ka vendosur atë në klasen e biznesit) në rolin e një partneri të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik e social të vendit.(134.765 biznese).

Grafik nr 6

Burimi.QKR-2010

• KONKLuzion.

I) Shqipëria e ka zgjidhur përfundimisht çështjen e sistemit ekonomik, atë të zhvillimit dhe konsolidimit të ekonomisë kapitaliste, (ekonomisë së tregut).

II) Tranzicioni, në aspektin ekonomik ka ecur më shpejt dhe ka shkuar më larg se disa aspekte të tjerë të këtij tranzicioni dhe po mbërrin në “stacionin e fundit të tij”.

III) Por në disa elemente të tij, tranzicioni ekonomik mund të themi se ndodhet relativisht prapa (sidomos në çështjen e pronësisë, disa aspekte të rëndësishme të funksionimit të ligjit dhe institucioneve, të zhvillimit harmonik të ekonomisë me rritjen e punësimit dhe uljen e varfërisë, dhe veçanërisht të standarteve dhe cilësisë së zhvillimit konkurrues të ekonomisë.

Atëherë, pyetja shtrohet:

• Cili është modeli që do të zgjedhim për zhvillimin e kapitalizmit shqiptar? Do të jetë ky model thjesht një “kopje” apo “importim” i modeleve të lartpërmendura apo do të drejtohet edhe në disa elementë të rinj, (disa instrumentë kanë shteruar dhe nuk gjenerojnë më zhvillim) që lidhen edhe me burime e prioritete të reja për të zhvilluar ekonominë kapitaliste shqiptare?

Para se t'i përgjigjem kësaj pyetjeje, duhet të sqarojmë edhe një çështje tjetër:

• Cilat janë problemet që trashëgojmë nga ky tranzicion dhe që shqëtësojnë sot ekonominë tonë?

II. Njëzet vjet tranzicion të ekonomisë: gabime, dështime, dilema, zhvillim dhe frenim.

II.1. Disa problemet aktuale të ekonomisë shqiptare, janë:

A. Probleme të krijuara nga faktore të brendshëm:

I. Krizat politike të përsëritura dhe ndikimi i tyre në ciklin ekonomik dhe të biznesit.

Kjo nuk është një çështje thjeshtë teorike e lidhjes së politikës me ekonominë. Ky është fakt dhe realitet i provuar disa herë, në vende të ndryshme dhe në vendin tone. Zgjatja e kësaj krize politike po ndikon tashmë dukshëm, negativisht dhe në ekonominë e vendit, në financat publike dhe gjendjen sociale. Ky ndikim, kjo mpleksje e krizës politike me atë ekonomike e sociale, sa më shumë që koha kalon, aq më të madhe e ka koston dhe pasojat. Format e shfaqes së kësaj lidhjeje midis krizës politike dhe rëndimit të gjendjes ekonomike, financiare dhe sociale, janë të përgjithshme dhe specifike, me veprim të menjëhershëm dhe afatgjatë.

Një krizë politike e zgjatur nuk mund të ndikojë pozitivisht në marrjen dhe zbatimin e vendimeve konsensuale e te suksesshme antikrizë, nga organet e zgjedhura, Kuvendi i Shqipërisë (për miratimin e ligjeve dhe politikave fiskale, buxhetore, gjykata e llogarive, realizimin e amnistisë fiskale, etj).

Gjithashtu, kriza politike shoqërohet dhe me rënie të besimit ndaj institucioneve të shtetit dhe veçanërisht ndaj realizimit të funksioneve të tij, (sidomos me karakter ekonomik).

Ato kanë luajtur një rol negativ në:

- frenimin e rritjes ekonomike
- veprimtarinë dhe aktivitetin e biznesit privat duke e kaluar atë në “pozita pritëse”,
- frenimin e investimeve të huaja direkte,
- përqekësimin e imazhit dhe rënien e besimit ndaj institucioneve financiare bankare të vendit dhe të huaja,
- apatinë e organeve fiskale për realizimin e programit të të ardhurave dhe luftën ndaj evazionit fiskal etj.
- rritjen e vështirësive sociale, të papunësisë, varfërisë, pakësimit të buxheteve familjare përballë çmimeve në rritje të energjisë, ujit të pijshëm, mallrave dhe shërbimeve të domosdoshme për jetesë etj.

II) Politikat e drejtimit të ekonomisë dhe menaxhimit të financave publike, sidomos në dy vitet e fundit çuan:

a- Në prishjen e ekuilibrave ekonomikë e financiarë në vend sidomos:

- në rënien e ritmeve të rritjes ekonomike (0 deri në rreth 3 %),
- në rritje të defiçitit buxhetor, në 7.6% (në 2009), dhe të borxhit publik në rreth 62 % të GDP, (këtë vit borxhi i jashtëm është rritur me 400 milion euro).
- në rënien e investimeve direkte në ekonmomi (vetëm në 6 muajt e fundit, investimet e huaja direkte kanë rënë me 21 %).
- në mungesën e harmonizimit në kohën e duhur të politikës monetare e fiskale e buxhetore,
- në rritjen e papunësisë dhe në thellimin e asimetrisë midis rritjes ekonomike dhe papunësisë, duke e shndërruar atë në një problem shqetësues.
- PARADOKSI: Në 5 vjet Prodhimi i Brendshëm Bruto i Shqipërisë u rrit nga 9.18 miliardë dollarë në 11.7 miliardë. Ndërsa për të njëjtën periudhë numri i të punësuarve ra nga 931 mijë vetë në 899 mijë. Një tregues ky që mund të dëshmojë se jo të gjithë po përfitojnë nga rritja ekonomike.(Burimi FMN)

Në Shqipëri ky raport varion nga 5-14 % sipas shifrave zyrtare, dhe 5-30 % sipas burimeve alternative. (FMN, CIA, The World Factbook, 2010).

b- Në aspektin e reformave strukturore dhe të ekonomisë reale.

- Çështja e pronës dhe tregut të tokës bujqësore kanë mbetur ende të pazgjidhura përfundimisht,

- Ka munguar një vizion i qartë për ristrukturimin dhe riorientimin e ekonomisë, përcaktimin e prioriteteve të zhvillimit, sidomos tani pas ndikimit të krizës globale, krizës së borxheve dhe krizës ushqimore (shpesh ka klientelizëm),

- Funksionimi jo i plotë dhe efektiv i disa tregjeve (tokës bujqësore, mallrave, i punës),

III) Marrëdhëniet e qeverisë me biznesin, zgjerimi i lirive ekonomike dhe reforma rregullatore, pavarësisht arritjeve, vazhdojnë të përballen me një sërë problemesh që lidhen, sidomos me mungesën e transparencës dhe të konsultimit me biznesin, me pengesa e vështirësi në zbatimin e rregullave administrative, (tendencat mbiregullatore dhe klientelizmi), etj me zgjidhjen e konflikteve gjyqësore, (biznesit dhe organeve tatimore, doganore, atyre pronësore -hipotekave,) etj.

IV) Konkurrueshmëria e ekonomisë sonë, me gjithë hapat që ka bërë, nuk ka mundur të ripozicionohet sa duhet ndaj ekonomisë rajonale dhe më gjerë.

Nivelin e konkurrueshmërisë së ekonomisë sonë në tregjet rajonale endërkombëtare e dëshmon niveli i eksporteve (mallrat dhe shërbimet) shqiptare, të cilat gjejnë treg me shumë vështirësi në këto tregje, me gjithë liberalizimin e vazhdueshëm në marrëdhëniet tregtare me fqinjet...

V) Lëvizjet demografike, migracioni dhe emigracioni: ndikim në zhvillimin ekonomik e social në vend.

- Gjysma e popullsisë së vendit jeton aktualisht në një vend të ndryshëm nga vendi që jetonte në vitin 1990.

- Gjatë 20 viteve të fundit popullisa e vendit tonë ka emigruar në mënyrë masive. Sipas të dhënave të Bankës Botërore, rreth 20% e popullsisë së rritur është shpërngulur brenda vendit (BB, 2007). Ndërkohe, mbi 25 % e popullsisë së vendit ose mbi 35 % e popullsisë aktive janë aktualisht emigrantë.

- Këta tregues sintetikë të flusit migrator shqiptar duhet të imponojnë politika më vizionare dhe afatgjata migratore, të kombinuara më politikatat e zhvillimit ekonomik, shoqëror të vendit.

VI) Struktura dhe profili i varfërisë ka ndryshuar duke u thelluar, veçanërisht në zonat verilindore dhe rurale të vendit. Buxhetet familjare, sidomos të pensionistëve, shtresave në nevojë dhe familjeve me të ardhura të pakta, vazhdojnë të jenë të rënuara. Mjafton të përmendim se: rreth 12,4 % e popullsisë jetojnë me më pak se 2 USD për frymë, duke mos plotësuar nevojat më minimale të tyre, (rreth 360 mijë persona, nga 3.2 milion e popullsisë, jetojnë me 2 usd në ditë kurse 88 mijë prej tyre jetojnë, vetëm me 1 usd në ditë).

Vlerësimet e fundit të Bankës Borërore, edhe pse kanë konfirmuar uljen graduale dhe me ritme pak a shumë të kënaqshme të varfërisë: nga 22,5 përqind në vitin 2002, (INSTAT, 2002) në 18,5 përqind në vitin 2005 (INSTAT, 2005) dhe 12,5 përqind në vitin 2008. (INSTAT, 2008), kanë vlerësuar se politikat, programet dhe masat në luftën kundër varfërisë nuk kanë qenë shumë efikase. Probleme të eficiencës dhe impaktit të dobët në luftën kundër varfërisë janë konsatuar edhe në zbatimin e Programit të Ndihmës Ekonomike.

VII) Klasa politike dhe qeverisëse shqiptare, në këndvështrimin e shfrytëzimit dhe motivimit të burimeve dhe kapaciteteve njerëzore (administratës publike), ka qenë relativisht prapa nevojave të zhvillimit perspektiv të vendit. Kjo prapambetje e klasës politike dhe qeverisëse ka shkaktuar e nxitur edhe performancën e dobët të administratorëve dhe funksionarëve publikë në Shqipëri, të cilët përveç të tjerash, kanë vuajtur edhe pasojat e politizimit ekstrem të politikave të rekrutimit, zhvillimit të burimeve njerëzore dhe formimit të kapaciteteve institucionale.

Gjithashtu, tashmë, pas 20 viteve të tranzicionit, kemi të krijuar dhe në dispozicion të ekonomisë dhe fushave të tjera të zhvillimit të vendit një gjeneratë të tërë kapacitetesh (burimesh) njerëzore tërësisht të re, të formuar me mentalitet edukativ e shkencor bashkohor, me aftësi menaxheriale e drejtuese, përdorues të teknologjive të reja, me ide dhe këndvështrim të ri e të qartë për politikat, vizionin dhe modelin e zhvillimit ekonomik të vendit, ata shpesh janë “viktimë” e zbatimit të politikës jo të bazuar në meritokraci por në militantizmin partiak.

VIII) Një nga çështjet e pazgjidhura, të vështira dhe me ndikim në financat publike dhe zhvillimin ekonomik e sidomos atë social, është edhe reforma e munguar në fushën e sistemit të sigurimeve shoqërore dhe shëndetësore, e cila nuk mund të moskonsiderohet si një element i rëndësishëm për modelin e ri ekonomik të postranzicionit shqiptar.

IX) Roli i informacionit statistikor i institucioneve të pavarura (INSTAT) dhe atyre shtetërore ekonomike e financiare (MF, Banka e Shqipërisë), për treguesit e zhvillimit ekonomik, financiar e social, ka qenë disi i diktuar, pse jo

dhe i cunguar, konfuz dhe jo i harmonizuar, duke u shndërruar në shumë raste, jo vetëm në një instrument jo transparent, por dhe në një burim informacioni jo realist që sjell tepër konfuzion.

B. Probleme të krijuara nga faktorë të jashtëm

10.-Ndikimet krizes globale ne ekonominë shqiptare:

- Në rënien e ritmeve të rritjes ekonomike GDP. Në vitin 2009, rritmet e rritjes ekonomike ranë duke shkuar në nivelin rreth 0-2%.

- Në tronditjen e financave publike (Defiçiti buxhetor, borxhi publik, rënia e të ardhurave, ulja e investimeve, përkeqësimin e bilancit të tregtisë me jashtë).

- Në rritjen e mungesës së likuiditeteve në valutë të huaj në tregun financiar të brendshëm dhe rënien e ritmeve të kreditimit të ekonomisë, shtimin e kredive të këqija.

- Në frenimin e investimeve të huaja në vend dhe në rajon,

- Në rënien e të ardhurave nga emigracioni (remitancat). *Pas 1990 ato kanë përfaqësuar 10 deri 22% të GDP së vendit. Pas vitit 2007, rënia e tyre është e dukshme. Gjatë këtij viti në krahasim me vitin e kaluar (Shtator 2010/shtator 2009) rënia e tyre është 7.6 %.*

10.1. Mësimet nga kriza globale për ekonominë shqiptare.

- Ristrukturim i plotë i ekonomisë shqiptare duke konsideruar efektet që dha kriza globale në të.

- Analiza dhe matja e faktorëve të krizës globale që ndikuan në ekonominë tonë për të shmangur, në rast përsëritjeje të krizave globale, rrezikun e rënies në “krizë reale të ekonomisë sonë”.

- Forcimi i rregullave të mbikqyrjes së sistemit financiar- bankar dhe jo-bankar.

- Zbatimi i politikave buxhetore – fiskale – monetare - kredituese të harmonizuara, për të nxitur zhvillimin ekonomik, pa cënuar ekuilibrin ekonomik dhe të financave publike.

- Vendosjen e zhvillimit të ekonomisë së gjelbër në rend të ditës.

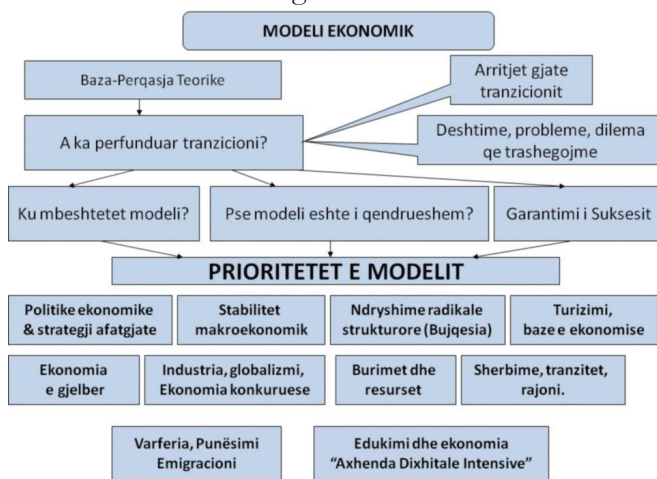
- Zbatimi i programeve të zhvillimit që lidhen me rritjen e punësimit dhe parandalimit të varfërisë.

III. Modeli dhe prioritetet e reja.

Përvoja e 20 viteve tranzicion, arritjet dhe dështimet, nevoja për të integruar ekonominë tonë në ekonominë evropiane, efektet, dilemat, problemet dhe mësimet që kanë dalë nga kriza globale dhe rrugët e zgjidhjes se tyre, janë arsye të rëndësishme që mbështesin domosdoshmërinë për: “Ristrukturimin e plotë dhe një model me

prioritete të qarta zhvillimi ekonomik postranzicion të vendit tonë”, që natyrisht duhet të jetë një ekonomi dinamike, e fortë dhe e qëndrueshme, e bazuar në meritokraci dhe në shanset e barabarta.

Figura nr 7

III.1. Prioritetet e reja: thelbi i modelit.

III.1/1.Cili është modeli?

Modeli kapitalist i ekonomisë shqiptare duhet të orientohet në ato prioritete që sigurojnë dhe në qendër të tij mbajnë si objektiv kryesor zhvillimin ekonomik të gjithanshëm të vendit, përmes harmonizimit të të gjitha burimeve dhe resurseve ekonomike e natyrore dhe përdorimin efektiv të gjithë kapaciteteve të pranishme në vendin tonë, në funksion të qëllimit kryesor: “Zhvillimit të qëndrueshëm dhe afatgjatë ekonomik”.

III.1/2.Ku bazohet modeli?

Ky model duhet të bazohet në:

I) Madhësinë, strukturën dhe veçoritë e tjera që ka krijuar aktualisht ekonomia shqiptare.

II) Nevojën e ndryshimeve rrënjësore strukturore të ekonomisë shqiptare, duke reflektuar ndaj disa “mbetjeve strukturore të ekonomisë sonë” të trashëguara nga e kaluarara komuniste, ndaj gabimeve strukturore që janë bërë gjatë tranzicionit si dhe duke reflektuar pozitivisht ndaj fenomeneve të reja të epokës së sotme të zhvillimeve globale.

III) Perspektivën e saj zhvilluese dhe integruese në ekonominë e BE, të harmonizuar me politikat dhe objektivat e zhvillimit ekonomik europian.

IV) Fazën aktuale të zhvillimeve globale të ekonomisë botërore dhe veçanërisht të krizës së madhe që ajo po kalon, pasojave dhe mësimave që dalin prej saj, dhe në

V) -III.1/3.Qëndrueshmëria e modelit, e cila kërkon:

- më shumë konsensus dhe bashkëpunim politik, pasi krizat e përsëritura politike kanë frenuar zhvillimin ekonomik,
- partneritet më pozitiv me faktorët e interesit, biznesin, konsumatorët dhe qytetarët,
- më shumë mirëfunksionim të rregullave dhe institucioneve të tregut dhe të konkurrencës së ndershme si dhe,
- konsiderimin me seriozitet të reformave të munguara, gjatë këtyre 20 viteve, sidomos në fushën e pronësisë dhe ristrukturimin radikal të ekonomisë.

III.1/4. Suksesi i modelit.

A. Suksesi i modelit kërkon edhe:

-Zhvillimi ekonomik të ndikojë në përmirësimin në rritje të nivelit të zhvillimit social në vend. Në funksion të këtij qëllimi duhet:

- sigurimi i një rritjeje ekonomike të lartë, të qëndrueshme dhe të ekuilibruar nga të gjitha pikëpamjet (afatgjatë e afat shkurtër, nga ana ekonomike dhe sociale, nga ana rajonale e territoriale e vendit) dhe e përputhjes me zhvillimet e reja evropiane dhe botërore një zhvillim ekonomik i qëndrueshëm duke i dhënë përparësi resurseve më eficiente dhe një ekonomie të gjelbër dhe kompetitive,

-një zhvillim ekonomik i zgjuar dhe novator, duke e mbështetur ekonominë në dije dhe inovacione.

-një zhvillim ekonomik gjithëpërfshirës, duke krijuar vendet të reja të punës si dhe krijimin e një kohezioni social dhe territorial

B.Suksesi i modelit garantohet nëse mbështetet në disa prioritete të politikave ekonomike dhe transformimeve strukturore:

I) në një politikë ekonomike dhe strategji afatgjatë të zbatimit të saj, që ruan objektivin madhor të saj për t'u integruar në ekonominë evropiane, por, natyrisht duke përdorur, në mënyrë të kombinuar, të harmonizuar, e të përshtatshme, në përputhje me interesat e veta, **recetat (rekomandimet) e propozuara nga rrymat e ndryshme të mendimit ekonomik.**

II) në stabilitetin makroekonomik, pa të cilin nuk ka zhvillim të qëndrueshëm dhe afatgjatë. Stabiliteti makroekonomik, përsosja e menaxhimit të financave publike, politikës buxhetore, fiskale e monetare- domosdoshmëri e këtij modeli.

Për këtë duhet:

-Të prognozojohen drejt dhe në mënyrë afatgjatë ritmet e rritjes ekonomike (GDP), mbajtja në kontroll e deficitit buxhetor në parametrat e kërkesave të Maastricht-it, (3-3.5% e GDP) e borxhit publik të brendshëm dhe të jashtëm, mbajtja në kontroll e tij nën nivelin e 60% të GDP, duke e mbështetur në shtimin e pasurisë reale të vendit që mundëson ky

borxh; (kjo kërkon dhe një koncept më të gjërë të trajtimit të çështjes së borxhit, duke konsideruar më mirë borxhin në total, borxhin e brendshëm, borxhin e jashtëm, borxhin që shteti u ka kompanive, borxhin që kompanitë i kanë bankave dhe njëra-tjetrës dhe raportin e borxhit ndaj totalit të pasurisë së patundshme të një vendi, etj).

- *Politikat fiskale* të jenë më në funksion të strukturës së re të ekonomisë.

- *Politika monetare* duhet të jetë më fleksibël, që nga njëra anë të vazhdojë mbajtjen në kontroll të inflacionit, nga ana tjetër të mundësojë rritjen e kreditimit të ekonomisë.

III.2. Ndryshimet radikale strukturore si garanci e suksesit.

Ekonomia shqiptare ka nevojë për ndryshime radikale strukturore nga pikëpamja e degeve (strukturës ekonomike) dhe nga rritja e aftësisë së saj konkurruese.

III.2/1. *Bujqësia mbetet degë prioritare*, në një këndvështrim më të ri, e lidhur ngushtë me agrobiznesin dhe turizmin e që pritet të zhvillohet si një degë postindustri-teknologji dhe me prodhime konkurruese në tregjet rajonale.

Në këtë kontekst duhen konsideruar shumë çështje, mes të cilave:

I) *Zgjidhja përfundimtare të çështjes së pronës*, kryesisht mbi tokën, dhe e funksionimit të plotë të tregut të tokës...

II) *Gjetja dhe përcaktimi i strukturës së re më optimale të kulturave bujqësore dhe blegtorale që do të prodhohen* me cilësi e standarte që të jenë konkurruese në këtë sektor, duke e orientuar atë drejt eksporteve dhe duke zëvendësuar produktet që importohen. (Sot raporti import-eksport në bujqësi është 12.2:1).

III) *Kombinimin dhe sinkronizimin e zhvillimit të bujqësisë me industrinë ushqimore, turizmin dhe rrjetin e grumbullimit e të tregëtisë me shumicë* që do të merret me tërheqjen e produkteve drejt tregjeve të brendshme e të jashtme.

IV) *Nevoja e kombinimit të rrugës intensive të rritjes së prodhimit me elementët e mbrojtjes së mjedisit.*

V) *Trajtimin eficient dhe të harmonizuar të faktorëve bazë (tokës, ujit, fondit gjenetik, etj.),*

VI) *Më shumë fleksibilitet në zbatimin e politikave fiskale e kredituese mbështetëse për këtë sektor.*

VII) *Zhvillimi infrastrukturor i zonave rurale –bujqësore (sistemimi i rrugeve, argjinaturave, kanalizimeve, hidrovoreve, bazeneve ujembledhes, etj) me vepra të financimit miks (investime private dhe pjesëmarrje shtetërore dhe fond investimi për reduktimin e varfërisë në zonat rurale).*

VIII) *Studimi i hollësishëm dhe përvetësim i përvojës dhe problemeve të politikës bujqësore të B.E dhe të vendeve të Evropës Lindore që kanë shkuar e shkojnë drejt BE-së, në këtë fushë.*

IX) *Zbatimi i teknologjive të reja, inovacionit dhe edukimit në këtë sektor.*

III.2/2.Shndërrimi i industrisë së turizmit në degë bazë të ekonomisë dhe konsiderimi i tij edhe “si degë eksporti”.

Gjatë këtyre 20 viteve tranzicion, përpjekjet nuk kanë munguar, në funksion të zhvillimit dhe formëzimit të industrisë së turizmit bazuar në strategji, projekte, përvoja dhe filozofi të ndryshme. Mbi këtë bazë jemi familjarizuar me termat e turizmit masiv, elitar, kulturor, bregdetar e malor, të brendshëm e të jashtëm (i huaj), rajonal, etj. Pa dyshim që të gjitha kanë vlerat dhe rëndësinë e tyre.

Por që turizmi të zhvillohet si industri më vete dhe të konsiderohet si një prioritet në modelin postranzicion të ekonomisë duhet parë e zhvilluar në harmoni me zhvillimin e degëve komplementare të saj...

Për këtë duhet të fokusohemi në zgjidhjen e disa çështjeve:

- Zhvillimin harmonik të llojeve të turizmit në përputhje me kushtet dhe ambientin turistik të vendit, në rajone të ndryshme të tij; *Përparësi eko-turizmi.*

- Shndërrimi i turizmit në degë bazë të ekonomisë dhe konsiderimi i tij edhe “si degë eksporti” si një burim për sigurimin e të ardhurave në valutë të huaj.

- Ekonomia jonë ka nevojë për zhvillimin e metejshëm të industrisë së turizmit, si turizëm konkret dhe jo “turizëm imagjinar apo teorik”.

Plotësimi i këtyre objektivave kërkon të fokusohemi në zgjidhjen e disa çështjeve:

- zhvillim të ekoturizmit, ambientit, infrastrukturës dhe kapaciteteve turistike,
- edukim dhe kulturë profesionale në këtë fushë,
- përmirësim të cilësisë së produkteve të tij, duke lënë pas amatorizmin në këtë fushë,

- zhvillim të sistemit **konvejer: bujqësi-agrobiznes-turizëm.**
- zhvillim të marketingut turistik,
- bashkëpunimin menaxherial (me kompani të huaja),
- angazhim më serioz e profesional të autoriteteve lokale,
- politikat ekonomike, financiare e buxhetore, e qeveritare të zhvillimit të turizmit duhet të jenë mbështetëse dhe efçente.

III.2/3) Zhvillimi i ekonomisë së gjelbër në rend të ditës.

Ky zhvillim dhe mbrojtja e ambientit si zhvillim i së ardhmes përbën një faktor tjetër të rëndësishëm në mbështetje të idesë së modelit ekonomik që duhet të zhvillojmë. Sfida e përballjes me pasojat e ndryshimeve klimaterike dhe me pasojat e krizës ekonomike globale ka zhvilluar dhe konsoliduar më tej mendimin ekonomik, shkencor dhe akademik dhe po i jep një shtysë të re shndërrimit të këtyre politikave në platforma dhe programe qeverisëse në disa vende duke pretenduar të bëhet pjesë e rëndësishme dhe dominuese e politikave ekonomike globale.

Zhvillimi ekonomik i gjelbër presupozon një lloj të ri zhvillimi, një model ekonomik zhvillimi i bazuar në zhvillimin e qëndrueshëm, ku mjedisi dhe cilësia nuk janë thjesht parametra ose politika sektoriale, por boshtet kryesore dhe bazat e një plani (programi) të ri të zhvillimit alternativ të ekonomisë së një vendi.

Pra, për këtë duhet të koniderohen seriozisht dhe me përparësi:

- “zhvillimi i gjelbër” si një model zhvillim ekonomik që respekton ambientin dhe e konsideron atë si resurs zhvillimi,
- ku mjedisi dhe cilësia nuk janë thjesht parametra ose politika sektoriale, por boshtet kryesore dhe bazat e një plani (programi) të ri të zhvillimit alternativ të ekonomisë së një vendi,
- Shteti duhet të ketë rol më aktiv në statet e para të zbatimit të këtij modeli, duke ju dhënë institucioneve të tij funksione dhe infrastrukturën e nevojshme, në zbatim të tij,

Për këtë duhet të konsiderohen me seriozitet:

a) **Klima dhe** (harmonizuar mirë dhe në mënyrë optimale burimet alternative të energjisë, zhvillimin e energjisë së ripërtëritshme, investimet në këtë sektor dhe ngritjen e funksionimit eficient të netëve kontrolluese)

b) **Ekonomi dhe kursim në resurset natyrore dhe infrastrukturën e gjelbër, dhe politika ekonomike mbështëtese për “zhvillimin e gjelbër”**. “Një ekonomi me burime të mjaftueshme, që të arrihet një zhvillim ekonomik duke përdorur materiale të riciklueshme, duke u orientuar drejt një ekonomie të gjelbërt që mbështet **trinomin: Ekonomi, Ambient, Shoqëri**.

c) Administrim i mirë i **resurseve ujore**, i zonave të mbrojtura pra pyjeve, liqeneve, lumenjve etj, mbrojtje e ambientit detar, inventar të saktë të tyre, ndërtimet bio, transporti i pasur, menaxhimi i tokës dhe i mbeturinave, politika tatimore lehtësuese për bizneset e lidhura me to, etj.

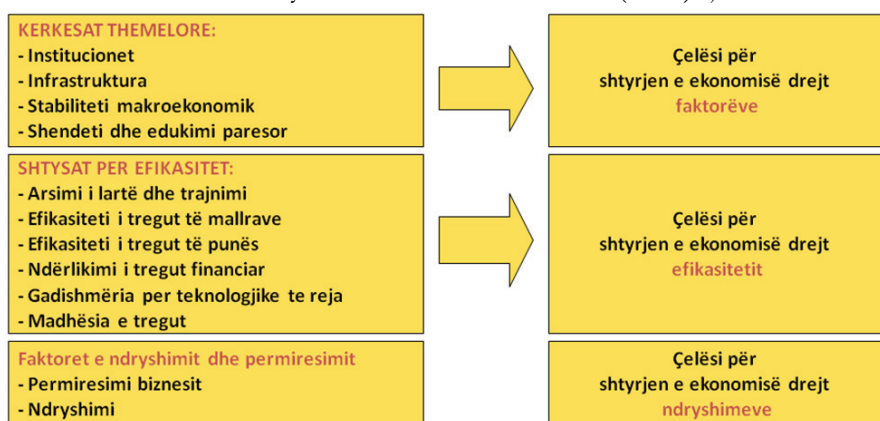
III.2/4.) Një politikë industriale “në erën e re të globalizimit”, përmes rritjes së konkurrueshmërisë së ekonomisë, përbën një prioritet -objektiv kompleks dhe të rëndësishëm për zhvillimin e ardhshëm ekonomik të vendit, duke:

- përmirësuar klimën për bizneset.
- përsosur reformën rregullatore,
- mbështetur zhvillimin e SME-ve (ndërmarrjeve të vogla e të mesme) që këto biznese të jenë konkurruese edhe në tregjet globale.
- zhvillimi ekonomik duhet të reflektojë konkurrueshmërinë ekonomike të tij,
- bazuar në raportin e konkurrueshmërisë - të forumit ekonomik botëror.

Ky i fundit përbën një prioritet-objektiv kompleks dhe të rëndësishëm për zhvillimin e ardhshëm ekonomik të vendit. Faktorët determinues të konkurrueshmërisë janë të shumtë dhe të komplikuar. Ekonomistët ndër shekuj janë përpjekur të kuptojnë se cilët janë ata elemente që përcaktojnë stadin e zhvillimit të një vendi dhe konkurrueshmërinë e ekonomisë së tij. Sipas raportit të Konkurrueshmërisë Globale (Forumi Ekonomik Botëror) të gjithë këto komponentë që përcaktojnë zhvillimin ekonomik të një vendi dhe që reflektojnë në një farë sensi dhe konkurrueshmërinë ekonomike të tij, mund të grupohen në 12 shtylla të konkurrueshmërisë. (Bazuar në modelin e konkurrueshmërisë i krijuar nga profesor Xavier Sala-i-Martin i Columbia University në ShBA.) të cilat janë: Këto 12 shtylla të konkurrueshmërisë janë të pasqyruara në figurën e mëposhtme

Figura nr 8

• 12 shtyllat e konkurrueshmërisë (FEB) janë:

Raporti, duke vlerësuar progresin e konkurrueshmërisë së ekonomisë shqiptare (KG 2010 vlerësohet me 3.94 pikë dhe Shqipëria renditet e 88-ta mes 139 vendeve të vlerësuara) rendit si hapa pozitive progresin në treguesin e institucioneve, rritjen e efikasitetit të tregjeve të mallrave dhe të tregut të punës, etj. Ndërsa mbetet ende problematik, mjedisi makroekonomik dhe tregu financiar, të cilët nuk kanë luajtur rol pozitiv në forcimin e konkurrueshmërisë. (Përmirësimi i treguesve të deficitit buxhetor dhe borxhit publik, inflacioni më i ulët, rritja e shkallës së kursimeve, ulja e diferencës së interesave mes kredive dhe depozitave, forcimi i besimit të bankat apo gjallërimi i tregut të kapitaleve do të sillnin një përmirësim të ndjeshëm të treguesit të konkurrueshmërisë.) garantimi i të drejtave të pronësisë inovacioni dhe sofistikimi i biznesit, roli anti-monopol i shtetit (mbetet ende i dobët), drejtime këto që duhen konsideruar më shumë nga institucionet shtetërore dhe ato private.

Ndërsa në pikënisje e deri në vitin 2007 stadi i zhvillimit të ekonomisë shqiptare ishte ai i kalimit nga stadi i parë në atë të dytë, tashme kërkohet kalimi në stadin e tretë.

III.2/5) Një model që kërkon mobilizimin e gjithë burimeve dhe rezurseve të vendit nuk do të ishte i suksesshëm pa:

- vazhdimin e zhvillimit të infrastrukturës,
- shfrytëzimin e burimeve minerale dhe zhvillimin e industrisë së tyre,
- zhvillimin në industrinë e fasonit, etj.

III.2./6) Shqipëria dhe ekonomia e saj mund dhe duhet të shndërrohen në një vend shërbimesh të ndryshme brenda vendit, tranzit pse jo dhe rajonal, përmes:

- shumëllojshmëri shërbimesh, transporti dhe tregtie, komunikimi,
- shërbimesh financiare, bankare dhe jo bankare. (Brenda 10 vjetëve Shqipëria mund të shndërrohet në një qendër financiare të rëndësishme ballkanike).

III.2/7) Shqipëria duhet të bëhet pjesë e nismave dhe objektivave europiae”**EDUKIMI NË FUNKSION TË EKONOMISË**”. Për këtë:

- duhet të riorientohet më mirë tregu arsimor i edukimit profesional, universitar dhe pauniversitar, duke u orientuar më shumë në funksion të tregut të punës dhe zhvillimeve ekonomike.

- Të vazhdojë reforma e arsimit të lartë e cila duhet të mbështetet në të dy shtyllat e zhvillimit të vet, në atë të arsimit publik dhe jo publik. Liberalizimi i arsimit të lartë dhe reforma financiare duhet të kenë bashkudhëtarë të tyre rritjen e standarteve dhe të cilësisë në këtë fushë dhe harmonizimin e procesit mësimor me atë kërkimor –shkencor.

- të rritet performanca e sistemit arsimor dhe zhvillimin teknologjik,
- të zhvillohet e përsoset më tej tregu i punës, me synim zbutjen e fenomenit të papunësisë, si një nga problemet më të mëdha dhe më të rënda sociale të saj.

III.2/8) Një vizion i ri punësimi-emigracioni, përmes trajtimit dhe zgjidhjes problemeve thelbësore të tyre bazuar në:

- Një politikë të re punësimi dhe të reduktimit të mëtejshëm të varfërisë (bazuar në orientimet kryesore “për zhvillimin e ekonomisë e të punësimit” në vendet Europiane dhe samitit të fundit të OKB-së dhe objektivave të mijëvjeçarit për përgjysmimin e varfërisë ekstreme më 50 % në fund të vitit 2015) e cila duhet të konsiderohet më mirë:

- **Paradoksi: Në 5 vjet Prodhimi i Brendshëm Bruto i Shqipërisë u rrit nga 9.18 miliardë dollarë në 11.7 miliardë.** Ndërsa për të njëjtën periudhë numri i të

punësuarve ra nga 931 mijë vetë në 899 mijë. Një tregues ky që mund të dëshmojë se jo të gjithë po përfitojnë nga rritja ekonomike. (Burimi FMN)

- Vlerësimin serioz të faktit që ka një korelacion jo funksional, deri në paradoksal, mes ritmeve të rritjes ekonomike dhe ritmeve të rritjes së popullsisë, në veçanti me hapjen e vendeve të punës (sidomos që mund të krijojë një madhësi e caktuar investimi)

- Sinergjisë midis zhvillimit të tregut të punës në sektorin bujësor dhe jobujqësor dhe politikave inteligjente dhe efçiente për rritjen e nivelit të punësimit në bujqësi dhe zonat rurale.

- Në një filozofi të re të vlerësimit të emigracionit përmes **kalimit nga menaxhimi i fluksit migrator drejt menaxhimit të kapitalit financiar, kapitalit human dhe kapitalit social të migracionit.**

III.2/9) Ne duhet të mbështetemi në “Platformën Europiane kundër varfërisë” e cila synon:

- të sigurojë një kohëzgjatje sociale dhe territoriale në mënyrë të tillë që benefitet e rritjes ekonomike si dhe hapjes së vendeve të reja të punës do t'i sigurojnë popullsisë të jetojnë me dinjitet, duke u bërë pjesë aktive e shoqërisë.

- të dhënat ekonomike të bëhen më të kuptueshme dhe më të plota për publikun dhe më të përshtatshme për politik-bërësit kur flasin duke patur parasysh faktorë të tillë si: Degradimin ambiental dhe Cilësinë e jetës. (Mirëqënie apo varfëri).

Sot treguesit e mirëqënies (varfërisë) dhe zhvillimit të ekonomisë së gjelbër janë futur në qendër të diskutimeve, debateve dhe nismave të mendimit më shkencor ekonomik (drejtuar nga Nobelist Joseph Stiglitz dhe Amartya Sen etj) për rishikimin e treguesve që mbahen në konsideratë për nivelin e zhvillimit ekonomik të një vendi.

- **sfidat në luftën kundër varfërisë dhe përjashtimit social** kërkojnë zbatimin e politikave dhe programeve që mbështesin kalimin nga **reduktimi drejt parandalimit të këtyre problemeve.**

Por, natyrisht *përballimi i problemeve sociale, në vendet në tranzicion, për shumë arsye, janë bërë tepër të mprehta e shqetësuese, si për arsye të shtimit të menjëhershëm të pabarazisë ekonomike, ashtu dhe për mundësitë e pakta që ofron niveli i ulët i zhvillimit.* E vërteta është se në vendet perëndimore për shumë arsye të trashëguara nga e kaluara dhe në kushtet e krizës globale, po bëhen përpjekje të mëdha dhe po merren masa serioze për pakësimin e rolit social të shtetit në shumë drejtime. Megjithatë, duhet të kemi parasysh se, sado të “preket” në shtetet e BE-së, fusha e përfitimeve sociale, niveli i jetesës së tyre ka arritur një standart të tillë që shumica e popullsisë “duron” akoma, kurse në Shqipëri niveli i të ardhurave, i pjesës më të madhe të popullsisë, është kaq i ulët, sa që do të jemi të detyruar të mos ndjekim politikat e shtrënguara sociale të vendeve

të zhvilluara. Prandaj, **sfidat në luftën kundër varfërisë dhe përjashtimit social** kërkojnë zbatimin e politikave dhe programeve që mbështesin kalimin nga **reduktimi drejt parandalimit të këtyre problemeve, sidomos përmes** trajtimit të diferencuar të varfërisë, informatizimi i sistemit të informacionit të këtij problemi, rishikimi i nivelit tavan të ndihmës ekonomike, krijimit të një **Fondi investimi për reduktimin e varfërisë në zonat rurale, etj.**

III.2/10) Gjithashtu, *pjesë e rëndësishme e modelit që duhet të përzgjedhim është dhe:*

- Model të ri ekonomik e social dhe statusi i ri social dhe rrjeti i institucioneve, instrumenteve që do të mbështetet,

- Reforma radikale në fushën e sigurimeve shoqërore, pensioneve dhe ajo e sigurimeve shëndetësore, është dhe mbetet një prioritet.

*

*

*

Debati për një model - prioriti të zhvillimit postranzicion në vendin tonë tashmë është hapur. Ajo që kërkohet është më tepër vendimmarrje dhe nisma konkrete reflektimi për zbatim të tij.

BIBLIOGRAFIA:

- **Ann- Margaret westin IMF Resident Representative in Albania (CEI Summit Econoimic Forum)**
- **Aristotel Pano & Anastas Angjeli** Ligjeratat Nobel ne Ekonomi, 2003, 2004
- **Buxheti Faktik i viti 2009. Kuvendi i Shqiperise.**
- **James D. WOLFENSHON** The future of Global Development and Pace, Granoff Forume, 2002
- **Riccardo Faini,** Macroeconomic stabilization during thr transition(Albania's experience)
- **J.Stiglitz,FREEFALL (America, Free markets, and the sinking of dhe world economi), 2010.**
- **Economics of the Public Sector – Joseph E. Stiglitz, 2000**
- **The Age of Turbulence – Alan Greenspan, 2007**
- **The World is Flat – Thomas L. Friedman, 2005**
- **The return of Depress on Economics and the Crisis of 2008 – Paul Krugman, 2009**
- **Alkimia e Financave, George Soros, 1987**
- **PARADIGMA E RE PËR TREGJET FINANCIARE: KRIZA KREDITORE NË VITIN 2008 DHE RËNDËSIA E SAJ. George Soros, 2010**
- **The Soros Lecture – George Soros, 2010**
- **N.Roubini&S.Mihm..Crisis Economics(A crash course in the future of finance),2010**
- **Volker Treichel** Stabilization Policies and Structural Reforms in Albania, since 1997 IMF Policy Disscussion Paper
- **Ministria e Fiancave,Banka e Shqiperise,INSTAT:Buletin-Raport statistikor.**
- **Autoriteti i Mbykqyrjes Financiare-Raporti Vjetor,2008, 2009**
- **Building Institutions for Markets – world Development Report 2002 Shtator 2001 (Oxford University Press, NY)**
- **(Forumi ekonomik boteror,raporti per konkurrueshmerine globale) www.weforum.org.**
- **(FMN, CIA, The World Factbook, 2010)**

STABILITETI MAKROEKONOMIK NË FUNKSION TË ZHVILLIMIT AFATGJATË TË VENDIT

Prof Asoc. Arben Malaj

MA. Gjergji Teneqexhiu

MSc. Ingrid Konomi

The macroeconomic stability serving the long-term development of the country.

The macroeconomic stability, the high rates of growth, the improvement of the budget revenues especially the tax revenues, the public spending, the control over the public deficit and the reduction of the public debt (in accepted levels for our economy) should be the pillars of the new economic model according to the authors. Based on these important guide lines the authors describe the effects of the global economic crisis over different countries (especially Greece) and propose a set of measure to be taken under consideration.

Përmbajtja

I. Hyrje

II. Kriza Globale dhe ndikimi i saj në ekonominë shqiptare

III. Ekonomia shqiptare, efektet e krizës globale rivendosja e stabilitetit ekonomik premisë për hartimin e një modeli të suksesshëm ekonomik

IV. Konkluzione dhe rekomandime

I. HYRJE

Jo thjesht për shkak të krizës globale, diskutimi rreth modelit ekonomik u përgjigjet sfidave të zhvillimit afatgjatë të vendit tonë.

Ky debat duhet të jetë në thelbin e tij sa më profesional dhe sa më pak i mbingarkuar negativisht nga ballafaqimet ideologjike midis forcave kryesore të vendit. Pas viteve të tranzicionit të gjatë dhe të vështirë, për përballimin e sfidave të reja që ka vendi përpara, imponohet të analizohen me kujdes të gjithë faktorët që ndikojnë në variablat e rritjes ekonomike. Integrimi i vendit kërkon tregje më të hapura dhe më konkurruese, duhet të imponojë reforma të thella strukturore, për ta bërë ekonominë tonë sa më funksionale, duke synuar ritme më të larta, të qëndrueshme dhe më mirë të balancuara. Pra të gjithë jemi të ndërgjegjshëm se përcaktimi i një modeli ekonomik mbi bazën e të cilit duhet të “ridimensionohen” të gjithë sektorët e ekonomisë, përbën një domosdoshmëri për zhvillimet afatgjatë të ekonomisë.

Politikat monetare dhe fiskale kanë një rol të rëndësishëm për të mbështetur më mirë sfidat afatgjata të vendit tonë. Politikat që synojnë rritjen e stabilitetit makroekonomik të vendit, politikat fiskale pro rritjes, rritja ekonomike me inflacion të ulët, shpërndarja më mirë e përfitimeve të rritjes ekonomike midis grupeve sociale dhe shpërndarja më mirë e barrës fiskale midis gjeneratave, do të duhet të qartësohen, të identifikohen dhe të implementohen si pjesë integrale e një modeli ekonomik.

Modeli, duhet të përfshijë në analizën e tij, zhvillimet e ekonomisë sonë në dy dekadat e fundit. Shtrirja kohore, thellësia e analizës së faktorëve, njohja e tendencave afatgjata të variablave kryesore të ekonomisë, ndihmojnë të qartësohen perspektivat e zhvillimit të vendit, të kushtëzuara jo pak edhe nga proceset integruese në nivel rajonal, europian dhe global.

Në themel të përcakimit të modelit të ri ekonomik, patjetër duhet të jetë garantimi i stabilitetit makroekonomik, rikthimi i ritmeve të larta të rritjes, rritja e të ardhurave buxhetore e veçanërisht atyre tatimore, përmirësimit të shkallës së dobisë në përdorimin e shpenzimeve publike, kontrollit mbi deficitin buxhetor dhe uljes së borxhit publik, në nivele të pranueshme për ekonominë tonë.

Duhet të synojmë të përmirësojmë përdorimin sa më racional të politikave dhe instrumentave fiskale në funksion të ritmeve të larta të rritjes ekonomike.

Modeli ekonomik – stabiliteti makroekonomik janë pjesë të rëndësishme të një “pazëlli” e që lidhet drejtpërdrejtë me qeverisjen e mirë dhe maksimalizimin e dobisë së saj, në favor të kërkesave në rritje të komunitetit.

II. Kriza Globale dhe ndikimi i saj në ekonominë shqiptare

E nisur si kriza e çmimeve të larta të mallrave, ajo shpejt qartësoi përmasat e krizës bankare dhe shumë shpejt përshpejtoi krizën financiare, e cila kulmoi me krizën ekonomike, sociale dhe atë globale, ndoshta më e rënda pas Luftës së Dytë Botërore. Pasojat e kësaj krize u reflektuan gjerësisht në përkeqësimin e treguesve makroekonomik e buxhetor, ajo u shfaq në rënien e ndjeshme të ritmeve të rritjes ekonomike, në rënien e të ardhurave buxhetore, në rritjen e papunësisë dhe rritjen galopante të shpenzimeve buxhetore. Defiçiti buxhetor dhe borxhi publik u rritën me ritme të larta, kostoja dhe burimet e financimit të ekonomisë u bënë më të vështira dhe më të shtrenjta.

Për të ndalur përkeqësimin, qeveritë e shumë vendeve, pavarësisht spektrit të tyre politik, mbështetën rritjen e kërkeses agregate, ky proces në shumë vende përkeqësoi defiçitet buxhetore. Detyrë parësore për kapercimin e krizës ishte hartimi i një strategjie, që do të siguronte qëndrueshmërinë e financave publike në vendet e prekura nga kriza. Vështirësia kryesore ishte koordinimi global përballë një sfide kaq globale, i vështirë por jo i pamundur, fatmirësisht i arritur, pavarësisht këndvështrimeve të ndryshme midis SHBA dhe vendeve të BE-se dhe midis vetë vendeve anëtare të BE-së, për strukturën dhe përmasat e paketave ndërhyrëse në ekonomi.

“Rikuperimi në Europë është në proces, por përsëri është shumë më i ulët se sa në rajone të tjera të botës. Kushtet e Huasë janë akoma shumë strikte, papunësia është e lartë dhe prapë në rritje edhe ç’është më rëndësishme, në shumë vende, njerëzit janë të shqetësuar rreth qëndrueshmërisë fiskale, që do të thotë konfidence në rënie rreth stabilitetit” *“Marek Belka, Director of the IMF’s European Department.”¹*

Institucionet Financiare Ndërkombetare, ekspertiza në përgjithësi duke analizuar me kujdes faktorët dhe pasojat e krizës, rekomanduan me forcë domosdoshmërinë e ruajtjes së Stabilitetit Makroekonomik. Sipas tyre, pas ndaljes së përkeqësimit të ekonomisë, vendet e prekura nga kriza, duhet t’i kushtojnë vëmendje të madhe kontrollit të rreptë mbi defiçitin buxhetor, borxhin publik dhe buxhetin në tërësi si domosdoshmëri për të rivendosur stabilitetin makroekonomik.

Në shumë vende të Bashkimit Europian por edhe më gjërë, borxhi publik u rrit ndjeshëm si pasojë e politikave të zbehta fiskale dhe rritjes së shpenzimeve publike përtej kapaciteteve gjeneruese të një ekonomie. Rritja e shpenzimeve, jo në të njëjtin dimension me rritjen ekonomike dhe burimet financiare, i detyruan qeveritë drejt përdorimit të instrumentit të huasë tej “kufijve të lejuar”. Shpenzimet qeveritare u

¹ Regional Economic Outlook, June 10,2010

rritën ndjeshëm (sot, FMN, KE kanë identifikuar problemet dhe po u kërkojnë të gjithë vendeve përveç masave strukturore edhe kontroll te rreptë mbi shpenzimet) duke rënduar drejtpërdrejtë në deficitin buxhetor.

Edhe në vendin tonë, rritja e deficitit dhe borxhit erdhi jo vetëm për shkak të impaktit të krizës botërore, por edhe për shkak të mungesës së reformave strukturore dhe populizmit qeveritar me financat publike.

Vendet europiane, kontrollin mbi deficitin e kombinuan me masa të fuqishme për kontrollin e shpenzimeve publike (*shkurtim të pagave dhe pensione, rasti Spanjë, Irlandë, Greqi, Rumanë, por edhe Italia etj*) dhe rritjen e të ardhurave, duke prezantuar dhe rritje të taksave.

Fondi Monetar Ndërkombetar dhe institucionet europiane duke analizuar situatat ekonomike financiare në shumë vende, kanë rekomanduar ndërhyrje dhe rregullime në politikat fiskale, të cilat duhet të fokusohen në reduktimin e arsyeshëm të deficitit dhe të borxhit publik. Rritja e deficitit dhe borxhit publik tani ka arritur nivele shumë shqetësuese. Gati të gjithë vendeve u kërkohet të marrin përgjegjësinë e vënies nën kontroll të shpenzimeve, duke përfshirë ngrirjen apo edhe uljen e niveleve reale të pagave dhe pensione. Këto politika duhet të konsistojnë në dy drejtime:

Së pari, kontroll dhe reduktim i shpenzimeve buxhetore, por jo i investimeve publike.

Së dyti, rritjen e të ardhurave nëse kjo konsiderohet e domosdoshme.

Kombinimi i tyre duhet të mbajë parasysh edhe realitetin konkret ekonomik të çdo vendi, në varësi nga hapesira fiskale që vendi disponon për të rritur shpenzimet. Fondi Monetar Ndërkombetar identifikoi 7 mënyra të ndërhyrjeve buxhetore gjatë krizës globale, të cilat gjenden sot në paketat e ndërhyrjes të vendeve të ndryshme në botë.

1. Rritje të shpenzimeve të konsumit të qeverisë
2. Rritje të investimeve të qeverisë
3. Rritje në transfertat buxhetore –politika nxitje punësimi etj
4. Rritje të mbështetjes për grupe sociale të prekura më shumë
5. Ulje në taksimin e punës – kontributi i sigurimeve shoqërore
6. Ulje të taksave indirekte, TVSH, Akciza
7. Ulje të taksimit të kapitalit – fitimi i korporatave, dividendi etj.

Paketat fiskale të vendeve të ndryshme tentuan të ishin afërsisht 2% e GDP. Debate të ndryshme pati edhe për strukturën përbërëse dhe përmasat e paketave që ndryshonin jo pak nga një vend në tjetrin. Nga analiza e eksperiencave të tjera gjatë periudhave të krizave, është konkluduar se rreth 2/3 e masave përfshijnë shkurtimin e shpenzimeve dhe vetëm 1/3 fokusohet tek taksat.

Closing the gap

Past examples of deficit-cutting

Country	Period	Change in:		
		Tax revenue	Public spending	Fiscal balance
		as % of GDP		
Britain	1931-34	-0.1	-3.7	3.6
Britain	1975-79	-2.2	-5.1	2.9
Britain	1982-88	-4.9	-9.2	4.3
Canada	1992-99	3.7	-5.8	9.5
Finland	1994-2000	5.3	-6.7	12.0
Germany	1996-2000	0.7	-3.9	4.6
Ireland	1985-96	-3.7	-14.3	10.6
Netherlands	1993-97	-2.5	-3.9	1.4
Sweden	1993-2000	7.0	-7.8	14.8

Source: Policy Exchange

Tabela 1

III. Ekonomia shqiptare, në raport me krizën globale; rivendosja e stabilitetit ekonomik premisë për suksesin e një modeli të suksesshëm ekonomik

Sot më tepër se kurrë në ambjentet politike, ndër ekspertët e ekonomisë, shoqërisë civile, biznesit etj, po diskutohet gjerësisht rreth efekteve të krizës globale mbi ekonominë tonë. Treguesit e këtij grafiku lehtësojnë diskutimin për efektet e krizës, duke na ndihmuar të fokusohemi në analizën e faktorëve konkretë dhe në strategjitë antikrizë.

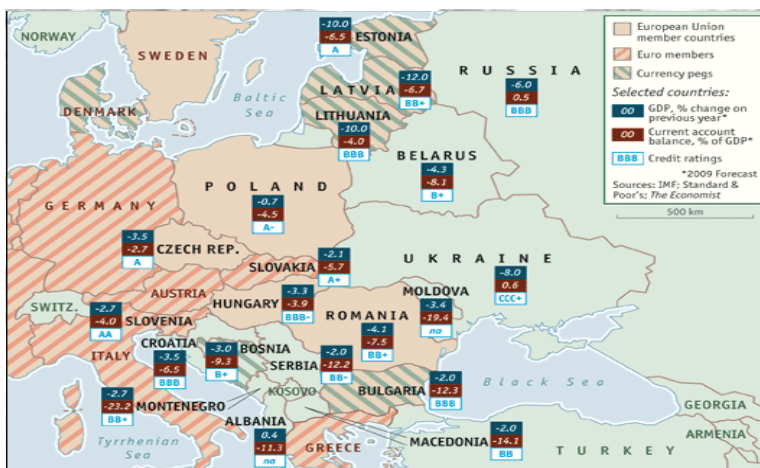

Figura 1

Në debatet publike të zgjatura dhe të mbingarkuara, dallohet lehtësisht pozicioni mohues i qeverisë dhe i pro-qeveritarëve dhe një këndvështrim më realist, më i përgjegjshëm nga ekspertët jopartiakë dhe opozita e vendit. Në disa raste ekspertiza e opozitës është cënuar nga emocionet politike.

Qeveria e trajton performancën e Shqipërisë ndaj krizës globale të shkëlqyer dhe model për të gjitha vendet e tjera. Në një ambient të mbingarkuar politik, ky qëndrim lë pak ose aspak vend për një analizë sa më profesionale, që do të reduktonte efektin e risqeve psikologjike mbi sistemin bankar të vendit, do të reduktonte frikën për të investuar dhe konsumuar dhe do të ndihmonte ndaljen e përkeqësimit të rritjes ekonomike, papunësisë dhe varfërisë.

Opozita, ekspertë të pavarur por edhe institucione financiare ndërkombetare, tërheqin vëmendjen ndaj përkeqësimit të nivelit të defiçitit buxhetor, rritjes së borxhit publik dhe defiçitit të llogarisë korente. Vetë biznesi kërkon ndryshime në politikat fiskale, të cilat duhet t'ia lehtësojnë vështirësitë me të cilat po ballafaqohet.

Ne kemi qartësuar se faktorët amortizues të krizës globale, pra pse Shqipëria nuk u prek aq rëndë sa vendet e tjera, pa mohuar ndërhyrjen e qeverisë në rritjen e investimeve publike, cilësia dhe efektiviteti i të cilave ishin të cënuara, qëndrojnë tek disa dobësi të ekonomisë sonë. Pra shkalla e ulët e integritit sidomos e sektorit financiar, shkalla e lartë e informalitetit dhe burimet e trashëguara të të ardhurave nga emigracioni, jo vetëm që nuk janë faktorë që të bëjnë krenar, por në çdo rast krizë tjetër, për shkak edhe të reformave strukturore të domosdoshme dhe thellimit të integritit, do të humbasin peshën si amortizuese.

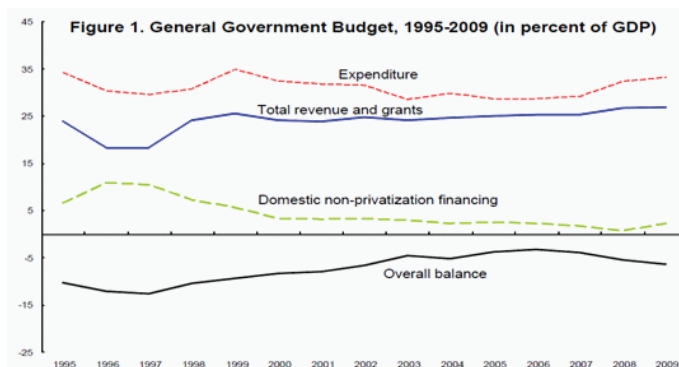
Ndaj sot dhe jo më vonë, duhet të qartësojmë dhe ndërmarrim politikat ekonomike, reformat dhe strategjitë afatgjata që reduktojnë riskun e përsëritjes dhe riskun e krizave me përmasa më të mëdha dhe më të rënda në të ardhmen.

Hungaria, Rumania, Latvia apo Estonia edhe pse vende anëtare të BE-së janë raste konkrete paralajmëruese për risqet e të ardhmes.

Si dhe vendet e tjera të Europës Juglindore edhe Shqipëria u influencua nga kriza ekonomiko-financiare globale. Kjo krizë vuri në provë ekuilibrin makroekonomik, stabilitetin e sistemit makroekonomik si dhe qëndrueshmërinë e sistemit financiar privat. 2009. gjatë vitit të fundit, në mënyrë progresive, ka një ngadalësim të ritmeve të rritjes ekonomike. Rënia e rritjes ekonomike i atribuohet investimeve të ulta dhe aktivitetit të eksportit. Defiçiti i llogarisë korente, në nivelin 15.3 % e gdp-së, përbën një nga dobësitë e ekonomisë shqiptare..... Defiçiti buxhetor u rrit në 7% të PBB-së.²

Ekonomia shqiptare që nga viti 1998, ka dëshmuar një stabilitet dhe një zhvillim të favorshëm makroekonomik. Të ardhurat buxhetore e veçanërisht të ardhurat tatimore, kanë shënuar rritje nga viti në vit, duke krijuar kështu premisa për një nivel të kënaqshëm rritjeje të shpenzimeve publike, por nga ana tjetër kontrolli mbi defiçitin buxhetor, bazuar edhe në grafikun bashkangjitur, pas vitit 2007 ka tendencë përkeqësuese të qëndrueshmërisë së financave publike.

2 Giulio Tremonti, ministër italian i Financës dhe i Ekonomisë në mbledhjen e pranverës Të Fondit Monetar Ndërkombëtar dhe Bankës Botërore Zhvilluar në Washington, 24 Prill 2010.

Grafiku 1

Por vitet e fundit vihet re se ka një rënie të ndjeshme të ritmeve të rritjes ekonomike, ka ngirje të rritjeve reale të të ardhurave buxhetore, ka thellim të deficitit buxhetor, rritje të stokut të borxhit, përkeqësim të bilancit tregtar, rënie të kreditimit të ekonomisë, dërgesat nga emigracioni gjithashtu janë në rënie, ndërsa Euro dhe Usd vazhdojnë rritje përkundrejt lekut. Këta tregues janë simptomat e mjaftueshme të shqetësimeve pse rritja ekonomike e vendit në vitet e ardhshme mund të ketë vështirësi dhe do të kërkojë më shumë kohë të kthehet në nivelet e para krizës. Pa ritmet e larta të rritjes ekonomike, çdo sfidë ekonomike, sociale dhe integruese e vendit tonë bëhet më e vështirë.

Sipas raportit të “Standard & Poor’s” publikuar në Qershor 2010, borxhi i përgjithshëm i qeverisë, i emetuar në dy të tretat në monedhën vendase, parashikohet të jetë i barabartë me 57 përqind të Prodhimit të Brendshëm Bruto në fund të 2010-s. Për më tepër, borxhi është 2.2 herë më i lartë se të ardhurat vjetore të qeverisë dhe ky është një nga borxhet më të larta mes vendeve që na vlerësojmë”.³

Kostoja e borxhit në 2010 u rrit për rreth 7- 8 miliard krahasuar me faktikun e vitit 2009. Duke pasur parasysh faktin se në vitet që na presin ekonomia jonë nuk do të ketë mundësi të realizojë rritje ekonomike prej 6-8%, (sipas FMN jo më përpara vitit 2015), rrezikohemi të rritet barra e borxhit dhe kostoja e tij, duke rrezikuar të bëhet një gur i rëndë për ekonominë, financat tona publike të brishta dhe për taksapaguesit shqiptarë. Stabiliteti i financave publike imponon reduktimin e deficitit, borxhit dhe koston së financimit të ekonomisë si të sektorit publik dhe të sektorit privat. Kudo sot, diskutohet për problemin e borxhit publik dhe reduktimin e tij. Koha është shumë e rëndësishme për t’i njohur përmasat e krizës, koha është vendimtare për të ndalur përkeqësimin e financave publike. Çdo vonesë apo akoma më keq çdo këndvështrim mohues për rrisqet e krizës dhe populiste për ndërhyrjet në ekonomi, mund të sjellë pasoja shumë të rënda mbi zhvillimet e ardhshme ekonomike, sociale, pse jo edhe politike.

Shembulli i vendit fqinj, Greqisë, keqmenaxhimi i financave publike, cilësia e ulët e statistikave zyrtare, nivelet tejet të larta të deficitit buxhetor, borxhit publik, rritja e frikshme e kostos së financimit të ekonomisë, e çuan vendin pranë greminës së falimentimit. Pasojat e papërgjegjshmërisë politike për të bërë në kohën e duhur reformat e domosdoshme, pasojat e politikave populiste, përmasat shqetësuese të nivelit të korrupsionit dhe evazionit fiskal, e përkeqësuan vlerësimin e Greqisë në tregjet ndërkombëtare të kapitaleve, rritën kostot e financimit të ekonomisë, duke imponuar qoftë edhe me vonesë, por në kushte shumë kritike, reforma të rënda sociale. Jo vetëm Greqia, por të katër vendet e BE-së që kanë përfituar më shumë nga politikat dhe financimet e BE-së pas rreth 25-30 vjet të anëtarësimit të tyre, në testin e parë të një krize globale rezultuan sërish më të dobët e eurozonës.

Disa i etikojnë PIGS e disa GIPS-at e Europës së Bashkuar, por zhgënjimi është më shumë se thjesht cinizëm. Leksioni për politikëbërësit e vendit tonë duhet të jetë i qartë: integrimi në BE, aksesit në fondet strukturore të BE-së, janë të pamjaftueshme për të përballuar sfidat tona të ardhshme, sidomos përballë krizave potenciale. Keqpërdorimi populist i integritimeve euroatlantike, nuk i fsheh problemet tona dhe krizat potenciale, ekonomike sociale dhe politike. Në këtë rast, ato vetëm bëhen më të rënda dhe me pasoja të jashtëzakonshme kur shpërthejnë.

Greece	2009	2014*	Change
Nominal GDP (€ billion)	237.5	225.6	-5.0 ¹
Debt (% of GDP)	113.4	152.5	39.1 ¹
Deficit (% of GDP)	-12.7	-2.6	10.1 ¹
Interest payments (% of GDP)	5.0	8.4	3.4 ¹
Debt (€ billion)	269.3	344.2	74.9

Sources: European Commission; The Economist

*Economist projections
1Percent 1Percentage points

Tabela 2

Harmonizimi më i mirë i vizionit për të ardhmen tonë me strategjitë afatgjata të zhvillimit ekonomik e social si dhe me burimet e ritmeve të larta të rrijës ekonomike, është një detyrë jo e lehtë, por që nuk mund të anashkalohet dhe aq më keq të deformohet pas çdo rotacioni politik.

Buxheti afatmesëm dhe ai vjetor normalisht duhet të institucionalizojnë prioritetet e përcaktuara në strategji (SKZHI) dhe të mbulojnë me fonde prioritetet e SKZHI. Por cili është niveli i përputhshmërisë midis burimeve financiare dhe prioritetëve të përcaktuara në strategji? Sa ruhet vazhdueshmëria e treguesve të buxhetit

vjetor me buxhetin afatmesëm? Shmangiet nga buxheti afatmesëm dhe rregullimet e herëpashershme në programin afatmesëm buxhetor tregojnë të kundërtën dhe problematikën që mbart situata ekonomiko financiare. Kjo gjetje rikonfirmohet edhe nga ndërhyrjet e vazhdueshme mbi buxhetin e shtetit, amendimet e tij të shpeshta⁴. Ne vlerësojmë se analizat realiste mbi zhvillimet ekonomiko financiare në Shqipëri, marrja e hapave të duhura për të rikthyer stabilitetin makroekonomik dhe fiskal, do të krijojnë të gjitha premisat për sukses të modelit ekonomik sido që të përcaktohet ai.

Modeli i ri ekonomik do të sjellë efekte pozitive të prekshme nëse do të mbështesë më mirë rritjen ekonomike në kufijtë 6-8 %, rritje e qëndrueshme e të ardhurave fiskale 8-10% çdo vit, kontroll mbi shpenzimet publike dhe rritjen e efikasitetit të tyre, ulje të deficitit buxhetor në limitet 3-4 %, ulje graduale të borxhit publik nga 60 % të PBB-së në nën 50 % të PBB-së, përmirësimi i menaxhimit financiar, forcimi i institucioneve dhe i financave publike në tërësi.

Në raport me krizën globale, sugjerimet e institucioneve të specializuara, fokusohen në ndërrmarjen e reformave fiskale që do të siguronin më **shumë të ardhura në buxhetin e shtetit, kontroll mbi shpenzimet publike** dhe për pasojë kontroll mbi deficitin buxhetor dhe borxhin publik. Nëse i referohemi menaxhimit të financave publike, analizës së realizimit të treguesve makroekonomikë e fiskalë në vendin tonë, mund të themi se financat tona publike kanë nevojë për ndërhyrje të menjëhershme, me synimin e rivendosjes së ekuilibrit fiskalë e buxhetorë.

Buxheti i shtetit duke qënë instrumenti kryesor në dorën e shtetit si një e mirë tërësisht publike, duhet të përdoret me efikasitet maksimal. Përdorimi racional i shpenzimeve, sigurimi i një shpërndarje racionale, zbatim eficient, i njëtrajtshëm, përdorimi i politikave fiskale, si instrument nxitës për stimulimin e biznesit, ruajtja e ekuilibrit midis burimeve financiare dhe ekzekutimit të tyre, do të sigurojë jo vetëm stabilitetin makroekonomik por do të sigurojë edhe ritmet e rritjes ekonomike, efektet e së cilës do të ndjehen në të gjitha shtresat e popullsisë nëpërmjet përdorimit me efektivitet të buxhetit të shtetit. Stabiliteti ekonomik duke u konsideruar si një e mirë publike, ai nuk përfaqëson një set thjeshtë treguesish statistikorë, por ndikon pozitivisht ose negativisht mbi rritjen ekonomike dhe rritjen e nivelit të jetës.

Investimet dhe shpenzimet publike duhet të synojnë dobinë maksimale në përdorimin e tyre, rritjen e efikasitetit të mirëarsimit, profilaksinë e shëndetit publik, ruajtjen dhe rigjenerimin e burimeve natyrore.

Rritja e të ardhurave tatimore në raport me kërkesat e ekonomisë dhe komunitetit për më shumë shpenzime kërkon medoemos një reformë të thellë jo vetëm për shkak të krizës. Si mund të sigurohen ritmet e larta të rritjes në të ardhurat, përveç ndërhyrjes në stimulimin e ritmeve të rritjes ekonomike?

4 Kujtoj ndryshimet thelbësore në buxhetin e 2009 dhe 2010, duke ndryshuar treguesit kryesorë.

Sigurimi i të ardhurave buxhetore në raport me zhvillimet makroekonomike është në thelb të stabilitetit makroekonomik të vendit krahas kontrollit dhe menaxhimit të shpenzimeve publike. Për këtë është e nevojshme që politikat fiskale të synojnë krijimin e një ambjenti të favorshëm për biznesin, politikat fiskale duhet të nxisin inisiativën private sidomos në këtë fazë të zhvillimit dhe vështirësive që po përballët ekonomia jonë.

Buxheti është instrumenti bazë me anë të cilit shteti, qeveria, mund të realizojë jo vetëm objektivat vjetore e afatgjatë, por me një shpërndarje racionale dhe sigurimin e dobisë maksimale në përdorimin e burimeve, i jep impulse zhvillimit të vendit, stimulimit të biznesit jo vetëm me anë të investimeve në infrastrukturë, por edhe pjesëmarrjen e biznesit në realizimin e projekteve.

Programi i shpenzimeve sikurse mund të kthehet në një instrument nxitës për ekonominë vendase, nëse nuk përdoret me efikasitet ka impakte direkte në deficitin buxhetor, borxhin publik, rritje të inflacionit me pasoja për stabilitetin makroekonomik. Kjo është arsyeja që Institucionet Financiare Ndërkombëtare, FMN, në mënyrë të veçantë, *(BE dhe FMN për disbursimin e mbështetjes financiare ndaj Greqisë, e kushtëzuan me uljen e menjëhershme të borxhit Publik shumë të lartë, duke ndërmarrë masa shtrënguese në kontrollin e shpenzimeve, duke përdorur edhe politika fiskale të rrepta dhe me kosto sociale afatshkurtra shumë të rënda)*. Të gjithë vendet e prekura nga kriza kanë marrë përgjegjësinë e uljes së deficitit buxhetor dhe të borxhit publik, kryesisht me reduktimin e shpenzimeve por kur kjo ka qenë e pamjaftueshme, kanë rritur edhe taksat, kryesisht ato indirekte

“Rritja ekonomike e qëndrueshme dhe zhvillimet e gjithanshme sociale dhe politike, mbeten sfidat e Shqipërisë në kushtet e paskrizës financiare ndërkombëtare,

Sfida e Shqipërisë për arritjet e mijëvjeçarit deri në 2015, konsiston në aftësinë e ekonomisë së vendit për të mbajtur në një nivel të qëndrueshëm investimet dhe zhvillimin social. Sipas raportit, pasiguria ekonomike në mjediset globale ekonomike dhe rajonale pritet të vazhdojnë për disa kohë, duke e kthyer si sfidë për ekonominë e vendit, menaxhimin e zhvillimit ekonomik dhe kapacitetet fiskale.⁵

V. Në vend të konkluzioneve

Cilido që do të jetë modeli i ri ekonomik që do të propozohet, debat që përben edhe thelbin e kësaj konference, shpresoj të kemi mirëkuptimin, se rivendosja e stabilitetit makroekonomik është domosdoshmëri prej së cilës përcaktohet edhe suksesi i modelit ekonomik.

Diskutimet dhe debatet konkrete për politikat konkrete, për politikat monetare e fiskale, debatet se cili mund të jetë niveli më i dobishëm i inflacionit, defiçit dhe borxhit publik në faza të ndryshme të zhvillimit tonë – sot vetëm se marrin një pikënisje akademike shumë më të mirë.

Vlerësimi realist i situatës nga studiuesit dhe politikëbërësit, duhet të shoqërohet me politika adequate të cilat duhet të rikthejnë dhe garantojnë stabilitetin makroekonomik të vendit.

- Rritja ekonomike me ritme të larta, e qëndrueshme dhe më mirë e balancuar në shpërndarjen e përfitimeve të saj – do të jetë rruga e vetme për të ndihmuar, arritur dhe mbajtur stabilitetin makroekonomik të vendit.

- Politikat makroekonomike të vendit duhet të jenë politika pro rritjes, ato duhet të synojnë të rrisin kursimet dhe investimet publike, duhet të synojnë rritje ekonomike në kushte të inflacionit të kontrolluar, duhet të synojnë nxitjen e interesit për të investuar dhe fituar.

- Politikat tona makroekonomike dhe sektoriale duhet të synojnë një korrelacion më pozitiv midis rritjes ekonomike dhe punësimit, midis rritjes ekonomike dhe reduktimit të pabarazive, reduktimit të varfërisë dhe rritjes së kohezionit social në vend.

- Serioziteti, kredibiliteti dhe efikasiteti i politikave makroekonomike duhet të mbrohen nga populizmi i rotacioneve politike, ky risk është në rritje, ndaj ndoshta është koha për të arritur konsensus për reforma deri kushtetuese për pjesën e financave publike. Duhet të rrisim kontrollin parlamentar për stabilitetin e financave publike, duke synuar deri votimin edhe me shumicë të cilësuar, jo për buxhetin vjetor, por për nivelet tavane të defiçitit dhe borxhit publik në periudhat normale të cikleve ekonomike dhe në periudhat e krizave ciklike.

- Stabiliteti makroekonomik i vendit duhet të mbështetet më mirë nga harmonizimi i buxheteve vjetore me buxhetet afatmesëm dhe i buxheteve afatmesëm me objektivat ekonomike e sociale të vendit.

- Në politikat e taksave është momenti që të rishikohen ato në tërësinë e tyre si politika taksash dhe si administrim i tyre. Në politikat e taksave ka nevojë të përmirësohet raporti i taksimit midis kapitalit, konsumit dhe punës, duke i dhënë prioritet lehtësimit të taksimit të punës, për të rritur më mirë rritjen ekonomike me punësimin.

- Duhet të diskutojmë për politika fiskale që e mbështesin më mirë rritjen ekonomike duke rritur konsumin e brendshëm, rritja e konsumit të brendshëm duke lehtësuar dhe nxitur krijimin e klasës së mesme, e ushqen më mirë rritjen e investimit dhe rritjen e ekonomisë së vendit tonë.

- Një reformë e thellë, e plotë e integruar kërkohet sa më parë për pjesën e shpenzimeve dhe investimeve të buxhetit. Mungesa e efikasitetit të tyre dëmton rëndë disa nga objektivat themelore të qeverisë për mirë-arsimimin e njerëzve, për cilësinë e shëndetit publik, për cilësinë e ambientit, pa të cilat në dëmtojmë rëndë rrënjët e rritjeve ekonomike të larta, të qëndrueshme dhe cilësore.

- Vonesat apo mungesat e reformave të plota strukturore që dëmtojnë burimet e rritjes ekonomike siç janë: mungesa e lirisë së pronës private, mungesa e konkurrencës, korrupsioni, kapja e shtetit dhe abuzimi politik me administratën publike, pengojnë frymëmarrjen e ekonomisë dhe dëmtojnë rëndë stabilitetin makroekonomik të vendit.

- Bashkëpunimi me BE dhe institucionet financiare ndërkombetare, jashtë çdo qëndrimi fodull e populist, duhet të jetë element thelbësor i mentalitetit qeverisës që i duhet vendit.

Me këtë prezantim ne synuam të rrisim interesin për të diskutuar për sfidat afatgjata të ekonomisë shqiptare, për domosdoshmërinë e një modeli ekonomik më efektiv, ne synojmë të ndajmë me kolegët disa nga analizat tona rreth sfidave konkrete të stabilitetit makroekonomik të vendit.

Kontributet e kolegëve të qarqeve universitare dhe ekspertët e qëndrave kërkimore-shkencore, vendase dhe të huaja, janë të qënësishme për të ndikuar në rritjen e cilësisë së hartimit, implementimit dhe monitorimit të reformave thelbësore që do të mbështesin modelin e ri ekonomik.

Bashkëpunimi i Bankës Qëndrore me Universitetin e Oxfordit dhe konferenca e sotme mund t'i bashkojnë energjitë positive dhe ekspertizën akademike për këtë sfidë të vendit tonë.

BIBLIOGRAFIA

1. Micheal Kumhof, Douglas Laxton, Daniel Leigh, "To starve or not to starve the beast?" IMF Working paper, Research Department. September 2010
2. George Soros, "The Crisis and the Euro", The New York Review of Books, August 19, 2010
3. Jean-Claude Trichet, The crisis and its lessons, Lecture the University of Venice Venice, 9 October 2009
4. "Promoting Fiscal Discipline and Broad-Based Economic Growth", Peter R. Orszag, Joseph A. Pechman, The Brookings Institution, Director, The Hamilton Project, September 28, 2006
5. Malaj Arben, Integrimi i Ballkanit Perëndimor në BE, 2009
6. Staff report i FMN Korrik 2010
7. CHALLENGES AND PROSPECTS OF SOUTH EAST EUROPEAN ECONOMIES IN THE WAKE OF THE FINANCIAL CRISIS Athine Tetor 2009
8. IMF Research, Monetary and Capital, and Strategy , Policy and Review Department, February 2009
9. IMF, Staff report for 2010, article IV Consultation prepared by European Department, April 24, 2010
10. World Economic Outlook 2010
11. Programi Afatmesëm Buxhetor 2011- 2013
12. Strategjia Kombëtare e Zhvillimit dhe Integritimit
13. Raporti i PNUD-it, "Shqipëria dhe Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit" Korrik 2010
14. Raporti i Konsulentit" S&P", June 2010
15. Regional Economic Outlook, June 10,2010

MODELI EKONOMIK “POST-TRANZICION” DHE LLOJI I KAPITALIZMIT QË DUAM TË NDËRTOJMË

Prof.Asoc.Dr. Adrian CIVICI

Dr. Fatos IBRAHIMI

Prof.Asoc.Dr. Mimoza MANXHARI

The “Post – transition” economic model and the capitalism we want to have.

The current global financial crisis rather than its direct impact on the Albanian economy or finances, identified a major problems: how stable is our economic growth? Do we have the appropriate economic model to ensure the pace of this growth in the coming years? Do we have a structured economy with which to move towards a sustainable development of long-term? Assuming that the direct and indirect effects of the

International financial and economic crisis are one or several years, and then we have to face “with normality”, we evaluate that this is our most important problem.

Bashkë me vitin 2010 duket se po shkojmë edhe drejt “mbylljes” së një cikli të rëndësishëm 20 vjeçar të tranzicionit. Kemi folur e jemi përpjekur shumë për vendosjen dhe performancën e ekonomisë së tregut në Shqipëri, kemi zbatuar me rigorozitet recetat e FMN-së dhe Bankës Botërore për privatizimin e ekonomisë dhe hapjen e saj, jemi treguar maksimalisht ortodoksë në çështjen e ruajtjes së ekuilibrave makroekonomikë, jemi fokusuar pothuajse plotësisht te rritja ekonomike si treguesi i vetëm i suksesit e performancës së politikave ekonomike e qeverisjes. Pra, me fjalë të tjera, kemi ndërtuar një model ekonomik të tranzicionit, një profil të vetë ekonomisë shqiptare që me të mirat dhe defektet e tij u bë “lokomotiva” që na tërhoqi deri në fund të dekadës së dytë të këtij tranzicioni radikal “nga plani tek tregu”.

Por, duket se kohës dhe përmbajtjes së këtij modeli po i vjen fundi, në kuptimin që shumë nga elementët dhe energjitë e tij duket se e arritën maksimumin e tyre dhe tashmë rezultojnë të ezauruara për një periudhë tjetër 10 ose 20 vjeçare në të ardhmen. Kriza aktuale ekonomiko-financiare globale më shumë se sa ndikimi direkt

i saj në ekonominë apo financat shqiptare, na evidentoi dhe disa probleme kardinale: sa e qëndrueshme është rritja jonë ekonomike? A kemi modelin e përshtatshëm ekonomik për të garantuar ritmet e kësaj rritjeje në vitet që vijnë? A kemi një ekonomi të strukturuar me të cilën mund të shkojmë drejt një zhvillimi të qëndrueshëm afatgjatë? Duke supozuar se efektet direkte e indirekte të krizës ekonomiko-financiare ndërkombëtare janë një ose disa vjeçare, dhe pastaj ne duhet të përballemi «me normalitetin», vlerësohet se pikërisht këtu qëndron problemi ynë më serioz. Vërtet që në 2008 dhe 2009 ekonomia shqiptare mundi të ketë një rritje ekonomike më të ulët se trendi disa-vjeçar i saj, dhe kjo është «e justifikueshme» si pasojë e krizës globale, por pikëpyetjet e mëdha duket se fillojnë pikërisht pas kësaj periudhe.

Garantimi i rritjes së qëndrueshme nënkupton faktin se sa do të jemi ne në gjendje që të gjejmë e identifikojmë “*burime të reja që ushqejnë rritjen ekonomike*” apo dhe «*zëvendësuesit*» e disa prej burimeve aktuale të rritjes që në periudha afat-shkurtër e afat-mesme pritet të kontribuojnë shumë më pak se deri tani. Si do ta eliminojmë apo ngushtojmë deficitin e lartë tregtar dhe atë të pagesave? Si do ta ristrukturojmë hapësirën rurale shqiptare ku mbizotërojnë mini-fermat bujqësore? Si do ta zhvillojmë, ristrukturojmë e modernizojmë biznesin shqiptar që akoma reflekton mjaft elementë arkaikë e informalë? Cilat janë politikat më të mira strukturore që na konvergjojnë me ekonominë evropiane ku synojmë të integrohemi? Cilët do jenë sektorët që do përbëjnë «motorin» e ekonomisë shqiptare në vitet në vazhdim? Turizmi? Bujqësia dhe agro-industria? Energjia? Industria? Infrastruktura? Arsimi? Ekonomia e dijes? Shërbimet? Zhvillimi i biznesit të vogël e të mesëm? etj. Duket se ka ardhur plotësisht koha që të jemi sa më të qartë në objektivat themelore të zhvillimit dhe modelit të rritjes për 10-20 vitet në vazhdim. Këtë mangësi e bën akoma më të rëndë edhe fakti se forcat kryesore politike janë në antagonizëm të vazhdueshëm ndërmjet tyre, antagonizëm që shprehet në qëndrimet mohuese të çdo arritjeje ekonomike reciproke dhe neglizhenca e dukshme ndaj konceptit të një «strategjie kombëtare të zhvillimit» të përgatitur me konsensusin maksimal politik e shkencor të nevojshëm dhe e respektuar nga të dyja palët.

Ndodhemi në një moment thelbësor për të diskutuar e precizuar një koncept e një politikë të qartë për modelin e rritjes ekonomike dhe faktorët esencialë të saj. Mbyllja e “periudhës 20 vjeçare të tranzicionit” si dhe kriza aktuale ekonomiko-financiare na ka vënë përballë një fakti të pakundërshtueshëm. Modeli i deritashëm garantues i rritjes ekonomike në Shqipëri i mbështetur kryesisht në të ardhurat nga emigracioni që në disa vite kanë qenë edhe më të larta se 1 miliard euro në vit, donacionet e shumta si vend i varfër dhe në zhvillim që kemi përfituar me shumicë, kreditë e buta dhe ndihmën e huaj që kanë qenë një arterie e rëndësishme që furnizonte rregullisht ekonominë tonë, privatizimet masive që i kanë krijuar buxheteve tona luksin e të qenit në ekuilibër dhe

me deficit minimal, vetëpunësimi kryesisht bujqësor, “boom” mbi 15 vjeçar i sektorit të ndërtimit, shkarkimi i papunësisë nëpërmjet emigracionit drejt Greqisë apo Italisë, “rekomandimet detyruese” të FMN-së, etj., duket se po shkon drejt ezaurimit total ose të pjesshëm. Edhe politikat 18 vjeçare me prioritet absolut për “ruajtjen e ekuilibrave makroekonomikë” duke krijuar kështu mundësi për rritjen ekonomike duket se nuk mund të jenë më të vetme. Ka ardhur koha të bëjmë politika më të strukturuar, të mirë adresuara e të gjera për nxitjen maksimale të rritjes ekonomike, për garantimin faktorial të qëndrueshmërisë së saj.

Rritja ekonomike për një vend si Shqipëria mund të nxitet në tre mënyra: nëpërmjet borxheve dhe kredive nga jashtë; nëpërmjet eksporteve të lëndëve të para dhe disa produkteve të gatshme; nëpërmjet ristrukturimit ekonomik, diversifikimit të produkteve dhe adoptimit masiv të teknologjive të reja. Dy mënyrat e para gjykohet se janë më të lartë risku dhe jo shumë të qëndrueshme” në raport me të tretën. Ta mbështesësh rritjen pothuajse vetëm tek investimet apo kreditë e huaja, gjë që ne na pëlqen ta përmendim shpesh si “kulmin e suksesit të çdo qeverie” do të thotë të ushqesh iluzionin e një jetese dhe zhvillimi përtej mundësive të tua konkrete, do të thotë të jesh i varur shumë nga flukset, “devijimet” dhe “kapricot” e shpeshta të tregjeve financiare ndërkombëtare, do të thotë të prodhosh një rritje ekonomike jo shumë reale të mbështetur në monedha të fuqishme e të mbivlerësuara të cilat sintetizojnë një strukturë ekonomike e konsumi larg realitetit tonë. Edhe rritja ekonomike e bazuar ekskluzivisht tek lëndët e para dhe eksporti i tyre apo “eksporti i punës” kur është fjala për sektorin me fason vlerësohet si jo e qëndrueshme në periudha afat-mesme, sidomos për shkak të fluaktuacioneve të mëdha të çmimeve të tyre në tregjet ndërkombëtare. Kriza e tanishme që preku rëndë sektorin e industrisë minerare, eksportet me fason, etj., është një dëshmi më shumë e këtij konkluzioni. Ndërkohë, mënyra e tretë, që sipas shumë shembujve pozitivë në mjaft vende të botës, ka prodhuar një rritje konstante afat-gjatë është “promovimi i produkteve të përpunuara dhe ofrimi i shërbimeve moderne”. Duke parë zgjerimin e tregjeve ndërkombëtare dhe kërkesës për produkte të përpunuara si dhe efektet pozitive që ato japin në rritjen e punësimit të brendshëm, nga shumë qendra e institucione të specializuara duhet që vendet si Shqipëria të bëjnë politika specifike rritjeje ekonomike me këtë fokus.

Duke qenë se ne duam të nxisim rritjen ekonomike afatgjatë duhet të mos mbetemi vetëm tek “*politikat fundamentale*” të programeve të axhustimeve strukturore si p.sh., stabiliteti makroekonomik, thellimi i privatizimeve, hapja e liberalizimi ekonomik, por të fokusohemi maksimalisht drejt politikave prodhuese e sidomos politikave energjetike, industriale dhe agrare, të jemi të kujdesshëm me stabilitetin financiar, të jemi maksimalisht të prirur për futjen masive të teknologjive të reja në të gjithë sektorët e ekonomisë dhe biznesit tonë, të kemi realisht në fokus zgjerimin e kapitalit

human dhe përfshirjen sa më të gjerë të popullsisë aktive e territorit në “kontributin dhe përfitimet nga rritja ekonomike. Rritja ekonomike që ekziston në një terren ekonomiko-financiar të dominuar nga defiqiti i bilancit të pagesave, defiqiti shumë i konsiderueshëm tregtar, treg ushqimor i varur dukshëm nga importet, nxitja subjektive e kërkesës së brendshme, mospërfshirja e gjerë e grupeve të ndryshme sociale dhe tërësisë territoriale në kontributin e përfitimet nga rritja, etj., nuk vlerësohet si rritje ekonomike e qëndrueshme dhe efiçente.

Kolona vertebrale e këtij ndryshimi duhet të jetë biznesi privat, ristrukturimi dhe modernizimi i tij. Por, ky objektiv duket shumë larg arritjes së tij po të kemi parasysh gjendjen aktuale të tij. Është e vërtetë që ne kemi bërë e vazhdojmë të bëjmë shumë politika favorizuese “për përmirësimin e klimës së biznesit” apo “lehtësimin e presionit fiskal ndaj tij”, por vetëm kaq duket se nuk mjafton. Ajo që është shqetësuese është “cilësia” e këtij biznesi, është brishtësia dhe në mjaft raste “amatorizmi” i tij. Mjafton t’i referohemi disa prej indekseve më të rëndësishëm ndërkombëtarë për ta sintetizuar këtë tablo. Kështu për shembull, sipas “Indeksit të konkurrueshmërisë globale 2009” që publikohet nga Forumi Ekonomik Botëror kur është fjala për “shpenzimet për kërkim-zhvillim nga ana e biznesit” jemi renditur të 126 nga 133 vende të marra në studim. Po kaq problematike duhet gjendja edhe po t’i referohemi treguesit tjetër të “sofistikimit të biznesit”, tregues që krijon garancinë për zhvillim apo shpreh dobësitë e bizneseve në një vend. Jemi në vend të fundit në botë në treguesin “bashkëpunimi biznese-universitete”, ndërkohë që në elementin “zhvillimi i klasterave” rezultojmë të 130, tek “sasia dhe cilësia e ofertës lokale”, pra e prodhimit të brendshëm për të cilin flasim kaq shumë se duhet ta mbështesim me politika e masa konkrete, rezultojmë në vend të 110 dhe 116. Këtu mund të shtojmë dhe elementin e “përshtatjes me teknologjitë e reja” në të cilin jemi në vend të 105-të. Në këtë sens shkon dhe publikimi i fundit nga ana e Bankës Botërore i indeksit mbi ekonominë e dijes. Jemi klasifikuar në vendin e 93 nga 135 vende të botës duke rezultuar mbrapa Paraguait, Kubës, Ishujve Fixhi, Mongolisë, Xhamajkës, etj., si dhe të fundit në Ballkan larg Serbisë që është e 53, Maqedonisë që është e 58-ta. Është e qartë se edhe ky indeks i rëndësishëm na evidenton edhe njëherë situatën shqetësuese të cilësisë së ekonomisë shqiptare dhe dobësive strukturore të faktorëve të rritjes ekonomike.

“Post-tranzicioni”: rruga për konsolidimin e kapitalizmit “shqiptar”

Në debatet aktuale politike apo ekonomike ka filluar të flitet e debatohet shumë për “*përfundimin e periudhës së tranzicionit në Shqipëri*” dhe fillimin e një situate specifike «*post-tranzicioni*» ku fillin udhërrëfyes e luan padyshim procesi i integritimit evropian dhe domosdoshmëria e rritjes së qëndrueshme ekonomike. Shqipëria po kalon nga një fazë e politikave të «*axhustimit strukturore*» të filluar në 1992, nën “*survejimin*” dhe

bashkëpunimin me FMN dhe Bankën Botërore, të cilat synonin në mënyrë prioritare stabilitetin makroekonomik të shprehur përgjithësisht në reduktimin e deficitit buxhetor, kontrollin e inflacionit, zvogëlimin e borxhit të brendshëm dhe të jashtëm, stabilizimin e rritjes ekonomike, thellimin e privatizimeve, hapjen e tregut dhe ekonomisë, dhe në mënyrë të veçantë krijimin e tregut të lirë, në një fazë të re. Në këto 3-4 vitet e fundit kemi hyrë në një periudhë të re politikash ekonomike të cilat synojnë reforma dhe transformime të rëndësishme strukturore, zhvillimin e qëndrueshëm dhe integrimin në ekonominë evropiane dhe ndërkombëtare. Dhe e gjitha kjo në një kontekst intensiv të adaptimit me normat dhe standardet e “*acquis communitaires*” si dhe fillimin e procesit të adaptimit me kriteret e Maastricht-it, të cilat janë dhe objektivi final i strategjive dhe politikave tona të zhvillimit ekonomik e social në periudha afat-mesme dhe afat-gjata.

Por, të hysh në Evropë, në radhë të parë do të thotë të kesh koncepte të qarta dhe të ndërtosh e konsolidosh një sistem të plotë ekonomiko-social kapitalist. A e kemi shtruar ndonjëherë pyetjen, dhe aq më pak kemi tentuar të bëjmë ndonjë analizë cilësore për t’u përgjigjur me politika konkrete pyetjeve apo me saktë pikëpyetjeve të mëposhtme: cili është modeli më i përshtatshëm i kapitalizmit për Shqipërinë? ...A po ndërtojmë një model koherent e të strukturuar apo po ndërtojmë një mozaik elementesh të kapitalizmit, «*portretin shqiptar*» të të cilit nuk e di dhe nuk e ka “*projektuar*” akoma askush në një vizion afat-gjatë? Reagimi më i pritshëm është një përgjigje e tipit: «përderisa objektivi jonë final është Bashkimi Evropian, atëherë dhe modeli jonë i kapitalizmit do të jetë «*Modeli kapitalist evropian*». Po pikërisht këtu fillon dhe problemi. Kapitalizmi ka disa parime e rregulla bazë që përbëjnë thelbin e tij, por nga ana tjetër çdo vend e profilizon kapitalizmin sipas specifikave e zgjedhjes së tij. Franca ka zgjedhur modelin e «*kapitalizmit shtetëror*», Gjermania dhe vendet nordike «*kapitalizmin social-demokrat*», Anglia «*kapitalizmin liberal anglo-saksom*», etj.

Në këtë kënd-vështrim duhet që ekspertët apo politikanët, të mos e reduktojnë çdo debat, analizë apo propozim vetëm te elemente të veçanta të sistemit si p.sh. te tregu, liria e individit, avantazhet krahasuese, politikat sociale, roli dhe prezenca e shtetit në ekonomi, sistemi i tatimeve dhe taksave, sistemi i sigurimeve shoqërore dhe pensioneve, etj., por ta trajtojnë në tërësinë e tij modelin kapitalist që duhet të ndërtojmë në Shqipëri. Kjo bëhet e rëndësishme për faktin se në një masë të konsiderueshme, ne kemi ndërtuar tashme «*ekonominë e tregut*», por sapo kemi filluar të ndërtojmë kapitalizmin dhe të profilizojmë «*modelin*» e tij. Dhe ky model, nuk fillon e mbaron vetëm te tregu dhe liria individuale, por ai ka nevojë të gjykohej e kristalizohet duke marrë në konsideratë ngritjen dhe konsolidimin e institucioneve specifike, forcimin e demokracisë dhe legjitimitetit të gjithë aktoreve të zhvillimit, kompromiset e nevojshme politike si dhe faktorët psikologjikë e kujtesën historike të çdo vendi. Pikërisht këto elemente ka parasysh një nga ekonomistët e njohur sot në botë për analizat e tij në raport me modelet e kapitalizmit, Magnin kur evidenton faktin se “*analiza e trajektores*

së tranzicionit të vendeve ish-komuniste të Evropës Qendrore e Lindore, tashmë anëtare të BE-se, dëshmon për lindjen e një forme origjinale të kapitalizmit, e një modeli shumë të përshtatur me historinë dhe realitetin ekonomik, social, politik e psikologjik të tyre”.

Përpara se ti referohemi vetëm dhe ekskluzivisht një elementi të modelit apo një shkollë si p.sh: asaj «ultraliberales», “regulacioniste”, “institucionaliste”, etj., të preferojmë më shumë kënd-vështrimin tërësor, analizën krahasuese historike dhe gjeografike, si dhe eksperiencën e problematikën e vendeve të tjera të Evropës Qendrore e Lindore që tashmë janë integruar në BE. Sipas studiuesit holandez të modeleve të kapitalizmit, H. Uterwedde “*Është thjesht iluzion praktika e “importimit” të një modeli të gatsbëm dhe ajo e krijimit të një mozaiku me anët më të mira të modeleve të ndryshme. Vetëm duke i kuptuar në tërësinë e tyre dhe respektuar kompleksitetin e çdo modeli të kapitalizmit që ekziston tashmë në botë, me të mirat dhe të këqijat e tij, mund të nxirren përfitimet e dubura nga eksperiencia e të tjerëve”.*

Tre konceptime evropiane për lirinë – tre modele kapitalizmi

Sipas J.Delors: “*kulturat kombëtare dhe historia specifike e çdo vendi është kundërshtari kryesor i një modeli kapitalist të përbashkët evropian*”. Modelet e kapitalizmit në integritetin dhe koherencën e tyre e kanë origjinën në konceptet dhe historitë e tyre nacionale në raport me lirinë.

Përcaktimi i parë për lirinë është anglez: “*është i lirë ai që nuk i përket asnjë personi*”. Dhe marrëdhëniet e biznesit dhe mënyrat e funksionimit të tregut të punës, si një nga figurat më esenciale të kapitalizmit anglez apo anglo-sakson, është simboli esencial i kësaj lirie sepse i lejon gjithkujt të ndryshojë në çdo moment punën e tij apo të hapi një biznes të ri në liri të plotë. Thelbi i kësaj filozofie është “*n.q.s. ti nuk ke sukses, përgjegjësia kryesore qëndron te aftësitë dhe përpjekjet e tua për të arritur sukses*”. Në Angli, modeli i kapitalizmit është i barabartë me “*lirinë e gjithsecilit për të hapur, zhvilluar, ndryshuar apo dhe mbyllur biznesin e tij si dhe politikën e punësimit të plotë*” të perfeksionuara dhe efektive në rezultatet e tyre nga Margaret Thatcher dhe Tony Blair-i.

Figura e dytë është liria sipas konceptit gjerman e skandinav: një njeri është i lirë “*kur dëgjohet nga komuniteti dhe e respekton mendimin e komunitetit*”... “*n.q.s. ti nuk ke sukses, do të thotë se kjo është dhe përgjegjësi e komunitetit që dubet të ndihmojë individin*”. Në emër të parimit të solidaritetit me të tjerët krijohen një tërësi rregullash e detyrimesh që duhen zbatuar nga i gjithë sistemi ekonomik, institucional e social: ky është profili “*social-demokrat*” i kapitalizmit që krijuan gjermanët dhe skandinavët.

Portreti i tretë i kapitalizmit është ai francez. Koncepti i francezeve për lirinë është ndryshe nga dy të parët: revolucion i francez i vitit 1893 me konceptin e tij të barazisë republikane dhe “*citoyenneté*” përpunoi konceptin “*të gjithë të barabartë përballë shtetit (republikës) e cila është përgjegjëse për garantimin e kësaj barazie*”. Si pasojë e këtij

koncepti për lirinë dhe domosdoshmërinë e garantimit të saj nga Republika, francezët krijuan modelin e tyre institucional të zhvillimit dhe kapitalizmit atë që sot cilësohet si “*kapitalizmi shtetëror*”. Pa u zgjatur në këtë “*lojë*” përcaktimesh e përkufizimesh, është shumë e nevojshme të insistohet në faktin se një model socio-ekonomik përbëhet nga shumë elemente dhe grupon në tërësinë e tij shumë karakteristika. Ato janë: (a) karakteristika të tipit ekonomik të tilla si: mënyra e ndërtimit dhe funksionimit të tregjeve, tipet e konkurrencës, roli dhe funksionimi i ndërmarrjeve, etj.; (b) të tipit social të tilla si: praktikatat dhe marrëdhëniet sociale, roli dhe mënyra e funksionimit të marrëveshjeve sociale, vendi dhe kapaciteti influencues i shoqërisë civile, etj.; (c) të tipit politik: filozofia e qeverisjes dhe organizimi i shtetit, vendi i politikës në jetën e përditshme dhe administrimin e shtetit, kultura politika, kultura e dialogut dhe kompromisit politik, etj.

Parë nën këtë kënd-vështrim, çështja e zgjedhjes dhe përcaktimit të modelit të kapitalizmit paraqitet si një fenomen shumë-dimensional, sepse funksionimi i një ekonomie mbështetet mbi shumë institucione e rregulla, mbi praktika e kompromise sociale e politike, mbi vlera historike, sociale e politike, pra mbi elemente e faktorë të konsoliduar jo vetëm ekonomike por edhe politike e sociale të një vendi. E gjitha kjo, dhe historia e ka vërtetuar tashme këtë, të çon në një konstatim shumë të rëndësishëm: se nuk ka asnjë model unik e global të kapitalizmit, por ka variante apo lloje nacionale e rajonale të kapitalizmit. Çdo shtet apo grupim shtetesh ka zhvilluar mënyrat e tij të funksionimit të ekonomisë, institucionet e tij, kompromiset e caktuara historike e politike me performancat dhe dobësitë e tyre, etj.

Në këtë kuadër, sot në botë identifikohen tre grupime të mëdha në lidhje me llojet e kapitalizmit: (a) kapitalizmi financiar & tregtar ose i quajtur “*kapitalizmi anglo-sakson*” që mishërohet në eksperiencën amerikane, britanike, Australisë, Zelandës së re, etj.; kapitalizmi i negociuar ose i quajtur “*kapitalizmi rhenan*” i tipit social-demokrat që përmbledh eksperiencën gjermane, austriake, suedeze, finlandeze, norvegjeze, daneze, japoneze, etj., dhe kapitalizmi shtetëror i përfaqësuar si variant dominues në praktikën franceze. Këtij elementi thelbësor historik e tradicional në profilizimin e modeleve të kapitalizmit aktualisht i shtohet dhe një dinamikë ndryshimesh e përshtatjesh së tyre në raport me efektet dhe pasojat e fenomenit të globalizimit. Në këtë fillim shekulli të XXI-të, debatet mbi llojet e kapitalizmit në Europë, reflektojnë një përpjekje për të harmonizuar sa më mirë “*formatimin e një modeli dominues evropian*” i cili do të jetë i aftë që të reflektojë sa më mirë aspiratat dhe traditat evropiane dhe njëkohësisht do të jetë i aftë t’i japë Evropës dinamikën e duhur të zhvillimit ekonomik e social dhe përballimit të konkurrencës së ashpër të vendeve të tilla si Kina, Brazili, India, Japonia, SHBA, etj.

Po Shqipëria, cilin model duhet të adoptojë?

Shqetësimi kryesor në politikat ekonomiko-sociale që ndërmerren në Shqipëri qëndron në koherencën dhe konsistencën e tyre në raport me një model të zgjedhur. Të gjithë jemi dëshmitarë të faktit se në shumë raste vendimmarrësit shtetërorë apo politikë “*entuziazmoben*” dhe sugjerojnë si zgjidhje shpëtimtare eksperiencat e vendeve që vizitojnë apo sugjerimet e ekspertëve të ndryshëm kombëtarë e ndërkombëtarë pa u thelluar sa duhet në analiza cilësore mbi koherencën e këtyre “formulave” në realitetin dhe modelin tonë.

Vlerësohet si shumë pozitive eksperienca amerikane në tregjet e kapitaleve dhe menjëherë kërkohet që të bëhen politika të ngjashme; emocionohen nga politikat sociale gjermane dhe menjëherë sugjerohet apo ngarkohen institucionet përkatëse që të përgatisin politika të ngjashme; njihen p.sh. eksperiencat e Hungarisë, Kilit, Hong-Kongut, etj., në tërheqjen e kapitaleve të huaja, dhe hop, menjëherë kërkohet që të zbatohen të njëjtat gjëra dhe në Shqipëri për të tërhequr sa më shumë investime të huaja pa e lidhur këtë me gjithë kontekstin ligjor e institucional të këtyre vendeve në raport me tonin; jep rezultate pozitive një politike e caktuar agro-ushqimore në BE dhe menjëherë nxitojmë ta sugjerojmë atë si shpëtimtare për bujqësinë dhe agro-industrinë tonë pa u thelluar në mënyrat e financimit apo institucionet e nevojshme për ta zbatuar atë; na duket shumë efektiv modeli i mbrojtjes sociale apo i pensioneve në vendet nordike dhe menjëherë kërkojmë ta zbatojmë atë pa e parë të lidhur ngushtë me nivelin e taksave dhe kontributeve që aplikojnë këto vende; entuziazmohemi natyrshëm nga përvojat pozitive të shtetit të vogël dhe qeverisë me përmasa të reduktuara por nuk shkojmë më tej në faktin se këto raste shoqërohen me thellim të madh të decentralizimit dhe shpërndarje të theksuar të kompetencave në nivel lokal si dhe krijimin e agjencive të specializuara që “*zëvendësojnë në mënyrë efektive*” rolin e shtetit dhe qeverisë në ofrimin e shërbimeve, etj., etj. Akoma më problematike paraqitet tabloja, kur drejtues apo ekspertë të ekonomisë pjesët e modeleve të zhvillimit përpiqen t’i bashkojnë në mënyrë voluntariste duke dashur të “*arnojnë*” aspekte delikate të një modeli me politika apo programe të një modeli tjetër pa një logjikë ekonomike e financiare konsistente duke prodhuar kështu “*modele hibride*” me efekte negative afat-gjata.

Një problem shqetësues në këtë këndvështrim janë dhe përmbajtja e programeve të lëndëve në Universitetet tona, kryesisht ato që kanë të bëjnë me ekonominë dhe financat. Shumë prej tyre, më tepër njësohen e identifikohen me formimin shkencor të pedagogëve që i zhvillojnë se sa janë koherente me modele të konsoliduara ekonomiko-sociale bashkëkohore. P.sh., si pasojë e faktit që pedagogu, i makroekonomisë ka studiuar në një vend anglo-sakson apo katedër universitare me preferenca liberale, studentit i mësohet se tregu është i gjithë-pushtetshëm, se ndërhyrja e shtetit në ekonomi duhet

të jetë sa më minimale, etj.; por pedagogu i mikroekonomisë ka studiuar në një katedër tjetër që është e orientuar në rrymën regulacioniste e intervencioniste dhe për pasojë studentit i mësohet se shteti duhet të jetë prezent në ekonomi, se ai duhet të bëjë politika mbështetëse, etj. Një tjetër preferon shkollën institucionaliste dhe i jep prioritet faktit se institucionet dhe cilësia e funksionimit të tyre është çelësi i suksesit, se raportet liri-individuele/institucion përcaktohen nga performanca e këtij të fundit, se shteti apo tregu janë edhe ata institucione si shumë të tjerë në një shoqëri moderne e për pasojë duhen parë në një sistem unik e tërësor, etj., dhe së fundi, kur vjen radha e lëndëve që trajtojnë politikat e zhvillimit, dikush insiston në teorinë klasike të avantazheve krahasuese dhe efektit të tregut për alokimin e burimeve, ndërkohë që dikush tjetër, më i afërt me problematikën e globalizimit e shpjegon faktin se sot avantazhet krahasuese krijohen me politika specifike e konkrete në varësi të koncepteve të reja të ndarjes së punës në shkallë botërore, rajonit ku bën pjesë, shkallës së hapjes apo integritetit të çdo vendi, zgjedhjeve strategjike apo kapaciteteve njerëzore, etj.

Në këtë këndvështrim, ka ardhur koha që kjo çështje t'i nënshtrohet një diskutimi të gjerë publik, akademik e politik, ashtu siç është absolutisht emergjente që të gjejmë një konsensus bindës afat-gjatë mbi llojin apo tiparet fundamentale të “kapitalizmit shqiptar”, tipare që në kuadrin e një konsensusi të qëndrueshëm politik mbi to, duhet vazhdimisht të ndërtohen e plotësohen me kujdes me politikat tona ekonomiko-financiare e sociale të zhvillimit. Natyrisht, nuk mund të kopjojmë 100% një nga modelet e trajtuara më sipër, por nga ana tjetër, duhet t'i kushtojmë vëmendje debateve, sintezës dhe propozimeve mbi një lloj të ri kapitalizmi që po identifikohet si “kapitalizmi mesdhetar” që po konsolidohet në Itali, Greqi, Turqi, Liban, Marok, Tunizi, etj. Thelbi i tejduket se është “përputhja sa më e mirë e traditave historike e mentalitetit kombëtar me format dhe modelet e zhvillimit”, “zhvillimi i biznesit të vogël dhe atij të mesëm”, “krijimi i hapësirave maksimale për sipërmarrjen individuale dhe iniciativën e vogël private”, “reduktimin e rolit të Shtetit në ekonomi” dhe “qeverinë e vogël”, “garantimin dhe transparencën e pronës dhe funksionimit të tregjeve”, “integrimin rajonal” në strategjitë e zhvillimit dhe krijimit të një ekonomie rajonale komplementare, “zhvillimin e tregjeve financiare” në mënyrë që të arrihet një ekuilibër në financimin e sipërmarrjes ndërmjet kredisë bankare dhe tregjeve të kapitalit, zhvillimi i një “proteksionizmi të moderuar” për të krijuar dhe mbrojtur tregjet e vogla lokale nga konkurrenca ndërkombëtare, “garantimin e disa kushteve speciale të zhvillimit për disa sektorë lokomotivë” për sa i përket ndikimit të tyre në PBB dhe punësim, “pranimin e një zhvillimi me dy shpejtësi” që nënkupton zhvillimin e aktiviteteve prodhuese e shërbimeve me fokus kryesor tregjet lokale apo të brendshme dhe aktivitete të orientuara drejt eksportit, ridimensionimi dhe ristrukturimi i angazhimeve politike e shtetërore në funksion të mundësive reale të ekonomisë shqiptare, etj.

BUJQËSIA SI PRIORITET NË KUSHTET E SHOQËRISË SË HAPUR, INFORMACIONIT DHE TEKNOLOGJISË

Prof.Asoc.Dr. Fran Gjoka
Dr. Alqi Naqellari
Gjon Ndreja

The agriculture as a priority in terms of an open society, information and technology.

In this article the author discusses the importance and the role that the agriculture should play in the Albanian economy. According to him it is time that the Albanian economy decides its main pillars and the basis on which to organize all other sectors and support the additional sidelines. The author takes as an example the economies of the countries that border with Albania because they have created these structures a long time ago. So if the Greek economy is based on three sectors, agriculture, tourism and civil maritime transport is time for the Albanian economy to determine its key sectors.

Hyrje

Bujqësia është një nga aktivitetet social-ekonomike më të rëndësishme në ditët e sotme, pasi shumica e njerëzve varen për ushqim dhe lëndë të para nga bujqësia dhe se pjesa më e madhe e tokës përdoret për qëllime bujqësore. Rëndësia e bujqësisë në Shqipëri është më e madhe sesa ajo në vendet e BE (Table 1). Ajo mbetet dega bazë e ekonomisë me impakte horizontale në degët e tjera. Sektori bujqësor llogaritet për 20.8% të PBB, 45% të punësimit në vend ose 357.027 familje, dhe për 40% të sipërfaqes totale të tokës duke përfshirë kullotat. Në zonat rurale jeton 55% e popullsisë shqiptare. Afro 70% e të ardhurave nga familjet fermere gjenerohen nga aktivitetet bujqësore. Për sa i përket tregtisë së jashtme, eksporti nga sektori bujqësor llogaritet në 50 milion USD, e barabartë me 2.54 % të eksporteve totale shqiptare, ndërsa importi në 608 milion USD, e barabartë me 12.3 % të importeve totale.

Raporti import-eksport është 12.2:1. Për këto arsye është e nevojshme që bujqësia të orientohet drejt modeleve të reja efikase që sigurojnë përdorimin eficient të burimeve natyrore dhe të punës në vend dhe kooperimin funksional me industrinë

agropërpunuese, duke rritur njëherësh nivelin e konkurrueshmërisë së saj. Kjo përbën një çështje cruciale që meriton të vihet në rendin politik të ditës.

Sfondi

Për të kuptuar problemin real; në vijim përshkruhen dhe interpretohen aspektet e veçanta të shfrytëzimit të tokës dhe burimeve të tjera bazë të bujqësisë, si dhe produktiviteti bujqësor dhe blegtoral. Kështu, nga analiza e të dhënave statistikore rezultojnë:

- Rënie e dukshme e peshës së prodhimit bujqësor në PPB si rrjedhojë e rritjes me ritme të shpejta të degëve të tjera si ndërtimi, shërbimet, etj.
- Pakësim prej rreth 18% i sipërfaqes së tokës bujqësore në përdorim produktiv si pasojë e konkurrencës së pakontrolluar për tokë të sektorevë të tjerë, si ndërtimi, industria, etj., prej nga rreziqe gjeoteknike dhe kufizime pedologjike dhe refuzimit.
- Rënie e theksuar e sipërfaqes së tokës arë (30%), si pasojë e shumë faktorëve duke përfshirë dhe ato të sipërcituar.
- Rënie drastike e sipërfaqes me bime industriale, si duhan, luledielli, pambuk, panxhar dhe sojë, për shkak të zhvillimit të dobët të industrisë përpunuese në vend dhe konkurrencës së pakontrolluar të prodhimeve të huaja.
- Rritje e rëndësishme e sipërfaqes së mbjellë me foragjere (afro 44%) dhe më pak me perime (11%). Kjo si pasojë e shtimit të numrit të gjësë së gjallë dhe kërkesës për perime të freskëta, por dhe mundësive të kufizuara për kultivimin intensiv të tokës nga fermerët.
- Rritje e shpejtë e numrit të drufrutorëve dhe e sipërfaqeve të mbjella me vreshta dekadën e fundit (69 dhe 67%, respektivisht).
- Rritje drastike e konsumit të imputeve sidomos plehrave inorganike (134.6 kg lëndë aktive NPK për ha).
- Rritje e papërfillshme e numrit të traktorëve (4%) gjatë dekadës së fundit dhe stanjacion në sipërfaqen që ujitet (29%). Këto përbëjnë kufizime të rëndësishme për rritjen e produktivitetit të përgjithshëm bujqësor të vendit.
- Rritje e rëndësishme e rendimentit të bimëve bujqësore të kultivuara si grurë (33%), misër (42%), patate (36%) dhe perime (28%), dhe rënie në foragjere (15%).
- Rënie e dukshme e numrit të krerëve të gjësë së gjallë (gjedhe 26%, dhe të imta 14%), dhe rritje e prodhimeve blegtorale (qumësht 10%, mish 26%). Ky duhet parë si një zhvillim pozitiv pasi ulet presioni i gjësë së gjallë mbi tokën bujqësore (numri njësi gjedhi për ha të tokës bujqësore ulet nga 1.86 në 2002 në 1.52 në 2008, por mbetet mbi normën e BE).

Nga sa më sipër mund të konkludojmë se produktiviteti në bimët kryesore

bujqësore dhe në blegtori për pasojë dhe shkalla e vetë-suficiencës për ushqim, me gjithë rritjen e dukshme, janë krahasimisht të ulta (Tabela 2 dhe Tabela 3), ndërkohë që proceset e degradimit të tokës bëhen më kërcënuese. Kjo dikton nevojën e kombinimit të rrugës intensive të rritjes së prodhimit me elementët e mbrojtjes së mjedisit. Praktikave të gabuara, të kaluara apo aktuale, të përdorimit të tokës kanë rezultuar në një spektër të gjërë impaktesh në mjedis si erozion i rëndë (5308 ha), humbje nga marrja e shtresës aktive (135 ha), ndotje e tokës nga mbikullotja (e pavlerësuar), ndotje e tokës dhe e ujrave nga përdorimi ekstensiv i plehrave inorganike dhe pesticideve në sera dhe pemtore (e pavlerësuar), ndotje kimike dhe nga hidrokarburet (503 ha), rrëshqitje e tokës (891 ha), moçalizim dhe rikripëzim (5790 ha), desertifikim/zhavorrizim (579 ha) dhe artificializim (377 ha) i tokave produktive si pasojë e mungesës së praktikave adeqate të kultivimit dhe mbrojtjes së tokës. Prandaj, hartimi i një plani emergjent veprimi për parandalimin dhe kontrollin e dëmtimit të resurseve bazë (tokës, ujit, fondit gjenetik, etj.), për të kaluar më tej në një platformë kombëtare të zhvillimit të sistemeve të bujqësisë së qëndrueshme, përbën një imperativ, duke e konsideruar atë si pjesën kryesore të një strategjie mbarëkombëtare për zhvillimin e qëndrueshëm.

Drejtime të përmirësimit të politikave qeveritare.

Duke pasë parasysh faktin se sipërfaqja e tokës bujqësore është e kufizuar, përkundrajt nevojës së shtimit të produkteve bujqësore si rrjedhojë e shtimit të numrit të popullsisë dhe e përmirësimit të cilësisë së jetës, një reformë tërësore për menaxhimin e tokës është e domosdoshme. Kjo reformë duhet të synojë, mbrojtjen e tokës bujqësore dhe shtimin e pjellorisë së saj. Reforma e tokës nuk duhet konceptuar vetëm si shpërndarje e titujve të pronësisë por si një tërësi masash, parashikimesh vizionare, veprimesh teknike e teknologjike, shkencore, juridike, financiare dhe fiskale që do të synojnë dhe mundësojnë mbrojtjen e tokës dhe shtimin e pjellorisë së saj, nxitjen e tregut të tokës, aktivizimin e burimeve dhe kryerjen e investimeve efikase për tokën. Në këtë kuptim masat e qeverisë dhe roli i shtetit në drejtim të përcaktimit të politikave dhe instrumentëve për realizimin e këtyre qëllimeve është i dorës së parë dhe duhet të synojnë më konkretisht:

- Përcaktimin e masave antierozion dhe e faktorëve të tjerë natyrorë që dëmtojnë tokën bujqësore.
- Përcaktimin e masave dhe përdorimin e sanksioneve të forta për mbrojtjen e tokës bujqësore nga ndërtimet, ndotjet industriale etj.
- Nxitjen e tregut të tokës nëpërmjet ndërtimit të një sistemi fiskal të atillë që të nxitë përdorimin efikas të saj nga pronari ose dhënien me qera shitjen apo kryerjen e transakcioneve të tjera. Nisma e qeverisë për kufizimin e të drejtës së pronësisë mbi

tokën duke e dhënë në përdorim atë për rastet që nuk shfrytëzohet, druajmë se nuk do të jetë e suksesshme, nëse ajo nuk është antikushetuese.

- Përcaktimi i linjave këshillimore dhe masave me karakter teknik, teknologjik dhe juridik për mbrojtjen e tokës nga varfërimi dhe shtimin e pjellorisë së saj

- Ngritjen e një sistemi vertikal duke e pajisur me instrumentë përkatëse për monitorimin e vazhdueshëm të tokës.

Si konkluzion mbrojtja, ruajtja e shfrytëzimi efikas i tokës kërkon mendjen dhe kontributin e shkencëtarëve dhe politikanëve mëndjehapur për të hartuar politika dhe prioritetë të tilla që sigurojnë angazhimin dhe interesin e bujqve dhe të fermerëve për këtë qëllim.

Uji është një tjetër element i rëndësishëm i prodhimit bujqësor. Burimet hidrike të vendit tonë janë të mjaftueshme dhe sigurojnë mbulimin e nevojave të tokës për ujë. Por realisht bujqësia ndeshet me mungesën e ujit për vaditje dhe kjo është edhe një nga arsyet që tokat nuk punohen e mbeten djerrë. Ne kemi trashëguar vepra ujore të rëndësishme dhe përdorimi efikas i tyre do të zbuste nevojat për ujë dhe do të ndikonte rritjen e prodhimit bujqësor, ndërkohë që është e nevojshme nxitja për shtimin e veprave të tjera ujore me investime më të pakta dhe që sigurojnë përdorimin e të gjitha burimeve ujore. Fakti që akoma sot e kësaj dite veprat ujore janë në pronësi të shtetit është një nga arsyet që shfrytëzimi i tyre është në nivele minimale për shkak se për mungesë të mirëmbajtjes dhe rikonstruksionit, kapacitetet e tyre janë reduktuar. Është e pashpjegueshme se përse qeveria nuk ka hequr dorë nga pronësia mbi këto vepra dhe nuk besoj se ajo ka ndonjë argument të shëndoshë që mund ta justifikojë këtë veprim. Ato jo vetëm që nuk plotësojnë nevojat e bujqve por hera-herës bëhen shkak edhe për dëmtimin e prodhimeve bujqësore, përmbytjeve etj. Format e organizimit për kalimin në pronësi të këtyre veprave duhet të jetë domosdoshmërisht kooperimi i bujqve në shoqatat e ujrave. Por kjo formë edhe aty ku ka nisur dhe është krijuar nuk ka funksionuar për shkak se gjendja e veprave është e atillë saqë kërkon investime të konsiderueshme që nuk mund të përballohen nga shoqatat. Kjo kërkon patjetër vëmendjen dhe mbështetjen e shtetit. Format për rimëkëmbjen e këtyre veprave janë nga më të shumtat që nga subvencionet, kreditë e buta, mbështetja nga organizmat financiarë ndërkombëtare ku qeveria është partnere etj. Ndërkohë dhënia me koncesion ose shitja me një euro (kundrejt një biznes plani) mund të shihen si mekanizma të tjerë që do të mund të aktivizonin kapacitetet ujore në shërbim të shumtimit të produktivitetit të tokës.

Burimet natyrore dhe të punës në vendin tonë janë në nivelet që mund të sigurojnë mbulimin e nevojave me një pjese të madhe të produkteve bujqësore që aktualisht importohen. Ajo që i ndan këto dy elemente (burimet natyrore dhe të punës) janë burimet financiare të pamjaftueshme për të nisur dhe vazhduar ciklin ekonomik të prodhimit bujqësor. Në këtë kuadër politikat qeveritare dhe të kreditimit

marrin rëndësi të dorës parë. Subvencioni në bujqësi duhet përdorur për të stimuluar prodhimin, për të nxitur fillimin e tij për shkak se shpenzimet fillestare janë në nivel të lartë dhe duhet t'i referohet produktit përfundimtar. Kështu qeveria duhet të bëjë objekt të subvencionimit ato kultura dhe produkte që kanë impakte të larta zhvillimi dhe që sigurojnë një zhvillim zinxhir të prodhimit duke nxitur krijimin e degëve të reja veçanërisht industrinë agropërpunuese. Nga ana tjetër politika e subvencionimit duhet të sigurojë që shumat e subvencionuara t'i rikthehen shoqërisë nëpërmjet taksimit të produkteve. Ndërkohë politika krediti me norma të ulëta interesi janë të nevojshme për të nxitur investimet në bujqësi. Vëmendja e qeverisë në këtë drejtim duhet të përfshijë deri edhe themelimin e një banke agrare me pjesëmarrjen e shtetit.

Politika e taksimit të bujqësisë duhet ndërtuar jashtë ndikimeve politike dhe elektorale. Për fat të keq deri tani ky ndikim ka qenë prezent gjatë gjithë kohës. Taksimi i prodhimeve bujqësore duhet të synojë fillimisht nxitjen e prodhimit pa pasur parasysh interesat ekonomike për mbushjen e arkës së shtetit. Në këtë kuadër taksa më e rëndësishme mendojmë se duhet të jetë ajo për tokën bujqësore. Kjo taksë duhet të synojë përdorimin eficient të tokës dhe të penalizojë shkatërrimin apo dëmtimin e saj. Ajo duhet të nxisë tregun e tokës për ata pronarë të cilët për arsye të ndryshme nuk e vënë atë në shfrytëzim. Taksa mbi prodhimet bujqësore kërkohet të jetë vetëm mbi shitjen e tyre dhe jo mbi prodhimet për konsum. Ajo sigurisht duhet të jetë e shkallëzuar në mënyrë të tillë që të nxitë prodhuesit e vegjël dhe fermerët drejt shtimit të prodhimit. Lehtësira tatimore dhe fiskale duhet të adoptojë qeveria duke përdorur përjashtimet për disa kohë nga taksat për produkte të caktuara ashtu si edhe subvencionet për karburantet, plehrat kimike, insekticidet dhe pesticidet. Shteti mund dhe duhet të përjashtojë për një kohë të gjatë nga taksat doganore importimin e makinerive e pajisjeve dhe linjave teknologjike për bujqësinë dhe agropërpunimin. Në përputhje me marrëveshjet ndërkombëtare qeveria duhet të gjejë hapësira për stimulimin e prodhimit vendas nëpërmjet politikave doganore.

Aktualisht bujqësia është e organizuar në ferma të vogla sipërfaqja e tokës të cilave shkon mesatarisht në 1.13 ha. Dhe të copëzuar mesatarisht në 3-4 parcela për fermë me një madhësi prej 0.25 ha, gjë e cila është një pengesë serioze për rritjen e produktivitetit të tokës dhe zhvillimit eficient të saj. Nga ana tjetër edhe ato prodhime që realizohen në këto ferma shpesh nuk e shohin tregun dhe si të tilla dëmtohen. Kostot e prodhimit të fermerëve individuale janë më të larta se kostot e blerjes së produkteve të importit për shkak se rendimenti dhe niveli i mekanizmit të prodhimit të tyre është i ulët. Ndërkohë kërkesat dhe interesi i konsumatorëve po rriten përditë për produkte të vendit por edhe ata që ndërmarrin hapa drejt tregut, shfrytëzohen barbarisht nga tregtarët. Fitimi i këtyre të fundit është disa herë më i lartë se i fermerëve. Kuptohet lehtë se diçka e rëndësishme nuk funksionon këtu. Ajo që nuk funksionon është

kooperimi; një fjalë që për fat të keq shqiptarët kanë alergji. Por kjo nuk është vetëm një fjalë, kooperimi është një metodë organizimi dhe drejtimi shumë efikase për të përballuar konkurrencën dhe për të zhvilluar bujqësinë. Në të gjithë vendet e zhvilluara kjo mënyrë e organizimit të prodhimit dominon format individuale të organizimit. Avantazhet e kësaj mënyre organizimi janë të njohura por ndër më kryesoret mund të përmendim shtimin e prodhimit për treg, futjen në qarkullim ekonomik të burimeve dhe përdorimin eficient të tyre, rritjen e rendimenteve dhe uljen e kostos dhe për rrjedhojë rritjen e konkurrueshmërisë së prodhimit, përdorimin e burimeve financiare të lira dhe rritjen e mundësisë së kreditimit etj. Për ndërtimin e kooperativave, modelet janë nga më të ndryshmet që fillojnë nga kooperativat tregtare, në kooperimin e prodhimit duke ruajtur pronësinë mbi tokën dhe veglat e punës dhe deri në kooperimin e plotë të tokës dhe të mjeteve të prodhimit. Ajo që është krejtësisht e ndryshme nga kooperativat e tipit socialist është se shpërndarja bëhet sipas pjesëmarrjes në themelimin e kooperativës dhe jo në mënyrë të barabartë.

Agroindustria dhe agroturizmi janë dy degë të rëndësishme të bujqësisë moderne të cilat akoma nuk janë në vëmendjen e shqiptarëve, dy degë që shtojnë ndjeshëm vlerat e produkteve bujqësore dhe të bujqësisë në përgjithësi. Shtimi i prodhimit bujqësor bën presion të vazhdueshëm për shtimin e tregtisë së tyre në formë natyrale, e cila ka një kufi fizik, nevojat e konsumatoreve dhe përpunimin e produkteve bujqësore e blegtorale dhe nxjerrjen e nënprodukteve të përpunuara e të konservuara për një konsum gjithë vjetor të produkteve dhe rritjen e eksportit të tyre. Në këtë drejtim politikat qeveritare duhet të synojnë nxitjen e linjave të përpunimit të produkteve bujqësore si nëpërmjet politikave fiskale ashtu edhe nëpërmjet kreditimit. Programi i qeverisë për të mbjellë njëzet milion rrënjë ullinj është ambicioz dhe vërtet duhet përshëndetur por kur mendon se nga ullinjtë ekzistues nuk merret i gjithë prodhimi por një pjesë kalbet atëherë kjo politikë rrezikon të dështojë nëse nuk shoqërohet me politika që do të synojnë nxitjen e përpunimit të ullirit në ato standarde sa t'i bëjë ballë tregut të huaj dhe jo në nivelin e punishteve primitive. Mora si shembull ullirin por i njëjti arsyetim vlen edhe për frutat e tjera, patatën, drithërat, perimet etj.

Sot në botë është shumë i përhapur agroturizmi ndërkohë që, te ne ky aktivitet pothuajse nuk njihet. Përherë e më shumë njerëzit po shijojnë vlerat e kësaj veprimtarie ashtu si përherë e më shumë kjo po bëhet një degë atraktive për investime të reja dhe shtimin e të ardhurave në bujqësi. Kjo është e lidhur me faktin se njerëzit po kërkojnë për rritjen e cilësisë së jetës duke u prirur të shijojnë produkte bio, natyrën e virgjër, klimën etj.

Të dyja sa përmenda më sipër, nuk do të mund të realizohen pa një rrjet infrastrukturor të përshtatshëm dhe veçanërisht të rrjetit rrugor, që të mundësojë krijimin e lidhjeve të përshtatshme të bujqësisë me tregun. Dhe kjo është parakusht dhe tërësisht përgjegjësi e politikave qeveritare.

Konkluzione

Analiza tregoi se skenari bujqësor ekzistues i vendit është i pakënaqshëm, i cili mund të karakterizohet nga këto tregues (I) rënia e kontributit të bujqësisë në PBB që mund të ndryshojë nëse rritet konkurrueshmëria në treg e vetë sektorit të bujqësisë; (II) rritja e peshës specifike të sub-sektorëve perime-fruta dhe blegtori, e cila duhet shoqëruar me një analizë të thellë të përqëndrimit dhe kombinimit të prodhimit për të ulur rreziqet e ndryshme; (III) rritja e produktivitetit bujqësor për shumicën e kulturave bujqësore dhe blegtorale; (IV) kufizimi i bazës kryesore fizike të bujqësisë si toka nga konkurrenca e pakontrolluar nga sektorë të tjerë, pakësimi i burimeve njerëzore nga migrimi masiv dhe ekzistenca e shërbimeve bujqësore shumë të limituara (ujtje dhe mekanizim); dhe V) çrregullime të ndryshme ekologjike, sidomos erozion dhe ndotje. Për këtë duhet të ndryshojë politika shtetërore ndaj këtij sektori duke e përcaktuar si prioritar në zhvillimin ekonomik. Një progres i tillë do të rrisë stabilitetin ekonomik dhe social në afatgjatë, duke përfshirë reduktimin e varfërisë, papunësisë dhe likuidimin e kequshqyerjes.

Progresi i shpejtë bujqësor i vendit, bazuar në principet e zhvillimit të qëndrueshëm, mund të arrihet përmes ndryshimit të politikës shtetërore ndaj këtij sektori duke e përcaktuar si prioritar në zhvillimin ekonomik të vendit. Përcaktimi dhe implementimi i prioriteteve kërkon mbrojtjen e tokës nga të gjithë faktorët dëmtues, menaxhimin e mirë të saj dhe shtimin e pjellorisë. Politikat fiskale dhe ato të kreditit në bujqësi duhet të synojnë rritjen e shkallës së vetësuficiencës në bujqësi dhe nxitjen e zhvillimit të industrisë agropërpunuese duke rritur nivelin e konkurrueshmërisë së saj.

5. LITERATURA

1. Gjoka, F., Themelko, H., Kercini, D., Vathi, J., Nasto, Th. 2004. Structural changes in agriculture of Albania and problems related to its sustainable development. *Balkan Ecology*, Vol. 7, Nr.3: 245-255. Sofie-Bulgaria.
2. Ministria e Bujqësisë, Ushqimit dhe Mbrojtjes së Konsumatorit, 2001; 2009. *Vjetari Statistikor* 2000; 2008.
3. World Bank, 2008. http://devdata.worldbank.org/AAG/alb_aag.pdf
4. FAO, 2009. http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/documents/food_security_statistics/country_profiles/eng/Albania_E.pdf
5. World Bank, 2008. http://devdata.worldbank.org/AAG/alb_aag.pdf
6. FAO, 2009. http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/documents/food_security_statistics/country_profiles/eng/Albania_E.pdf
7. FAO, 2000. Land and water constraints to sustainable agriculture. www.fao.org/waicent/faoinfo/agricult/agl/swlwpur/nigeria/e_bright.htm.
8. Strategjia sektoriale e Bujqësisë dhe ushqimit 2007-2013 Botim i Ministrisë së Bujqësisë
9. Alqi Naqellari Modeli ri ekonomik dhe sfidat e zhvillimit të bujqësisë “Gazeta Shqip” 29.04.2010
10. Gjon Ndreja Bujqësia: Më shumë vëmendje nga politika “Gazeta Shqip” 21 Maj 2010

INDUSTRIA E TURIZMIT: PRIORITET ZHVILLIMI DHE PROMOTOR KONKURRUES I EKONOMISË SONË

Prof. Dr. Ilia Kristo
MA Ols Lafa
Ismail Beka

The touristic industry: A priority of development and a promoter of our competitive economy.

This article aims to explain why tourism should be one of the pillars of the country's economic development under the new economic model. The author sets out a series of challenges (macro and micro challenges) regarding the tourism in our country. The political and macroeconomic stability, the solution of the major problems of the infrastructure, energy, etc... are the macro-challenges of this industry. In terms of micro-challenges the author cites the need for a new map of administrative division of the country, the health, life and food security, the modernization of the tourism statistics, spurring the need for both strategic investors, etc.

Turizmi mund të përshkruhet si një industri shërbimi me tre drejtime kryesore: transportin, akomodimin dhe shërbimet. Rritja dhe zhvillimi i industrisë turistike është në të njëjtën kohë e kushtëzuar nga kushtet ekonomike të një vendi. Çdo ministri turizmi si dhe çdo biznes privat kërkon të gjejë mënyra për të promovuar dhe zhvilluar turizmin. Drejtimet kryesore që ndiqen për të fuqizuar rritjen e industrisë turistike janë politikat dhe legjislacioni të cilat synojnë në shtimin e shërbimeve dhe përmirësimin e infrastrukturës në funksion të turizmit, fuqizimi i marketingut dhe promocionit, punësimi i personelit të trajnuar, programe zhvillimi për biznesin privat në nivel kombëtar, si dhe sponsorizimi i kërkimeve dhe studimeve në fushën e turizmit.

Prirje të industrisë turistike në ekonominë botërore

Industria e turizmit është një sektor me zhvillim të shpejtë për ekonomitë e shumë vendeve sot. Të dhënat statistikore flasin për rreth 11% të GDP në rang botëror që gjenerohen nga turizmi. Gjithashtu shihet se rreth 200 milionë njerëz janë të punësuar në turizëm, ndërkohë që rreth 700 milionë janë vizitorët në të gjithë botën. Rëndësia e përmirësimit të marrëdhënieve me shtetet fqinje si dhe krijimi i bashkëpunimeve të reja në botë e ka çuar industrinë e turizmit në zenitin e saj të zhvillimit.

Gjithsesi viti 2009 rezervoi një rënie prej -4.2% në rang botëror të turistëve (880 milionë), ndërkohë që edhe të ardhurat u ulën me -5.2% në terma realë (611 miliardë euro) www.unwto.org/facts, ndërkohë që parashikimet për vitin aktual janë për rritje të nivelit 3-4%, për Europën 1-3%.

Industria turistike në Shqipëri-ndërhyrja shtetërore-arritjet

Tashmë është gjerësisht e pranuar që turizmi përbën një përparësi krahasuese të ekonomisë shqiptare, me vlerat e një multiplikatori të fuqishëm ekonomik. Po kështu vërtetohen përpjekjet për shndërrimin e kësaj përparësie krahasuese në përparësi konkurruese të vendit nëpërmjet një vizioni tashmë të qartë dhe strategjisë kombëtare e sektoriale të përpunuara mjaftueshëm dhe që tentojnë t'u "veshin" faktorëve bazë të konkurrueshmërisë – gjeografike, natyrore, trashëgimi kulturore - faktoret e avancuar – institucionale, politike, ligjore, mjedisore, njerëzore, arsimore, marketing. Kjo përbën edhe sfidën e zhvillimit ekonomik në përgjithësi apo të shndërrimit të turizmit në një sektor konkurrues dhe të qëndrueshëm afatgjatë.

Arritje:

➤ Ka një vizion të qartë dhe një ndjeshmëri politike për zhvillimin turistik të vendit si dhe është miratuar **Strategjia e Zhvillimit të Turizmit Kulturor dhe Mjedisor**, dhe **Strategjia Sektoriale e Turizmit** por ka edhe plane veprimi me të cilat po punohet në vijimësi.

➤ Më shumë turistë në sezonin e verës, rritje e krijuar nga turistët e huaj.

➤ Rritjen më të ndjeshme të turistëve kosovare me (40% në periudhën gershor-gusht 2010). Hyrja në funksion të plotë qysh para fillimit të sezonit turistik të autostradës Durrës-Kukës-Morinë si dhe një infrastrukturë rrugore në zonat turistike bregdetare shumë më e përmirësuar, (me përjashtim të segmenteve të caktuara Fier-Vlorë, rruga e Golemit etj.) dha efektet e veta pozitive.

➤ Ka një mobilizim më të mirë të institucioneve qeveritare përfshirë inspektimet e vazhdueshme në zonat turistike gjatë sezonit veror, por edhe një ndërgjegjësim e angazhim më i mirë i Bashkive e Komunave në këto zona me të gjithë shërbimet e tyre, ndikuan në përballimin e një fluksi të tillë turistësh.

➤ Media shqiptare ka luajtur një rol shumë investigativ e konstruktiv për sensibilizimin e problematikës duke prezantuar në mënyrë reale situatën në zonat turistike, përfshirë edhe mesazhe promocionale.

➤ Funksionon **Ligji per Turizmin** (Prill 2007) si dhe është përgatitur një draft i ri i ligjit i cili është në proces plotësimi nga MTKRS dhe aktorët e interesuar, për t'ja përshtatur stadi dhe problematikave që nxjerr zhvillimi, aplikimi i ligjit por edhe standarteve evropiane e më gjërë.

➤ Është arritur **frenimi i zhvillimeve kaotike** të ndërtimeve në zonat turistike përmes përgatitjes dhe miratimit në KRRTRSH të masterplaneve dhe të planeve rajonale të zhvillimit në këto zona.

➤ **Infrastruktura**, veçanërisht ajo rrugore, ka njohur rritje, shembull i mirë bregdeti jonian.

➤ Është realizuar ngritja në 9 qarqe të vendit e **zyrave të shërbimit turistik**.

➤ **Sinjalistika turistike** në të gjithë vendin është përmirësuar ndjeshëm dhe sidomos përgjatë bregdetit jugor, ku atraksionet kulturore dhe natyrore përbëjnë shumicën e tyre.

➤ Prirjet clusterizuese kombëtare: **aktorët bashkëpunojnë**, Ministria e Turizmit, Kulturës, Rinisë dhe Sporteve nënshkruan memorandum bashkëpunimi me shoqatën ombrellë të bizneseve turistike, si dhe funksionim real e proaktiv i Komitetit Këshillimor të Turizmit me përfaqësim domethënës e gjithëpërfshirës të faktorëve të interesit.

➤ Prirjet clusterizuese rajonale të biznesit privat dhe të aktorëve publike vendore.

➤ **Vërehet një prirje rritjeje edhe pse embrionale e peshës së kontributit të turizmit në GDP duke tentuar parametrat ndërkombëtare.**

Sfidat për një turizëm konkurrues dhe të qëndrueshëm në Shqipëri janë të shumta. Pa dyshim që stabiliteti makroekonomik dhe politik, zgjidhja e problemeve madhore infrastrukturore rrugore, të energjisë, të pronësisë përbëjnë parakushte pa të cilat nuk mund të mendohet një zhvillim i qëndrueshëm, sfida që zënë edhe vendin kryesor në trajtesat ekonomike, shkencore dhe mediatike.

Por autorët e këtij prezantimi kanë bërë objekt të diskutimit disa sfida “më të vogla” por që janë vendimtare në perspektivën e **zhvillimit turistik të qëndrueshëm** të vendit dhe mospërfundimi në përballimin e këtyre sfidave do të kompromentonte efikasitetin e gjithë sforcimeve madhore. Karakteri përcaktues i këtyre mikrosfidave lidhet me kompleksitetin e tyre, natyrën ndërministrorë, bashkëpunimin publik – privat, kombëtar – rajonal, mjedisit ligjor rregullator që kërkojnë domosdoshmërisht koordinim dhe fuqizim të prirjeve clusterizuese të vërejtura deri tani.

Sfidat

1. Administrimi i ri territorial tokësor i vendit–decentralizimi.

Organizim i ri administrativo-tokësor i vendit për të optimizuar madhësinë e njësive territoriale nën kushtet e reja politike, infrastrukturore të komunikimit dhe hapjes ekonomike. Sigurisht riorganizimi territorial është një proces i kushtueshëm, me përgjegjësi që kërkon unanimitet politik por që përben një emergjencë. Harta e ndarjes administrative tokësore të vendit është “një rrobë e arnuar herë pas here” që zor se i shkon më gjatë objektivave të zhvillimit kombëtar dhe prirjeve integruese evropiane. Një pjesë e konsiderueshme e njësive vendore nuk i plotëson parametrat e nevojshme për t’u vetëqeverisur duke u bërë pengesë jo vetëm për rritjen e mirëqënies së komunitetit që përfaqësojnë por edhe faktor frenues për zhvillimin ekonomik e social të vendit në përgjithësi.

Prandaj zmadhimi i njësive vendore krijon shanse më të mëdha zhvillimi dhe shmangies së diferencave ekstreme në zhvillimin rajonal, dhe zbutjen e varfërisë. Njësitë vendore më të mëdha mund të jenë më efektive në politikat për zhvillimin e infrastrukturës si premisë për zhvillimin ekonomik dhe tërheqjen e investimeve në njësinë vendore sepse: janë më pak të varuara nga granti shtetëror, pra edhe më të pavarura në zgjedhjen e politikave, si rregull kanë një bazë ekonomike më të fortë, të kombinuar me kosto operationale më të ulët, pra edhe mundësi financiare për të financuar projektet e zhvillimit.

Agregimi i njësive vendore në njësi me potenciale më të mëdha zhvillimi, sigurisht do të behët duke ruajtur parimet e demokracisë, dhe parametrat gjeografiko-historike, të shoqëruara me intesifikimin e bashkëpunimit ndërkomunal duke peshuar pro-kundrat e këtij procesi.

Njësitë më të mëdha kanë gjithashtu mundësi dhe akses në buxhete më të mëdhenj në terma absolutë që përballojnë projekte zhvillimi domethënës, kapacitet më të lartë të përdorimit të burimeve të kreditit, mundësi për stafim më të kualifikuar dhe pajisje teknike të administartës lokale.

Sigurisht përparësitë e mësipërme duhen ballafaquar me “kostot” si mundësia e tensioneve etnike, vështirësimi i aksesit në shërbimet publike lokale si rezultat i rritjes së përmasës së njësive, prirjet për dominim të ish njësive më të mëdha në njësitë e reja të zmadhuara, «Humbja» e identitetit të fshatrave dhe vështirësitë e gjetjes së njëmendësisë së kohezionit për një bashkim vullnetar të njësive vendore.

2. Siguria ushqimore, shëndetësore e jetës, rrugore e turistit.

Siguria, higjena, risku shëndetësor. Nuk ka plane të qarta për garancinë e jetës në zona të largëta.

3. Karakteri sezonal, sporadik, e spontan i ndërhyrjeve shtetërore në mbarëvajtjen e turizmit.

Inspektoriatet ndërtimore ndërhyjnë për të prishur ndërtimet pa leje në Ksamil apo Hamallaj, pikërisht në prag sezon turistik apo inspektoriat mjedisor hap kanalet e ujërave të zeza të hoteleve në mes të turistëve. Ndërkohë tema **plehra** është më e rënda pasi nuk ka probleme vetëm me grumbullimin dhe pastrimin, pra mbajtjen pastër të ambjentëve të vetë plazheve ose qendrave tursitike, por mungon plotësisht sistemi i pastrimit në territorin e rrugëve kombëtare si dhe në të gjithë zonat rurale apo plehrat depozitohen në vende krejt të papërshtatshme, çrrenjosja e tyre në të ardhmen do të kërkojë një kosto shumë më të lartë.

4. Numri dhe përmasat e kapaciteteve akomoduese.

Rritja e numrit të kapaciteteve akomoduese nuk është shoqëruar me rritjet e përmasave akomoduese të njërive për të përballuar lëvizje masive të turistëve. **Nga "Succes story" në zhvillim të qëndrueshëm dhe domethënës turistik.**

5. Guidimi profesional turistik

Edukimi i organizuar dhe i qëndrueshëm i guidave turistike. *Kush do t'i bëjë monumentet të flasën.* Turistët në mjaft raste kanë njohuri më shumë dhe më të sakta se guidat. Projekti i CEBE me Bankën Botërore një rast suksesi.

6. Turizmi të arrijë peshën në ekonomi në përputhje me pretendimin dhe statusin e një industrie konkurruese. Nevoja për « nuklet » e zhvillimit turistik alla "Club Mediterranee".

Komplekset turistike me përmasa domethënëse dhe me investitorë strategjikë ndërkombëtarë janë të vonuara. Vendin e Zonave të stimuluar të dështuara ta zënë monumentet natyrore, kulturore, parqet arkeologjike të stimuluar të mbështetura me përparësi sipas potencialit gjenerues të zhvillimit turistik. **"Rrugë turistike" që të çojnë në destinacione turistike, itineraret që lidhin parqet kombëtare natyrore me ato arkeologjike, duhet të përfshihen me prioritet në politikën e investimeve të infrastrukturës turistike.**

7. Marketingu turistik Marketimi i territorit nga pikëpamja turistike

Kompleksi rajonal Lunxheri Antigone – oferte rajonale, monumente kulturore, natyrore, diversitet kulturor. Markat, cilësia dhe gjrësia e linjës së produktit turistik të domosdoshëm për një integrim normal konkurrues në botën e turizmit.

8. Kërkimet dhe studimet e sjelljes së konsumatorëve.

Intesifikimi i kërkimeve Marketing në Turizëm. Kërkime për efektin e fluksit aktual turistik, sa para lenë, sa ndotin. Numri i rritur i turistëve kërkon vrojtime për të zbuluar besnikërinë e klientëve dhe sjelljen e tyre konsumatore. "Do vij përsëri do marr edhe shokët", apo "nuk do kthehem kurrë"! Mbasi e zbuloi sekretin e fundit në Evropë a do të kthehet për së dyti në "dashurinë e re mesdhetare"? Edhe pse të pakët marketingu negativ i klientëve të pakënaqur është shumefish i imazhit pozitiv që krijojnë klientët e kënaqur. Ka fillesa dhe gjetje pozitive të disa projekteve të Universitetit të Tiranës dhe të UEFT me partnerë evropianë.

9. Transporti urban, interurban dhe ndërkombëtar me linja të rregullta apo atij turistik.

Gjendja e transportit përbën një hallkë të ngushtë në produktin kompleks turistik. Liberalizimi përgjithësisht i këtij tregu ka vonuar të japë efektet e veta sepse nuk është shoqëruar me standartet e cilësisë së mjeteve, shërbimit dhe aq më pak me imponimin e standarteve të miratuara.

10. Fushë krejt e pazhvilluar: turizmi i marinës, sportet e ujit.

Në vend të një sporti masiv të ujit dominojnë motorrat e ujit, që shpeshherë behën të rrezikshëm për jetën e turistëve. Ka ardhur koha që të rivlerësohet heqja e kufizimit për skafet e ujit. Kontrolli më i mirë i kufirit duhet të sigurohet me mënyra të tjera dhe jo me vazhdimin e mëtejshëm të këtij kufizimi.

11. Fuqizimi i destinacioneve kulturore dhe natyrore.

Partneriteti publik-privat në rijetëzimin e monumenteve të kulturës si dhe në përdorimin e resurseve natyrore në funksion të turizmit. **Parandalimi i ndërhyrjeve në fushën e trashëgimisë kulturore dhe natyrore, si psh. ndërhyrjet në Plazhin e Gjeneralit apo në Parkun Kombëtar të Tomorrit, që janë zona të mbrojtura dhe ndalohen të gjitha ndërhyrjet. Forcimi i legjislacionit në fushat përkatëse.**

SHQIPËRIA E GJELBËR DREJT EVROPËS SË GJELBËR: ZHVILLIMI EKONOMIK I QËNDRUESHËM

Prof. Dr. Salvador Bushati
Prof. Dr. Natasha Hodaj
Prof. Asoc. Dr. Mirela Lika

A green Albania towards a green Europe: The sustainable economic development

According to the authors there are two pillars, the new economic model should rely on, in order to service the Green Economy. First, a good and complete legislation and second, the increase human and institutional capacity in order to make an effective management of the resources and the environment, starting from the preparation of young specialists and leading to scientists. This is not a an easy job, but it is a process that takes time, prepared and educated people and has a cost that must be considered and borne by the state. The author presents and analyzes the historical and theoretical development of the green economy.

Demokracia nuk është një çështje ndjenjash, por parashikimi.
Çdo sistem që nuk e ka parasysh të ardhmen do të dështojë.

Charles Yost, The Age of Triumph and Frustration

Ekonomia e Gjellbër është një model ekonomik zhvillimi i bazuar në zhvillimin e qëndrueshëm. Karl Burkart përcakton se një ekonomi e gjellbër është e bazuar në gjashtë shtylla kryesore¹:

- Energjitë e Ripërtëritshme (diellore, të erës, gjeotermale, të valëve detare, biomasës, etj.);

1 ^ <http://www.mnn.com/green-tech/research-innovations/blogs/how-do-you-define-the-green-economy>

2 ^ <http://www.globalcitizencenter.org/content/view/2/1/>

- Ndërtimet Bio (banesat me *energjë zero*; masat e gjelbra për energji dhe efikasitet të ujit; prodhimi materialeve bio për ndërtim; vlerësimi i peisazheve etj.)
- Transporti i Pastër (lëndë djegëse alternative; transport publik me automjete hibride dhe elektrike, makina të përbashkëta dhe programe të përbashkëta transporti)
- Menaxhimi i Ujit (riciklimi i ujit, ujërave industriale dhe sipërfaqësore; rregullimi i ujërave të peizazhit; pastrimit të ujit; përdorimi i ujit të shiut)
- Menaxhimi i Mbeturinave (riciklimin i mbeturinave, fragmentizimi i mbeturinave sipas llojit; rehabilitimi i fushave të ndotura; pastrimi, sistemi, ambalazhimi i mbeturinave)
- Menaxhimi i tokës (bujqësinë organike; ruajtjen e habitatit dhe restaurimi tyre; pyjet dhe parqet urbane; rryllëzimet, pyllëzimet dhe erozioni i tokës)

Qendra e Qytetërimit Global, e drejtuar nga Kevin Danaher, thekson: “..Ne duhet të krijojmë një sistem të gjallë ekonomik, që u siguron të gjithë njerëzit të kenë akses në një standard të denjë jetese dhe mundësi të plotë për zhvillimin personal dhe social të tyre. Ai e përcakton ekonominë e gjelbër si një “linjë të trefishtë”, ekonomie që ka të bëjë me:

- (1) Ekonominë e cila është një agregat global për plotësimin e nevojave nëpërmjet prodhimit dhe shkëmbimit të mallrave dhe shërbimeve;
- (2) Ekologjinë, e bazuar në besimin se biosfera jonë është një sistem i mbyllur me burime të kufizuara dhe një kapacitet të kufizuar për vetë-rregullim dhe vetë-rinovim;
- (3) Shoqërinë, bazuar në besimin se kultura dhe dinjiteti njerëzor janë burime të çmuara, si dhe burimet natyrore, të cilat kërkojnë kujdes dhe përgjegjësi për të shmangur mbarimin/shterjen e tyre.

Premisa që shoqëritë mbjellin vetë farën e shkatërrimit të tyre, i ka tërhequr prej kohësh studiuesit. Ekologjistët modernë, kanë sugjeruar se, ambienti posedon një *kapacitet unik mbajtës* për të mbajtur njerëzit dhe sapo ky kapacitet të kapërcehet, ndodh një shkatërrim i madh ekologjik me pasoja fatale për njerëzimin”. Tani vëmendja nuk është më e përqendruar në shoqëri të veçanta, por në mbijetesën e vetë planetit.

Burimet e një preokupimi të tillë nuk është e vështirë t'i gjejmë. Qysh në fund të shekullit të kaluar, toka ka humbur pothuajse një të pestën e kores së saj (tokës bujqësore), një të pestën e pyjeve tropikale dhe dhjetëra mijëra specie kafshësh dhe bimësh janë zhdukur. Aktiviteti njerëzor ka rritur nivelet e dioksidit të karbonit deri në atë pikë sa që vetë klima e globit është ndikuar së tepërmi. Shtresa mbrojtëse e ozonit është çarë. Pyje dhe liqene të vdekur janë diçka e zakonshme në pjesë të ndryshme të Evropës e botës. Shkencëtarët kanë filluar të sugjerojnë se kemi arritur në pikën ku duhet bërë kthesa. Bill Mckibben e ka shprehur këtë si më poshtë: “Ne nuk mundemi

më ta mendojmë veten si pjesë të diçkaje që është më e madhe se vetë ne, tani jemi ne që e bëjmë botën, ne influencojmë çdo veprim”. Njerëzimi ka folur gjithmonë për kalimin nga “adaptimi” me natyrën në “menaxhimin” e saj. Por shkalla e aktiviteteve është zgjeruar aq shumë sa që ne tani influencojmë proceset jetike të planetit tonë. Ku do të çojë e gjitha kjo?

Aktivitetet e pakontrolluara gjatë periudhës së tranzicionit në vendin tonë si: prerja masive e pyjeve, gërryerja e shtratit të lumenjve, shpërdorimi i tokës bujqësore, hedhja e pakontrolluar e mbeturinave në sipërfaqe, lumenj e liqene, ka bërë që të kemi erozion masiv të tokës, rrëshqitje, përmytje, gërryerje dhe devijime deri të hapësirave bregdetare.

Pyjet janë pasuria më e rrezikuar në vendin tonë nga këndvështrimi mjedisor, për arsye të peshës së tyre si kapital natyror i vendit dhe agresivitetit të faktorëve aktualë degradues. Kjo përfshin: paqartësitë e periudhës së tranzicionit, efektet e afatit të shkurtër të procesit të privatizimit, mungesën e kapacitetit administrues të pasurive, mungesën e kapacitetit administrues mjedisor, praktikat dëmtuese të prerjeve ilegale dhe korrupsionit, prandaj aspektet e zhvillimit ekonomik dhe mbrojtjes së natyrës duhet të trajtohen paralelisht që në fillim dhe në mënyrë të integruar me tërësinë e problemeve ekonomike

Kioto para 5 vjetësh miratoi marrëveshje që do të drejtojë botën drejt një zhvillimi industrial me karbon të ulët dhe do të synojë reduktimin prej 50 % të emetimeve globale deri në vitin 2050. Është detyrë e qeverisë të ngrejë institucione dhe të përcaktojë mekanizma nxitës për komunitetin e biznesit dhe konsumatorët, për ndërtimin e një modeli ekonomik pa karbon dhe zhvillim të qëndrueshëm në interes të rritjes së mirëqënies për qytetarët shqiptarë.

Energjia diellore miqësore me mjedisin e vendosur mbi çati

Për disa dekada, ekonomistët kanë qenë të preokupuar me tema të tilla si: burimet që po mbarohen dhe ndotja, por gjatë dekadës së fundit, librat dhe artikujt që lidhen më këtë çështje janë shtuar shumë. Për rrjedhojë, ne kemi arritur të kuptojmë më mirë marrëdhëniet midis njerëzimit dhe ambientit, dhe se si këto marrëdhënie prekin dhe trajtohen nga institucionet ekonomike dhe politike.

Varfëria është shfaqur si një shkak i krijimit të problemeve mjedisore. Zhvillimi i sistemit ekonomik global dhe shkalla e përgjegjësisë që ai do të përballojë në shekullin e 21-të për të rritur mirëqenien e tanishme por edhe të brezave të ardhshëm është preokupimi kryesor sot. Përgjegjësia më e madhe është në gjetjen e mënyrave sa më efektive lidhur me zvogëlimin e varfërisë globale pa rrezikuar ambientin dhe degraduar burimet bazë mbi të cilat mbështetet rritja ekonomike.

Mënyra për të zgjidhur problemet e mjedisit dhe varfërinë që fshihet pas tyre do të kërkojë ngritjen e standardëve të jetesës, nëpërmjet modeleve të reja ekonomike për menaxhimin me efektivitet të burimeve natyrore dhe ambientit, mbasi dëmi i shkaktuar mbi këto burime sot është i vështirë të rehabilitohet për të mos thënë i pakthyeshëm.

Në situatën e krizës globale ekonomike, Organizata e Kombeve të Bashkuara për Mjedisin (UNEP), bëri thirrje për një marrëveshje globale “New Green”, sipas të cilës qeveritë duhet të nxiten për të mbështetur transformimin e ekonomive të tyre në një ekonomi të gjelbër². Ekonomia e gjelbër konsiderohet se është në gjendje për të ndikuar në dy drejtime të rëndësishme: 1) për të krijuar vende të reja pune, të sigurojë rritje reale e të qëndrueshme ekonomike, dhe 2) për të parandaluar ndotjen e mjedisit, ngrohjen globale, mbarimin e burimeve, dhe degradimin e mjedisit.

Dështimi i tregut në lidhje me mbrojtjen e mjedisit dhe klimës vjen si rezultat i faktorëve të jashtëm, koston e lartë fillestare për kërkimin, për zhvillimin e teknologjive, tregtimin e burimeve inovative të energjisë dhe të produkteve të gjelbër, i pengesave që firmat të jenë vullnetarisht të interesuara në reduktimin e ndotjes së mjedisit, prandaj ekonomia e gjelbër është konsideruar dhe konsiderohet që ka nevojë për subvencionet e qeverisë, për të motivuar firmat të investojnë dhe të prodhojnë produkte e shërbime të gjelbër. Vende të zhvilluara si Gjermania dhe SHBA kanë futur në aktet e tyre stimulimin e tregut për këto produkte, por vendet në zhvillim si vendi jonë a munden?

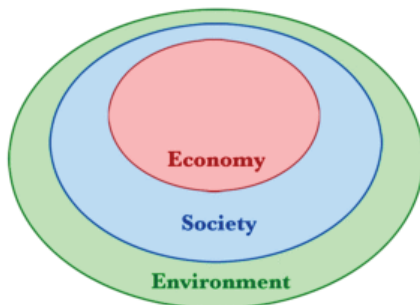
Megjithatë, ka ende mospërputhje midis thirrjes globale të OKB-së për një marrëveshje New Green dhe mekanizmave ekzistuese të tregtisë ndërkombëtare në

drejtim të stimujve të tregut. Për shembull, nga marrëveshja e OBT-së ka rregulla të rrepta kundër subvencioneve të qeverisë, sidomos për mallrat e eksportuara, këto janë pengesa për thirrjen e OKB-së për marrëveshje të New Green. Kërkimi është i nevojshme të suvencionohet për të informuar qeveritë dhe bashkësinë ndërkombëtare se si duhet të nxisin ekonominë e gjelbër brenda kufijve të tyre kombëtare dhe se si ata duhet të bashkëpunojnë në përpjekjet e tyre promovuese në një nivel të koordinuar ndërkombëtar, prandaj kërkohet përmirësimi marrëveshjes së OBT-së me vendet anëtare.

Udhëheqësit e botës, duke përfshirë edhe Presidentin Amerikan Barack Obama dhe Presidentin Francez Nikolas Sarkozy, u takuan në New York javën e kaluar gjatë sesionit të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së për shqyrtimin e Objektivave të Mijëvjeçarit, miratuan një plan që të përgjysmojë varfërinë në të gjithë botën deri në vitin 2015, por kjo duket shumë e vështirë për tu arrirë. Raporti i OKB-së theksoi se kalimi në një ekonomi të gjelbër do të bëhet kyç në ofertën e Kombeve të Bashkuara për të rritur standardet e jetesës në mbarë botën dhe si perspektivë do të kemi përgjysmimin e varfërisë në vitin 2015³

Në situata të vështira, tendenca tipike njerëzore është të krijojë skenarë që të japin një iluzion shprese. A është zhvillimi i qëndrueshëm një iluzion i këtij tipi? A mundet që njerëzit e arsyeshëm dhe ata skeptike të gjejnë një bazë për të besuar në ekzistencën e formave të reja të zhvillimit që mund të rrisin standardet e jetesës duke respektuar ambientin dhe të drejtat e gjeneratave të ardhme?

Fusha e zhvillimit të qëndrueshëm mund të paraqitet konceptualisht në tri pjesë përbërëse: qëndrueshmëria e mjedisit, qëndrueshmëria ekonomike dhe qëndrueshmëria socio-politike.

Ekologjistët theksojnë se limitet e rritjes janë reale dhe propozojnë ekonominë e qëndrueshme baras me “shtet të qëndrueshëm” për të adresuar shqetësimet e mjedisit.

Në vitin 1987, Kombet e Bashkuara paraqiti Raportin Brundtland, i cili përcakton zhvillimin e qëndrueshëm si “zhvillim që plotëson nevojat e tanishme pa kompromentuar aftësinë e brezave të ardhshëm për të përmbushur nevojat e tyre.” Samiti Botëror i Kombeve të Bashkuara 2005 në dokumentin përfundimtar i referohet ndërvarësive” dhe përforsimit reciprokisht të shtyllave të zhvillimit të qëndrueshëm” si të zhvillimit ekonomik, zhvillimit social, si dhe mbrojtjen e mjedisit⁴.

Debati mbi zhvillimin e qëndrueshëm është i bazuar në supozimin se shoqëritë kanë nevojë për të menaxhuar tri lloje të kapitalit (ekonomike, sociale dhe natyrore), të cilat mund të jenë jo-të qëndrueshme dhe konsumi i të cilave mund të jenë të pakthyeshme, për faktin se kapitali natyror nuk mund të zëvendësohet plotësisht me kapital ekonomik. Ndërsa është e mundur që ne të mund të gjejmë mënyra për të zëvendësuar disa burimeve natyrore nëpërmjet teknologjive të reja, ndonjëherë ato nuk do të jenë në gjendje të zëvendësojnë eko-sistemin e shërbimeve të tilla si mbrojtja e shtresës së ozonit, apo stabilizimin e klimës siç e bëjnë pyjet e Amazonës. Në fakt kapitali natyror, kapitali social dhe kapitali ekonomik janë shpesh plotësime të njeri-tjetrit. Një pengesë e mëtejshme që këto kapitale të zëvendësojnë njëri-tjetrin në zhvillimin e qëndrueshëm, shtrihet edhe në shumëfunksionalitetin e burimeve natyrore. Pyjet, për shembull, jo vetëm sigurojnë lëndë e parë, por ato gjithashtu ruajnë biodiversitetin, rregullojnë rrjedhjen e ujit, absorbojnë CO₂, etj.

Sfida e parë për një zhvillim të qëndrueshëm është sigurimi i ushqimit për një popullsi që rritet dhe pse me ritme të ngadalësuara. Zhvillimi industrial ende shihet si shenjë e progresit, derisa mbrojtja e mjedisit konsiderohet “Luks”, të cilën një vend në zhvillim e sipër thjeshtë nuk mund t’ia lejojë vetës. Përqendrimi i politikës aktuale ekonomike, mjedisore e kulturore në Shqipëri deri më sot duket të jetë drejt përmbushjes së standardeve për anëtarësim në BE, sesa një përkushtim i mirëfilltë nga ana e qeverisë për mirëqenien e qytetarëve të saj. Vendet kandidate duhet t’i harmonizojnë sistemet e tyre ligjore me legjislacionin e BE-së, dhe zhvillimi ekonomik dhe mbrojtja e mjedisit është në mesin e fushave më të ndërlikuara të politikave në këtë proces. E gjithë kjo e shoqëruar me mungesë të përkushtimit financiar nga ana e qeverisë, me staf jo të aftë, me bashkëpunim të dobët ndërministror, me moskoordinim të kompetencave dhe me vetëdije minimale publike, tregon që mbetet akoma shumë për t’u bërë në fushën e zbatimit për një zhvillim të qëndrueshëm. Ndoshta varfëria nuk mund të ndryshohet brenda natës, por hapa të qartë mund të merren. Së pari, qeveria duhet të tregojë gjithmonë e më tepër përkushtim ndaj çështjeve të mjedisit. Kjo duhet të përfshijë më tepër alokime të mjaftueshme buxhetore, rekrutimin e ekspertëve, qartësimin e përgjegjësive, miratimin e legjislacionit sekondar, përmirësimin e sistemeve për monitorimin e ndotjes, dhe zbatimin aktiv të legjislacionit ekzistues e përditësimin e tij.

Ndërkohë që është paksa e pamundur të futemi në detaje mbi teknikat e ndryshme që mund të përdoren për të përmbushur këtë vizion të paktën ne mund të japim një ide të përgjithshme mbi mundësinë e realizimit të tij. Le të shpresojmë që kjo ide që do t'ju japim është e mjaftueshme për të demonstruar që zhvillimi i qëndrueshëm është një mundësi pragmatike dhe jo vetëm një iluzion.

Rruga nga duhet të kalojmë është e njohur dhe e provuar nga eksperiencia botërore dhe ne nuk kemi kohë për të humbur me eksperimentime të mëtejshme, por duhet ta zhvillojmë atë me guxim. Problemi shtrohet për menaxhimin e ambientit, kontrollin e ndotjes, matjen e dëmeve nga ndotja dhe shpërndarjen e burimeve midis brezave. Deri më sot, Qeveria ka dëshmuar hap të shpejtë në miratimin e ligjeve në fushën e mbrojtjes së mjedisit dhe zhvillimit ekonomik, në përputhje me standardet që kërkojnë nga BE, por ngelet detyrë e vështirë zbatimi i tyre i cili është në nivele shumë të ulëta.

Ne së paku mund t'i bëjmë apel qeverisë qendrore dhe lokale të dalin me një program për dy çështje emergjente: për ruajtjen e pasurive natyrore dhe të mbrojtjes së ambientit. Gjithashtu është detyrë e të gjithëve ndërgjegjësimi qytetar për të reaguar për ujin dhe ajrin, për keqpërdorimin e bregdetit, parqeve dhe zonave të gjelbra për ndërtimet e pakontrolluara; për ndotjen e tokës nga pesticidet jo të rregullta dhe substancat e tjera toksike; për ndotjen e ujërave nëntokësore; për mbrojtjen e cilësisë së ushqimit; për shpyllëzimet; rrëshqitjet e dheut, mbipeshkimin, shfrytëzimin e parregullt të lumenjve dhe brigjeve, dhe një listë të gjatë të çështjeve tjera që sigurisht e dëmtojnë mjedisin në Shqipëri.

Derisa të gjitha këto çështje e ngacmojnë ndërgjegjen tonë dhe kemi pak dëshmi e studime shkencore, civile apo qeveritare mbi të cilat do të mund ta mbështesnim diskutimin tonë, është më se e qartë se nevojiten më tepër kërkime dhe hulumtime në këtë drejtim. Megjithatë, shpresojmë që kemi përshkruar në mënyrë të qartë dhe të hollësishme funksionimin dhe dështimet e ndërlidhura me këto dy çështje për të ndihmuar në sensibilizimin dhe programimin e zhvillimit të një modeli të ri ekonomik në përputhje me objektivat e vëna për mijëvjeçarin nga Evropa, pjesë e të cilës ne duam të bëhemi.

Gjithashtu, mendojmë se ka ardhur koha që institucionet e veçanta kërkimor – shkencor përgjegjëse për përkujdesjen dhe përmirësimin e mbrojtjes së burimeve të natyrore dhe mjedisit duhet të funksionojnë sipas modeleve që bota i ka, në funksion të modelit të ri ekonomik që duam të zhvillojmë me ekonomi, ambient dhe shoqëri të qëndrueshme.

MENAXHIMI I TREGUT TË TOKËS, TERRITORIT: ASPEKTE NOVATORE TË NJË MODELI NOVATOR

Ing. Maksim Muçi
MA Ilir Hebovija

*The management of the land market : Innovative aspects of a new model
This article aims to analyze the relationship between economic growth and the construction industry in Albania. The author makes a brief description of the construction problems during the 20 years of transition. He emphasizes on the state and the role it should play in the construction industry so that this industry should not face anymore the well known problems of the transition period. Building needs rule and planning. These are achieved through urban regulatory plans. The author continues with the presentation of the problems that the hydro-technical construction and road construction industry faces.*

Të gjithë shohim se po ndërtohet kudo në Shqipëri.

Dëshira dhe mundësia për ndërtim janë tregues zhvillimi për një vend. Në ekonominë e tregut pjesa më e madhe e ndërtimeve kryhet nga privatët, qoftë në mënyrë individuale për banesa vetjake, etj., qoftë në bashkëpunim me firmat e ndërtimit.

Ekonomia e tregut mbështetet në iniciativën e lirë të zhvillimit nëpërmjet investimeve. Këto nisma zhvillimi në shumicën e rasteve janë të lidhura me realizimin e një ndërtimi.

Kudo shihet një bum i madh i ndërtimeve në këto 20 vite në Shqipëri. Është ndërtuar ngado dhe çfarëdo.

Gjëja e parë që na bie në sy është një zhvillim i pa kontrolluar.

Është ndërtuar jashtë qendrave të banuara, në zona që përmblyten, zona me probleme stabiliteti, ndërtime pa leje, ndërtime buzë rrugëve nacionale, në mes të tokave bujqësore, dhe shumë herë pa një përgjegjësi teknike ligjore për ndërtimet e realizuara.

Si rezultat kemi pasur edhe dëme imediate si përmblytje, rrëshqitje, prishje, shpërdorim toke, etj., dhe dëme të perspektivës, si kosto shtesë për urbanizimin, mbrojtjen nga ujërat, gryyerjet, rrëshqitjet që përbëjnë dhe emergjencat e të ardhmes.

Aktiviteti i ndërtimit, si element i rëndësishëm, i domosdoshëm, i lidhur me tokën, me të ardhmen, me sigurinë dhe cilësinë e jetës së njeriut duhet të zhvillohet i kontrolluar. Legjislacioni bazë që fut në kontroll këtë aktivitet përbëhet nga dy degë kryesore: ajo urbanistike dhe ajo teknike.

E para përcakton në radhë të parë se ku do jenë qendrat e banuara në territor, si dhe zonat me destinacion të veçantë. Të gjitha këto me një përcaktim shumë të saktë të asaj që quhet “vija kufizuese e ndërtimeve” (e njohur dhe me termin si vija e verdhë). Mbas kësaj vije ka vetëm natyrë dhe rrugë për të lidhur qendrat e banuara me njëra – tjetrën. Vijat kufizuese të ndërtimeve përcaktohen qartë në studimet urbanistike përkatëse dhe janë të lidhura me vendimarrjen e organeve që i miratojnë.

Ndërtimet për qëllime bujqësore në tokat bujqësore trajtohen veçan.

Respektimi i kësaj vije kufizuese të ndërtimeve nuk ka funksionuar tek ne në këto 20 vjet. Si rezultat shikojmë ndërtime të shumta jashtë qendrave të banuara dhe shumë herë dhe me leje ndërtimi. Nëpër komuna është ndërtuar edhe jashtë vijës kufizuese të ndërtimeve të qendrës së banuar pra fshatit. Është ndërtuar në gjithë territorin edhe në kufi me atë të bashkisë ose të komunës fqinje, kemi edhe raste të ekzagjeruara sa një kryetar komune jep leje jo vetëm jashtë vijës kufizuese të fshatit, por edhe në territorin e komunës fqinje.

Në shumë raste të duket sikur shtëpitë janë shkëmbinjtë të rrokullisur nga mali dhe që kanë zënë vend aty në fushë. Në kushte të tilla është shumë e vështirë për të realizuar qendra të banuara në kuptimin jetësor të fjalës, të cilat duhet të kenë të gjithë elementët e domosdoshëm për banim. Pra, urbanizimin me gjithçka mbrapa si infrastrukturë (ujë, energji, kanalizime, telefoni, rrugë etj.) ndërtime sociale dhe kulturore si shkolla, kopshte, objekte shëndetësore, objekte kulturore, objekte fetare, postë, ambjente rekreative e sportive, si dhe një shfrytëzim racional dhe efektiv të territorit në shërbim të jetesës, funksionimit të saj, ambientit dhe zhvillimit të ekonomisë.

Të gjitha këto realizohen nëpërmjet legjislacionit të urbanistikës, me mjetet e saj, studimet urbanistike, planet rregulluese dhe akte të tjera ligjore të saj.

Atëherë përse kjo gjendje? Ne kemi patur dhe kemi ligj për urbanistikën si dhe rregullore të saj.

Çfarë nuk ka funksionuar?

Pse jemi në këtë gjendje kaotike me ndërtimet në territor?

Përgjigjja është e thjeshtë: ka munguar vullneti.

Cilat janë grupimet që marrin pjesë në këtë aktivitet dhe cila është përgjegjësia e tyre?

Nga njëra anë kemi individin dhe privatin (në kuptimin e gjerë të fjalës) dhe nga ana tjetër kemi administratën publike ose shtetin.

Privati dhe individi ka të bëjë shumë pak me zbatimin e rregullave në urbanistikë, madje ai shumë herë tenton dhe të mos i respektojë ato. Vullneti i privatit përqëndrohet që atë që ndërton ta bëjë sa më të mirë e sa më të bukur. Këtë e shohim dhe në ndërtimet e bëra pa leje. Gjithkush përpiqet brenda mundësive ekonomike, por vetëm deri atje dhe pa mundur për atë që do jetë e përbashkët, qoftë dhe kur e kupton se dhe ajo do i nevojitet në të ardhmen.

Pra duhet të themi se vullneti i privatit në urbanistikë edhe në rastet kur mund të jetë nuk mund të arrijë më tepër se te konsensusi.

Ndërsa nga ana tjetër problemi është krejt ndryshe.

Të gjithë duhet ta kemi të qartë se urbanistika është atribut vetëm i shtetit, vetëm i administratës publike dhe është ajo përgjegjëse për implementimin e rregullave të saj.

Aktet ligjore të urbanistikës kanë të bëjnë me ligjin, rregulloret, studimet urbanistike, kontrollin në territor dhe të gjitha bashkë çojnë në ato që përcaktojnë kushtet e shfrytëzimit racional të territorit, kushtet e jetesës në një qendër të banuar, nevojat e zhvillimit, nevojat për shpronësim publik, kontributin e qytetarëve edhe me fond toke, si dhe me planifikimin dhe realizimin e veprave përkatëse me fondet publike.

Të gjitha këto nën drejtimin e shtetit çojnë në rregull në territor transparencë dhe ndërgjegjësim në rritje të qytetarëve për zbatimin e rregullave në urbanistikë.

Deri në vitin 1998 kemi pasur një ligj jo të plotë për urbanistikën, por dhe ndërtime nuk qenë kaq masive sa më mbropa.

Mbas këtij viti kemi edhe ligj edhe rregullore të urbanistikës.

Ligji Nr 8405 “për urbanistikën” i vitit 1998, i cili është në fuqi deri më 15 Janar 2011, nuk ishte një ligj i keq, madje mund të themi edhe i mirë, por njëkohësisht kishte dhe difekte seriozë.

Cilat qenë këto?

E para, nuk bënte të detyrueshme dhe me afat bërjen e studimeve urbanistike dhe planeve rregulluese për qendrat e banuara dhe zonat e tjera të veçanta. Ka lejuar të punohet me të famëshmet “studime pjesore” të cilat shumë shpejt zëvendësuan studimet e plota e të vërteta që duhej të bëheshin për urbanistikën.

E dyta, ekzistenca e KRRT-ve që një nonsens që nga momenti që këto organe mund të merrnin vendime me shumicë votash, në raste të veçanta dhe në shkelje të rregulloreve dhe askush nuk mbante përgjegjësi direkte.

E treta, edhe komuna më e fundit kishte KRRT-në e saj dhe mund të jepte leje sipas nivelit përkatës.

Pjesë të tjera të këtij ligji kanë qenë pozitive, mbasi ishte një ligj i shprehur me një gjuhë të kuptueshme, koncize dhe me një terminologji të njohur prej shqiptarëve.

A mund të rregulloheshin difektet e sipërpërmendura?

Sigurisht që po. Jemi duke folur jo për pak kohë, por për 20 vjet.

Qysh në vitin 2000 filloi të përmendet domosdoshmeria e hartimit të studimeve urbanistike dhe planeve rregulluese.

Janë impeniuar dhe institucione të rëndësishme ndërkombëtare si Banka Botërore me fonde si donatore për realizimin e Studimit të Zhvillimit Strategjik Urban

të Tiranës. Pra nuk kanë munguar fondet, por edhe njerëz. Po të flasim në kuptimin e përgjithshëm të këtij aktiviteti, na rezulton se me këto probleme janë marrë shumë njerëz.

Çdo KRRT komunë ka nga 15 anëtarë, ka zyrë urbanistike. Janë të shumta studiot e projektimit që kanë hartuar qindra mijëra “studime pjesore”. Janë të shumtë punonjësit e administratave që janë marrë me këto punë, janë marrë dhe politikanët madje në çdo fushatë të tyre.

Duket si çudi që gjithë këta njerëz, gjithë ky preokupim dhe gjendja është kjo që kemi.

Situata bëhet më përgjegjëse kur detyrohesh të kërkosh në të kaluarën qoftë dhe të largët dhe vëren se edhe fshatrat kanë pasur rrugët e tyre, edhe sheshin e fshatit qoftë dhe të pashtuar, mbasi ato qenë mundësitë ekonomike. Çfarë mund të themi për qytete si Berati e Gjirokastra të cilat janë ndërtuar në terrene të vështira me kosto të lartë për objektet e banimit, por me shfrytëzim racional të tokës dhe edhe në ato pjerrësira nuk ka munguar as sheshi i qytetit dhe as rrugët e shtruara me kalldrëm.

Përsëri do duhet të themi se ka munguar vullneti i duhur.

Një ligj mund ta përmirësojnë organet përkatëse dhe kjo është përgjegjësia e shtetit.

Nuk ka mjaftuar numri i madh i specialistëve të angazhuar nëpër KRRT-të dhe në zyrat e urbanistikës të angazhuar në verifikime e ekzaminime detajesh pafund të studimeve pjesore pa vlerë, ose egzistenca e institucioneve të lëna në harresë si Instituti i Studimeve dhe Projektmeve Urbanistike, organ shtetëror në nivel kombëtar i inkuadruar në ligj, por që nuk u aktivizua pothuajse fare në bërjen e studimeve.

Pra e gjithë koha e harxhuar nga ky kapacitet njerëzor, mund të qe përdorur në drejtimin e duhur, ose e thënë ndryshe të bëheshin studimet urbanistike, planet rregulluese dhe marrja e lejes së ndërtimit të kthehej në një akt të thjeshtë administrativ.

Cilat do qenë të mirat në këtë rast?

- Do ndërtonim edhe ne qendra të banuara të jetueshme, te bukura e me gjithë ç’duhet për një jetë normale e cilësore, në këtë vend, me të vërtetë, të bukur që kemi. (Në parantezë një nga shembujt më tipikë është plazhi i Durrësit, i cili me një numër kolosal ndërtimesh të bëra në këto pesëmbëdhjetë vitet e fundit dhe nuk është as plazh, as qytet, as zonë turistike e rekreative. Ngado që ta kthesh i mungojnë shumë gjëra për të qenë qoftë njëra, qoftë tjetra e megjithëse është në një vend shumë të bukur, buzë detit e në qendër të Shqipërisë.)

- Do ndërtonim duke respektuar vijat e ndërtimit të përcaktuara nga kuartallet e rrugët qytetëse dhe jo duke marrë për bazë distancat nga kufinjtë e pronës, efektin e së cilës e shohim në çdo qytet. Nuk është e rastit që në një vendbanim edhe kur prishen

ndërtimet pa leje, ai nuk zbukurohet. Pse? Sepse dhe ato që janë ndërtuar me leje nuk janë mbi bazën e një plani rregullues, por vetëm mbi bazën e distancave nga kufiri i pronës të cilat në një vend të vogël janë pothuajse gjithmonë të çrregullta.

- Do bëhej i mundur planifikimi qoftë për privatin, individin e shtetin, i cili do të planifikonte ndërtimin e infrastrukturës rrugore, ujë, kanalizime, energji, etj. Infrastruktura e qendrës së banuar përcakton dhe dinamizmin e saj. Mund të bëjmë rrugë kombëtare sa të duam, por me këto qendra të banuara as nuk hyjmë e as dalim dot. Pra çdogjë duhet ndërtuar e studiuar dhe në mënyrë organike.

- Do zgjidhej problemi i truallit për ndërtim. Shteti shpronëson brenda zonës së studiuar dhe i jep mundësi të ndërtojë dhe atij që s'ka pronë. Shumë ndërtime pa leje janë bërë jashtë qendrave të banuara vetëm se është ndërtuar në pronë private dhe duke mos patur mundësi tjetër të ofruar nga shteti...

- Do reduktoheshin në minimumin e tyre ndërtimet pa leje dhe prishja e tyre.

- Do ndërtohej në zona të studiuar dhe jashtë rrezikut të përmytjes, rrëshqitjes, sizmicitetit etj. Pra do ullej emergjenca.

- Pjesët më të bukura të territorit do qenë në shërbim të të gjithëve.

- Do kishim kosto urbanizimi më të vogël në të ardhmen, mbasi në studim do merreshin në konsideratë nevojat e zhvillimit.

Sa përmendëm i takon të gjithë asaj që ka kaluar. Në 15 Janar hyn plotësisht në fuqi ligji "Për Planifikimin e Territorit" i cili është miratuar në prill të vitit të kaluar, por që nuk është plotësuar akoma me aktet e tjera nënligjore të cilat janë në proces.

Ky ligj përmirëson shumë gjëra si hartimin e studimeve kombëtare dhe vendore brenda një periudhe dy vjeçare, si dhe heqjen e KRRT-ve, duke synuar në procedura më të shpejta për marrjen e lejeve. Ligji ka një karakter më modern së të mëparëshmit. Por njëkohësisht duhet të theksojmë se dhe për këtë ligj kemi disa rezerva mbasi:

- Është një ligj voluminoz (pa llogaritur aktet nënligjore) dhe është sa trefishi i atij të mëparëshmit.

- Kërkon ngritjen e strukturave të reja administrative dhe me kompetenca deri diku dhe të përgjithshme.

- Janë futur në ligj terminologji të paperdorura më përpara nga qytetarët të cilat do vështirësojnë asimilimin e tyre.

- Do duhet të shoqërohet me një numër të konsiderueshëm rregulloresh.

Pavarësisht nga sa më sipër, zbatimi i këtij ligji në praktikë do na tregojë dhe për efikasitetin e tij. Ky efikasitet do tregohet shumë shpejt në qoftë se ne do shohim se do kemi studime urbanistike dhe plane rregulluese për të gjitha qendrat e banuara si dhe për zonat e veçanta.

Në qoftë se ne do shohim se nuk do ketë më ndërtime pa leje, por kushdo që do dëshiroje të ndërtojë do ketë mundësinë për të ndërtuar dhe sipas rregullave.

Në qoftë se do shofim se nuk do ketë më ndertime në zona me risk për banim, siç dhe përmendëm më sipër.

Në qoftë se do shikojmë se kontrolli i territorit nuk bëhet me polici, por me studime të miratuara. Janë vetëm ato të cilat do rrisin ndërgjegjen qytetare, do rrisin transparencën dhe do u tregojnë jo vetëm specialistëve se ku dhe pse duhet ndërtuar por do jetë i qartë për të gjithë interesi i ngritur sipas studimeve të miratuara.

Baza e të dhënave dhe argumentat e studimeve do mund të rrisin vullnetin e të gjithëve për të realizuar qendra të banuara më të mira dhe sa herë të jetë nevoja të merren dhe iniciativat e duhura për ndryshimet e nevojshme ligjore dhe zbatimin e tyre në interes të komunitetit.

APLIKIMI I MENAXHIMIT EFEKTIV TË TRAJTIMIT TË UJËRAVE TË KANALIZIMEVE, NDIKIMI I TYRE NË EKONOMINË E GJELBËR DHE ZHVILLIMIN E QËNDRUESHËM E TË INTEGRUAR TË TYRE

Dr. Ing. Enkelejda Gjinali PhD

Prof. Dr. Niko Pano

The effective managment of the waters, the impact on the green economy and the sustainble development.

This paper is aims to record and evaluate the current environmental situation in Albania's hydrographic network, and present an integrated platform with the measures to be taken in the direction of an effective management of national waters for a more effective impact on the green economy and sustainable development.

For this study were used hydrometric monitoring factual information and studies, scientific monographs, reports, etc. hydrological. Accomplished during the last 10 years' from scientific institutions programs Interreg III, World Bank, REC, etc.

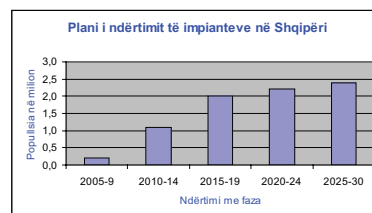
Përmbledhje

Eksperienca jonë kombëtare në lidhje me trajtimin e ujërave të ndotur të kanalizimeve urbane dhe industriale është e kufizuar. Vetëm 50% e territorit të vendit ka sistem kanalizimesh urbane që grumbullon dhe transporton ujërat e ndotura për t'i derdhur më pas të patrajtura në mjedise ujore pritëse. Projektuesit dhe ndërtuesit shqiptarë kanë eksperiencë në projektimin dhe ndërtimin e rrjetave inxhinierike të kanalizimeve urbane e ato të ujërave të shiut, më pak të ujërave industriale dhe fare pak në trajtimin e ujërave të ndotura. Mungesa e njohurive për trajtimin e ujit në nivel qendror dhe vendor përbëjnë padyshim sfidën tonë kombëtare më të madhe në fushën e ujit për të mbrojtur si shëndetin ashtu edhe mjedisin. Për të përballuar këtë sfidë duhet të punohet shumë si në aspektin teorik ashtu dhe në atë praktik. Një vështirësi suplementare që duhet përballuar është vakumi kombëtar i të dhënave për prurjet e ujërave të ndotura, teknologjitë e trajtimit, analizat teknike për teknologjitë dhe metodat e trajtimit të përzgjedhura deri sot. Janë 14 impiantet e trajtimit të ujërave të parashikuara për zonën bregdetare, njëkohësisht edhe zonat me të populluara dhe që janë konsideruar si zona

motore të zhvillimit ekonomik e turistik të vendit. Veç tyre është theksuar edhe nevoja e trajtimit të ujërave të ndotura të komunave në zona më pak të populluara me 500 deri 4000 banorë. Për arsye të kostove shumë të larta të investimeve në sisteme të centralizuara, të kostove të larta operacionale dhe të mungesës së kapaciteteve për menaxhimin e teknologjive, ato nuk janë përfshirë në planet afatmesme kombëtare të zhvillimit sektorial. Në këtë kontekst Shqipëria po avancon paralelisht me njohjen dhe përdorimin e teknologjive të reja të trajtimit të ujërave të ndotura që njihen si “pëllgje artificiale të trajtimit të ujit të ndotur të kanalizimeve”, ku përdoren shtretër me bimësi dhe filtër, kombinuar me rrjedhje vertikale dhe horizontale duke siguruar kështu cilësi uji në përputhje me standardin evropian të trajtimit të ujërave të ndotura e me kosto të përgjithshme të ulët.

Tabelë 1 Mbulimi i shërbimit me ujë të kanalizimeve në shkallë vendi

Shërbimi kombëtar	2010	2015
Furnizim me ujë	80%	95%
Zona Urbane	88%	95%
Zona Rurale	56%	75%
Kanalizime	69%	80%
Zona Urbane	47%	80%
Zona Rurale	2%	50%

Nuk ka dyshim që ndërhyrja me projekte konkrete për të trajtuar ujin e ndotur të kanalizimeve urbane në nivel kombëtar është konsideruar si një nder sfidat më të mëdha me ndikim të drejtpërdrejtë për shëndetin e njeriut, mjedisin dhe turizmin duke siguruar në të njëjtën kohë dhe fqinjësi të mirë me vendet që ne ndajmë këto ujëra.

Kuadri ligjor aktual në lidhje me trajtimin e ujit të ndotur urban

Direktiva Evropiane e Trajtimit të Ujit të Ndotur (91/271/EEC) e amenduar sipas direktivës 98/15/EC dhe rregullores (EC) 1882/2003 është e zbatuar në vendin tonë sipas ligjit nr. 9115, viti 2003 “Për Trajtimin Mjedisor të Ujërave të Ndotura” dhe rregullores VKM Nr. 177, dt. 31.03.2005 “Për normat e lejuara të shkarkimeve të lëngëta dhe kriteret e zonimit të mjedisve ujore pritëse”. Ligji shqiptar nr. 8934, datë 05.09.2002 “Për mbrojtjen e mjedisit” ka për qëllim të rregullojë marrëdhëniet ndërmjet njeriut dhe mjedisit, të mbrojtë përbërësit e mjedisit dhe proceset mjedisore, të sigurojë kushtet materiale për zhvillimin e qëndrueshëm, duke plotësuar kuadrin e nevojshëm për zbatimin e kërkesës kushtetuese për një mjedis ekologjikisht të pastër.

Ligji shqiptar nr. 9115, viti 2003 “Për Trajtimin Mjedisor të Ujërave të Ndotura” ka për qëllim të mbrojtë mjedisin dhe shëndetin e njeriut nga ndikimet negative të ujërave të ndotura, duke përcaktuar rregullat e trajtimit mjedisor të tyre, si dhe detyrimet

e shkarkuesve të ujërave të ndotura. Objekt i zbatimit të këtij ligji janë ujërat e ndotura urbane, industriale sipas degëve të veçanta të industrisë, ujërat nga kullimi i tokave bujqësorë, dhe ujërat e ndotura të çdo lloji.

Rregullorja e aprovuar me VKM Nr. 177, dt. 31.03.2005 “Për normat e lejuara të shkarkimeve të lëngëta dhe kriteret e zonimit të mjediseve ujore pritëse” përmban standardet e lejuara për industri të ndryshme dhe cilësinë e ujërave urbane pas trajtimit, të cilat janë bazuar tek udhëzuesit respektivë të Bashkimit Evropian. Përcaktimi i zonave të ndjeshme dhe atyre më pak të ndjeshme rregullohet sipas Nenit 14 të ligjit nr. 9115 dhe aneksit nr. 5 të VKM nr. 177. Zgjerimi i mëtejshëm i kësaj çështjeje është subjekt Këshillit të Ministrave.

Cilësia e ujit pas trajtimit

Kërkesat në lidhje me cilësinë e ujit pas trajtimit janë në përputhje të plotë me Rregulloren e aprovuar me VKM Nr. 177, dt. 31.03.2005 “Për normat e lejuara të shkarkimeve të lëngëta dhe kriteret e zonimit të mjediseve ujore pritëse”, dhe direktivën e Bashkimit Evropian 91/271/EEC referuar tabelës 2 të Aneksit 1 të kësaj direktive për cilësinë e ujit të kanalizimeve urbane pas trajtimit.

Tabela 2 – Cilësia e ujit të kanalizimeve urbane pas trajtimit

Parametrat	Përqendrimi	% minimale reduktimit
Kërkesa Biokimike për oksigjen (BOD ₅ për 20 ⁰ C pa nitrifikimin (nitrifikimi - kërkesë opsionale)	25 mg/l O ₂	70-90%
Kërkesa kimike për oksigjen (COD)	125 mg/l O ₂	75%
Materia në gjendje pezull (MES)	35 mg/l O ₂ 35 mg/l për terrene malore me më shumë se 10,000 banorë, 60 mg/l për terrene malore me popullsi 2,000 – 10,000	90% 90% për terrene malore me më shumë se 10,000 banorë, 70% për terrene malore me popullsi 2,000

Tabela e mëposhtme na njeh me rregulloren dhe standardin në lidhje me shkarkimet e ujit të trajtuar, kur ai bashkohet me mjedise të ndjeshme e delikate që mund të jenë ose janë me prirje apo dhe subjekt i eutrofikimit.

Tabela 3 – Cilësia e ujit të kanalizimeve urbane pas trajtimit që shkarkon në mjedise delikate të cilat mund të jenë në të ardhmen subjekt eutrofikimit.

Parametrat	Përqendrimi	% minimale e reduktimit
Fosfori total Azoti total	2 mg/litër (10,000-100,000) banorë 15 mg/litër (10,000-100,000) banorë	80% 70-80%

Impianti që do të ndërtohet në Shkodër përveç kërkesave standarde për trajtimin e ujit do të ketë si synim edhe largimin e N dhe P, por kjo iniciative do i përkasë një plani afat mesëm ose afatgjatë. Nevoja për të larguar N dhe P nëse zona është identifikuar si zonë e ndjeshme sipas ligjit nr. 9115. Megjithatë, kjo çështje do të vendoset gjatë projektimit me qëllim që në impiant të konsiderohet ndërtimi i njësive të veçanta të cilat do të realizojnë trajtimin e ujit në përputhje me standardet e ujit që shkarkojnë në zona të ndjeshme.

Realiteti shqiptar në lidhje me trajtimin

Eksperiencia jone kombëtare në lidhje me sistemin e trajtimit të ujërave të ndotur të kanalizimeve urbane dhe industriale është e kufizuar. Sot vetëm 50% e të gjithë territorit të vendit tonë është e mbuluar me sistem kanalizimesh urbane që do të thotë grumbullim dhe transport, i centralizuar i ujërave të përdorur e të ndotur, që më pas derdhen të patrajuara në mjedise ujore pritëse. Sot, projektuesit dhe ndërtuesit shqiptar kanë eksperiencia në lidhje me projektimin dhe ndërtimin e rrjetave inxhinierike të centralizuara të kanalizimeve urbane, të ujërave të shiut si dhe më pak për ujërat e ndotura industriale dhe trajtimin e ujërave të ndotura.

Mungesa e njohurive bazë në lidhje me trajtimin e ujit në nivel qëndror dhe vendor përbëjnë padyshim sfidën tonë kombëtare më të madhe në fushën e ujit për të mbrojtur shëndetin tonë dhe mjedisin. Për të përballuar kërkesat mbi nivelin e duhur të trajtimit dhe teknologjive që duhet të instalohen për këtë qëllim, duhet të punohet shumë si në aspektin teorik ashtu dhe në atë praktik duke vënë theksin mbi domosdoshmërinë e ndërtimit të njësive të tilla të trajtimit. Nga ana tjetër, ka një vakum kombëtar në lidhje me disa të dhëna zyrtare të prurjeve të ujërave të ndotur, teknologjitë e trajtimit, analizat teknike për teknologjitë dhe metodat e trajtimit të përzgjedhura deri më sot, të cilat padyshim do të përbëjnë bazën për të hartuar kriteret kombëtare të projektimit në funksion të madhësisë së impiantit, ngarkesës ndotëse, përqendrimin e treguesve të ujërave të ndotura urbane industriale, të ujërave të shiut para dhe pas trajtimit etj.

Prandaj, ky artikull ka për synim të kontribujë për të mbushur këtë vakum kombëtar në lidhje me impiantet e trajtimit të ujit të ndotur, të ndihmojë projektuesit e ardhshëm për të vendosur mbi teknologjitë bashkëkohore që duhet të përzgjidhen si më të përshtatshme për vendin tonë, me qëllim që të sigurojmë këtë shërbim cilësor për çdo qytetar të Shqipërisë, si dhe të mbrojmë mjedisin

Statusi i impianteve të CENTRALIZUARA të trajtimit të ujit të ndotur urban

Plani kombëtar i ndërtimit të impianteve të trajtimit të ujit të ndotur të kanalizimeve urbane në Shqipëri të cilat janë ndërtuar, apo janë në ndërtim, jepet i përmbledhur tek tabela 4, ndërsa karakteristikat teknike të projekteve në këtë fushë janë përmbledhur si më poshtë.

Tabela 4-. Plani i ndërtimit të impianteve të CENTRALIZUARA të trajtimit të ujit të ndotur urban

Nr.	ZONA	DONORI	KOSTO	POPULLSIA	STATUSI
1.	Kavajë I	KfË (2005)	€ 5,00 M	25,000	Në funksionim
2.	Kavajë 2	KfË	€ 5,00 M	75,000	projektim
3.	Durrës	BB/LUX/EIB (2008)	€ 8,50 M	250,000	Në ndërtim
4.	Lezhë-Shëngjin	BB/LUX/EIB (2008)	€ 3,20 M	42,000	Në ndërtim
5.	Sarandë	BB/LUX/EIB (2008)	€ 2,80 M	60,000	Në ndërtim
6.	Vlorë	BE (2006)	€ 2,70 M	150,000	Ndërtuar
7.	Pogradec	KfË (2006)	€ 5,00 M	54,997	Në funksionim
8.	Korçë	EIB/KfË (2009)	€ 6,70 M	86,000	Në ndërtim
9.	Tiranë	JBIC (2009)	€ 67,0 M	1,000,000	Në ndërtim
10.	Velipojë	IPA	N/I ^(*)	85,000	Fazë projektimi
11.	Orikum	Banka Islamike	N/I ^(*)	8,000	Fazë projektimi
12.	Shirok Zogaj	KfË, SECO, ADA	€ 0,65 M	12,000	Fazëprojektimi
13.	Ksamil	BE	N/I ^(*)	12,000	Fazë projektimi
14.	Shkodër	KfË, SECO	€ 9,50 M	100,000	Fazë projektimi
Shuma për fazën e parë:			€ 120 M	2.4 milion banorë	

Shënim: N/I (*) = të paidentifikuara në detaje

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Kavajë

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur i Kavajës, në fund të vitit 2035 do të punojë me kapacitet të plotë për të trajtuar ujin e ndotur urban për 125,000 ekuivalent banorë. Ndërtimi dhe zgjerimi i këtij objekti është i ndarë në tre faza. Faza e parë do të përfundojë në 2014 dhe ajo synon të trajtojë ujin për 40 % të popullsisë ndërsa faza e dytë do të përfundojë në fund të vitit 2025 me synim që të trajtojë ujin e ndotur për afro 80 % të popullsisë. Teknologjia e zbatuar në këtë impiant ka në themel trajtimin biologjik nëpërmjet ndërtimit të pondeve aerobike pasuar nga filtri me pikim dhe dekantuesi sekondar. Paratrajtimi realizohet nëpërmjet instalimit të një grille automatike me hapësirë 10 mm të vendosur përpara pontit anaerobik.

Cilësia e ujit, pas trajtimit, në dalje, përmbush kënaqshëm detyrimet në lidhje me cilësinë e ujit pas trajtimit në përputhje me standardin kombëtar dhe Direktivën Evropiane 91/271/EEC si: BOD5 25 mg/l dhe TSS 35 mg/l. Llumi i prodhuar në këtë impiant do të përdoret pjesërisht në bujqësi dhe pjesërisht ai do të thahet nëpër shtretër tharje të llumit që janë mbjellë me bimësi. Uji i trajtuar derdhet në det. E veçanta e këtij impianti, që për fat e gjejmë të përsëritur edhe tek impianti i Pogradecit është trajtimi i ujërave të prodhuara nga gropat septike të familjeve të cilat nuk janë të lidhura me rrjetin e centralizuar të kanalizimeve urbane. Ujërat septike grumbullohen në një njësi tërësisht dedikuar këtyre lloj ujërave e më pas injektohen në impiant gjatë kohës kur ai punon me prurje minimale. Në këtë rast, impianti, jo vetëm trajton ujin e gropave septike duke evituar derdhjen e tyre në përrua, por edhe siguron një lloj stabiliteti të vijueshmërisë të prurjes së ujit për t'u trajtuar në impiant.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Pogradec

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur në Pogradec, në fund të vitit 2029 do të ketë kapacitet të plotë për të trajtuar ujin e ndotur urban për 75,000 ekuivalent banorë. Ndërtimi dhe zgjerimi i këtij objekti është i ndarë në tre faza të njëpasnjëshme. Faza e parë përfundoi me sukses në fillim të vitit 2009 duke trajtuar ujin për 25,000 ekuivalent banorë. Teknologjia e trajtimit të ujit në këtë impiant është e ngjashme me atë të Kavajës. Njësia e paratrajtitimit në Pogradec, në ndryshim nga impianti i Kavajës është i pajisur me një grilë automatike me hapësirë mes shufrave 6 mm, ndërsa niveli sekondar i trajtimit bëhet nëpërmjet trajtimit të ujit me 10 ponde maturimi të cilat furnizojnë njëra-tjetrën në mënyrë të njëpasnjëshme deri në dalje me gravitet, në ndryshim nga impianti i Kavajës ku pas filtrit me pikim ka të instaluar një njësi të vetme klorifikuese.

Cilësia e ujit në dalje pas trajtimit përmbush detyrimet në lidhje me treguesit e ujit pas trajtimit në përputhje me standardin kombëtar dhe Direktivën Evropiane 91/ 271/EEC. Në vitin 2019, parashikohet të instalohet një njësi për të reduktuar përqindjen e fosforit në impiant duke përdorur kimikate. Procesi i nitrifikimit do të kryhet nëpërmjet filtrit me pikim ndërsa ai i denitrifikimit do të realizohet nëpërmjet pondeve anaerobike nëpërmjet riqarkullimit të llumit të gjeneruar nga dekantuesi sekondar ose pondi i maturimit. Treguesit e ushqyesve në vitin 2029 parashikohen të jenë: 2 mg/l fosfori total (TP) dhe 15 mg/l azoti total (TN). Llumi i prodhuar nga fondet anaerobike shpërndahet mekanikisht në cilësinë e trajtimit të llumit e cila është e mbjellë me bimësi të zonës (kallamishte të liqenit). Si fondet e maturimit, ashtu dhe shtretërit e llumit janë ndërtuar duke shfrytëzuar vaskat e dikurshme të peshkimit për Pogradecin.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Durrës

Në periudhë reshjesh, kapaciteti i trajtimit të impiantit për zonën e Durrësit është 60,000 m³/d dhe në kohë të thatë është rreth 30,000 m³/d. Impianti është konvencional, bazuar te proceset biologjike të trajtimit. Trajtimi do të kryhet sipas teknologjisë me llum aktiv, me ajër të injektuar në pjesën fundore të basenit të ajrimit, pasuar nga dekantuesi sekondar. Uji i trajtuar deri në nivel sekondar do të vijojë të trajtohet së bashku me vlerat e shiut në nivelin terciar nëpërmjet shtretërve me filtër me bimësi.

Llumi i prodhuar në nivel primar dhe sekondar do të stabilizohet tek tretësi anaerobik. Gazi metan i përfituar në këtë njësi trajtimi do të përdoret si lëndë e pare për të vënë në punë gjeneratorin e impiantit i cili është projektuar për të prodhuar energji elektrike për nevojat e impiantit. Për të siguruar llum me pak lagështi, linja e trajtimit të llumit do të vijojë me trajtimin e tij në shtretër me bimësi. Cilësia e ujit në dalje pas trajtimit përmbush të gjitha detyrimet në lidhje me treguesit e ujit pas trajtimit në përputhje me standardin kombëtar dhe Direktivën Evropiane 91/271/EEC madje ato janë projektuar të jenë akoma me të avancuara se parametrat standarde. Ndoshta P dhe N do të arrihen sipas standardit, por ato nuk do të plotësojnë kriteret që direktiva Evropiane parashikon për zonat e ndjeshme.

Impianti i Durrësit do të përdorë të gjithë ujin e trajtuar në zonën industriale në afërsi të saj. Nga studime të kryera për zonën industriale e cila do të ndërtohet në afërsi të impiantit, është evidentuar nevoja për afro 500 l/sek burime uji që do të thotë edhe një herë sasia me të cilën sot furnizohet Durrësi.

Kjo përjasje, për ripërdorimin e ujit të trajtuar për qëllime të tjera e dallon këtë impiant të vetëm si impiant tepër eficient, por dhe bashkëkohor tamam kur sot në botë kërkohet me forcë ripërdorimi i ujit pas trajtimit dhe jo shkarkimi i ujit të trajtuar në trupat ujore pritëse. Ky impiant do të realizojë dhe një element tjetër bashkëkohor atë të prodhimit të energjisë elektrike për nevoja vetjake të impiantit me nënprodukte që ajo i prodhon vetë si llumi dhe gazi. Pra nëpërmjet këtij realizimi kemi dhe një argument tjetër për të instaluar në vendin tonë teknologji bashkëkohore pavarësisht nga vazhdimësia e furnizimit me energji elektrike.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Lezhë Shëngjin

Impianti i Lezhës dhe i Shëngjinit është projektuar dhe ka filluar të ndërtohet në një kohë me impiantin e Durrësit dhe të Sarandës. Kapaciteti i tij i trajtimit deri në vitin 2022 do të jetë 12,240 m³/d. Teknologjia në këtë impiant është me rrugë biologjike me njësi përbërëse si baseni me ajrim sipërfaqësor dhe me zonë anoksie, pasuar nga shtretër me bimësi. Ndërtimi i këtij impianti do të ndërpritet tek ky nivel, pasi terreni në të cilën ai po ndërtohet është kënetor dhe kërkon inxhinieri komplekse e kosto të lartë. Linja e trajtimit të llumit parashikohet të jetë me shtretër tharjeje dhe me bimësi. Parametrat e cilësisë së ujit në dalje pas trajtimit do të përmbushin standardet kombëtare dhe ato të Direktivës Evropiane 91/271/EEC.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Sarandë

Impianti i Sarandës ka filluar të ndërtohet në një kohë me impiantin e Durrësit. Ai ka kapacitet trajtimi deri në 14,400 m³/d. Skema është e ngjashme me impiantin e Lezhës dhe Shëngjinit. Teknologjia e parashikuar në këtë impiant është nëpërmjet ndërtimit të basenit me ajrim sipërfaqësor të pajisur me një zonë anoksie, pasuar nga shtretër me bimësi. Uji i trajtuar do të dezinfektohet me hipoklorit.

Linja e trajtimit të llumit parashikohet të jetë me shtretër tharjeje dhe me bimësi. Parametrat e cilësisë së ujit në dalje pas trajtimit përmbushin standardet kombëtare dhe ato të Direktivës Evropiane 91/271/EEC.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Tiranë

Plani për ndërtimin e impianteve të trajtimit të ujit të ndotur të Tiranës është i ndarë në dy faza. Faza e parë, e cila sapo ka filluar në Kashar të Tiranës, do të përfundojë në vitin 2013, e ka për qëllim të trajtojë ujin e ndotur për 350,000 banorë. Në këtë fazë parashikohen të shtrohen rreth 4.4 km tubacion me diametër 900-1,500

mm. Faza e dytë përfundon në vitin 2022. Në këtë fazë do të realizohet në paralel vazhdimi i fazës së parë duke siguruar trajtimin e ujit për 850,000 banorë e ku do të shtrohen rreth 10.4 km tubacione me përmasa 450-1,650 mm si dhe fillimi i ndërtimit të impiantit të trajtimit në Bërxull, duke siguruar trajtimin e ujit edhe për 170,000 banorë e ku do të shtrohen rreth 6 km tubacione me përmasa 450-1,350 mm. Në fund të vitit 2022, impianti do të punojë me kapacitet të plotë duke trajtuar ujin për afro 1 milion banorë të Tiranës së Madhe.

Teknologjia e trajtimit të ujit këtu është parashikuar me anë të filtrave me pikim si rasti i përshkruar më sipër ai i Kavajës dhe i Pogradecit. Njësitë e trajtimit janë grila automatike, rërëmbledhësi, yndyrëmbledhësi, dekantuesi primar, pasuar nga filtrat me pikim dhe dekantuesi sekondar. Më pas uji i trajtuar do të dezinfektohet përpara se ai të shkarkojë në përrua. Llumi do të stabilizohet në tretës anaerobik llumi e më pas do të thahet në shtretër tharjeje me filtër e bimësi. Në këtë projekt ka dhe një propozim për të prodhuar energji elektrike nëpërmjet nënprodukteve të impiantit si llumi dhe gazi. Cilësia e ujit në dalje pas trajtimit përmbush detyrimet në lidhje me treguesit e ujit pas trajtimit në përputhje me standardin kombëtar dhe Direktivën Evropiane 91/271/EEC.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Shkodër

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur në Shkodër parashikohet të jetë me llum aktiv dhe tretës llumi. Cilësia e ujit në dalje do të arrijë standardet e trajtimit BOD5 = 20 mg/l dhe TSS = 20 mg/l.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur, Korçë

Impiant i Korçës trajton ujin deri në nivel sekondar dhe me rruge biologjike. Impianti përbëhet nga paratrajtimi që përfshin grilë mekanike, stacion pompimi, grila fine, rërëmbledhësin dhe dhomën e grumbullimit dhe të shpërndarjes. Trajtimi primar realizohet nëpërmjet 3 pondeve primare të ajruara, ndërsa trajtimi sekondar realizohet nëpërmjet 3 pondeve sekondare të ajruara. Pondet llustër avancojnë më tej shkallën e reduktimit të ndotësve përpara shkarkimit të ujit të trajtuar në përrua llumi pas qëndrimit në shtretërit e tharjes do të përdoret në bujqësi.

Krahasimi i niveleve të trajtimit

Nga krahasimi i përgjithshëm i teknologjive dhe teknikave të trajtimit të ujit të ndotur të përshkruara me sipër, duket qartë se në Shqipëri, deri tani janë bërë përpjekje të konsiderueshme për të ndërtuar impiante të vogla dhe të mesme të cilat kanë të instaluar teknologji me kosto të lirë si p.sh. ato me ponde anaerobike dhe aerobike, filtra me pikim, etj., madje këto teknologji kanë kosto të ulët në lidhje me kërkesën për energji elektrike. Vetëm në Durrës dhe në Tiranë janë propozuar të ndërtohen impiante trajtimi klasik, me kapacitet të lartë, ku teknologjia e trajtimit do të jetë me llum aktiv, tretës llumi, prodhim të biogazit etj, pasi teknologjitë me kosto të ulët do të kërkonin për këto zona sipërfaqe shumë të madhe ndërtimi.

Cilësia e ujit, pas trajtimit, përmbush kënaqshëm detyrimet në përputhje me standardin kombëtar dhe Direktivën Evropiane 91/271/EEC si: BOD5 25 mg/l dhe TSS 35 mg/l. Largimi i ushqyesve parashikohet tek impianti i Pogradecit dhe i Shkodrës më vonë në Durrës, për të evituar shkarkime në liqen apo det. Deri tani nuk ka asnjë impiant i cili të parashikojë të arrijë standarde trajtimi në përputhje me zonat e ndjeshme. Stabilizimi i llumit në impiantet e vogla e të mesme realizohet nëpërmjet shtretërve me bimësi ndërsa tek impiantet me kapacitet të lartë trajtimi synohet të prodhohet bio-gaz për të prodhuar energji elektrike për nevojat e vetë impiantit. Tharja e llumit në të shumtën e rasteve parashikohet, ose në shtretër tharjeje, ose në shtretër me filtër të mbjella me bimësi.

Impiante të DECENTRALIZUARA të trajtimit të ujit të ndotur në Shqipëri

Sot në botë, në këtë dekadë të fundit është rritur ndjeshëm përdorimi i shtretërve me filtër me bimësi për të trajtuar ujin e ndotur urban. Në mënyrë të veçantë, kjo tendencë është vënë re tek familjet individuale larg qendrave të banuara si dhe tek komunitetet e vogla. Sot, janë identifikuar mbi 50,000 impiante të tilla në të gjithë botën nga ku 1,640 sisteme të tilla trajtimi gjenden në Amerikë, 21% e tyre mendohet se janë instaluar për familje individuale larg qendrave të zhvilluara urbane dhe 89% për komunitete të vogla banimi me më pak se 5,000 banorë.

Performanca dhe monitorimi i tyre është në varësi të shtrirjes gjeografike, tokës dhe kushteve klimaterike. Sot në botë, ende nuk ka një qendër të vetme për të marrë informacion mbi praktikatat më të mira si dhe ato problematike që kanë pasur këto teknika trajtimi. Shembujt e deritanishëm kanë treguar se në të shumtën e rasteve projektimi i tyre bazohet në gjykime subjektive profesionale inxhinierike të grumbulluara në vite.

Shqipëria nga një impiant i decentralizuar në vitin 2006 do të ketë dy të tillë për trajtimin e ujit të ndotur urban për komunitete të vogla banimi. Historiku i ndërtimit të teknikave të tilla daton në vitin 2004 kur një shoqëri shqiptare me objekt thurjen e rrjetave metalike të gabioneve, u vendos në afërsi të aeroportit “Nënë Tereza” në Tiranë. Subjekti, pasi ndërtoi godinën ku do të kryente aktivitetin, u përball me faktin se ku të shkarkonte ujërat e kanalizimeve që do të prodhoheshin brenda territorit të tij. Jo vetëm kaq, por subjekti nuk gjeti as kuotë të përshtatshme për shkarkimin e tyre në terrenin përreth.

Kështu, ai kontrakttoi një kompani gjermane, e cili projektoi një impiant trajtimi me shtrat me filtër me bimësi me ushqim horizontal për 60 punëtorë, më pas subjekti shqiptar e realizoi atë me punëtorët e tij. Meqenëse aktiviteti i këtij investitori nuk pati sukses, edhe impianti që ai ndërtoi për të trajtuar ujin e ndotur nuk arriti të vihej në shfrytëzim. Ky shembull dëshmon se nevoja për të trajtuar ujin, përveç arsyeve teorike dhe teknike diktohet edhe nga rrethanat gjeografike.

Tabela 5 Statusi i impiante të DECENTRALIZUARA të trajtimit të ujit të ndotur në Shqipëri

Nr.	ZONA	DONORI	KOSTO	Popullsia	STATUSI
1.	9 year elementary school of Narte, Vlore	UNDP	40,000€	200 pupils	Constructed
2.	SOS Child Village, Tirana	GTZ, SOS, and the Government of Albania	70,000€	450 inhabitants	Constructed
3.	Village of Prespë	Commune	N/I(*)	1,000 inhabitants	Designed
Total :			110 000 €	1,650 banore	

Shënim: N/I (*) = akoma e paidentifikuar me detaje

Ndërtimi i impianteve të decentralizuara të trajtimit në Shqipëri

Projektimi i impianteve të trajtimit për komunitetet e vogla kërkon kalimin e të njëjtave faza si dhe në impiantet e zonave urbane. Zgjedhja e teknologjisë, zgjedhja e vendit më të përshtatshëm, specifikimet teknike, vlerësimi i kostove etj.

Impianti i trajtimit të ujërave në fshatin Nartë dhe ai i fshatit SOS, tregojnë se:

- Mundësojnë në dalje fluks konstant të ujit të pastruar pavarësisht nga sasia e ujit që futet në impiant për trajtim.

- Apelojnë për përdorim të ujit mbas pastrimit si psh për vaditje të sipërfaqeve të gjelbërta ose për pastrim nq tualetet e shkollës.
- Funksionojnë në kushte të tilla që kërkojnë përdorimin e një pompe për të gjithë impijantin.
- Praninë e një operatori të vetëm.
- Mund të ndërtohen me materiale dhe pajisje që mund të gjenden në vend.

Aplikimi në Shqipëri i impianteve të tilla, me teknika pastrimi të lira dhe të sigurt merr rëndësi të veçantë edhe sepse ato mund të shërbejnë si laboratorë shkencore demonstrimi për studentet universitare, ata MSC ose më të avancuar me synimin që ata të arrijnë një ditë të vendosin standardet kombëtare të projektimit, zbatimit dhe mirëmbajtjes.

Këto teknika trajtimi mund të instalohen lehtësisht në zona me klimë të ngjashme me ato të fshatit SOS apo të shkollës së Nartës. Më tej të njëjtat teknika trajtimi mund të instalohen edhe në zona të tjera të vendit me dimër më të fortë. Në fund këto teknika mund të kalojnë kufijtë e Shqipërisë për të qënë të vlefshme edhe për vendet e Ballkanit Perëndimor. Kjo për arsye se kushtet e motit dhe të tokës kanë ngjashmëri në vendet tona.

Impiante të decentralizuara

Projektimi i impianteve të tillë të trajtimit të lejon të gjykosh se të projektosh një impiant trajtimi për një komunitet të vogël banimi, duhet që të analizohen të njëjtat etapa si tek impiantet për zona të konsiderueshme urbane siç janë përzgjedhja e teknologjisë, vendndodhja ku do të instalohet impianti, specifikimet teknike, vlerësimi i kostos etj. Deri tani në Shqipëri është trajtuar teknika e trajtimit të ujit të ndotur me shtretër me filtër e bimësi. E veçanta tek fshati SOS ishte se terreni kishte një pjerrësi ideale duke bërë të mundur që uji të rrjedhë nga njëra njësi trajtimi tek tjetra me gravitet, për të evituar kështu përdorimin e pajisjeve elektro-mekanike. Kjo dikton, që përzgjedhja përveç të tjerave të jetë edhe me kosto të ulët të ndërtimit dhe mirëmbajtjes. Ka ardhur koha për një plan kombëtar për ndërtimin e impianteve në zona të vogla banimi, në përputhje me direktivën e Bashkimit Evropian për ujin dhe rregulloret e saj.

Impianti i trajtimit të ujit të ndotur në fshatin Nartë për 200 nxënës dhe ajo e fshatit SOS për 500 banorë dëshmon se këto impiante:

- punojnë në kushte të tilla ku do të prodhohet në dalje ujë i trajtuar, me prurje konstante pavarësisht nga variueshmëria e sasisë së ujit që hyn në to për t'u trajtuar,

- apelon përdorimin e ujit pas trajtimit për qëllime të ndryshme si p.sh. ujitjen e sipërfaqeve të gjelbëruara të fshatit apo përdorimin e tij tek WC e shkollës,
- funksionon në kushte të tilla që kërkon përdorim të një pompe për të gjithë impiantin,
- funksionon në kushte të tilla që kërkon prezencën e një operatori të vetëm,
- ndërtohet me të gjitha materialet dhe pajisjet që gjenden në vend.

Në vendin tonë, aplikimi i impianteve të tillë që përdorin teknika të lira e të sigurta trajtimi, merr një rëndësi të veçantë, pasi ai do të shërbejë si laborator i parë shkencor e demonstrativ në Shqipëri, i vërtetë, për studentët që diplomohen, për studentë në nivel masteri apo dhe studentë në stade më të avancuara të këtyre teknikave për të mundur që një ditë nga këto pionierë të parë të mund të hartojmë standarde kombëtare projektimi, zbatimi dhe mirëmbajtjeje. Këto teknika instalohen lehtësisht për kushte të ngjashme si fshati SOS apo shkolla në Nartë sidomos në zona të konsideruara si turistike, madhe këto teknika trajtimi mund të instalohen edhe për ato terrene që paraqiten në Shqipëri me një dimër pak më të vështirë. Së fundi, këto teknika vlejné për të gjitha vendet e Ballkanit Perëndimor, meqënëse kushtet klimaterike dhe të tokës kanë ngjashmëri mes vendeve tona, duke bërë kështu që kjo ekspertizë të dalë përtej kufijve të Shqipërisë.

Politikat kombëtare të trajtimit të ujit të ndotur

Sot, më shumë se kurrë, duhet të trajtohet në përgjithësi çështjen e politikave disa planëshe, në lidhje me fushën e trajtimit të ujërave të kanalizimeve në Shqipëri dhe në veçanti, të përcaktojmë se cili do të jetë synimi, në lidhje me nivelin e trajtimit, kostos së investimit, standardi referent, teknologjisë së përshtatshme etj. Çështje kryesore që shtrohen sot për zgjidhje:

- Vendosja e standardit të trajtimit të ujit të ndotur, në përshtatje me cilësinë e rivierës pritëse si:
- Standarde trajtimi për një kosto të përballueshme,
- Standarde trajtimi, të cilat sigurojnë jetëgjatësi e qëndrueshmëri (përfshirë edhe koston e funksionimit dhe mirëmbajtjes).

Standardi i trajtimit të ujit të ndotur, në përshtatje me cilësinë e rivierës pritëse:

Aktualisht a mundet që pjesë kryesore e Vjosës, Shkumbinit dhe Drinit të vetë-pastrojnë ujin e kanalizimeve, të trajtuar mbi nivelin e parë të trajtimit? Nëse po, atëherë kur duhet të mendojmë sot për nivel trajtimi sekondar?

Standarde trajtimi për një kosto të përballueshme:

Duhet llogaritur: Sa do të jete kosto e investimeve kapitale për të trajtuar të gjithë ujin e ndotur të kanalizimeve në Shqipëri, në nivel sekondar apo më sipër?! Është koha për ta bërë këtë llogari, duke konsideruar ndikimin dhe tek menaxhimi i aseteve për këtë shërbim.

Standarde trajtimi të qëndrueshme (të përfshihen, kosto e funksionimit dhe mirëmbajtjes).

Pra, a jemi në gjendje të mbajmë në funksionim impiante që sot po i ndërtojmë për herë të parë në Shqipëri? A kemi një plan biznesi, ku përfshihet një kalendar pune, në lidhje me impiantet e trajtimit të ujërave të kanalizimeve në ndërmarrje? A kemi parashikuar tarifë, e cila në themel ka edhe pagesën për funksionimin dhe mirëmbajtjen? A është i informuar mjaftueshëm pushteti vendor apo popullsia, se sa do i kushtojë ky shërbim çdo familjeje?

LITERATURA:

Baltzar, Zhechkov, Kapoen, Kis, Sevic, Varbova, Priority Environmental Investment Programme for South Eastern Europe (PEIP) Strategies for Reform, a Manual for Water Utilities in South Eastern Europe, Brussels; prill 2009.

Gjinali E. Olldashi S., Reformat e furnizimit me ujë dhe kanalizimeve, 2007-2009 lancuar nga Kryeministri i Shqipërisë në mbledhjen me donatorët dhe përfaqësues diplomatikë në vend;

Gjinali E., Trajtimi i ujit dhe realiteti shqiptar, botimi i parë, nëntor 2009

Gjinali E. Shani N, Tare P, Kodi i furnizimit me ujë dhe i kanalizimeve, aprovuar me Vendim të Këshillit të Ministrave Nr. 1304, datë 11.12.2009.

Gjinali E. Dokument politikash drejt rajonalizimit të shoqërive ujësjellës kanalizimeve, dhjetor 2009

Gjinali E. Olldashi S., Dokumenti i Politikave dhe Strategjive, 2010-2013

UJËRAT E ËMBLA – NJË NDËR PASURITË MË TË MËDHA QË KA SHQIPËRIA

Akademik Farudin Hoxha
MA Vladimir Mici

The sweet waters- One of the biggest assets of Albania

The sweet waters is one of the most important assets of our country. Therefore we must protect it and use it with care. But what is happening today with the sweet waters in our country? Who handles the studies and the use of the waters (in a comprehensive manner at national level) in order to get the best of them? Who deals with their administration and their protection? The authors deal with these questions and many others in this paper.

Në këtë ligjëratë dëshirojmë të flasim për ujin e ëmbël, për rezervat e tij në vendin tonë, si dhe për kujdesin e veçantë me të cilin duhet ta trajtojmë atë, në maksimumin e përkushtimit e të dijeve bashkëkohore.

Lidhur me këtë temë, më lejoni të them në mënyrë mjaft të përmbledhur, disa nga mendimet tona.

*

* *

Në rruzullin tokësor rezervat e ujit të ëmbël po bëhen gjithnjë e më të pamjaftueshme për plotësimin e nevojave të përdoruesve. Shkaqet e kësaj dukurie tashmë nuk janë të panjohura dhe e kanë burimin kryesor në zhvillimet demografike dhe veprimtarinë e gjithanshme jetësore të shoqërisë njerëzore. Është rritur mjaft norma e konsumit të ujit dhe e qëllimeve për të cilat ai përdoret, është rritur mjaft numri i konsumatorëve dhe i nevojave të tyre gjithnjë në rritje, është rritur me ritme shumë të shpejta numri i popullsisë së globit dhe përqëndrimi i saj në metropole dhe qytete, në kërkim të një jete më të mirë, por që bie ndesh me shpërndarjen e burimeve ujore, është rritur ndjeshëm ndotja e mjedisit si rrjedhojë e veprimtarisë intensive ekonomike të njeriut në kërkim të standardeve jetësore më të larta etj. Në shekullin që përjetojmë, ndeshemi me rreziqe të shumta të mjedisit jetësor të globit me ngrohjen globale dhe ndryshimet klimatike të theksuara të cilat mund të shkaktojnë procese të pakthyeshme në ekosistemet tokësore dhe ujore që mund të çojnë në zvogëlimin ose humbjen e

prodhimtarisë e të prodhimit. Në këto kushte uji i ëmbël mbetet për njerëzimin një pasuri me rëndësi strategjike, vlera e të cilit vjen çdo ditë duke u rritur ndjeshëm. Ai është i pazëvendësueshëm. Pa të nuk ka jetë.

Gjatë periudhës 50-vjeçare, nga viti 1950 deri në vitin 2000, popullsia e globit është rritur 2,5 herë kurse konsumi i ujit është rritur 4 herë, në një kohë kur burimet ujore, nga pikëpamja sasiore, mbeten po ato. Popullsia e globit, ka mbërritur në rreth 9 (nëntë) milionë banorë dhe me ritmet e sotme të shtesës, parashikohet që në vitin 2025 të shkojë në rreth 11 miliardë banorë. Këta tregues, duke pasur parasysh zhvillimet në botë, paralajmërojnë një përkeqësim të mëtejshëm të situatës në rruzullin tokësor, por njëkohësisht shtrojnë domosdoshmërinë e ruajtjes dhe përdorimit me shumë kujdes të rezervave të ujit të ëmbël të globit. Ndoshta në një të ardhme shumë të afërt, do të lindi nevoja për burime të tjera ujore, të cilat gjithsesi për t'u sjellë në gjendje të përdorshme do të kërkojnë shpenzime të konsiderueshme.

Uji, si një nga elementet më thelbësore të mjedisit, është bërë objekt studimi e trajtimi i shumë institucioneve në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar, për të cilin janë zhvilluar shumë aktivitete dhe janë hartuar një sërë dokumentesh për mbrojtjen e tij. Përmendim këtu konferencën e Kombeve të Bashkuara për mjedisin jetësor, e mbajtur në Rio De Janeiro në vitin 1992 dhe në Johanesburg në vitin 2002.

Dukuria e pamjaftueshmërisë së burimeve ujore në vendin tonë, ndonëse në stadin e sotëm të shoqërisë shqiptare nuk vërehet dukshëm, - është prezent. Kjo konstatohet si në rrjedhjet ujore sipërfaqësore ashtu dhe në ujërat nëntokësore, të cilat krahas ndotjes intensive, i nënshtrohen edhe shfrytëzimit të tyre pa kriter. Në burimet ujore të vëna në shfrytëzim dhe në sistemet e ujësjellësve që furnizojnë popullatën me ujë, shikohet një administrim jo i mirë si nga furnizuesit ashtu edhe nga përdoruesit e tij.

Shqipërisë nuk i mungojnë rezervat e ujit, të këtij elementi jetësor, me vlera të gjithanshme e të pazëvendësueshme edhe për zhvillimin e qëndrueshëm ekonomiko-shoqëror të saj.

Vendi ynë renditet ndër vendet me ujshme të bollshme. Në territorin e Shqipërisë bien mesatarisht 1460 mm reshje atmosferike në vit. Rrjeti hidrografik lumor derdh në det mesatarisht rreth 42 miliard m³ ujë në vit, ose rreth 12.000 m³/vit për banorë.

Disa prej lumenjve kryesorë të vendit, si Drini dhe Vjosa, pellgun ujëmbledhës të tyre e shtrijnë edhe në territorin e shteteve fqinje, çka bën që të rritet ndjeshëm rrjedhja ujore e tyre. Anë negative e këtyre rrjedhjeve mbetet jouniformiteti i theksuar i tyre në kohë dhe në hapësirën e vendit tonë. Shfrytëzimi i burimeve ujore në kushte natyrore, pa ndërhyrjen e njeriut, karakterizohet nga një shkallë e ulët e përdorimit të tyre dhe shoqërohet me mospërputhje të theksuara në kohë dhe në sasi midis nevojave të konsumatorëve dhe atyre që ofron natyra.

Për zbutjen e këtyre mospërputhjeve, që çojnë njëherësh edhe në rritjen e shkallës së shfrytëzimit të rezervave ujore, del nevoja e krijimit të ujëmbledhësve në përshtatje me kushtet e terrenit. Janë pikërisht këta ujëmbledhës, që në sajë të kapacitetit të tyre bëjnë të mundur rishpërndarjen e rrjedhjes ujore natyrale. Ata grumbullojnë ujin në periudhën e lagur, me reshje atmosferike të bollshme dhe e lëshojnë atë në periudhën e thatë, në përputhje me nevojat e përdoruesve të ndryshëm të tij.

Spanja, me ujëmbledhësit që ka krijuar, rreth 60% të reshjeve atmosferike vjetore e grumbullon dhe e përdor sipas nevojave që ka dhe synon që këtë përqindje ta rrisë. Kështu veprojnë e synojnë dhe shumë shtete të tjera të Evropës e të Botës.

Nga studimet e kryera deri më sot, për shfrytëzimin kompleks dhe optimal të të gjithë lumenjve të Shqipërisë, parashikohet të ndërtohen edhe shumë ujëmbledhës të tjerë të mëdhenj, të cilët do të bëjnë të mundur komandimin pothuajse të plotë, të rrjedhjes së lumenjve tanë. Kjo do të çojë në rritjen e ndjeshme të mundësive të përdorimit të pasurisë ujore që vendi ynë ka për një zhvillim të qëndrueshëm dhe të gjithanshëm.

Jo pak shtete kanë kërkuar dhe kërkojnë të blejnë sasira të konsiderueshme uji të ëmbël nga vendi ynë.

Ç'kryqëzimi i ujërave të deteve e oqeanëve të cilat globi ku ne jetojmë i ka me bollëk, është një proces i vështirë, i kushtueshëm dhe me mjaft probleme të tjera me të cilat shkenca dhe njerëzimi ka dhjetëra dhjetëvjeçarë që merret pa arritur rezultatet e dëshiruara.

Gjithçka që thamë më lart dhe shumë të tjera që nuk patëm mundësi t'i rendisim, na shtynë të arrijmë në përfundimin se pasuria e ujërave të ëmbla që vendi ynë ka është më e madhja, pse jo dhe më e rëndësishmja, që natyra na ka falur. Prandaj jo vetëm duhet ta ruajmë e të kujdesemi për të por edhe ta përdorim me nikoqirllëk. Por çfarë ndodh sot në vendin tonë me ujërat e ëmbla? Kush merret me studimin dhe shfrytëzimin e tyre në mënyrë të gjithanshme në rang vendi për të marrë prej tyre gjithë të mirat që ato janë në gjendje të na japin? Kush merret me administrimin dhe ruajtjen e tyre? E kështu mund të pyesnim për shumë probleme të tjera që kanë si objekt ujin e ëmbël.

Pse lumenjtë tanë janë kthyer, në një pjesë të konsiderueshme në lumenj të vdekur, në të cilët jo vetëm nuk gjallon asgjë por ujërat e tyre ndotin ujërat nëntokësorë dhe ndikojnë keq, shumë keq në prodhimet dhe rendimentet bujqësore? Të tillë mund të rendisim lumin Fan, lumin Shkumbin, lumin e Gjanicës, lumin e Drinosit e shumë të tjerë. Këta lumenj e të tjerë si këta, janë jashtë vëmendjes tonë, janë kthyer në vendet e hedhjes së plehrave, në karriera për marrjen e zhavorreve, në dëmtues të sipërfaqeve bujqësore me anë të erozionit, në ndotësa të plazheve në zonën bregdetare, në prishës të peizazhit natyror etj.

Që këta lumenj të kthehen në lumenj të gjallë do të duhen disa dhjetëvjeçarë.

Kjo gjendje jo e mirë me ujërat e ëmbla, me këtë pasuri të jashtëzakonshme që kemi, nuk mund të lejohet të vazhdojë të thellohet. Duhet ligje e kërkesa ligjore shumë më të forta se ato që kemi dhe në qoftë se na mungojnë dijet për këtë qëllim, le të marrim shembull e përvojë nga vendet fqinjë dhe ato të Evropës Perëndimore.

SHQIPËRIA EKONOMIKE DHE SHQIPËRIA SOCIALE: SINERGJIA MIDIS DY ASPEKTEVE TË ZHVILLIMIT

Prof. Dr. Kosta Barjaba
Dr. Eglantina Gjermeni
MA Nora Malaj

The economic Albania and the social Albania. The synergy between the two aspects of development.

The purpose of this article is to analyze the connection between the economical growth and the level of employment and to implement the results of this analysis in the case of Albania. The fast economical growth leads to unemployment. This is also true in the case of Albania but the gap between the two factors (economical growth and unemployment) is bigger in Albania in comparison to the global level.

Në këtë referat do të trajtojmë katër çështje që lidhen me sinergjinë midis zhvillimit ekonomik dhe shoqëror të Shqipërisë:

- I) Asimetria midis rritjes ekonomike dhe punësimit;
- II) Korrelacioni midis papunësisë dhe varfërisë;
- III) Sfidat e GDP-së në matjen e treguesve të zhvillimit ekonomik dhe zhvillimit shoqëror;
- IV) Vizioni i ri i raportit midis zhvillimit ekonomik dhe zhvillimit shoqëror.

1. Asimetria midis rritjes ekonomike dhe punësimit ose prodhimi i papunësisë si misteri që shoqëron rritjen ekonomike

Gjatë dekadës së fundit Shqipëria ka pasur një rritje ekonomike në nivelet 5-13 përqind. Rritja ekonomike ka qenë më e ndjeshme gjatë gjysmës së parë të dekadës së fundit, në vitet 1998-2003. Kjo ndodhi edhe për shkak të efektit *catch up*. Gjendja e vështirë ekonomike dhe amullia e viteve të para të tranzicionit, e shoqëruar me politika të paqarta ekonomike, bëri që në fund të viteve '90-të dhe në fillim të viteve 2000, rritja ekonomike të ishte më e ndjeshme dhe më e dukshme. Në vlerësimet e Bankës Botërore rritja ekonomike gjatë periudhës 1998-2003 shpjegohet me faktorët e mëposhtëm:

- Stabilizimi makro-ekonomik dhe reformat strukturore: konsolidimi fiskal, politikat monetare, privatizimi dhe liberalizimi i tregtisë;

- Faktoret e rritjes së produktivitetit të prodhimit: rialokimi i burimeve nga sektorë me produktivitet të ulët (bujqësia) në sektorë me produktivitet të lartë (ndërtimi, shërbimet);
- Remitancat e emigracionit, të cilat përbëjnë burimin më të madh të valutës së huaj që hyn në Shqipëri dhe në disa vite rresht kaluan shifrën 1 miliard EURO;
- Rritjen ekonomike gjatë kësaj periudhe e bëri më të dukshme edhe kriza e vitit 1997, e cila shkaktoi një rënie të ndjeshme ekonomike, rreth 11 përqind. (BB, 2006)

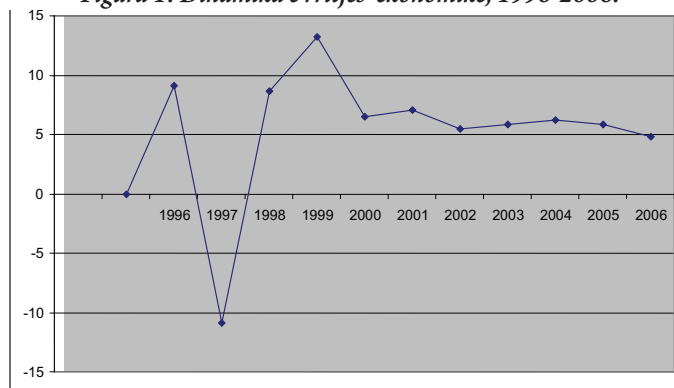
Ndërsa pas vitit 2003 ritmet e rritjes ekonomike kanë ardhur në ulje. Rënia e ritmeve të rritjes ekonomike është e lidhur me një seri faktorësh politikë dhe ekonomikë.

Të gjitha manualët e makroekonomisë bien dakord se rritja e shpejtë ekonomike prodhon papunësi. Teorikisht, ekonomistët në përgjithësi dhe ekonomistët e punës në veçanti, nuk kanë dhënë ende ndonjë formulë për garantimin e mosprodhimit të papunësisë për shkak të rritjes ekonomike. Asimetria midis rritjes ekonomike dhe punësimit përbën ende një mister për mendjet e shquara të globit.

Edhe përvoja e Shqipërisë tregon një korrelacion negativ midis rritjes ekonomike dhe punësimit si edhe një korrelacion pozitiv midis rritjes ekonomike dhe papunësisë. Për t'iu larguar debatit politik mbi rritjen ekonomike të dy-tri viteve të fundit, po i referohemi disa të dhënave, pranimi i të cilave ka një shkallë më të lartë konsensualiteti: dinamikës së rritjes ekonomike dhe papunësisë gjatë vitit 2006.

Dinamika e rritjes ekonomike gjatë periudhës 1996-2006 paraqitet grafikisht më poshtë:

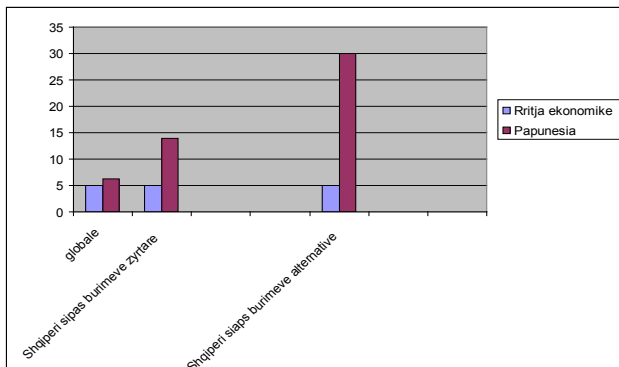
Figura 1: Dinamika e rritjes ekonomike, 1996-2006.

Burimi: Banka e Shqipërisë, Tiranë, 2007

Korrelacioni midis rritjes ekonomike dhe rritjes së papunësisë paraqitet si më poshtë:

Figura 2: Rritja ekonomike dhe papunësia, në nivel global dhe në Shqipëri, 2006

Burimi: Grupi i autoreve, Të dhëna të përpunuara, Tiranë, 2010

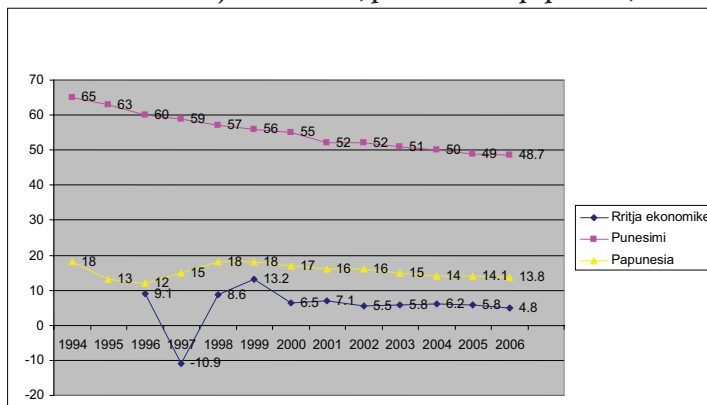
Sic shihet, ndikimi i rritjes ekonomike në rritjen e papunësisë në Shqipëri ka qenë më i ndjeshëm se në nivel global. Gjatë vitit 2006 ekonomia botërore shënoi një rritje rreth 5 përqind, ndërsa niveli global i papunësisë ishte rreth 6.3 përqind. Pra, raporti midis rritjes ekonomike dhe papunësisë në nivel global ishte 5-6.3 përqind. Ndërsa në Shqipëri ky raport gjatë të njëjtës periudhë ishte 5-14 përqind, sipas shifrave zyrtare (INSTAT, 2007), dhe 5-30 përqind sipas burimeve alternative. (CIA, 2007)

Pra, Shqipëria, edhe pse një ekonomi e vogël, ka demonstruar një varësi të ndjeshme të rritjes së papunësisë për shkak të rritjes ekonomike. Disa prej specifikave të mungesës së sinergjisë midis aspekteve të mësipërm të zhvillimit, në kontekstin rajonal dhe global, janë:

- Shqipëria ka pasur një rritje ekonomike më të ndjeshme se vendet e rajonit;
- Shqipëria ka pasur një rritje të prodhimit më të fortë se vendet e tjera të rajonit;
- Por vendi ka pasur nivele më të ulta të hapjes së vendeve të reja të punës në krahasim me vendet e tjera të rajonit;
- Gjatë periudhës së tranzicionit pothuajse nuk ka pasur asnjë hapje neto të vendeve të reja të punës, madje as gjatë bumit në sektorin e shërbimeve gjatë viteve 2001-2004.
- Një specifikë tjetër janë ritmet e ulta dhe në rënie të pjesëmarrjes dhe ritmet e larta dhe jo në ulje të theksuara të papunësisë.
- Rrjedhimisht, për shkak të faktoreve të mësipërm, disproporcioni midis rritjes ekonomike dhe punësimit në Shqipëri rezulton ende më i theksuar se disproporcioni në nivel global.

Ndërsa dinamika e rritjes ekonomike, punësimit dhe papunësisë gjatë tranzicionit, paraqitet si më poshtë:

Figura 3: Dinamika e rritjes ekonomike, punësimit dhe papunësisë, 1994-2006

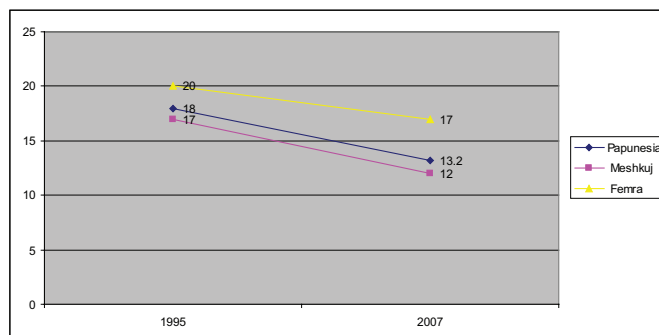
Burimi: Grupi i autorëve, të dhëna të përpunuara, Tiranë, 2010

Nga paraqitja e mësipërme, vlerësojmë se:

- i) Ritmet e rritjes ekonomike kanë ardhur në ulje, pra rritja ekonomike po moderohet.
- ii) Ritmet e uljes së papunësisë kanë ardhur në ulje, pra papunësia po ulet në mënyrë të moderuar.
- iii) Ritmet e uljes së punësimit kanë ardhur përgjithësisht në rritje, pra niveli i punësimit po ulet me ritme më të larta se rritja e papunësisë.

E ashtuquajtura dukuri e feminizimit të papunësisë është një dukuri konstante e tranzicionit. Niveli i papunësisë për gratë dhe vajzat mbetet gjithmonë më i lartë se për burrat dhe djemtë, dhe ritmet e uljes së nivelit të papunësisë janë më të ulta për gratë dhe vajzat.

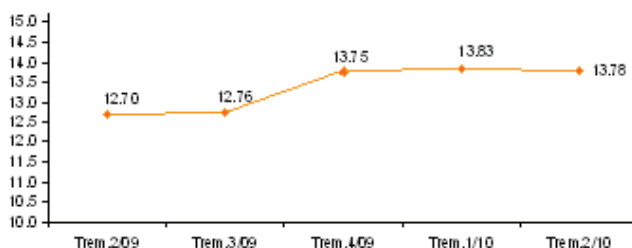
Figura 4: Dinamika gjinore e papunësisë, 1994-2007

Burimi: INSTAT, Tiranë, 2008.

Këto problematika bëhen edhe më të mprehta, nëse konsiderojmë që vitet e fundit papunësia ka ardhur duke u rritur. Dinamika e papunësisë gjatë periudhës 2009-2010 ka qënë si më poshtë:

Figura 5: Dinamika e papunësisë gjatë periudhës 2009-2010
Shkalla e papunësisë

Burimi INSTAT, 2010

Asimetria midis rritjes ekonomike dhe punësimit ka penguar ndikimin e rritjes ekonomike në cilësinë e jetës së popullsisë. Edhe pse Shqipëria sapo ka hyrë në grupin e vendeve me të ardhura të mesme-të larta, ku të ardhurat kombëtare vjetore për frymë shkojnë nga 3,036-9,035 USD, fuqia blerëse e popullsisë është ende e vogël. Ky grup vendesh, në të cilin bëjnë pjesë disa vende të Amerikës Latine, si Meksika, Kili, Argjentina, disa vende të Evropës Lindore e Qëndrore, si Hungaria, Republika Çeke, Sllovakia, Polonia, Rumania, Bullgaria, dallohen për një standart më të lartë jetese, eksport në rritje të prodhimeve vendase etj. Megjithatë, sipas EUROSTAT (2010) fuqia blerëse e shqiptarëve është pesë herë më e vogël se ajo e konsumatorëve evropianë. Pra, ekonomikisht dhe për nga cilësia e jetës së qytetarëve të saj, Shqipëria mbetet e fundit si në kontekstin evropian, ashtu edhe në atë ballkanik apo evro-juglindor.

Një tjetër tregues i cilësisë së jetës është koeficienti i pabarazisë. Brenda gati njëzet vjetësh Shqipëria po arrin një koeficient pabarazie të krahasueshëm me koeficientin e BE-së: koeficienti Gini në Shqipëri është rreth 27, ndërkohë që ky tregues për Bashkimin Evropian është 31. Ndërkohë, vendi ynë bën pjesë në grupin e vendeve në zhvillim me nivel të lartë të Indeksit të Zhvillimit Njerëzor. Në vitin 2009 Shqipëria renditej në vendin e 70-të, me IZHNJ rreth 0,818.

Një pikëpyetje më e madhe në fushën e politikave të zhvillimit është se përse burimet materiale, natyrore dhe njerëzore të vendit nuk prodhojnë cilësi jetese të krahasueshme me vendet e tjera, edhe dy dekada pas demokratizimit? Kjo pikëpyetje përbën një sfidë jo vetëm për modelin e zhvillimit ekonomik, por edhe për zhvillimet demokratike, po të mbajmë parasysh parimin e njohur se është e vështirë të konsolidohet demokracia në një vend të varfër.

Papunësia e lartë e prodhuar nga kjo tipologji e zhvillimit ekonomik shtron nevojën urgjente të zhvillimit të politikave vizionare të punësimit, për të garantuar një ekuilibër optimal midis rritjes ekonomike dhe të prodhimit dhe rritjes së punësimit e uljes së papunësisë. Pika e referimit e këtij vizioni duhet të jenë Direktivat e BE-së për Punësimin, ndër të cilat mund të përmendim Direktivën 17, 18, 23, 24 etj¹. Pjesë e këtij vizioni duhet të jetë konsiderimi i të drejtës për punë si një e drejtë themelore ekonomike dhe sociale e qytetarëve. Kjo kërkon orientimin e zhvillimit ekonomik drejt sektorëve që krijojnë më shumë vende pune, si turizmi, si edhe një shpërndarje të balancuar të investimeve e punëve publike në territorin e vendit. Një tjetër rrugë do të ishte përparësia e formimit profesional si një nga masat aktive më eficiente të rritjes së punësimit. Këtu rezervat janë të mëdha, sidomos po të mbajmë parasysh që niveli i punësimit post-formim profesional në Shqipëri është rreth katër herë më i ulët se treguesi i BE-së, rreth 17 përqind në krahasim me 70 përqind.

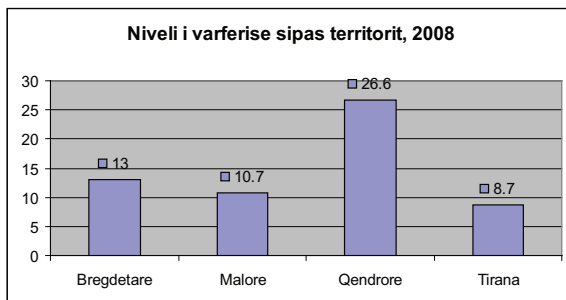
Ulja e papunësisë friksionale, pra e kohëzgjatjes së të papunëve për të gjetur një punë të re, do të ishte një tjetër rezervë për rritjen e punësimit. Këtu është rezerva më e madhe e shërbimeve publike dhe private të punësimit. Kjo verifikohet edhe nga anketimet periodike të INSTAT, sipas të cilave rruga kryesore e gjetjes së punës nga ana e punëkërkuësve janë lidhjet miqësore e shoqërore dhe jo shërbimet e punësimit. Performanca e ulët e sistemit të formimit profesional mund të konsiderohet edhe një nga shkaqet e rritjes së përqindjes së papunësisë afatgjatë. Kohëzgjatja e periudhës së papunësisë ka krijuar një grup të madh të papunësh të dekurajuar, të cilët ose rihyjnë në tregun e punës më vonësë, ose humbasin besimin për tu ri-integruar. Eficienca e politikave të punësimit kërkon gjithashtu rivizitimin e legjislacionit dhe politikave për masat aktive të punësimit, taksat dhe kostot e punës, sigurimin e papunësisë, politikat e pagave, mbrojtjen në punë dhe kombinimin e punës me kohë të plotë dhe të pjesshme.

2. Korrelacioni midis papunësisë dhe varfërisë

2.1. Harta e varfërisë dhe harta e papunësisë

Gjatë njëzet vjetëve të tranzicionit Shqipëria vazhdon të jetë vendi më i varfër në Evropë. Në vitin 2008 varfëria në Shqipëri, në aspektin territorial, paraqitet si vijon:

1 European Employment Strategy, 2002

Figura 6: Niveli i varfërisë sipas rajoneve, 2008.

Burimi: World Bank 2007 Shqipëria: Zhvillimi Urban, Migrimi dhe Ulja e Varfërisë, Tiranë;

Përbërja e rajoneve është si më poshtë:

Rajoni Bregdetar: Lezhë, Kurbin, Kavajë, Mallakastër, Lushnjë, Delvinë, Sarandë, Durrës, Fier, Vlorë.

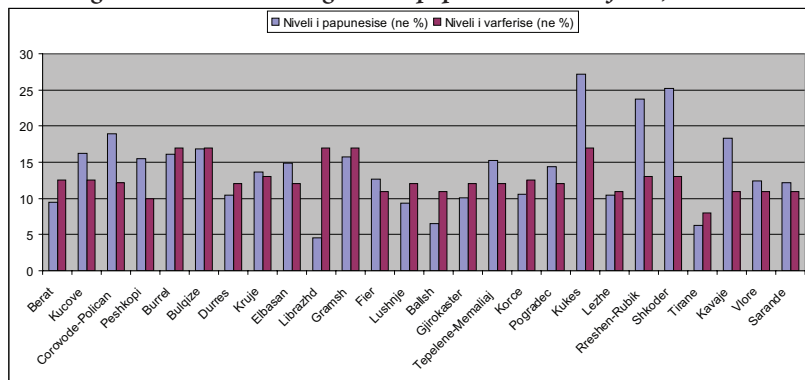
Rajoni Qendror: Devoll, Kolonjë, Pogradec, Mirditë, Pukë, Malësi e Madhe, Mat, Kuçovë, Skrapar, Krujë, Peqin, Gjirokastrë, Përmet, Tepelenë, Shkodër, Elbasan, Berat, Korçë, Tiranë (rural).

Rajoni Malor: Kukës, Has, Tropojë, Bulqizë, Dibër, Gramsh, Librazhd.

Rajoni Tirana: Tiranë urbane

Studimet mbi varfërinë konfirmojnë se enklavat e varfërisë vazhdojnë të mbeten zonat rurale të vendit, të paarsimuarit dhe familjet e mëdha, të cilat sipas studimit më të fundit të Bankës Botërore, përbëjnë rreth njëzet përqind të të varfërve. Më të varfërit vazhdojnë të mbeten të papunët, pensionistët dhe të zhvendosurit brenda vendit, të cilët përbëjnë mbi 20 përqind të popullsisë. (WB, 2007)

Krahasimi i treguesve të papunësisë dhe varfërisë gjatë vitit 2007 tregon se harta e varfërisë pothuajse përputhet me hartën e papunësisë. Midis papunësisë dhe varfërisë ekziston një korrelacion i drejtpërdrejtë. Sa më i lartë të jetë niveli i papunësisë, kur faktorët e tjerë të përcaktimit të cilësisë së jetesës mbeten të pandryshuar, aq më i lartë është, si rregull, niveli i varfërisë. Në grafikun e mëposhtëm jepen të krahasuar treguesit e papunësisë dhe varfërisë për disa qytete kryesore të vendit.

Figura 7: Krahاسimi i treguesve të papunësisë dhe varfërisë, 2007

Burimi: MPCSSHB, 2008 dhe LSMS 2005 (të dhëna të përpunuara)

Për shumicën e qyteteve të vendit vërehet një korrelacion i drejtpërdrejtë midis treguesve të papunësisë dhe varfërisë. Treguesit e papunësisë dhe varfërisë pothuajse përputhen në rrethet Berat, Kuçovë, Burrel, Bulqizë, Durrës, Krujë, Elbasan, Gramsh, Fier, Lushnjë, Gjirokastër, Tepelenë, Memaliaj, Korçë, Pogradec, Lezhë, Tiranë, Vlorë dhe Sarandë. Ndërsa në rrethet Çorovodë, Polican, Librazhd, Kukës, Rreshen, Rubik, Shkodër dhe Kavajë niveli i papunësisë është dukshëm më i lartë se niveli i varfërisë. Kjo tregon se banoret e këtyre qyteteve mund të përdorin burime alternative për të siguruar mbijetesën ose cilësinë e jetesës.

Ndër këto burime, më të rëndësishmet mbeten remitancat e emigracionit, të cilat përbëjnë rreth 15 përqind të GDP. Shqipëria rradhitet ndër vendet me varësi më të lartë nga remitancat. Nëse India, e cila është pritësi më i madh i remitancave të emigracionit, siguron rreth 20 EUR në vit për frymë (MPI, 2009), Shqipëria siguron rreth 300 EURO në vit për frymë. Pra, varësia e Shqipërisë nga remitancat është rreth 15 herë më e madhe se varësia e Indisë.

2.2. Dinamika e varfërisë dhe dinamika e papunësisë

Treguesit kryesorë të dinamikës së varfërisë janë llogaritur nëpërmjet Anketës së Matjes së Standartit të Jetesës, anketim i cili është realizuar nga INSTAT, me mbështetjen e Bankës Botërore, në mënyrë periodike gjatë viteve 2002, 2005, 2008. Ndërsa treguesit e papunësisë janë llogaritur nga INSTAT. Në pasqyrimin e dinamikës së varfërisë po mbështetemi kryesisht në treguesit e llogaritur nga burimet e mësipërme. (INSTAT at al, 2009)

Varfëria gjatë tranzicionit ka ardhur duke u ulur. Sipas shifrave zyrtare, gjatë dhjetëvjeçarit të fundit varfëria është ulur nga 25,4 përqind në vitin 2002, (INSTAT, 2003) në 18,5 përqind në vitin 2005 (INSTAT, 2006) dhe 12,5 përqind në vitin 2008. (INSTAT, 2009)

Karakteristikat kryesore të dinamikës së uljes së varfërisë në Shqipëri paraqiten si më poshtë:

i) Prirja kryesore e dinamikës është reduktimi i vazhdueshëm i varfërisë:

Norma e lartë e rritjes së PBB-së dhe rritja e pagave dhe pensioneve kanë sjellë reduktimin gradual të varfërisë. Në vitin 2008 dolën nga varfëria rreth 200,000 persona, nga 575,000 të varfër që ishin në vitin 2005. Varfëria ekstreme është ulur nga 5 përqind në 2002 në 3.5 përqind në 2005 në 1.2 përqind në 2008. Edhe treguesit e tjerë (hendeku i varfërisë dhe ashpërsia e varfërisë) janë ulur². Thellësia e varfërisë ka rënë nga 5.7 përqind në 2002 në 4.0 përqind në 2005 në 2.3 përqind në 2008, ndërsa ashpërsia e varfërisë për të njëjtën periudhë ka rënë nga 2 përqind në 1.3 përqind në 0.7 përqind.

ii) Sinergia midis uljes të varfërisë dhe ngushtimit të pabarazisë dhe varfërisë rajonale:

Ndryshimet në normat e varfërisë midis rajoneve janë ngushtuar në krahasim me vitin 2005, me përjashtim të zonave të rajonit malor. Rrethet e rajonit qendror shfaqin uljen më të madhe të varfërisë, 10.7 përqind e popullsisë së këtij rajoni është e varfër në krahasim me 21.2 përqind në vitin 2005. Zonat e rajonit bregdetar kanë realizuar një ulje të ndjeshme të varfërisë: nga 16.2 përqind në 2005, në 13.0 përqind në 2008. Ndërkohë, rrethet malore kanë mbetur prapa, duke zgjeruar e distancën me zonat e tjera. Tirana nuk ka pasur reduktim të ndjeshëm të varfërisë, madje ka shënuar një një rritje të vogël: 8.7 përqind në 2008, në krahasim me 8.1 përqind në 2005. Përqindja e të varfërve në zonat malore tregon një ndryshim të papërfillshëm nga 25,6 përqind në 2005 në 26.6 përqind në 2008. Por varfëria rurale ka qëndruar pothuajse e njëjtë.

iii) Sinergia midis uljes së ndjeshme të varfërisë midis rajoneve dhe rënies së shpejtë të varfërisë rurale:

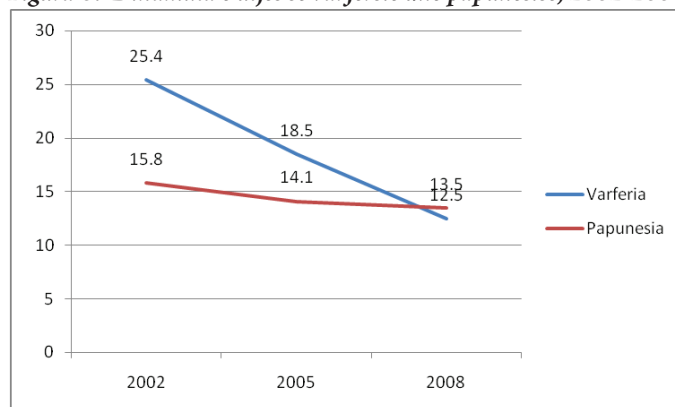
Varfëria rurale është ulur me rreth 47 përqind, ndërsa varfëria urbane me 1.2 përqind. Shkalla e varfërisë në zonat rurale u ul nga 24.2 përqind në 2005, në 14.6 përqind në 2008. Niveli i varfërisë në zonat urbane, gjatë të njëjtës periudhë, u ul nga 11.2 përqind në 10.1 përqind. Edhe brenda zonave rurale shkalla e uljes së varfërisë ishte më e lartë në rajonin qendror, krahasuar me zonat rurale të rajoneve të tjera. Të varfërit janë ende të përqëndruar në zonat rurale të rajonit malor.

2 Hendeku i varfërisë paraqet largësinë e familjeve të varfëra nga linja e varfërisë dhe llogaritet nga raporti i shumës së konsumit të të varfërve nga linja e varfërisë minus konsumin për të gjithë të varfërit ndaj totalit të gjithë popullsisë. Për shembull, hendeku i varfërisë prej 2 përqind do të thotë se numri total i të varfërve që janë nën nivelin e varfërisë është i barabartë me popullsinë shumëzuar me 2 përqind të kufirit të varfërisë. Ndërsa ashpërsia e varfërisë paraqet dallimin midis të varfërve.

Edhe papunësia ka ardhur në ulje gjatë dhjetëvjeçarit të fundit. Por dinamika e uljes së papunësisë ka qenë e ndryshme nga dinamika e uljes së varfërisë. Dinamika e uljes së papunësisë në vitet respektive ka qenë si më poshtë: 15.8 përqind në 2002, 14.1 në 2005, 13.5 në 2007. (INSTAT, 2008) Nëse nga viti 2002 në vitin 2008 varfëria është përgjysmuar (nga 25.5 në 12.5), papunësia është ulur me pak më shumë se 10 përqind (nga 16 në 14). Pra, nëse kemi pasur ritme të kënaqshme të uljes së varfërisë, nuk kemi pasur të njëjtat ritme në uljen e papunësisë dhe rritjen e punësimit. Kjo tregon se ulja e varfërisë nuk ka ardhur si rezultat i politikave të zhvillimit dhe punësimit, por nga faktorë të tjerë, si rritja e pagave, pensione, remitancave etj.

Në mënyrë të përmbledhur, gjatë viteve 2002, 2005 dhe 2008 vendi ka pasur këtë dinamikë në uljen e treguesve të varfërisë dhe papunësisë:

Figura 8: Dinamika e uljes së varfërisë dhe papunësisë, 2002-2008

Burimi: Shqipëria: Trendi i Varfërisë, 2002-2005-2008 and INSTAT, 2010

3. Sfidat e GDP-së në matjen e treguesve të zhvillimit ekonomik dhe zhvillimit shoqëror

Pak kohë më parë, dy nobelistë në Ekonomi tronditën opinionin shkencor me sfidën e hapur ndaj GDP. Thelbi i idesë së Stiglitz, Sen dhe kolegut të tyre Fitoussi, ishte se GDP nuk mund të shërbejë si matës i vetëm i rritjes ekonomike. Matja e kësaj rritjeje, e mbështetur thjesht në llogaritjen e GDP është e kufizuar. (Stiglitz et al, 2009) Autorët nënvizuan tri argumente, të cilat lëkundin rolin e GDP-së në matjen e rritjes ekonomike:

Së pari, GDP kufizohet në një vizion të ngushtë të rritjes ekonomike, në vlerën e tregut të mallrave e shërbimeve, pa llogaritur zhvlerësimin e tyre.

Së dyti, GDP nuk mund të masë vlerën e monetarizueshme të mallrave e shërbimeve të prodhuara në sektorë të caktuar të ekonomisë, si ekonominë informale, ekonominë familjare, kostot e shërbimeve të ruajtjes së rendit publik, mbrojtjen prej ndotjes etj.

Së treti, GDP nuk mund të shprehë në terma numerikë nivelin e mirëqënies së individëve, familjeve dhe shoqërisë. Pra, GDP nuk u jep përgjigje pyetjeve: Si do të matet kënaqësia e klientëve dhe konsumatorëve, stresi psikologjik që shkakton pabarazia dhe shtresëzimi ekonomik e social, papunësia, varfëria, përjashtimi social, katastrofat natyrore apo shoqërore?

GDP, si një tregues joperfekt i matjes së performancës ekonomike, nuk ka dhënë një përgjigje për këto pyetje. Prandaj, në vend të saj autorët e lartpërmendur propozuan indikatorin Performancë Ekonomike dhe Progresit Social. Nëpërmjet këtij indikator, krijohet mundësi të matet jo vetëm rritja ekonomike, por edhe impakti i saj në cilësinë e jetës së popullsisë, në kontekstin e një modeli zhvillimi që fokusohet jo vetëm te rritja ekonomike, por edhe te zhvillimi ekonomik. Rritja ekonomike është rritja e vëllimit të prodhimit, pra rritja e GDP-së. Por jo gjithmonë rritja ekonomike shoqërohet me zhvillim ekonomik. Zhvillimi ekonomik ndodh atëherë dhe vetëm atëherë kur rritja ekonomike shoqërohet me progres social dhe teknologjik. Të dyja këto aspekte janë të domosdoshme për përmirësimin e utilitetit social të individëve të veçantë dhe utilitetit shoqëror në tërësi. Pra, kemi zhvillim ekonomik në ato raste kur rritet mirëqënia e pjesëtarëve të shoqërisë në segmente e tregues më të gjërë se sa të ardhurat.

4. Vizioni i ri i raportit midis zhvillimit ekonomik dhe shoqëror

Rivizitimi i rolit të GDP-së si matëse e rritjes ekonomike, hedh dritë mbi kuptimin shkencor modern të shoqërisë, konkretisht në raportin midis pjesës ekonomike dhe sociale të godinës së saj. Kuptimi tradicional i këtyre raporteve ishte konceptimi i sociales si mbivendosje, pasojë dhe derivat i ekonomikes. Ky raport, që e ka zanafillën e vet në analogjinë me konceptimin marksist mbi raportin midis bazës dhe superstrukturës, nuk mbeti atribut vetëm i shkollave marksiste të ekonomisë dhe sociologjisë. Determinizmi ekonomik ka sunduar për një kohë të gjatë shumicën e shkollave të ekonomisë, filozofisë dhe sociologjisë botërore. Ndërsa politikë-bërja dhe qeverisja përgjithësisht kanë implementuar këto kuptime të njëanëshme.

Kuptimi tradicional midis ekonomikes dhe sociales mbizotëron në shumicën e programeve qeverisëse, politike dhe elektorale në Shqipëri, pavarësisht vendosjes së

partive në spektrin politik. Strategjitë, matricat dhe planet e veprimit nuk bëjnë më shumë sesa shpallin platforma të zhvillimit ekonomik dhe pastaj, si për të bërë detyrën ndaj sindikalistëve apo votuesve, rreshtojnë disa masa në fushën sociale.

Në këtë mënyrë, politikat sociale marrin pamjen e masave amortizuese ndaj goditjeve që mund të pësojë popullsia nga reformat ekonomike. Politikat sociale nënkuptohen si mbrojtëse të viktimave të pasojave të reformave. Raporti i mjegullt midis ekonomikes dhe sociale, është me sa duket, arsyeja gnoseologjike e politikave sociale jovizionare, mbetjes së tyre në tipologjinë e politikave pasive, rehabilituese e kuruese. Duke iu referuar modelit të tranzicionit shqiptar, mund të themi se kufizimi në këtë vizion jo vetëm që nuk ka sjellë një qasje tërësore të problematikave sociale në vend, por shpesh edhe ka i riprodhuar ato në mënyrë ciklike.

Shpesh politikë-bërësit e kuptojnë në mënyrë të përmbysur raportin midis zhvillimit ekonomik dhe zhvillimit social. Thelbi i këtij vizioni tradicional është klasifikimi i zhvillimit social si një aneks ose një temë dytësore e zhvillimit ekonomik. Në fakt, është e kundërta. Zhvillimi ekonomik përbën bërthamën e zhvillimit social. Zhvillimi dhe rritja ekonomike nuk janë veçse në funksion të zhvillimit social. Shifrat e rritjes ekonomike nuk janë një qëllim në vetvete, por tregues në funksion të mirëqënies, e cila përbën bërthamën e zhvillimit social dhe rrit utilitetin dhe aksesin e qytetarëve në shoqërinë demokratike.

Në këtë kontekst të raportit midis ekonomikes dhe sociale, nuk është e lehtë t'u japim përgjigje pyetjeve: Si do të zgjidhet dilema midis rritjes ekonomike dhe punësimit, në mënyrë që rritja e ekonomike të mos prodhojë automatikisht papunësi? Cilat janë pasojat në vlerë jofinanciare të kohëzgjatjes së varfërisë? Cila është kostoja sociale e dekurajimit të forcave të punës prej papunësisë afatgjatë? Cila është fatura shoqërore e braktisjes së shkollës? Si do ta vlerësojmë dëmin demografik që shkakton fluksi i lartë migrator? Si do të numerizohet korrelacioni midis divorcit dhe mirëqënies? Këto janë disa pyetje që shkojnë përtej Shqipërisë ekonomike dhe na sinjalizojnë se Shqipëria sociale është më tepër se shifrat dhe indikatorët.

BIBLIOGRAFIA:

- Banka Botërore, Shqipëria. Një vlerësim i tregut të punës, Tiranë, 2006. f. 4
- CIA, The World Factbook, 2007
- European Employment Strategy, 2002
- EUROSTAT, 2010, Albania: The Poorest Country in Europe
- INSTAT, 2010, 2009, 2007, 2006, 2003
- MPI, 2009 Migration Policy Institute, Washington DC
- INSTAT et al, 2009 Shqipëria: Trendi i Varfërisë, 2002-2005-2008, INSTAT, UNDP, World Bank, Tiranë;
- Stiglitz, J.E., Sen, A., Fitoussi, J-P. 2009 Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.
- World Bank 2007 Shqipëria: Zhvillimi Urban, Migrimi dhe Ulja e Varfërisë, Tiranë

MOSHA E INTERNETIT: EDUKIMI, TEKNOLOGJIA DHE INOVACIONI SI KATALIZATORË TË MODELIT TË RI EKONOMIK

Akademik Prof. Dr. Jorgaq Kaçani
Prof. Asoc. Dr. Kozeta Sevrani
MBA Besnik Leskaj

The internet age. The education, the technology and the innovation as catalysts of the new economic model.

According to the authors the technological progress and innovation are (along with appropriate economic policies) catalysts to increase the productivity of the capital and to ensure a sustainable economic growth. As a result, the new economic model should consider these two factors as its two main pillars. The country needs a new economic model where the focus in every sector should be the formation and training of the staff and the transfer of technologies. These two factors, but also the strengthening the rule of law, the adoption of the country's legislation with EU legislation and the improving Fiscal policy will make our country more attractive to foreign capital.

Mbas një periudhe tranzicioni ekonomia shqiptare akoma nuk ka të përcaktuar qartë një model zhvillimi.

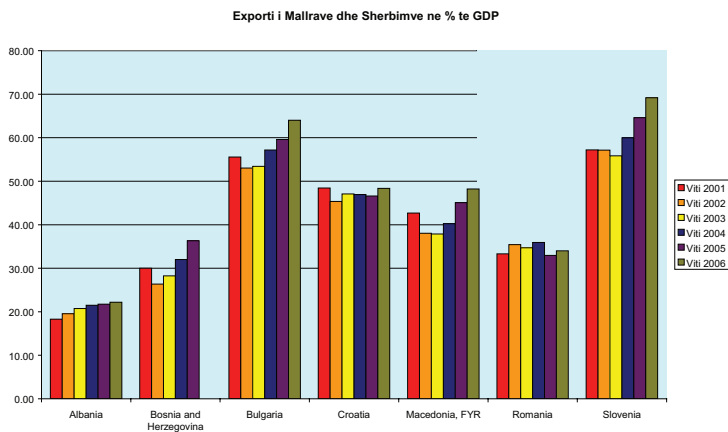
Edhe pse nuk mund të mohohet progresi i bërë për sa i përket reformave strukturore në ekonomi si dhe stabiliteti makroekonomik (ky i fundit është çënuar në dy vjeçarin e fundit), sot ne gjendemi përballë një dileme për sa i përket modelit të zhvillimit ekonomik.

Në fakt gjendemi mbrapa jo vetëm vendeve anëtare të BE por dhe vendeve të rajonit të cilat akoma nuk janë anëtarësuar në BE.

Me pak fjalë ekonomisë tonë, me këto ritme zhvillimi, do t'i duhen dekada për të mbushur këtë diferencë si dhe për t'u bërë konkurruese me vendet e rajonit.

Nëse do të binim dakort se kush do të ishin sektorët prioritarë, më pas duhet të binim dakort dhe kush do të ishin mënyrat apo modelet për t'i zhvilluar këta sektorë.

Për të kuptuar nivelin e konkurrueshmërisë së ekonomisë vendase me tregjet rajonale e ndërkombëtare mjafton të shikojmë nivelin e eksportëve dhe do të kuptojmë që mallrat dhe shërbimet shqiptare gjejnë treg me shumë vështirësi me gjithë liberalizimin e vazhdueshëm në marrëdhëniet tregtare me fqinjët. Për të ilustruar me tej këtë ide më poshtë keni një tabelë e cila tregon exportët e vendeve të rajonit në përqindje të PBB:

Nga ky grafik del qartë se Shqipëria ka nivelin më të ulët të eksportëve krahasuar me vendet e rajonit.

Gjithashtu bazuar në Indeksin e Konkurrueshmërisë Globale 2009-2010¹ Shqipëria renditet e 96 duke lënë mbraja vetëm Bosnjën nga vendet e rajonit.

Për sa i përket inovimit Shqipëria renditet e 121, ndërsa për sa i përket arsimit të lartë dhe trajnimit në vendin e 90.

Përmenda këta dy elementë pasi i konsideroj të rëndësishëm për një zhvillim ekonomik të qëndrueshëm. Kuptohet që në këtë indeks përmenden dhe elementë të tjerë si infrastruktura apo sofistikimi i tregjeve financiare të cilat gjithashtu lënë për të dëshiruar.

Në gjykimin tim shkaqet janë të shumta por po listoj disa prej tyre:

- Krahu i punës mëgjithëse i lirë është i pakualifikuar. Në krahasim me vendet e rajonit niveli i frekuentimit në Arsimin e Mesëm e të Lartë është më i ultë. Gjithashtu në 20 vitet e tranzicionit shkollat e mesme profesionale frekuentohen gjithnjë e më pak. Vetëm në vitet e fundit shohim një ndryshim pozitiv të tendencës.

1 Studim i Forumit Ekonomik Botëror, Gjenevë, Zvicër

- Politikat fiskale të cilat nuk i vijnë në ndihmë prodhuesve vendas. Tashmë janë të njohura vështirësitë që duhet të kalojë një prodhues dhe eksportues për të marrë rimbursimin e TVSH-së.

- Nivel i ulët teknologjik krahasuar me vendet e rajonit. Nuk ka politika që të stimulojnë sektorin e Kërkim Zhvillimit sidomos atë aplikativ. Kërkim zhvillim aplikativ si në sektorin publik ashtu dhe në atë privat të paktën do të stimulonte adaptimin e proceseve teknologjike inovative që aplikohen në vendet e zhvilluara.

- Një problem tjetër kanë qenë dhe mungesa e strategjive afatmesme e afatgjata për zhvillimin e sektorëve prioritarë. Biles në shumë raste janë pare si sektorë prioritarë sektore që nuk kontribuojnë në mënyrë afatgjatë dhe të konsiderueshme në rritjen e nivelit të prodhimit të brendshëm dhe eksporteve.

- Barrierat administrative kanë mbetur të larta edhe si rezultat i paqëndrueshmërisë së administratës civile, faktor që ndikon dukshëm në performancën e administratës. Niveli i partneritit privat/publik mbetet akoma i ulët. Sektori privat shihet akoma si një lope për t'u mjelur dhe jo si partner në zhvillimin ekonomik të vendit.

Si mund të rritët konkurrueshmëria e ekonomisë vendase?

Cilët mund të ishin disa nga faktorët në të cilet duhet të investojmë në mënyrë që të kemi një rritje ekonomike të qëndrueshme dhe në të njejtën kohë një ekonomi konkurruese?

Doktrina ekonomike indikon dy teori rritjeje ekonomike.

E para (teoria ekzogjene²) beson se shkaqet e rritjes ekonomike janë ekzogjene, pra nuk kanë lidhje me strukturën ekonomike të brendshme të një vendi.

Supozohet se në vendet në zhvillim, mungesa e kapitaleve garanton një rendiment të lartë të kapitaleve të huaja që mund të investohen aty.

Sipas këtij supozimi, dhe në rastin e vendit tonë ku kemi mungesë kapitalesh, nëse do të investoje, ky investim do të kishte rendiment më të lartë se sa po ta investoje në Francë ku nuk ka mungesë kapitalesh.

Ky fenomen është vënë re në shumë vende të rajonit si Rumania, Bullgaria, Serbia etj, ku në vitet e shkuara kemi pasur një fluks të rëndësishëm të investimeve të huaja.

Në të vërtetë nuk mund të thuhet e njëjta gjë për vendin tonë ku përveç ndonjë privatizimi në sektorët strategjikë nuk mund të flasim për fluks të konsiderueshëm të kapitaleve të huaja.

2 Modeli i Solow, Robert Solow në fillim të viteve 50 prezantoi këtë teori e cila u transformua në teorinë dominante për sa i përket teorisë së rritjes ekonomike deri në mesin e viteve 80.

Përse investitoret e huaj nuk i kanë investuar kapitalet e tyre në vendin tonë por kanë preferuar vende të tjera në rajon?

Përgjigja më e saktë vjen po t'i referohemi teorisë së dytë të rritjes ekonomike (Teorinë Endogjene³).

Sipas së cilës për thithjen e kapitaleve nuk mjafton vetëm mungesa e tyre por duhen plotësuar dhe disa kushte të cilat shërbejnë si katalizatorë për të rritur rendimentin e kapitaleve, dhe garantuar një rritje ekonomike të qëndrueshme.

Kushtet që shërbejnë si katalizatorë janë politikat ekonomike të duhura si dhe niveli teknologjik dhe inovativ i ekonomisë.

Konkluzioni është se ekonomia shqiptare nuk ka qenë atraktive për kapitalet e huaja pasi nuk ka plotësuar kushtet e nevojshme siç janë niveli teknologjik dhe kapaciteti inovues i ekonomisë.

Për ta ilustruar këtë teori do të ishte me vend krahasimi midis dy kontinentësh, kontinentit aziatik dhe kontinentit afrikan ku në të dy rastet kemi patur mangesi kapitalesh, por kapitalet perëndimore janë drejtuar drejt kontinentit aziatik që kishte investuar më shumë në teknologji dhe inovacion.

Kontinenti Aziatik sidomos në vendet e ashtuquajtura Tigrat e Azisë plotësuan kushtet që shërbejnë si katalizatorë për rritjen e rendimentit të kapitaleve të investuara në ekonominë e tyre. Fluksi i këtyre kapitaleve ka garantuar një zhvillim të qëndrueshëm i cili në rastin e Kinës shpesh e ka kaluar 10% në vit në termat e rritjes së PBB.

Ky konkluzion do të mbështetet dhe nga analiza e mëposhtme bazuar në Raportin e Konkurrueshmërisë Globale⁴ 2009-2010.

Sipas këtij raporti “faktorët determinues të konkurrueshmërisë janë të shumtë dhe të komplikuar. Ekonomistët ndër shekuj janë përpjekur të kuptojnë se cilët janë ata elementë që përcaktojnë stadin e zhvillimit të një vendi dhe konkurrueshmërinë e ekonomisë së tij. Sipas Indeksit Global të Konkurrueshmërisë të gjithë këto komponentë që përcaktojnë zhvillimin ekonomik të një vendi dhe që reflektojnë në një farë sensi dhe konkurrueshmërinë ekonomike të tij, mund të grupohen në 12 shtylla të konkurrueshmërisë.”

3 Pionerët e kësaj teorie mund të konsiderohen Nicholas Kaldor dhe Kenneth Arrow.

4 Studim i Forumit Ekonomik Botëror, Gjenevë, Zvicër

Këto 12 shtylla të konkurrueshmërisë janë të pasqyruara në Tabelën e mëposhtme.

Figure 1: The 12 pillars of competitiveness

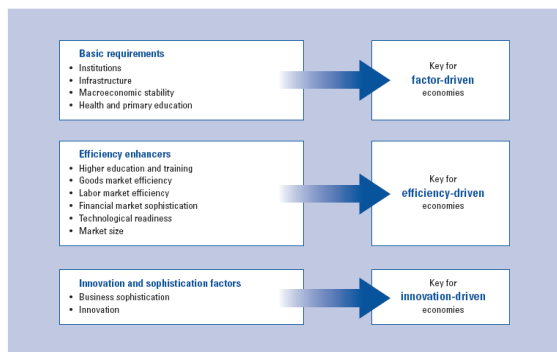

Tabela e mëposhtme (tab 2) bën një ndarje të fazave të zhvillimit të një vendi në bazë të nivelit të PBB për frymë. Ndërsa në tab 3 bëhet një ndarje e shteteve në fazat e zhvillimit duke u bazuar në kriterin e PBB për frymë.

Table 2: Income thresholds for establishing stages of development

Stage of development	GDP per capita (in US\$)
Stage 1: Factor driven	< 2,000
Transition from Stage 1 to Stage 2	2,000–3,000
Stage 2: Efficiency driven	3,000–9,000
Transition from Stage 2 to Stage 3	9,000–17,000
Stage 3: Innovation driven	> 17,000

Stage 1	Transition from 1 to 2	Stage 2	Transition from 2 to 3	Stage 3
Bangladesh	Algeria	Albania	Bahrain	Australia
Benin	Azerbaijan	Argentina	Barbados	Austria
Bhutan	Botswana	Armenia	Chile	Belgium
Burkina Faso	Bruni Darussalam	Bosnia and Herzegovina	Croatia	Canada
Burundi	Egypt	Brazil	Hungary	Cyprus
Cambodia	Georgia	Bulgaria	Latvia	Czech Republic
Cameroon	Guatemala	China	Lithuania	Denmark
Chad	Indonesia	Colombia	Mexico	Estonia
Côte d'Ivoire	Jamaica	Costa Rica	Oman	Finland
Ethiopia	Kazakhstan	Dominican Republic	Poland	France
Gambia, The	Kuwait	Ecuador	Romania	Germany
Ghana	Libya	El Salvador	Russian Federation	Greece
Guyana	Morocco	Jordan	Turkey	Hong Kong SAR
Honduras	Paraguay	Macedonia, FYR	Uruguay	Iceland
India	Qatar	Malaysia		Ireland
Kenya	Saudi Arabia	Mauritius		Israel
Kyrgyz Republic	Syria	Montenegro		Italy
Laos	Venezuela	Namibia		Japan
Madagascar		Panama		Korea, Rep.
Malawi		Peru		Luxembourg
Maldives		Serbia		Malta
Mali		South Africa		Netherlands
Mauritania		Suriname		New Zealand
Mongolia		Thailand		Norway
Mozambique		Tunisia		Portugal
Nepal		Ukraine		Puerto Rico
Nicaragua				Singapore
Nigeria				Slovak Republic
Pakistan				Slovenia
Philippines				Spain
Senegal				Sweden
Sri Lanka				Switzerland
Tajikistan				Taiwan, China
Tanzania				Trinidad and Tobago
Togo				United Arab Emirates
Uganda				United Kingdom
Vietnam				United States
Zambia				
Zimbabwe				

Pra sipas tabelave të mësipërme 12 shtyllat e konkurrueshmërisë ndahen në tre grupe të cilat janë faktor kyç për fazat e ndryshme të zhvillimit ekonomik të vendeve:

1. Institucionet, Infrastruktura, Stabiliteti Makroekonomik dhe Shëndetësia e Edukimi primar janë katër shtyllat që bëjnë pjesë në grupimin e parë si faktor kyç i ekonomive të drejtuara nga faktorët ose vendet e pazhvilluara me PBB për frymë nën 2000 USD.

2. Arsimi i lartë dhe trajnimi, Efënca e tregjeve të mallrave, Efënca e tregjeve të punës, Sofistikimi i tregjeve financiare, Zhvillimi teknologjik dhe Madhësia e tregut janë gjashtë shtyllat që bëjnë pjesë në grupimin e dytë si faktorët kyç për zgjerimin e efënces dhe i ekonomive të drejtuara nga efënca apo të quajtura vende në zhvillim me PBB për frymë nga 3.000 USD deri në 9.000 USD.

3. Sofistikimi i biznesit dhe Inovacioni janë dy shtyllat që bëjnë pjesë në grupimin e tretë si faktorët kyç të ekonomive të udhëhequra nga inovacioni apo të quajtura vende të zhvilluara me PBB për frymë mbi 17.000 USD.

Nga analiza e mësipërme si dhe nga fakti që PBB për frymë në vendin tonë është rreth 7.000 USD del natyrshëm renditja e Shqipërisë në grupimin e dytë pra në grupimin e vendeve në zhvillim dhe të ekonomive të drejtuara nga efënca.

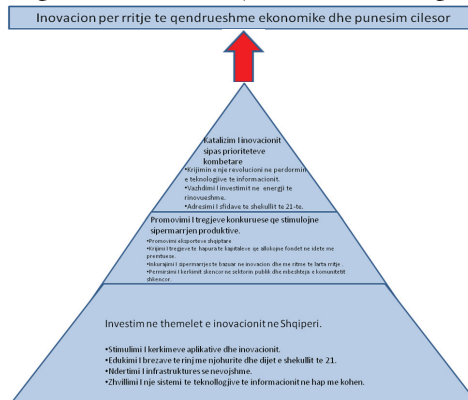
Gjithashtu nga analiza e shtyllave të konkurrueshmërisë në veçanti e kryqëzuar me analizën e mësipërme del qartë se për të rritur konkurrueshmërinë e ekonomisë shqiptare dhe për ta transformuar atë në një ekonomi të zhvilluar duhet që të përmirësojmë zhvillimin teknologjik dhe t'i japim prioritet inovacionit.

Si mund të realizohet kjo?

Një shprehje e urtë popullore thotë nuk është nevoja të shpikim ujin e ngrohtë. Mjafton të shohim e adaptojmë modele apo eksperiencat e suksesshme.

Një nga këto mund të ishte modeli amerikan i shprehur në Strategjinë e USA për Inovacionin: Drejtuar nga Rritja e Qëndrueshme dhe Punësimi Cilësor.

Po riprodhojmë këtu piramidën e këtij dokumenti kuptohet duke e përshtatur me realitetin tonë.

Investim në themelet e inovacionit në Shqipëri.

- Stimulimi i kërkimeve aplikative dhe inovacionit.
- Edukimi i brezave të rinj me njohuritë dhe dijet e shekullit të 21.
- Ndërtimi i infrastrukturës së nevojshme.
- Zhvillimi i një sistemi të teknologjive të informacionit në hap me kohën.

Promovimi i tregjeve konkurruese që stimulojnë sipërmarrjen produktive.

- Promovimi eksportëve shqiptare
- Krijimi i tregjeve të hapura të kapitaleve që alokojnë fondet në idetë më premtuese.
- Inkurajimi i sipërmarrjes të bazuar në inovacion dhe me ritme të larta rritje.
- Përmirësimi i kërkimit shkencor në sektorin publik dhe mbështja e komunitetit shkencor.

Katalizim i inovacionit sipas prioriteteve kombëtare

- Krijimin e një revolucioni në përdorimin e teknologjive të informacionit.
- Vazhdimi i investimit në energji të rinovueshme.
- Adresimi i sfidave të shekullit të 21-të.

NGA REDUKTIMI DREJT PARANDALIMIT: SFIDAT NË LUFTËN KUNDËR VARFËRISË DHE PËRJASHTIMIT SOCIAL

Prof. Asoc. Dr. Nexhmendin Dumani
Filloreta Kodra
Lorena Kostallari

From the prevention towards reduction: The challenges for the war against poverty and social exclusion.

According to the authors the social protection system in Albania needs to be reformed and they propose that these reforms should be based on the philosophy that while beneficiaries and their needs arise and evolve at the local level the same thing should happen with the establishment and administration of the social services. These services should belong to the local government. The Financial Assistance Scheme represents a program of payment in cash for families without income or insufficient income. Payments are based on the assessment of poverty and income testing. The economic assistance for the family, is funded entirely by the state budget and is unlimited in time

Politikat dhe programet e përkujdesjes shoqërore kanë për qëllim plotësimin e nevojave bazë jetike për grupet dhe individët në nevojë, zbutjen e varfërisë, përfshirjen sociale dhe mos diskriminimin e përjashtimit social.

Sistemi i mbrojtjes shoqërore është kompleks. Për reduktimin e varfërisë që realizohet nëpërmjet rritjes ekonomike, kontribuojnë edhe programet që mbështesin me NE familjet e varfëra, personat me aftësi të kufizuara, pagesa për invalidët e punës, kompensimin e rritjes së çmimit të energjisë elektrike, shërbime sociale rezidenciale e komunitare për individët dhe grupet në nevojë.

Këto programe janë harmonizuar me zhvillimin e skemës së sigurimeve shoqërore e shëndetësore, pagesën e papunësisë, rritjen e pensioneve për të gjitha kategoritë e përfituesve, uljen e diferencave midis pensioneve të fshatit dhe qytetit dhe mbështetjen me përparësi të disa kategorive të pensionistëve.

Reformimi i sistemit, mbështetet në filozofinë që përderisa përfituesit dhe nevojat e tyre lindin dhe zhvillohen në nivel vendor edhe përgjegjësitë për ngritjen dhe

administrimin e shërbimeve, duhet t'i përkasin pushtetit vendor, bashkive/komunave.

Skema e Ndhmës Ekonomike (NE), përfaqëson një program pagesash në "cash" për familjet pa të ardhura ose me të ardhura të pamjaftueshme. Pagesat bazohen në vlerësimin e nivelit të varfërisë dhe testimin e të ardhurave. Ndhma ekonomike i jepet familjes, financohet tërësisht nga buxheti i shtetit dhe është e palimituar në kohë.

Përgjegjësia për realizimin e skemës së NE është e dyfishtë: (a) Pushteti qendror i cili nëpërmjet Ministrisë së Punës zhvillon politikën, harton legjislacionin dhe monitoron zbatimin e tij, programon, dhe harton standartet e shërbimeve (b) Njësitë e Qeverisjes Vendore, kryejnë targetimin e familjeve për NE, ngrejnë dhe administrojnë institucione rezidenciale e komunitare për shërbime sociale, prokurojnë shërbime me OJF-të, dhe realizojnë pagesat për NE, PAK, invalidët e punës, kompensimin energjisë, etj.

Skema e NE është në një proces reformimi dhe para sfidash të reja, që lidhen me: (a) përsosjen e sistemit të vlerësimit të varfërisë dhe ndërtimin e hartës së varfërisë që krijon mundësi për të identifikuar pjesën e personave të varfër nga jo të varfërit në të gjithë territorin e vendit; (b) mbulimin e nevojave me pagesa e shërbime për individë që kanë më pak se 2 USD në ditë për person; (c) përsosjen e sistemit të targetimit të familjeve që do të përfshihen në skemën e NE; (d) ndërmarrjen e politikave për të kaluar nga reduktimi në parandalimin e varfërisë dhe trajtimi me prioritet të shtresave vulnerabël.

1. Matjesit e nivelit të varfërisë

Instrumenti kryesor për matjen e ecurisë së mirëqënies në Shqipëri konsiderohet Anketa e Matjes së Nivelit të Jetesës (LSMS). Treguesit e varfërisë në vendin tonë janë bazuar në nivelet e konsumit dhe jo në të ardhurat. Kjo është diktuar nga informaliteti dhe vështirësitë e sigurimit të informacionit për nivelin e të ardhurave.

Kufiri i varfërisë absolute, përcaktohet në lidhje me shportën e artikujve ushqimorë dhe jo ushqimorë që lejojnë krahasimin në kohë ndërmjet grupeve të popullsisë. Sipas kësaj linje/kufiri një individ, konsiderohet i varfër, nëse niveli i shpenzimeve është më i ulët se një standart jetese, (nën një vije minimale të ardhurash) që nevojiten për të plotësuar nevojat bazë për artikujt ushqimorë dhe jo ushqimor. Kostoja e produkteve të përfshira në këtë shportë mallrash, në vendin tonë është përcaktuar 4891 lek në muaj (me çmimet e vitit 2002) ose 2 USD në ditë. Ky nivel minimal konsumi, konsiderohet si "kufiri i varfërisë" i cili përfaqëson vijën e ndarjes midis të varfërve dhe jo të varfërve. Treguesit e varfërisë në periudhën 2002- 2008 paraqiten si më poshtë:

Viti	2002		2005		2008	
Treguesit	Të varfër	Shumë të varfër	Të varfër	Shumë të varfër	Të varfër	Shumë të varfër
Përqindja e varfërisë	25.4	4.7	18.5	3.5	12.4	1.2
Thellësia	5.7	0.8	4	0.5	2.3	0.2
Ashpërsia	1.9	0.2	1.3	0.1	0.3	0
Koeficienti i Ginit	28.2		29.6		29.8	
Konsumi mesatar frymë (lek)	7801		9105		9731	
Vija e varfërisë absolute (lek)	4891		4891		4891	
Vija varfërisë ekstreme (lek)	3047		3047		3047	

Të gjithë treguesit e mësipërm të varfërisë janë përmirësuar.

1.*Niveli i varfërisë absolute* si përqindje e personave të varfër që janë nën vijën e varfërisë (4891 lekë për frymë në muaj) është zvogëluar me rreth 27% (nga 25.4% ose 825 mijë persona në 2002, në 18.5% ose 597 persona persona në 2005 dhe 12.4% ose 360 mijë persona në 2008).

2.*Varfëria ekstreme* si përqindje e personave të varfër që konsumojnë për ushqim nën minimumin e nevojshëm prej 3047 lekë për frymë në muaj, në 2008 ariti në 1.2% nga 3.5% në 2005 dhe 4.7 në 2002

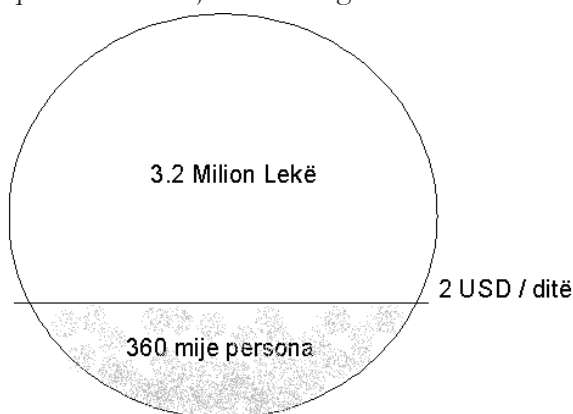
3.Thellësia e varfërisë absolute dhe ekstreme është reduktuar me rreth 30%

4.*Treguesi i ashpërsisë së varfërisë absolute* është reduktuar me 40 % ndërsa i varfërisë *ekstreme* me 50%.

5.*Koeficienti Gini*, është rritur në 29.6%, krahasuar me 28.2% në 2002.

6.*Konsumi mesatar* për frymë u rrit me 25% në 2008, kundrejt 2002.

Treguesit e mësipërm japin informacion të mjaftueshëm për të vlerësuar nivelin e varfërisë, megjithatë kur bëhet fjalë për analiza më të thelluara duhen mbajtur parasysh edhe disa kufizime që i karakterizojnë këto tregues.

Shkalla e varfërisë nuk merr parasysh intensitetin e varfërisë, nuk e tregon diferencën e konsumit nga një njësi vendore në tjerën. Ndodh që disa qarqe ose disa bashki/komuna të kenë të njëjtën shkallë varfërie të popullsisë në përqindje, ndonëse kanë nivele të ndryshme konsumi mujor për individ. Po ashtu shkalla e varfërisë nuk tregon se sa të varfër janë të varfërit. Ky tregues i konsideron njësoj të varfër si ata që janë më pranë vijës së varfërisë (prej 4891 lekë në muaj) dhe ata që janë më larg vijës së saj.

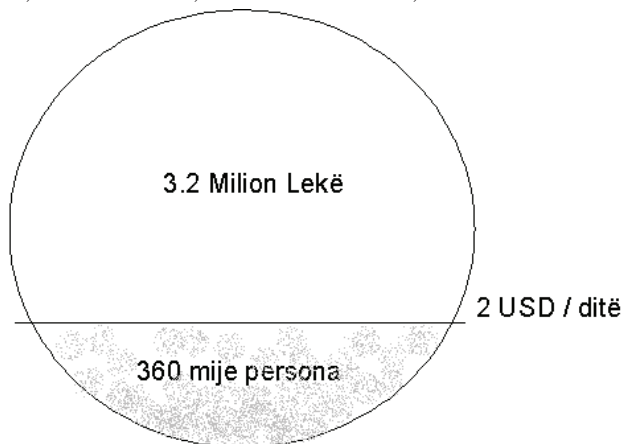
Vlerësimet e varfërisë duhet të llogariten gjithmonë për individë dhe jo për familje. Nëse themi që 12.4 % e familjeve janë të varfëra, mund të ndodhë që numri i popullsisë së varfër të jetë 16% (kur familjet e varfëra janë me shumë anëtarë) ose 8 % (kur familjet e varfëra janë me pak anëtarë). Vrojtimet shpesh janë të lidhura me familjet dhe presupozohet që të gjithë anëtarët e familjes gëzojnë të njëjtin nivel konsumi. Por në praktikë ndodh që konsumi nuk është i shpërndarë gjithmonë në mënyrë të barabartë mes anëtarëve të familjes sidomos kur është fjala për të moshuarit ose gratë e vajzat.

Hendeku (thellësia) i, e varfërisë tregon sa larg janë individët apo familjet nga vija e varfërisë dhe shprehet si përqindje ndaj vijës së varfërisë (4891 lekë në muaj). Sa më i varfër është individ i aq më i madh është ndikimi i tij në të gjithë varfërinë. Në këtë kuptim ky tregues shërben për të llogaritur fondet e programuara për NE në mënyrë që të ardhurat apo shpenzimet për familjet/ personat e varfër të ofrohen ose të barazohen me vijën e varfërisë (4891 lekë në muaj). Edhe ky matës nuk shpreh pabarazinë midis të varfërve sepse nuk e mat thellësinë e varfërisë, (diferencën e konsumit të individëve nga një njësi vendore në një tjetër...

Ashpërsia e varfërisë (pabarazia midis të varfërve) është një tregues që merr parasysh jo vetëm distancën e të varfërve nga vija e varfërisë por edhe pabarazinë ndërmjet tyre. Pabarazia midis të varfërve, llogaritet në formën e indeksit të hendekut të varfërisë në katror. Në këtë mënyrë vlerësojmë se të varfërit që janë më larg vijës së varfërisë kanë një peshë më të madhe në vlerësimin e varfërisë. Ndryshe nga hendeku i varfërisë që mesatarizon shumën e hendeqeve ndaj vijës së varfërisë mbështetur në pesha të barabarta, ashpërsia e varfërisë (indeksi i hendekut në katror të varfërisë) u jep më shumë peshë rasteve që janë më larg vijës së varfërisë.

Treguesit e mësipërm të varfërisë shërbejnë për të karakterizuar tre aspekte: nëse ka më shumë të varfër; a janë të varfërit më të varfër dhe a ka pabarazi më të madhe midis të varfërve.

Ndjeshmëri e vijës së varfërisë matet me përqindjen e njerëzve që pozicionohen pranë kësaj vije. Duke rritur vlerën e konsumit të vijës së varfërisë (LV), nga 4891 lekë në muaj me 5% vija e re do të jetë 5,135, ndërsa duke e rritur me 10%, vija e re e varfërisë shkon në 5,380. Në këto raste përqindja e numrit të individëve që mund të bien në varfëri, do të rritet. Nëse vija e varfërisë ulet nga 4891 lekë në muaj me 5 ose 10 % pra respektivisht në 4,646 dhe 4,402 lek, përveç uljes së numrit të të varfërve do të kemi edhe ulje të ndjeshmërisë, ulje të rrezikut të saj.

Koeficienti Gini është një matës tjetër i pabarazisë dhe si rregull mat pabarazinë në shpërndarjen e të ardhurave. Përdorimi i të ardhurave për vlerësimin e varfërisë është i përshtatshëm për ato ekonomi, ku tregu i punës është formal dhe raportimi për të ardhurat është i besueshëm. Në Shqipëri, për vështirësitë dhe nivelin e informalitetit, KG llogaritet mbi bazën e konsumit dhe jo mbi të ardhurat siç ndodh në vendet e B.E. Në kushtet, kur punësimi në tregun informal është i lartë, matja e nivelit të mirëqenies, nëpërmjet konsumit është më realiste edhe pse vështirëson krahasimin me vendet e BE. Por nga kjo pikëpamje ky tregues e bën Shqipërinë të pakrahasueshme me BE.

2. Përcaktimi i numrit të familjeve të varfëra dhe fondeve për reduktimin e varfërisë. Mekanizmi i ri i vlerësimit të varfërisë, bazohet mbi të dhënat e popullsisë sipas Repoba dhe të dhënat e varfërisë sipas LSMS. Mbi këtë bazë ndërtohet një hartë e varfërisë e cila siguron një renditje të besueshme të bashkive dhe komunave në përputhje me treguesit e nivelit të varfërisë sipas LSMS. *Harta e varfërisë po shërben si instrument bazë për Ministrinë e Punës për përcaktimin e numrit të familjeve të varfëra për çdo njësi vendore.*

Numrin e familjeve të varfëra të përcaktuar mbi bazën e këtij informacioni, Ministria e Punës e dërgon si tregues kontrolli për çdo njësi vendore. Njësitë vendore janë të detyruara të respektojnë numrin e familjeve të varfëra të rekomanduar nga

Ministria dhe të vlerësojnë e të përzgjedhin familjet përfituese për NE. Në këtë mënyrë bashkitë dhe komunat, llogarisin fondet e NE për familjet përfituese dhe i dërgojnë në SHSSH dhe Ministri.

Në këtë procedurë mbahet parasysh edhe problematika e të dhënave të numrit të popullsisë dhe të familjeve. Informacioni për popullsinë, numrin e familjeve dhe personat në përbërje të saj, sipas gjendjes civile, janë të ndryshme nga Repoba 2001. Ky informacion nuk reflekton plotësisht emigracionin dhe një pjesë të lëvizjes së popullsisë brenda vendit nga një njësi vendore në tjetrën. Kjo situatë ndikon në përcaktimin e numërit të familjeve në NE. Meqenëse rezidenca është kriter për të përfituar NE, ndodh që familjet të mos përfitojnë NE ose e përfitojnë në dy njësi njëherësh.

Mbulimi i nevojave të familjeve të varfër me të ardhura përbën një sfidë tjetër për reduktimin e varfërisë. Kufiri minimal dhe maksimal i masës së NE, tenton arritjen e treguesit të nivelit të varfërisë sipas LSMS në përputhje me progresin ekonomik dhe burimet buxhetore, por brenda një kufiri tavan që nuk kalon nivelin e pensionit minimal në shkallë vendi. Aktualisht niveli maksimal i NE është 7.500 lekë në muaj për familje, ndërsa niveli minimal 1.000 lekë në muaj të cilën e përfitojnë një pjesë e familjeve që marrin NE të pjesëshme.

Llogaritja e pagesës së NE për person synon plotësimin e nevojave bazë jetike (deri në 2 \$ në ditë) por njëherësh duke respektuar kufizimin që pagesa mesatare për një familje nuk duhet të kalojë nivelin e pensionit bazë minimal në qytet. Masa mujore e NE, llogaritet në përputhje me strukturën e familjes sipas grupeve të anëtarëve të saj, në vartësi edhe me karakteristikat e varfërisë.

Struktura mesatare e përbërjes së familjeve të varfëra sipas Repoba dhe vlerësimeve në terren për të dhënat administrative për një periudhë 10 vjeçare, rezultojnë të jetë: 21 % e përbëjnë kryefamiljarët, 2 % personat mbi moshë pune, 34 % personat në moshë pune dhe 43 % fëmijë. Projektioni i pagesës për person respekton ruajtjen e kufirit minimal dhe maksimal të NE. Kështu, pagesa për vitin 2010 për kryefamiljarin dhe personat në moshë është 2600 në muaj, për personat në moshë pune dhe për ato nën moshë pune është respektivisht 700 dhe 600 lekë në muaj. Struktura e pagesës për çdo person, miratohet me VKM dhe është e detyrueshme të zbatohet nga bashkitë/komunat në procesin e llogaritjes së nevojave për fonde për çdo familje aplikante në NE.

Bashkitë dhe komunat mbi bazën e numrit të personave rezidentë të çdo familjeje (sipas çertifikatës familjare) dhe pagesës mujore për çdo person, llogarit masën e NE që i takon çdo familjeje. Në këtë mënyrë kalohet nga pagesa për person sipas strukturës së familjes, në masën e NE për një familje.

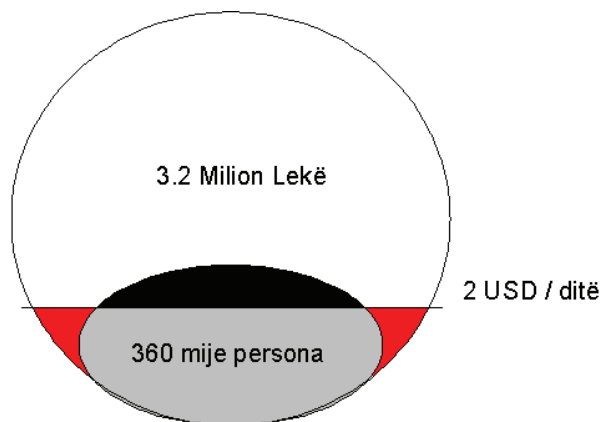
Në bazë të numrit të familjeve të identifikuar si të varfëra, strukturës moshore të familjeve, dhe masës së përfitimit për çdo grupmoshë, njësitë vendore, përcaktojnë nevojat për fondet e NE. Kërkesat për fonde, bashkitë/komunat i dërgojnë në SHSSH (rajonal/qendror) të cilat pas vlerësimit i dërgon në MPÇSSH.

Ministria, vlerëson nevojat në shkallë vendi, verifikon zbatimin e kriterëve dhe në varësi të fondeve të miratuara nga Parlamenti, delegon fondet e NE si transfertë e kushtëzuar që në fillim të vitit për çdo njësi vendore.

3. Targetimi, i familjeve aplikante që do të përfshihen në NE.

Targetimi i familjeve të varfëra, përbën një sfidë për reduktimin e varfërisë dhe përmirësimin e cilësisë së jetës të familjeve dhe individëve në nevojë.

Metodat e targetimit mbështeten në kriterë të qarta dhe në nivelin e pragut të varfërisë. Ato duhet të sigurojnë evidentimin e familjeve nën pragu të varfërisë, familjet që janë jo të varfëra në raport me pragu të varfërisë dhe të minimizojnë gabimet e mundshme në procesin e vlerësimit. Metodat duhet të zvogëlojnë në rradhë të parë, pjesën e jo të varfërve të përfshirë në programet e mbështetjes sociale dhe gabimet e përjashtimit të të varfërve nga skemat sociale.

Vetë-përzgjedhja është një metodë targetimi që përdor modelin e subvencionit për një numër mallrash apo shërbime të veçanta që përfituesit vetë-përzgjedhin. Ky sistem vlerësimi është i thjeshtë dhe ka pak mundësi për gabime përjashtimi.

Vetë-përzgjedhja, nëpërmjet kërkesës për punë ofron punë me kohë të plotë ose të pjesëshme. Paga përcaktohet nën nivelin e pagës minimale në nivel kombëtar. Në disa projekte të zbatuara në vendin tonë rezultoi që 5 deri 20% e aplikanteve nuk pranuan të marin pjesë në këtë program.

Targetimi demografik mbështetet në vlerësimin e nevojave dhe jepen përfitimet në bazë të moshës, gjinisë, gjendje civile, prindër të vetmuar, nëna kryefamiljare e tjerë. Programet për fëmijët është forma më e njohur e targetimit demografik dhe ofrohet për fëmijët e familjeve të varfëra, fëmijëve me AK; fëmijë me një prind, nëna kryefamiljare me shumë fëmijë sidomos që u përkasin minoritetit rom etj.

Targetimi gjeografik bazohet në hartën e varfërisë dhe favorizon zonat më të varfëra kur niveli i varfërisë është mbi 50%. Mund të aplikohen për komunat më të varfëra të vendit, në zonat malore (rreth 80-100 komuna)

Vlerësimi individual. Në këtë rast vlerësohen mjetet, testimi i të ardhurave direkte dhe indirekte sipas kritereve të vendosura, apo vlerësimi nga këshilli bashkiak/komunal i listës së pjesëmarrësve në programet sociale etj. Testimi i mjeteve të jetës është modeli më i përhapur sidomos në vendet e zhvilluara. Kjo formë kombinohet me metoda të tjera specifike në varësi me politikat që zbatohen për reduktimin e varfërisë, përfshirjen sociale dhe mospërfshirjen e grupeve dhe individëve në nevojë.

Në Shqipëri për identifikimin e familjeve që janë nën prapësinë e varfërisë, përdoret testimi i mjeteve të jetës i cili jep rezultate më të larta në rastet kur ekonomia është e formalizuar dhe funksionojnë me korrektesë institucionet që disponojnë dokumentacionin dhe informacionin që përdoret për vlerësimin e varfërisë. Pranushmëria e familjeve në programin e NE në Shqipëri, bazohet në testimin e të ardhurave dhe aseteve në përputhje me strukturën e familjes.

Për identifikimin e familjeve të varfra pushteti vendor merr informacion nga tre burime: (a) Familjet që aplikojnë të përfshihen në skemën e NE paraqesin pesë dokumenta për të ardhurat nga prona, toka, bujqësia, blegtoaria, gjendjen e punësimit ose punëkërkues të papunë, prezencën e të gjithë anëtarëve të familjes; çertifikatën e pronësisë ose tpinë e tokës.

(b) Punonjësit socialë marrin informacion nga 7 agjensitë publike që veprojnë në nivel vendor, nga tatim taksat; sigurimet shoqërore; zyrat e rregjistrimit të pasurisë së paluajtshme zyrat e rregjistrimit të automjeteve; seksionet e bashkisë (tregu i lirë, urbanistika etj)

(c) Vlerësimi nëpërmejt treguesve alternativë si: gjendja e banesës, aksesit në shërbimet bazë, pronësia e mjeteve lëvizëse, persona në emigracion, etj.

4. Politika për kalimin nga reduktimi i varfërisë drejt parandalimit të saj

4.1 Kushtëzimi i shpërndarjes së NE me punë

Kushtëzimi i shpërndarjes së NE me punë komunitare përcaktohet në nenin 29, pika 10 të ligjit 9355 dhe në VKM 787 (2008) ku detajohen aspektet detyruese për organizimin e punëve në komunitet nga pushtetit vendor.

Organizimi i projekteve të punëve në komunitet me kohë të plotë, rekomandohet për bashkitë/komunat që kanë të ardhura të mjaftueshme nga taksat vendore. Pagesa është sa paga minimale dhe sigurimet shoqërore dhe përbëhet nga fondet e NE dhe fondet nga taksat vendore. *Impakti:* kanë pranuar të marrin pjesë në këto projekte deri 20 % e familjeve në NE.

Projektet me kohë të pjesësishme, disa ditë në muaj është detyrim ligjor për të gjithë anëtarët e aftë për punë të familjeve në NE. Pagesa në këto projekte është e barabartë me masën e NE, që i takon çdo familje.

Impakti: nuk kanë pranuar të përfshihen në punë komunitare 30-40 % e anëtarëve të aftë për punë të familjeve në NE.

Në këto projekte është zbatuar kriteri ligjor që kush nuk pranon të marrë pjesë në të dy format e mësipërme të shpërndarjes së NE me punë komunitare, largohet nga skema.

Kalimi në këtë praktikë kërkon më shumë angazhim në zbatim të ligjit nga pushtetit vendor dhe Inspektoriati i NE i Ministrisë së Punës për implementimin e punëve komunitare. Kjo kërkon edhe forcimin e sanksioneve për moszbatimin e ligjit për të gjithë institucionet përgjegjëse.

4.2 Politika parandaluese: një LSMS e re në 2011 ose 2012

Duke vlerësuar problematikën e varfërisë, informalitetin dhe informacionin që lidhet me gjendjen civile dhe lëvizjen e njerëzve, do të ishte e dobishme të zhvillohet edhe një LSMS tjetër, menjëherë pas Repoba 2011.

Kjo masë do të mbyllë përfundimisht ciklin e plotë të vlerësimit të varfërisë mbasi me Repoba që do të zhvillohet në pranverën e ardhshme, priten mjaft përmirësime në mbledhjen e informacionit për numrin dhe vendosjen e popullsisë dhe banesave. Në këto rethana, zhvillimi i një LSMS tjetër do të krijojë mundësi për përmirësimin e cilësisë së treguesve të varfërisë dhe ndërtimin e një harte të re të saj.

4.3 Informatizimi i sistemit të informacionit

Informatizimi i sistemit të dhënies së informacionit dhe dokumentacionit për vlerësimin e të ardhurave të familjeve të varfëra, punësimin, pronën, pensionet, etj, që nevojitet për vlerësimin e varfërisë. Axhensitë e ministrive të linjës që veprojnë në nivel vendor të cilat kanë lidhje me programin e NE, të përfshihen në projektin e informatizimit të informacionit për targetimin e familjeve në NE

Fillimisht projekti mund të realizohet në qytetet e mëdha për t'u shpërndarë më pas në 36 qytetet në niver rrethi me synim që të zbardhet pjesa informale e përfituesve abuziv.

4.4 Trajtim i diferecuar i varfërisë

Në kushtet e terrenit malor të Shqipërisë, duhet studiuar mundësia që treguesit nacional të vlerësimit të varfërisë të plotësohen edhe me tregues më specifikë, gjeografikë, natyrorë, të burimeve pyjore, ujore, të infrastrukturës rrugore, etj.

Të diferencohet shkalla e mbulimit të nevojave, masa e NE në disa njësi vendore (rreth 80 - 102 njësi vendore në gjithë vendin) të cilat vazhdojnë të kenë nivel të lartë varfërie.

Të ofrohen programe të posaçme të lidhjes së asistencës sociale me arsimimin e fëmijëve vazhdimin e shkollës, shëndetësinë, etj, duke ofruar modele të përshtatshme për këto zona.

4.5 Përfshirja sociale. Rrishikimi i nivelit tavan të NE

Përfshirja sociale dhe mosdiskriminimi i grupeve vulnerabel dhe veçanërisht për pakicat, romët, egjiptianët, familjet me shumë fëmijë etj, dikton nevojën e rritjes së nivelit tavan të NE mbi 7.500 lekë në muaj...

Duke rritur masën maksimale të NE, me fondet ekzistuese të këtij programi grupet e mësipërme do të përfitojnë një pagesë më të lartë se ajo që marrin aktualisht. Mekanizmi i sotëm e kufizon këtë mundësi. Në këtë mënyrë, rreth 20 deri 30 mijë familje që kanë në përbërje 6 e më shumë anëtarë, (4000 prej tyre janë në zonën urbane dhe marrin NE të plotë), do të barazohen nga pikëpamja e masës së pagesës me familjet e tjera në NE.

Kjo politikë e përfshirjes dhe mbështetjes me të ardhura të këtyre kategorive, në masë të barabartë me përfituesit e tjerë të NE, lidhet edhe me një një detyrim integruar të vendit në BE. Niveli tavan për masën e përfitimit të NE, diskriminon përveç grupeve të mësipërme edhe familjet me shumë fëmijë dhe anëtarë mbi moshë pune.

4.6 Nga reduktimi drejt parandalimit Fond investimi (subvecioni) për reduktimin e varfërisë në zonat rurale

Në zonat rurale rreth 97% e familjeve kanë tokë në pronësi dhe vetëm 3% e familjeve nuk disponojnë tokë. Madhësia mesatare e fermës varion nga 0.55 deri në 1.43 ha. Por rreth 53% e familjeve kanë më pak se 3 dynim tokë. Shpërndarja e pronësisë së tokës paraqitet si më poshtë: 37% e familjeve kanë deri në 2 dynim; 16% e familjeve kanë 2.1-3 dynim tokë; 44% e familjeve kanë më shumë se 3 dynim tokë; 3% e familjeve nuk disponojnë tokë;

Madhësia dhe produktet që merren nga toka, në 37% të familjeve nuk plotësojnë nevojat bazë dhe përfitojnë NE të pjesësishme. Masa mesatare e NE së pjesësishme për shumë vite ka qënë rreth 2000 lek në muaj.

Një mundësi për përfshirjen e tyre në tregun e punës është mbështetja me një fond investimesh (subvecioni) për të blerë një kre lopë, produktet e së cilës gjatë një viti tejkalojnë dukshëm masën e NE që marrin aktualisht këto përfitues. Si burim fondesh për këtë program, mund të jenë fondet e NE që shpërndahen për këto përfitues ose krijimi i një fondi të posaçëm subvecioni nga qeveria.

Mekanizmi i mundshëm i këtij programi: Familjes i jepet falas një kre lopë që blihet me fondet e NE dhe i ndërpritet NE. Me burimet e veta, nëpërmjet punës dhe prodhimit nga toka (1-3 dynym tokë), shfrytëzimin e burimeve natyrore që ofron mjedisi, kullota, pyjet, etj, familja plotëson nevojat minimale bazë të saj siç ndodh me të gjithë familjet e tjera që kanë bagëti dhe nuk janë të përfshira në NE.

Vitin tjetër, familja do të ketë një detyrimin që viçin e parë ta dorëzojë për llogari të fondit me qëllim që ky projekt të vazhdojë për të plotësuar nevojat e familjeve të tjera. Më pas familja është e çliruar nga ky detyrim dhe gjeneratën e lindjeve të tjera i përdor për nevojat e saj.

Familja nëpërmjet qarkullimit natyror të tufës duhet të garantojë (të ketë në përdorim) të paktën një kre lopë për 10 -12 vjet, për të plotësuar nevojat e familjes. Në këtë mënyrë familjet që përfshihen në këtë skemë, plotësojnë nevojat bazë të jetesës me rreth 120 mijë lek në vit ose gati dy e më shumë herë se pagesat që marrin nëpërmjet NE. Familja nuk ka të drejtë të kthehet në skemën e NE të paktën për 10- 12 vjet.

RRITJA E POPULLSISË: SI DHURATA DEMOGRAFIKE TË MOS SHNDËRROHET NË RISK DEMOGRAFIK

Prof. Dr. Sokol Axhemi
MBA Mimi Kodheli
MA Etleva Vertopi

The population growth: Not letting this demographic gift become a demographic risk.

The authors raise the need and the necessity for a new reconsideration of the Albanian economy (but also of the studies related to this aim) toward a new economic model, in the context of the relationship between the population growth and the economic growth. The population in Albania has been subject of major changes during the last years. The most serious problems are related with the decrease of the number of births, with a not balanced geographic distribution, with the level of urbanization etc. The most important issue concerning the authors is how the demographic gift of our country shall not become a demographic risk.

Hyrje

Ekziston një lidhje e ngushtë dhe reciproke e shprehur përgjatë ecurisë dhe evolucionit të shoqërisë, ajo ndërmjet njeriut dhe ekonomisë. Popullsia dhe nevojat ekonomike të saj nga njëra anë si dhe evolucioni i shoqërisë nga ana tjetër, kanë shoqëruar në studimet dhe relacionet e tyre teorike e praktike, shkolla e gjenerata të tëra studiuesish. Të gjithë bashkë, këta janë përpjekur të japin, për një hapësirë të caktuar socio-gjeografike, mënyrën e vendosjes së raporteve dhe ekuilibrat midis dy elementëve thelbësorë: popullsisë dhe ekonomisë.

Për hapësira të caktuara, rezultatet tashmë janë të njohura. Zhvillime të ndryshme ekonomike, zhvillime të ndryshme demografike, depopullim e mbipopullim, krizë, stanjacion, etj. Situatat, në kuadrin e globalizimit, morën përmasa të reja dhe mjaft të ndryshme, si në aspektin e zhvillimeve populative, ashtu edhe ato ekonomike. Modele të ndryshme janë prezantuar e vazhdojnë të prezantohen në vende të ndryshme të botës.

Padyshim që edhe Shqipëria nuk mund të bënte përjashtim. Ajo është bërë pjesë e debateve, sidomos në lidhje me një çështje të tillë tepër të rëndësishme, në menyrë të veçantë pas zhvillimeve të konsiderueshme sasiore e cilësore të ndodhura në Shqipërinë e tranzicionit 1990-2010. Në materialin e mëposhtëm, jemi përpjekur të paraqesim nevojën dhe domosdoshmërinë e një ridimensionimi të ekonomisë si dhe të punës e studimeve që duhen realizuar në drejtim të një modeli të ri të saj, duke e parë nën këndvështrimin e lidhjes së qënësishme që ekziston ndërmjet popullsisë nga njëra anë dhe ekonomisë nga ana tjetër.

Popullsia në Shqipëri ka pësuar ndryshime të mëdha në tërësinë e elementëve të saj përbërës. Në kuadrin e përgjithshëm, problematikat më serioze që e kanë prekur popullsinë shqiptare, kanë të bëjnë sidomos me karakterin specifik të natyrës së saj, ku lehtë mund të evidentohet:

- një rënie e konsiderueshme e numrit të lindjeve;
- tipare migruese të saj nën ndikimin e konsiderueshëm të faktorit ekonomik;
- varësia gjithnjë e më e madhe e një numri të konsiderueshëm familjesh ndaj dërgesave të emigrantëve apo remitancave;
- shpërndarja gjeografike e disbalancuar e saj e lidhur kjo në mënyrë të veçantë me faktorët ekonomikë,
- urbanizimi i shoqëruar ky me depopullimin e territoreve rurale dhe mbipopullimin e zonave urbane.

Tërësia e këtyre elementëve të përmendur më sipër, ngre me të drejtë një çështje të rëndësishme për diskutim: **“Rritja e popullsisë: si mund kjo dhuratë demografike të mos na shndërrohet në risk demografik?”**

Oferta ekonomike dhe popullsia

Një nga elementët kryesorë ndikues në popullimin e një territori të caktuar, në zhvillimin dhe ecurinë pozitive të popullsisë në të, është oferta që ky territor paraqet në aspektin ekonomik. Tërësia e faktorëve që stimulojnë zhvillimin e sektorëve të tillë si bujqësia, industria me degët e saj, turizmi, etj, bëjnë të mundur nga pikëpamja ekonomike, mundësi pozitive për popullsinë shqiptare. Punësimi i njerëzve, rritja e të ardhurave për ta dhe familjet e tyre, ka zgjeruar ofertën ekonomike për grupe të ndryshme sociale, duke i orientuar ata drejt këtyre territoreve me këto oferta ekonomike. Pasojat sociale kanë njohur vetëm tendencë në rritje për popullsinë, duke ndikuar dukshëm në mirëqenien e saj, njëkohësisht duke rezultuar si një ofertë produktive ekonomike për popullsinë.

Vitet	Popullsia	Dendësia e popullsisë per km2	Dendësia
1930	833.618	30.3	30.3
1950	1.122.044	42.0	42.0
1960	1.626.315	56.6	56.6
1969	2.068.155	71.9	71.9
1979	2.590.600	90.1	90.1
1989	3.182.417	110.7	110.7
2001	3.069.275	106.7	106.7

Popullsia dhe dendësia e Shqipërisë në vite AGJPSH Tiranë 2008

Burimi INSTAT 2002 (Popullsia e Shqipërisë në 2001)

Raport i zhvillimit në mes popullsisë shqiptare nga njëra anë dhe ekonomisë nga ana tjetër duket një raport i lehtë për t'u analizuar e paraqitur nga pikëpamja teorike, por krejtësisht e kundërta ndodh në kuadrin praktik e aplikativ të saj.

Evidentohet dukshëm nga pikëpamja demografike një proces intensiv popullimi në drejtim të qendrave të medha urbane, duke krijuar depopullim në territore të tjera. Mjaft evidente paraqitet kjo situatë në qytete të medha si Tiranë, Durrës, Fier, Vlorë, Shkodër, etj.

Madje nga pikëpamja statistikore mbi të gjitha dallojnë Tiranë dhe Durrësi, të cilat kanë shërbyer si qendra të rëndësishme pritjeje të migracionit të brendshëm, ku nga tërësia e një vale migratore, respektivisht janë përqëndruar në këto dy qendra të mëdha urbane 45% dhe 15% e popullsisë. Një lëvizje e tillë e popullsisë ka bërë të mundur që popullsia e Durrësit të shtohet me rreth 40%, ndërsa popullsia e Tiranës me mbi 50% (AGJPSH, Tiranë 2008).

Një gjë e tillë shpreh dukshëm domosdoshmërinë e zhvillimit më intensiv ekonomik të këtyre territoreve në raport me të tjerët.

Ndonëse në territore të ndryshme të vendit oferta ekonomike nuk mungon, sidomos kur flasim për burime multi-dimensionale, shfrytëzimin e tyre si dhe përdorimin me efektivitet, çka do të sillte ndikim sidomos në popullsinë aktive, situata paraqitet qartazi joproduktive për popullsinë dhe jetën e saj. Ndaj, është evidente që kjo ofertë ekonomike duhet të përputhet me vendosjen e popullsisë, çka do të ndikonte pozitivisht tek ajo, ndryshe kjo lëvizje do të kthehet shumë shpejt në një risk negativ demografik.

Edhe pse hapësira jonë socio-gjeografike lejon mundësinë e zhvillimit, faktorët e tjerë, kryesisht ekonomikë, ndodhen në diskordancë me zhvillimet demografike.

Mesa duket mungesa e riorganizimit të përqëndruar të ekonomisë, apo forma të një ekonomie të trashëguar dhe aspak të përshtatur me zhvillimet e reja dhe optikën e re

socio-geografike e ekonomike, tregon se jemi në kuadrin e një domosdoshmërie për ta ri-parë e ri-vlerësuar ekonominë nga një këndvështrim i ri, apo nëpërmjet një modeli të ri. Një gjë e tillë do t'u ofronte njerëzve mundësi më të shumta për zhvillim në hapësirat dhe territoret e tyre, lidhur ngushtë kjo, me burimet përkatëse. Njëkohësisht, nga pikëpamja demografike, do të mund të ndalohej edhe migrimi intensiv i zhvendosjeve ndërmjet hapësirave të ndryshme socio-geografike.

Transformimet e strukturave të popullsisë dhe ekonomia

Nevoja e një modeli ndryshe apo një “Ekonomi e RE” - “New Economy Model” vjen edhe si pasojë e ndryshimeve të ndodhura në territoret e ndryshme administrative të vendit. Shqipëria, ashtu si edhe vendet e tjera të Evropës Lindore, në pikëpamje të zhvillimeve të popullsisë në dy dekadat e fundit është karakterizuar nga ndryshime të dukshme në tërësinë e elementëve përbërës. Ndryshime të tilla kanë prekur shtesën natyrore të popullsisë, strukturat e larmishme të popullsisë, natyrën e strukturës sociale, tiparet migrative, etj, shoqëruar nga tërësia e faktorëve me ndikim social e ekonomik.

Rritja në progresion të shpejtë të popullsisë urbane në raport me atë rurale padyshim kërkon ndër të tjera edhe marrjen në konsideratë të ofertës ekonomike që u ofrohet kryesisht në zonat urbane për jetesë këtyre individëve apo familjeve të tyre.

Vitet	Pop.e përgj./000	Pop. Qytet/000	Pop.fshat/000	% e Urbanizimit
1923	804.0	127.6	676.4	15.9
1938	1040.0	160.0	880.4	15.4
1945	1122.0	238.8	883.2	21.3
1950	1218.9	249.8	969.1	20.5
1960	1607.3	474.3	1133.0	29.5
1970	2135.6	479.7	1455.9	31.8
1980	2670.5	893.3	1773.2	33.6
1990	3255.9	1176.0	2079.9	36.1
2001*	3069.3	1294.2	1775.1	42.2

**Popullsia e pranishme – Regjistrimi i popullsisë dhe i banesave, INSTAT 2001-(AGJPSH, Tiranë 2008)*

Duhet menduar, studiuar e planifikuar që ndryshime të tilla të konsiderueshme, që gjithnjë e më tepër po ndikojnë në tërësinë e ecurisë së qendrave të mëdha, kryesisht urbane, të konsiderohen, kur bëhet fjalë për ofertën ekonomike për të ardhurit. Ndryshe një rrisht i tillë demografik, nëse nuk merret në konsideratë shumë shpejt mund të rëndojë situatën sociale e ta kthejë atë në problematike. Të dhënat, në mjaft raste, evidentojnë probleme serioze që kërkojnë reagim të strukturave shtetërore qendrore e lokale. Situata të tilla paraqiten evidente sidomos në periferitë e Tiranës, Durrësit, Shkodrës, etj.

Statistikat tregojnë se në kuadrin e lëvizjeve migratore më shumë orientohen të përfshihen moshat e reja të popullsisë. Atyre, duke u larguar nga territoret e tyre dhe duke shkuar drejt territoreve të reja, u lind nevoja për punësim, banim, për të ardhura më të mira për jetën e tyre dhe për familjet e tyre, etj. **Por sot lind pyetja: Sa i përgjigjet ekonomia dhe shoqëria një lëvizjeje të tillë të popullsisë?**

Ndërkohë, një pyetje tjetër që lind është: Sa ndikuese është kjo lëvizje e popullsisë në drejtim të popullsisë autoktone? Cili është raporti që vendoset në një situatë të tillë?

Popullsia e vendit tonë është pergjithësisht një popullsi me moshë të re e vitale, (e cila në regjistrimin e vitit 2001 rezultoi në 29 vjeç), edhe pse duhet të presim regjistrimin e ardhshëm të popullsisë në 2011 për të parë ndryshimet. Në fakt, mendojmë se nga ndryshimet që evidentohen nga viti në vit, mund të paraqesin një situatë tjetër, që mund të përcaktohet si fillimi i moshimit të popullsisë në vendin tonë. Piramidat moshore që do të përftohen do të jenë objekt diskutimi në të ardhmen, nisur edhe nga fakti i shpërndarjes gjeografike të kësaj strukture moshore.

Krahas saj, tipar tjetër i rëndësishëm, shprehje e harmonizuar e strukturës së popullsisë, **është struktura gjinore e saj**. Brenda saj popullsia femërore në të njëjtën kohë paraqitet tepër aktive në kuadrin e popullsisë së aftë për punë, por realisht evidentohen difekte serioze në punësimin aktual të tyre dhe çfarë është më shqetësuese, situata paraqitet e pa-perspektive edhe për të ardhmen. Në kuadrin e të dhënave zyrtare që përkojnë me regjistrimet e popullsisë në Shqipëri, bie në sy fakti se numri i femrave të zena me punë në 2001 ishte 40.6%.

Statistikat e ndryshme dhe anketimet e realizuara në zonat rurale dhe urbane të disa prej ndarjeve administrative të vendit tonë e vërtetojnë mjaft qartë tendencën në ulje të punësimit të femrave.

Të gjitha problemet e shfaqura rëndom në popullsinë e vendit tonë orientohen për zgjidhje në ekonomi. Në këtë sens oferta ekonomike që i ofrohet popullsisë, është çështja më e rëndësishme që duhet hedhur për diskutim dhe zgjidhje në shoqërinë e sotme shqiptare.

A është sot kjo ofertë ekonomike e qëndrueshme në një situatë të tillë demografike? A mund t'u krijojë mundësi reale për të jetuar e punuar popullsisë së vendit tonë një ekonomi e tillë? A mund të bëhen të gjithë tregtarë të vegjël e ambulantë, "lavazhierë" e "punëtorë me mëditje". Pra duhet ky model që kemi sot për ekonominë në tërësi apo një model tjetër ekonomie?

Hapësira socio-geografike dhe modeli ekonomik

Mjaft e fragmentuar dhe e aksidentuar paraqitet sot në tërësinë e vet struktura e ekonomisë sonë. Akoma sot, nuk mund të flasim për ndarjen klasike të sektorëve në primarë, sekondarë, terciarë etj, pavarësisht pranisë sporadike të elementëve të tyre. Një gjë e tillë me sa duket ka qenë e lidhur ngushtë edhe me faktin e një procesi që është ndikuar nga transformimi i ekonomisë nga e centralizuar në ekonomi të tregut të lirë. Kjo situatë ka nxitur tendencën e zhvillimit asimetrik të degëve të ndryshme të ekonomisë, për pasojë kemi një situatë me praninë e vetëm disa degëve të industrisë si industria e prodhimit të energjisë elektrike, industria e lehtë dhe ushqimore; degë të tjera me një zhvillim formal e deri diku mbijetues si industria e rëndë nxjerrëse e mineraleve, (kryesisht kromit dhe naftës), si dhe degë të tjera në venitje apo në rënie të lirë.

Ndryshimet e konsiderueshme të ekonomisë, kanë bërë të mundur edhe realizimin e ndryshimeve në vetë strukturën socio-profesionale të popullsisë së vendit tonë. Struktura sociale dhe ajo profesionale e popullsisë, ndjekin në mënyrë të drejtpërdrejtë zhvillimet që ndodhin në shoqëri dhe në ekonomi, si pjesë e rëndësishme e saj. Ndërsa struktura sociale nga njëra anë shoqërohet me pasurimin e shtresave sociale, e të kategorive sociale, nga ana tjetër vëmë re edhe ndryshime të rëndësishme në strukturën profesionale të popullsisë. Madje ajo çfarë bie në sy nga një studim më i thelluar i saj, ka të bëjë me faktin e pranisë së ndryshimeve të rëndësishme edhe brenda hapësirave socio-geografike të vogla, të tilla si prefektura, nën/prefektura, komuna, fshati.

Profesione të ndryshme sot nuk ekzistojnë më apo janë drejt zhdukjes. Një gjë e tillë është e lidhur ngushtësisht me problematikat sektoriale të zhvillimit të ekonomisë kombëtare në tërësi, strukturën e saj, por edhe rolin aspak të qëndrueshëm e jo sistematik të degëve të veçanta të industrisë e bujqësisë.

Një situatë e tillë përfaqëson edhe një nga elementët kryesorë të shfaqjes së dukurive sociale për popullsinë e hapësirave të veçanta të cilat në mënyrë tradicionale kanë qenë të lidhura ngushtë me profesione të veçanta, produkt i zhvillimit sektorial të dikurshëm të industrisë apo bujqësisë së veçantë. Këtu mund të evidentojmë industritë e ndryshme të nxjerrjes e përpunimit të mineraleve, artizanatit, industrisë ushqimore, të drurit, etj.

Por në këndvështrimin e raporteve që përcjellin hapësira socio-geografike nga njëra anë dhe zhvillimi ekonomik nga ana tjetër, këto ndikojnë dukshëm në popullsinë e pranishme në këtë hapësirë socio-geografike, e cila menaxhohet nga ky model i zhvillimit ekonomik.

Zhvillimi i shoqërisë dhe ekonomisë shqiptare tregon se drejtimet dhe efektet nga ky raport paraqiten si pozitive ashtu dhe negative. Shoqëria apo studiuesit me të drejtë shqetësohen në raste të pranisë së efekteve negative, të cilat rëndom janë prezente sot si në ndarje të vogla administrative ashtu dhe në të gjithë vendin, në përgjithësi.

Si rezultat i mungesës apo disorientimit ekonomik të këtyre hapësirave socio-geografike, është rritur nga viti në vit papunësia, migrimi i popullsisë si i brendshëm dhe i jashtëm, është rritur varfëria dhe rrënimi ekonomik si dhe janë shtuar mungesat në realizimin e një jete normale individuale dhe familjare.

Popullsitë e këtyre hapësirave humbin profesionet e tyre dhe i jepen në këtë mënyrë lëvizjeve migruese drejt hapësirave të tjera, duke depopulluar diku e mbipopulluar diku tjetër. Rezultatet evidentohen më të shumta në pjesën veriore dhe verilindore, juglindore e deri diku jugore të vendit. Vëmë re qytete apo zona të depopulluara si Puka, Tropoja, Hasi, Bulqiza (ndonëse së fundmi vihet re një rigjallërim i saj), Erseka, Devolli, Tepelena, Përmeti, pa u futur në hapësirat socio-geografike rurale të tyre.

Ndikimet në mjedis dhe popullsia

Sot, në studime të ndryshme, po bëhet gjithnjë e më prezente diskutimi i raportit midis aktivitetit të njeriut dhe mjedisit. Mjedisi dhe popullsia paraqesin një binom tejet të lidhur në mënyrë organike me njëri-tjetrin. Në mënyrë tradicionale, kjo është evidente edhe në vendin tonë. Mjedisi ka shërbyer në mënyrë të përhershme si një ofertë e rëndësishme për popullsinë e vendit tonë, për t'u vendosur në të, për të ndërtuar vendbanimet, për ta shfrytëzuar në drejtim të efektivitetit ekonomik për ushqim e të mira materiale. Njëkohësisht, ai ka pasur ndikimin e vet pozitiv apo negativ në ofertën që ka paraqitur në raport me popullsinë. Nga ana e saj edhe popullsia ka luajtur rolin e vet reciprok, aktiv ndaj mjedisit, duke e ndryshuar dhe transformuar atë, gjithnjë në shërbim të interesave të saj, pavarësisht pranisë së efekteve pozitive apo negative. Historia e popullimit të vendit tonë njihet raste të shumta të dyanshme.

Por, shfrytëzimi gjithnjë e më i konsiderueshëm i mjedisit, paraqitet sot jo vetëm mjaft evident, por edhe tepër problematik, sidomos për popullsinë dhe territorin në të cilin ajo banon e jeton. Ekonomia dhe degët e saj duhet të ekzistojnë, duhet të zhvillohen në tërë dimensionet e kapacitetet. Po ashtu edhe mjedisi duhet shfrytëzuar në mënyrë të kontrolluar e me efikasitet, ndërsa popullsia nga ana e saj ndjen domosdoshmërinë që nëpërmjet këtij shfrytëzimi ajo vetë dhe hapësira në të cilën ajo ndodhet dhe zhvillon aktivitetin e saj, të mos e dëmtojë shëndetin e kësaj popullsie.

Po sa prezente paraqitet një situatë e tillë tek ne? Disa shembuj, si në rastin e Vlorës, Sarandës, Durrësit, Tiranës janë tregues të rëndësishëm që modeli që kemi zgjedhur për ekonominë në tërësi e degë të saj në veçanti nuk shkon në drejtimin e duhur, madje shumë shpejt siç shprehen dhe ambientalistët e studiuesit e turizmit do evidentohen zhvillime negative.

Pra nuk kemi zgjedhur e zhvilluar atë që duhet...Vërejmë se nga të dhënat e shumta të institucioneve shëndetësore statistikak flasin për rritje të sëmundjeve, që lidhen ngushtë me faktorin kryesor që i shkakton ato, pikërisht ndotjen e mjedisit. Ajo çfarë është shqetësuese ka të bëjë me faktin se ato po ndodhin në hapësirat socio-gjeografike më të populluara të vendit tonë.

Një drejtim tjetër ka të bëjë me faktin e mbipopullimit të vazhdueshëm të hapësirave të ndryshme socio-gjeografike, që ka bërë të mundur realizimin e ndërtimeve të ndryshme të vendeve sociale të banimit, shkëmbimit, argëtimit, etj, në mjedise dhe hapësira, ku nuk është realizuar më parë studimi mjedisor. Një gjë e tillë jo vetëm që ka prishur arkitekturën e këtyre hapësirave nga pikëpamja urbanistike, por njëkohësisht është shoqëruar edhe me pasoja mjedisore, lidhur ngushtë me faktin e dëmtimeve apo shkatërrimin e florës, hapësirave të blerta apo gjelbërimit të këtyre territoreve, aq të nevojshme për popullsinë. Raste të tilla janë mjaft evidente, në mënyrë të veçantë në zonat urbane të mëdha të vendit tonë.

Konkluzione

Hapësira të ndryshme socio-gjeografike në Shqipëri dallohen nga oferta natyrore e ekonomike të ndryshme. Brenda tyre në mënyrë organike merr jetë, jeton, zhvillohet, një numër i caktuar popullsie, ndaj të cilit realizimi i politikave ekonomike deri më tani më tepër ka qënë produkt i rastësisë dhe iniciativave politike të pushteteve të sistemeve dhe epokave të ndryshme, se sa i një analize dhe planifikimi të karakterit ekonomik, demografik, social dhe mjedisor.

Ekzistojnë studime të ndryshme për njësitë administrative të vendit, janë aktivizuar institucionet lokale të pushtetit, NGO të ndryshme vendase dhe të huaja, që kanë analizuar këto fenomene. Por sa janë vënë në zbatim ato? Cila është politika kombëtare ekonomike, apo politika rajonale? A ka studime ekonomike mbi shfrytëzimin e resurseve në këto hapësira të ndryshme? A mund ta zhvillojme industrinë, bujqësinë, turizmin, transportin, tregtinë në këto rajone? Cila mund të jetë rruga e mirëqënies ekonomike e sociale për popullsinë e këtyre rajoneve?

Mungesa e përgjigjes për pyetje të tilla padyshim që ndikon dukshëm edhe në orientimin e vendosjes së popullsisë në këto hapësira, në popullimin e tyre ose në depopullimin dhe migrimin në vazhdimësi të saj, drejt hapësirave të tjera ku aspekti ekonomik, ju siguron atyre një jetë sa më të mirë për to e familjet e tyre. Prandaj mendimin se debati mbi një model të ri ekonomik për vendin është në kohën e duhur e patjetër të gjithë duhet të përpiqemi në këtë drejtim si një detyrim me atë çfarë kemi në dorë për të ardhmen tonë.

Padyshim që duam të besojmë se roli i funksionit social të pushtetit, institucioneve shtetërore është dhe do të jetë kontributiv në rastin e një bashkëpunimi të ngushtë me opinionin shkencor e publik të vendit.

Ja çfarë është shkruar pak vite më parë: “Jeta është gjithmonë në lëvizje, ajo zhvillohet në mënyrë të pandërprerë. Po kështu bashkë me të rriten dhe përsosen edhe kërkesat e banorëve të ndryshëm, e njerëzve që popullojnë rruzullin tokësor. Rritja e kërkesave dhe nevojave të tyre, nuk është e lidhur vetëm me të ardhurat që atyre ju duhen për të mbuluar jetesën e tyre (në aspektin e ngushtë të perceptimit të thjeshtë ekonomik, jetesë dhe ushqim), përkundrazi përditë e më shumë ajo pasurohet me elementë të tjerë, të cilët e përsosin këtë jetë.

Funksionet bazë sociale përditë e më tepër gjejnë shprehjen e tyre konkrete në rritjen e nevojave të kësaj shoqërie njerëzore, e cila nga ana e saj ka fituar dimensione të reja. Njerëzit kanë nevojë sot jo vetëm për punë e ushqim, por edhe për arsimim, kualifikim, argëtim, njohje e komunikim, për turizëm, për socializim të jetesës së tyre etj. Prandaj lidhur ngushtë me këtë rritje të nevojave të popullsisë edhe shoqëria kërkon domosdoshmërisht rrugë dhe forma gjithnjë e më efikase, për të bërë të mundur plotësimin dhe realizimin e tyre, së bashku me rritjen e shkallës së cilësisë.”

Sugjerime

Domosdoshmeria e një modeli të ri ekonomik është e ndikuar dukshëm edhe nga tiparet e larmishme që paraqet zhvillimi i popullsisë në vendin tonë. Një zhvillim i tillë i cili është karakterizuar nga ndryshime që kanë prekur shtesën natyrore, strukturat e larmishme të popullsisë, lëvizjet migrative të saj, etj, përfaqësojnë sinjale të ngutshme demografike që duhet t’u paraprijnë orientimeve të zhvillimit ekonomik të ardhshëm të vendit.

Sot vihen re në vendin tonë raporte të ndryshme zhvillimi në mes popullsisë nga njëra ane dhe ekonomisë nga ana tjetër. Duhet të tentohet në mënyrë të shpejtë vendosja e raporteve të drejta ndërmjet tyre, ku si një ndër faktorët kryesorë në këtë drejtim vlerësojmë ofertën ekonomike tepër të larmishme të vendit tonë.

Rritja e shpejtë e popullsisë urbane në raport me atë rurale padyshim kërkon ndër të tjera edhe marrjen në konsideratë të ofertës ekonomike që u ofrohet kryesisht në zonat urbane për jetesë këtyre individëve apo familjeve të tyre. Duhet menduar, studiuar, planifikuar që ndryshime të tilla të konsiderueshme gjithnjë e më tepër po ndikojnë në tërësinë e ecurisë së qendrave të mëdha kryesisht urbane, para së cilave shtrohet domosdoshmëria e ofertës ekonomike për të ardhurit.

Ndryshimet e konsiderueshme të shoqërisë shqiptare në tranzicion kanë bërë të mundur edhe realizimin e ndryshimeve në vetë strukturën socio-profesionale të popullsisë së vendit tonë. Struktura sociale dhe ajo profesionale ndjekin në mënyrë të drejtpërdrejtë zhvillimet që ndodhin në shoqëri dhe në ekonomi. Duhet tentuar në drejtim të riaktivizimit të degëve të ndryshme të industrisë në hapësirat socio-geografike, ku popullsia i ka pasur tradicionale ato, çka do të ndikonte në punësimin e saj dhe reduktimin e problematikave sociale të shfaqura.

Si rezultat i mungesës apo disorientimit ekonomik të hapësirave të larmishme e të ndryshme socio-geografike në vendin tonë, është rritur nga viti në vit papunësia, migrimi i popullsisë i brendshëm dhe i jashtëm, mungesa e realizimit të një jete normale individuale dhe familjare, varfëria dhe rrënimi ekonomik. Një zhvillim i ekonomisë dhe degëve të saj, duke marrë për bazë ofertën e shumëanshme do të ndikonte dukshëm në këtë aspekt.

Mjedisi duhet shfrytëzuar në mënyrë të kontrolluar e me efikasitet, sepse edhe popullsia nga ana e saj ndjen domosdoshmërinë që nëpërmjet këtij shfrytëzimi ajo vetë dhe hapësira në të cilën ajo ndodhet dhe zhvillon aktivitetin e saj, të mos e dëmtojë shëndetin e saj.

Lidhur ngushtë me sa më sipër mund të themi se një model i ri ekonomik mund të jetë një hap në drejtimin e duhur.

LITERATURA

Atlasi Gjeografik Popullsisë Tiranë 2008
se Shqipërisë AGJPSH

Axhemi, Sokol Gjeografia e Popullsisë
Tekst mësimor Universitar, Tiranë.2007

Axhemi, Sokol Gjeografia Sociale
Tekst mësimor Universitar, Tiranë 2008

Axhemi, Sokol Probleme të migrimit në Shqipëri. Situata aktuale
Todisco, Enriko dhe tendenca në të ardhmen.
Sokoli, Nevila Studime Gjeografike nr.16, Tiranë, 2003

Axhemi, Sokol Një vështrim i përgjithshëm i Shqipërisë në
periudhën 1990 – 1995.
Dorëshkrim, referat mbajtur në Universitetin e
Barcelonës, 1995

INSTAT Buletine të të dhënave e treguesve statistikorë
1990 – 2009

Laci, Sabri Gjeografia Humane e Shqipërisë
Sheme, Selman Tekst mësimor universitar, Tiranë, Botim 2005

Karaguni.M- Dumani.B Tërana. Reliev ekonomik, demografik e social.
Monografi. Tiranë, 2006

MIGRACIONI: NGA MENAXHIMI I FLUKSEVE DREJT MENAXHIMIT TË KAPITALEVE

Përgatiti:

Dr. Ilir Gëdeshi

Valentina Leskaj

MBA Arta Gurabardhi

The purpose of this paper is to show that one of the possibilities of financing the new economic model is the wealth accumulated by the Albanian migration. In the first part, the authors discuss the issue of the international migration of the Albanians and analyze some features of this phenomenon. The analysis shows that this process has started from early the 2000 and has reached a maturity stage, which affects the sending of the remittances. The importance of the remittances, their role and the decline trend emphasized by the economic crisis are some of the features of the second part. In the third part the authors analyze the role of the savings of the Albanians migrants, as one of the major sources of funding of the economy.

1. Përmbledhje Ekzekutive

Qëllimi i kësaj kumtese është të tregojë se një nga mundësitë e financimit të modelit ekonomik, për të cilin diskutohet gjerësisht sot, është edhe pasuria e akumuluar nga migracioni shqiptar. Kumtesa është e organizuar në tre pjesë kryesore dhe pasohet pastaj nga disa konkluzione dhe rekomandime. Në pjesën e parë, flitet për migrimin ndërkombëtar të shqiptarëve dhe jepen disa karakteristika kryesore të këtij fenomeni. Analiza tregon se ky proces ka hyrë që nga fillimi i viteve 2000 në një fazë maturimi, i cili ndikon në dërgimin e remitancave. Në pjesën e dytë flitet për remitancat e migrimit shqiptar, rëndësinë, rolin dhe tendencën e tyre rënëse, e cila është theksuar më tej nga kriza ekonomike. Ndërsa në të tretën, theksi vihet tek kursimet e migrantëve shqiptarë, si një nga burimet kryesore në perspektivë të financimit të ekonomisë. Por që këto të shndërrohen në realitet shumë gjëra duhet të ndryshojnë në Shqipëri. Kumtesa bazohet në të dhëna sasiore dhe cilësore nga studime të ndryshme të realizuara nga QSES¹, në Shqipëri dhe vende të tjera të rajonit, gjatë periudhës 2003 – 2010.

2. Karakteristikat e migrimit shqiptar dhe maturimi i tij

Gjatë 19 viteve të fundit, fenomeni i migrimit ka qënë në thelb të ndryshimeve politike, ekonomike dhe sociale që kanë ndodhur në Shqipëri. Në fund të vitit 2009, rreth 1,2 milionë persona² ose më shumë se 25 përqind e popullsisë shqiptare dhe më shumë se 35 përqind e forcave të punës vlerësohet se jetonin jashtë vendit, kryesisht në Greqi dhe në Itali. Asnjë vend tjetër i Europës Qëndrore e Lindore nuk është prekur në këto përmasa nga migrimi ndërkombëtar brenda një periudhe aq të shkurtër kohore sa Shqipëria. Ajo është kthyer në një *country on move* sipas karakterizimit të Carletto *et al.*³, ose “një lloj laborator për studimin e proceseve të reja migruese”, sipas cilësimit të Russell King⁴.

Migrimi shqiptar karakterizohet nga një intensitet shumë i lartë i cili kulmon disa herë gjatë viteve 90', si rezultat i kombinimit të faktorëve ekonomikë dhe disa goditjeve të njëpasnjëshme endogjene dhe ekzogjene. Kulmi i parë shënohet në vitet 1991 – 1994, si pasojë e kolapsit të sistemit socialist, hapjes së menjëhershme të kufijve të vendit pas një periudhe të gjatë vetëizolimi politik dhe reformave të ashpra, me elementë të terapisë shok, të stabilizimit makroekonomik, liberalizimit dhe privatizimit të ekonomisë. Zbatimi i këtyre reformave të para, ashtu si në shumicën e vendeve të tjera të Europës Lindore e Qëndrore, çoi në një krizë brutale – ulje e shpejtë e GDP, papunësi masive, hiperinflacion dhe privatizim që u shoqërua me çindustrializim të vendit – të quajtur ‘krizë e tranzicionit’⁵. Sipas studimeve thuajse 1/5 e migrantëve të anketuar kanë migruar në këtë periudhë (Figura 1).

Kulmi i dytë vjen si pasojë e kolapsit të njëpasnjëshëm të “firmave piramidale” të kursimit, në fund të vitit 1996 e fillim të vitit 1997 – ku 2/3 e familjeve shqiptare humbën kursimet⁶ - dhe kaosit politik e social që pasoi. Thuajse 16 përqind e migrantëve të anketuar kanë migruar në këtë periudhë.

2 Gedeshi, I., The Relationship between Migration and Socio-Economic Changes in Albania, DER DONAURAUM 3/2008

3 Carletto, G., Davis, B., Stampini, M., Zezza, A., “A Country on the Move: International Migration in the Post-Communist Albania”, International Migration Review, Volume 40/4, 767-785, 2006

4 King, R., Albania as a laboratory for the study of migration and development. Journal of Southern Europe and the Balkans 7, no. 2: 133–56, 2005

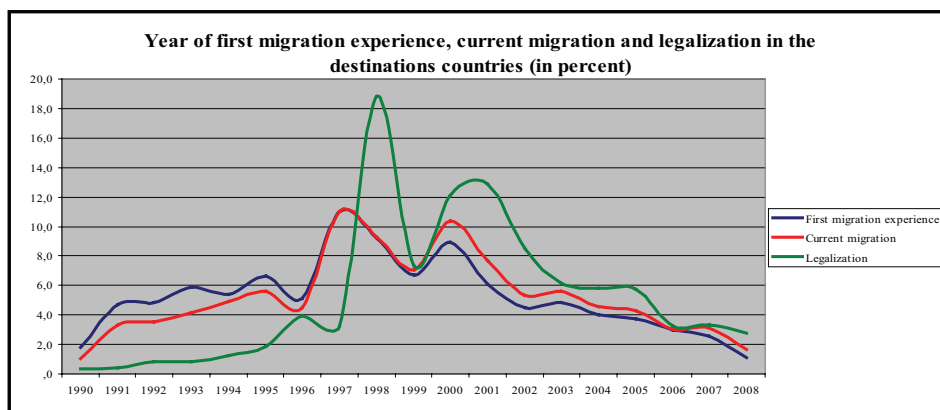
5 Ditter, J-G., L’Albanie, de l’autarcie à la mondialisation, Revue EurOrient, Numéro spécial, Printemps 2008

6 Jarvis, Ch., Grandeur et Decadence des Pyramides Financiers en Albanie, Finances&Development, Mars 2000, Vol. 37, No. 1

Ndërsa kulmi i tretë shënohet, kësaj rradhe nga një goditje ekzogjene, në mars të vitit 1999, ku si pasojë e krizës së Kosovës, thuajse gjysëm milionë kosovarë, erdhën në Shqipëri⁷. Rrjedhimisht, reformat dhe risstrukturimet e filluara në 1998 u ngadalësuan. Rreth 30 përqind e migrantëve të anketuar migruan deri në fillim të viteve 2000.

Deri në fund të vitit 2000 thuajse 65 përqind e migrantëve të anketuar kishin migruar. Pas kësaj periudhe fluksi i migrantëve, si pasojë e përmirësimit të vazhdueshëm të gjendjes ekonomike e sociale në Shqipëri (gjatë periudhës 2000 – 2008 rritja reale e GDP ka qënë mesatarisht 7 përqind në vit) dhe forcimit të ligjeve të imigrimit në Greqi dhe Itali, ka ardhur duke u zvogluar.

Figura 1 Eksperienca e parë migratore, viti i migrimit në vendin pritës dhe viti i legalizimit

Source: CESS Migrant Questionnaire, 2009/2010

Studimet tregojnë se faktorët ekonomikë, - si kushtet e vështira të jetesës, papunësia dhe pagat e ulta, të cilat përfaqësonin më shumë se $\frac{3}{4}$ e motiveve të migrimit, - kanë qënë forcat kryesore shtytëse⁸. Situata makroekonomike e Shqipërisë në vitet 90' ishte tërësisht e ndryshme nga ajo e viteve 2000'. Papunësia në Shqipëri ishte 26 përqind në 1992 dhe 22,6 përqind sipas regjistrimit të popullsisë në vitin 2001⁹. Paga reale ra në mënyrë drastike në fillim dhe në fund të viteve 90'. Thuajse 26 përqind e popullsisë ishte poshtë nivelit të varfërisë, kurse 4,7 përqind jetonin në një varfëri ekstreme¹⁰.

7 Barjaba, K., King, R., Introducing and theorising Albanian migration. In The new Albanian migration, ed. R. King, N. Mai, and S. Schwandner-Sievers, 1–28. Brighton: Sussex Academic Press, 2005; Carletto, G., B. Davis., M. Stampini., Zezza, A., A country on the move: International migration in post-communist Albania. International Migration Review 40, no. 4: 767–85, 2006

8 European Training Foundation., The contribution of human resources development to migration policy in Albania, 2008

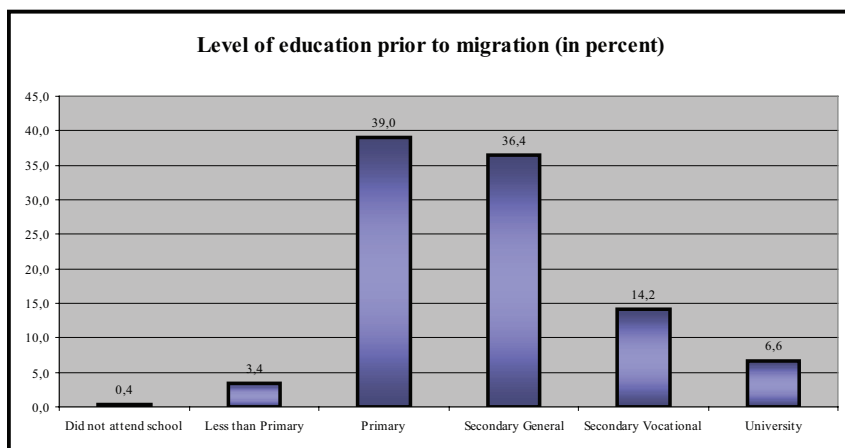
9 INSTAT., Albanian Population in 2001, REPOBA, 2002

10 World Bank., Albania - Poverty Assessment, November 2003

Në fund të viteve 90', 149,000 familje ose rreth 20 përqind e familjeve të vendit jetonin me “ndihmë ekonomike” nga shteti dhe shqiptarët akoma “nuk shikonin dritë në fund të tunelit të tranzicionit”¹¹. Rrjedhimisht, migrimi ishte i motivuar ekonomikisht – një formë e “survival migration”, sipas karakterizimit të Barjabës¹². Por krahas tyre veprojnë edhe faktorë të tjerë, si pasiguria politike dhe dhuna, liria personale, arsimimi dhe karriera profesionale, etj¹³

Të dhënat empirike tregojnë se migrantët shqiptarë janë kryesisht të rinj, meshkuj dhe të arsimuar (më shumë se gjysma e tyre kishin arsim të mesëm dhe të lartë para migrimit).

Figura 2 Niveli më i lartë i arsimimit para migrimit

Source: CESS Migrant Questionnaire, 2009/2010

Sektorët kryesorë të punësimit të migrantëve shqiptarë janë “ndërtimi” (35,2 përqind), shërbimet” (21 përqind), “manufaktura/industria” (16,7 përqind), “përkujdesja shtëpijake” (15,1 përqind) dhe “bujqësia” (9,7 përqind). Ekziston një ndarje pune sipas gjinive midis migrantëve. Meshkujt punojnë kryesisht në “ndërtim” (49,2 përqind), “shërbime” (19 përqind) dhe “manufakturë/industri” (18,4 përqind). Kurse femrat punojnë kryesisht në “përkujdesje shtëpijake” (52,6 përqind), por edhe në “shërbime” (25,9 përqind) dhe “manufakturë/industri” (12,7 përqind). Gjithashtu ekziston një dallim në sektorët e punësimit midis atyre që kanë migruar në Greqi dhe atyre që kanë migruar në Itali, Angli dhe Gjermani. Krahasuar me Greqinë një përqindje më e

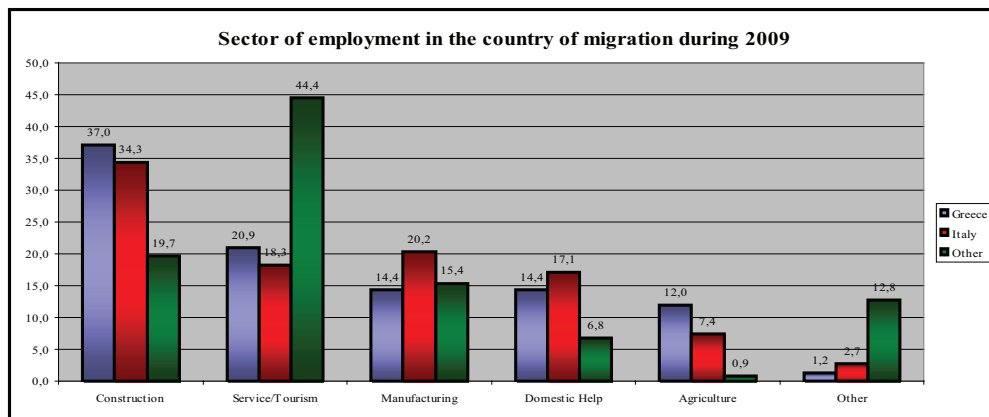
11 UNDP, Albania Country Report, Tirana 1998

12 Barjaba, K., Albanian State Emigration Policy, Paper presented at the International Conference on Albanian Migration and New Transnationalism, Centre for Migration Research, Sussex University, 6-7 September 2002

13 Vullnetari J., Albanian Migration and Development: State of the Art Review, IMISCOE Working Paper No. 18, September 2007

madhe migrantësh në Itali dhe vendet e tjera të BE punon në “manufakturë/industri” dhe në “shërbime” (Anglia), ndërsa një përqindje më e ulët punon në “bujqësi”.

Figura 3 Sektorët e punësimit të migrantëve shqiptarë në vendet kryesore pritëse

Source: CESS Migrant Questionnaire, 2009/2010

Një nga karakteristikat e migrimit shqiptar është maturiteti relativ i tij. Niveli i maturitetit mund të vlerësohet nëpërmjet disa treguesve, siç janë: niveli i legalizimit në vendin pritës, bashkimi familjar, njohja e gjuhës dhe shkalla e integritimit.

Legalizimet në Greqi dhe Itali, kryesisht gjatë viteve 1998 - 2001, i kanë stabilizuar migrantët shqiptarë në këto dy vende¹⁴ dhe padyshim mund të flasim për një maturim të procesit të migrimit¹⁵. Të dhënat empirike tregojnë se 96,1 përqind e migrantëve të martuar shqiptarë në Itali dhe 89,8 përqind në Greqi kanë realizuar bashkimin familjar. Shumica e migrantëve e flasin “rrjedhshëm” (41,6 përqind) ose “mirë” (51,5 përqind) gjuhën e vendit pritës, gjë që tregon një shkallë të lartë të integritimit. Ndërsa 36,4 përqind e tyre, kryesisht në Angli, Gjermani dhe Itali, janë trajnuar për gjuhën, profesionin ose kanë kryer studime universitare. Rrjedhimisht migrantët e kanë përmirësuar gradualisht statusin socio-ekonomik¹⁶, ndërsa të ardhurat e tyre kanë ardhur duke u rritur¹⁷. Veç kësaj, të dhënat empirike tregojnë se 7,8 përqind e migrantëve shqiptarë kanë krijuar bizneset e tyre në vendin pritës.

14 Vullnetari, J., Albanian Migration and Development: State of the Art Review, IMISCOE Working Paper No. 18, September 2007

15 de Zwager, N., I. Gedeshi, E. Germenji, Nikas, C., Competing for remittances, Tirana, IOM, 2005

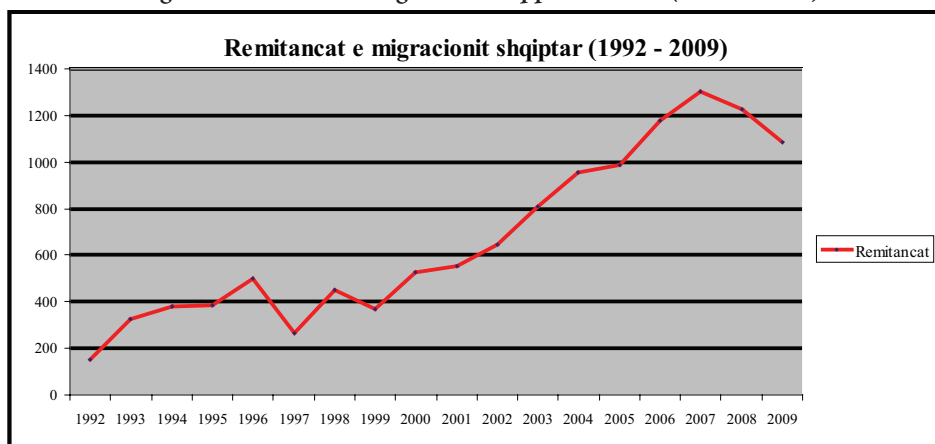
16 European Training Foundation., The contribution of human resources development to migration policy in Albania, 2008

17 Triandafyllidou, A., Lazarescu, D., The Impact of the Recent Global Crisis on Migration. Preliminary Insights from the South Eastern Borders of EU (Greece), CARIM Analytic and Synthetic Notes 2009/40, Series on the Impact of Economic Crisis

3. Kurba e remitancave

Remitancat janë një nga aspektet më të rëndësishme dhe më të studiuara të migrimit shqiptar. Duke iu referuar të dhënave të Bankës së Shqipërisë, ato janë rritur nga 150 milionë USD në vitin 1991 në 1,3 miliardë USD në 2007. Pas 1990 ato kanë përfaqësuar 10 deri 22 përqind të GDP së vendit (thujtse përmasat e një sektori ekonomik), ishin më të larta se eksportet, investimet direkte të huaja, ndihma për zhvillim që ka përfituar Shqipëria dhe mbulonin thujtse gjysmën e deficitit tregtar¹⁸. Remitancat janë burimi financiar kryesor i jashtëm dhe një nga faktorët kryesorë që ka përcaktuar *ekstroversionin* e ekonomisë shqiptare¹⁹. Si përqindje ndaj GDP, institucionet ekonomike ndërkombëtare e rendisin Shqipërinë midis 20 vendeve të para në botë që përfitojnë remitanca dhe ndër vendet e para të Evropës Lindore e Qëndrore²⁰.

Figura 4 Remitancat e migracionit shqiptar në USD (1992 – 2009)

Source: Bank of Albania 2010

Rëndësia e remitancave në Shqipëri mund të shihet në aspektin mikro, makro dhe meso ose ndryshe në raport me varfërinë, stabilizimin makroekonomik dhe zhvillimin ekonomik e social të vendit.

Në aspektin mikro, remitancat kanë luajtur një rol të rëndësishëm në zbutjen e varfërisë për shumë familje në Shqipëri. Ato përbëjnë një nga faktorët kryesorë

18 Bank of Albania, 2008

19 Samson I., Albania experience among transition trajectories, Working Paper, Grenoble 1996; Ditter J-G., L'Albanie, de l'autarcie à la mondialisation, Revue EurOrient, Numéro spécial, Printemps 2008

20 World Bank., Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union. Edited by Ali Mansoor, Bryce Quillin, 2006;

që dallon një familje “të varfër” nga një familje “jo e varfër”²¹. Në aspektin makro, remitancat kanë ndikuar pozitivisht në stabilitetin makroekonomik të vendit. Ato kanë financuar deficitin tregtar në rritje, kanë ndihmuar në konsolidimin fiskal dhe kanë forcuar monedhën shqiptare ndaj të huajve²².

Ndërsa në raport me zhvillimin ekonomik dhe social përgjigja është e nuancuar. Këtë e bazojmë në analizën e përdorimit të remitancave, e cila tregon se ato janë përdorur kryesisht për nevojat e konsumit të përditshëm (ushqim, veshëmbathje, etj) të familjes, pastaj për të përmirësuar kushtet e jetesës (blerja e orendive dhe pajisjeve shtëpiake, etj) dhe së fundi për të riparuar ose ndërtuar një banesë të re. Një pjesë e remitancave janë përdorur për organizimin e ceremonive familjare (të tilla si martesat, funeralë, etj), ndërsa një pjesë e vogël janë depozituar në bankë ose ruhen në shtëpi²³. Vetëm një pjesë e vogël e remitancave janë investuar në aktivitete ekonomike, kryesisht në mikro-ndërmarrje të sektorit të shërbimeve. Rrjedhimisht, në mungesë të kushteve të favorshme ekonomike e sociale remitancat janë përdorur kryesisht për importin e mallrave të konsumit dhe për investime jo prodhuese. Ato kanë përmirësuar kushtet e jetesës për shumë familje në Shqipëri, por nuk kanë stimuluar sa duhet deri më sot hapjen e vendeve të reja të punës dhe zhvillimin ekonomik e social të vendit.

Duke filluar nga fundi i viteve 1990, bazuar në të dhëna empirike, studiues të ndryshëm kishin parashikuar se remitancat e migracionit shqiptar, megjithëse deri atëherë në rritje të shpejtë, do të uleshin në perspektivë²⁴. Ky parashikim bazohej në maturimin e ciklit të migrimit shqiptar, dhe kryesisht në legalizimin e migrantëve dhe

21 De Soto H., Gordon P., Gedeshi I., Sinoimeri Z., *Poverty in Albania. A Qualitative Assessment*, The World Bank Washington D.C., 2002, p. 39

22 Muço M., Papapanagos H., Sanfey P., *The Determinants of Official and Free-market Exchange Rates in Albania during the Transition*. *Journal of Comparative Economics* 27(3), 534-552, 1999; de Zwager N., Gedeshi I., Gërmenji E., Nikas Ch., *Competing for remittances*, IOM, 2005

23 De Soto H., Gordon P., Gedeshi I., Sinoimeri Z., *Poverty in Albania. A Qualitative Assessment*, The World Bank Washington D.C., 2002; Gedeshi I., *Role of remittances from Albanian emigrants and their influence in the country's economy*. *Eastern European Economics*, 40(5): 49-72, 2002; de Zwager N., Gedeshi I., Gërmenji E. and Nikas C., *Competing for Remittances*, IOM, Tirana, 2005; Vullnetari J., *Albanian migration and Development: state of the art review*. IMISCOE Working Paper 18, 2007

24 Civici A., Gedeshi I., Shehi D., *Migration, agriculture and rural development in Albania, Bulgaria and FYR of Macedonia: the case of Albania*. ACE-Phare Programme No. P-96-6070R, 1999; Gedeshi I., *Role of remittances from Albanian emigrants and their influence in the country's economy*. *Eastern European Economics*, 40(5): 49-72, 2002; Gedeshi, I., Mara, H., *The Encouragement of Social-Economic Development in Relation to the Growth of the Role of the Remittances*, UNDP, Tirana, 2003; de Zwager, N., I. Gedeshi, E. Gërmenji, and C. Nikas. 2005. *Competing for remittances*. Tirana: IOM Tirana

ritmet e larta të bashkimit familjar në vendin pritës. Një studim i IFAD-it tregon se sasia mesatare e remitançave që migrantët shqiptarë dërgonin për ‘gruan dhe fëmijët’ ishte, në vitin 2008, 3,136 Euro, ndërsa për ‘prindërit’ ishte 1,595 Euro²⁵. Rrjedhimisht sasia e remitançave thuhetse përgjysmohet si pasojë e bashkimit familjar. Duke marrë parasysh këto faktorë, ishte e qartë se qëndrueshmëria e një ‘*remittance economies*’ - po të huazojmë konceptin e R. Skeldon²⁶ - nuk mund të vazhdonte përjetësisht.

Kriza ekonomike globale, - e cila filloi si një krizë financiare në SHBA në mesin e vitit 2008, - ndoshta më e ashpra që nga depresioni i madh i viteve 1930’, preku thuhetse të gjitha vendet e zhvilluara industriale, dhe sidomos ato ku është përqëndruar migrimi shqiptar (Greqi, Itali). Është e njohur se migrantët janë shpesh “*last hired, first fired*” dhe kanë profilin socio-ekonomik dhe karakteristikat demografike të punonjësve që janë më të prekshëm nga papunësia dhe nën-punësimi gjatë krizës ekonomike²⁷. Ata punojnë përgjithësisht në sektorët ciklikë të ekonomisë, të tilla si ndërtimi, manufaktura, hotelet dhe restorantet. Ata janë shpesh më të rinj, më pak të kualifikuar dhe më pak të arsimuar se sa popullsia vendase, dhe më të prirur për të punuar në sektorin informal ose pa kontrata të rregullta pune. Të dhënat empirike nga studimet tregojnë se niveli mesatar i papunësisë midis migrantëve shqiptarë në fund të vitit 2009 ishte 9 përqind, ose pak më i lartë se niveli mesatar i papunësisë në dy vendet kryesore pritëse²⁸. Rrjedhimisht papunësia, pakësimi i ditëve ose orëve të punës dhe ulja e të ardhurave familjare kanë çuar – duke filluar nga viti 2008 - në pakësimin e remitançave të migracionit shqiptar²⁹.

Një studim i realizuar në Shqipëri në fillim të vitit 2010 nga UNDP/IOM/WB tregoi se numri i familjeve që dërgojnë remitanca është ulur me 11% gjatë vitit 2009. Veç kësaj, edhe sasia mesatare e remitançave që dërgojnë familjet migrante është zvogëluar me rreth 4% (Tabela 1). Ndikimi i këtyre dy faktorëve në zvogëlimin e remitançave ka qënë dukshëm më i lartë midis familjeve migrante në Itali - ku kriza ekonomike, gjatë vitit 2009, ishte më e ashpër se në Greqi. Rrjedhimisht remitancat e migrimit shqiptar

25 de Zwager N, Gressman W, Gëdeshi I, Market Analysis: Albania – Maximising the Development - Impact of Migration - related Financial Flows and Investment to Albania, Vienna, August 2010

26 Skeldon R., Interlinkages between internal and international migration and development in the Asian region. Population, Space and Place, 12(1): 15 – 30, 2006

27 Fix, M., Papademetriou, D. G., Batalova, J., Terrazas, A., Yi-Ying Lin, S., Mittelstadt, M., Migration and the Global Recession, A Report Commissioned by the BBC World Service, Washington, DC: Migration Policy Institute, September 2009

28 Gëdeshi I., Global Crisis and Migration – Monitoring a Key Transmission Channel to the Albanian Economy, 2010

29 Banka e Shqipërisë, 2009

gjatë vitit 2009 janë zvogluar, për të dytin vit rradhazi, me rreth 109 milion Euro ose me rreth 16% dhe se kjo tendencë do të vazhdojë, si rezultat i thellimit të krizës ekonomike në Greqi, të paktën edhe gjatë vitit 2010³⁰.

Tabela 1 Përqindja e familjeve migrante që dërgojnë remitanca dhe sasia mesatare e tyre

Nr	Vendet	Përqindja e HH që dërgojnë remitanca		Sasia mesatare e remitancave për HH që dërgojnë	
		2008	2009	2008	2009
1	Greqia	79,3	72,9	2089	2095
2	Italia	76,6	57,4	2009	1710
3	Tjetër	70,5	62,4	3548	4610
4	Mesatarja	77,5	66,3	2149	2074

Source: CESS Migrant Questionnaire, 2009/2010

Rrjedhimisht kurba e remitancave të migrimit shqiptar, të cilat, deri tani, vetëm pjesërisht janë përdorur për investime, - si pasojë e maturimit të migrimit shqiptar dhe krizës ekonomike globale - ka hyrë në një fazë rënëse. Pyetja që shtrohet është: A munden remitancat e migrimit shqiptar të shërbejnë si burim financimi për një model të ri ekonomik apo për zhvillimin ekonomik e social në tërësi? Apo ato janë një shans i humbur përgjithmonë?

4. Kursimet e migrantëve, një burim i ri financimi

Studimet e fundit tregojnë se remitancat financiare janë veçse një pjesë e vogël e pasurisë të akumuluar gjatë dy dekadave nga migracioni shqiptar në vendet pritëse. Në botimin e tyre të fundit, de Zwager et al.³¹ theksojnë se kursimet mesatare vjetore të migrantëve shqiptarë janë 3.4 miliardë Euro ose thuhet pesë herë më të larta se remitancat që ata dërgojnë në vendlindje (Tabela 2). Krahasuar me disa nga vendet e tjera të rajonit (Bosnja dhe Hercegovina, Rumania, Moldavia) raporti kursime/remitanca është dukshëm më i lartë për migrantët shqiptarë. Ndërkaq, përdorimi i një pjese të kursimeve të migrimit shqiptar do të dinamizonte kurbën e remitancave, nga pikëpamja sasiore e cilësore, dhe mund t'i japë shtysë të re zhvillimit ekonomik e social në Shqipëri dhe të shërbejnë si burim financimi për modelin e ri ekonomik. Duke u bazuar në hipotezën se 10% e kursimeve vjetore të migrantëve shqiptarë mund të investohen në vendlindje, kjo jo vetëm që do t'i rriste me thuhet 50% remitancat, por përbën edhe një ndryshim të dukshëm cilësor.

30 Gëdeshi I., Global Crisis and Migration – Monitoring a Key Transmission Channel to the Albanian Economy, 2010

31 de Zwager N., Gressman W., Gëdeshi I., Market Analysis: Albania – Maximising the Development - Impact of Migration - related Financial Flows and Investment to Albania, Vienna, August 2010

Tabela 2 Kursimet e migrantëve shqiptarë

	Shqipëria	Bosnja e Hercegovina	Moldavia	Kosova	Rumania
	2008	2009	2009	2008	2010
Të ardhurat e familjes	2,305	2,864	1,176	3,841	1,896
Numri i personave që sigurojnë të ardhura	1.87	2	1.27	2.03	1,48
Shpenzimet mujore të familjes	1,457	1,999	489	2,210	965
Kursimet mujore të familjes	848	865	688	1,631	931
Të ardhurat vjetore të familjes	27,660	34,368	14,112	46,092	22,752
Kursimet vjetore të familjes	10,180	10,383	8,256	19,572	11,172
Sasia vjetore e remitancave për familje	1,673	1,874	3,678	2,982	2,157
Kursimet vjetore neto të familjes	8,507	8,508	4,578	16,590	9,015
Prirja e familjes për të kursyer (neto)	31%	25%	32.40%	35%	39%
Kursimet vjetore jashtë vendit (Mln Euro)	3,437	4,660	559	2,534	11,981
Remitancat vjetore	676	1,033	422	455	2,867
Raporti Kursime-Remitanca	5.1	4.5	1.33	5.5	4,2
% e familjeve që dërgojnë remitanca	78%	65%	83.90%	89%	60%

Burimi: de Zwager N, Gressman W, Gëdeshi I, Market Analysis: Albania – Maximising the Development - Impact of Migration - related Financial Flows and Investment to Albania, Vienna, August 2010

Veç kësaj, studimet tregojnë se migrantët shqiptarë kanë një potencial të lartë rikthimi (49%)³², i cili, me kapitalet financiare, humane dhe sociale që e shoqërojnë, mund t'i japë gjithashtu një impuls të ri zhvillimit ekonomik dhe social në Shqipëri.

Shfrytëzimi i këtyre burimeve do të lidhte më ngushtë migrimin me zhvillimin dhe do të maksimizonte pasojat pozitive të migrimit. Por kjo ka si parakusht krijimin e një mjedisi të përshtatshëm ekonomik e social, në mënyrë që migrantët shqiptarë të investojnë kapitalet e tyre financiare, sociale e humane. Veç kësaj, bazuar edhe në eksperiencën botërore, duhet që migrantët të ndihmohen në arritjen e objektivave të tyre të migrimit dhe në përdorimin me efektivitet të kapitaleve të tyre të akumuluar financiare, sociale e humane, kur të kthehen në vendlindje. Ndërkaq, qeveria shqiptare duhet të bashkëpunojë ngushtë me shoqërinë civile dhe institucionet financiare që të zhvillojnë produkte joshëse investimesh për migrantët. Një drejtim tjetër do të ishte edhe krijimi i fondeve të investimeve³³.

32 de Zwager N, Gressman W, Gëdeshi I, Market Analysis: Albania – Maximising the Development - Impact of Migration - related Financial Flows and Investment to Albania, Vienna, August 2010

33 Terrazas A., Diaspora Investment in Developing and Emerging Country Capital Markets: Patterns and Prospects, Migration Policy Institut, August 2010

BIBLIOGRAFIA

- Barjaba, K., Albanian State Emigration Policy, Paper presented at the International Conference on Albanian Migration and New Transnationalism, Centre for Migration Research, Sussex University, 6-7 September 2002
- Carletto, G., Davis, B., Stampini, M., Zezza, A., "A Country on the Move: International Migration in the Post-Communist Albania", *International Migration Review*, Volume 40/4, 767-785, 2006
- Civici A., Gëdeshi I., Shehi D., Migration, agriculture and rural development in Albania, Bulgaria and FYR of Macedonia: the case of Albania. ACE-Phare Programme No. P-96-6070R, 1999
- De Soto H., Gordon P., Gëdeshi I., Sinoimeri Z., Poverty in Albania. A Qualitative Assessment, The World Bank Washington D.C., 2002
- de Zwager N, Gressman W, Gëdeshi I., Market Analysis: Albania – Maximising the Development - Impact of Migration - related Financial Flows and Investment to Albania, Vienna, August 2010
- de Zwager, N., I. Gëdeshi, E. Gërmenji, and C. Nikas. 2005. Competing for remittances. Tirana: IOM Tirana
- Ditter J-G., L'Albanie, de l'autarcie à la mondialisation, Revue EurOrient, Numéro spécial, Printemps 2008
- European Training Foundation., The contribution of human resources development to migration policy in Albania, 2008
- Fix, M., Papademetriou, D. G., Batalova, J., Terrazas, A., Yi-Ying Lin, S., Mittelstadt, M., Migration and the Global Recession, A Report Commissioned by the BBC World Service, Washington, DC: Migration Policy Institute, September 2009
- Gëdeshi I., Role of remittances from Albanian emigrants and their influence in the country's economy. *Eastern European Economics*, 40(5): 49-72, 2002
- Gëdeshi, I., Mara, H., The Encouragement of Social-Economic Development in Relation to the Growth of the Role of the Remittances, UNDP, Tirana, 2003
- Gëdeshi, I., The Relationship between Migration and Socio-Economic Changes in Albania, DER DONAURAUM 3/2008
- Gëdeshi I., Global Crisis and Migration – Monitoring a Key Transmission Channel to the Albanian Economy, 2010
- Jarvis, Ch., Grandeur et Decadence des Pyramides Financiers en Albanie, *Finances&Development*, Mars 2000, Vol. 37, No. 1
- King, R., Albania as a laboratory for the study of migration and development. *Journal of Southern Europe and the Balkans* 7, no. 2: 133–56, 2005
- Muço M., Papapanagos H., Sanfey P., The Determinants of Official and Free-market Exchange Rates in Albania during the Transition. *Journal of Comparative Economics* 27(3), 534-552, 1999

- Samson I., Albania experience among transition trajectories, Working Paper, Grenoble 1996
- Skeldon R., Interlinkages between internal and international migration and development in the Asian region. *Population, Space and Place*, 12(1): 15 – 30, 2006
- Terrazas A., Diaspora Investment in Developing and Emerging Country Capital Markets: Patterns and Prospects, Migration Policy Institut, August 2010
- Triandafyllidou, A., Lazarescu, D., The Impact of the Recent Global Crisis on Migration. Preliminary Insights from the South Eastern Borders of EU (Greece)., CARIM Analytic and Synthetic Notes 2009/40, Series on the Impact of Economic Crisis
- UNDP., Albania Country Report, Tirana 1998
- Vullnetari J., Albanian migration and Development: state of the art review. IMISCOE Working Paper 18, 2007
- World Bank., Migration and Remittances. Eastern Europe and the Former Soviet Union. Edited by Ali Mansoor, Bryce Quillin, 2006;
- World Bank., Albania - Poverty Assessment, November 2003

SHQIPËRIA NË KONTEKSTIN E ZHVILLIMEVE MESDHETARE

Prof. Dr. Lisen Bashkurti
MA Nevila Rama

Albania in the context of the Mediterranean developments.

Through a historical perspective the authors of this article aim to make a description of the latest developments in the field of regional collaboration of the Mediterranean Countries. They focus on the political and economic developments in the Mediterranean region in the Post Cold War period and in two crucial initiatives of the Post Cold War Period. These are the Declaration for the Euro-Mediterranean Partnership and the Union for the Mediterranean.

Vështrim i përgjithshëm

Mesdheu është një rajon me gjeografi, histori, ekonomi e gjeostategji shumë të pasur. Ky rajon shtrihet midis Evropës, Azisë dhe Afrikës dhe përfshin gjithë hapësirat që lagen nga Deti Mesdhe. Emri Mesdhe vjen nga latinishtja mediterraneus që do thotë “në qëndër të tokës” ose “midis ishujve”. Edhe te helenët e lashtë emri Mesogeios, do thoshte “mesi i tokës. Deti Mesdhe quhej nga latinët Mare Nostrum ose Mare Internum, pra “deti jonë” ose “deti i brëndshëm”. Në Bibël, Deti Mesdhe quhet “Great Sea”, pra Deti i Madh”, ndërsa në Testamentin e Vjetër quhet “Western Sea”, “Deti Perëndimor”. Hebrejtë modernë e quajnë Detin Mesdhe Hayyam Hattikohn, pra “mes deti”, ndërkohë që Arabët e quajnë “al-Bahr al-Abyad al-Mutawassit”, pra “Deti i Mesëm i Bardhë”.

Deti Mesdhe është i rrethuar nga civilizime të lashta, duke ndikuar shumë në historinë, mënyrat e jetesës dhe kulturat e popujve. Kjo hapësirë ka qënë e mbetet udhëkryq i tregtisë, kolonializmit dhe luftërave dhe ka qënë e mbetet bazë jetese për vendet përreth tij. Mpleksja thuajse ideale e përparësive klimaterike, gjeologjike dhe hapësirat drejt një deti të madh kanë krijuar një numër të konsiderueshëm ndërlidhjesh historike e kulturore midis Antikitetit dhe shoqërive moderne rreth Detit Mesdhe.

Deti Mesdhe dhe qytetërimet, zonat ekonomike e hapësirat lundruese të tij janë të lidhura me Oqeanin Atlantik, në përfundim përmes Ngushticës së Gjibraltarit; Detit Marmara e Detit të Zi, në lindje përmes Dardaneleve dhe Bosforit; Detit të Kuq në juglindje përmes Kanalit të Suezit. Ishuj të

shumtë ndodhen në Detin Mesdhe sikundër janë Qipro, Kreta, Rhodes, Kefalonia, Korfuzi, Sardinia, Korsika, Siçilia, Malta, Ibiza, Majorka, Minorka etj. Klima në këtë rajon është e nxehtë, me verë të thatë dhe të lagësht dhe me dimra plot rreshje. Frutat mesdhetare janë unike si ullijntë, rrushi, agrumet etj. Deti ofron peshkim të pasur. Bukuritë natyrore e kanë shndërruar në një prej rajonave më të fuqishme turistike botërore. Nëntoka në këtë rajon ka pasuri të shumta, sidomos me burime energjitike, që përmbajnë thuajse një të tretën e rezervave botërore.

Me Detin Mesdhe ligen njëzet e një shtete moderne nga Evropa, janë Spanja, Franca, Monako, Italia, Malta, Sllovenia, Kroacia, Beç-H, Mali i Zi,, Shqipëria, Turqia, Greqia. Nga Azia bëjnë pjesë Turqia, Qipro, Siria, Libani, Izraeli dhe Egjipti. Nga Afrika bëjnë pjesë Egjipti, Libia, Algeria dhe Maroku. Sikundër shihet ka disa shtete që janë transkontinentale. Në këtë rajon ka pasur dhe ka, gjithashtu prezencë dhe interesa të fuqive të mëdha tradicionale dhe bashkëkohore.

Historia e popujve të Mesdheut nis nga kultura e Faraonëve, antikiteti Grek, kultura Romake e Bizantine dhe qytetërimi arab e Osman. Katolicizmi, ortodoksia, hebraizmi, islami bashkëjetojnë brenda kësaj hapësire prej mijra vitesh. Politikisht, kjo hapësirë është shndërruar nga qendër e vjetër e perandorive të lashta, në një zonë ku lulëzoi kolonializmi modern dhe pas rënies së tij në një rajon me një konstelacion të shumtë shtetesh. Një sërë organizatash rajonale si Lidhja e Kombeve Arabe, Organizata e Konferencës Islamike, OPEK, Organizata e Unitetit Afrikan etj., ekzistojnë dhe operojnë në mënyrë multilaterale në Mesdhe.

1.Mesdheu gjatë Luftës së Ftohtë

Gjatë Luftës së Ftohtë, vëmendja e dy blloqeve u kthye nga Mesdheu në procesin e Helsinkit. Procesi i Helsinkit nisi dhe kulmoi në periudhën e Luftës së Ftohtë, madje në një prej fazave më të vështira të saj. Në plan global në atë periudhë konfrontimi midis dy blloqeve politike, ideologjike ekonomike dhe ushtarake Perëndim-Bashkimi Sovjetik kishte arritur një tendosje maksimale.

Në këtë periudhë Shtetet e Bashkuara po ballafaqoheshin me tërheqjen nga Vietnami. Kjo sfidë angazhoi Presidentët Kenedi, Nikson e Ford. Nga ana tjetër, Amerikanët vijuan një politikë ndërkombëtare shumë aktive në Evropë, në Lindjen e Mesme dhe në Amerikën Latine.

Në fund të viteve 1970 probleme shumë serioze ndodhën në marrdhëniet midis Shteteve të Bashkuara të Amerikës dhe Bashkimit Sovjetik. Këto probleme kulmuan në Lindjen e Mesme, posaçërisht gjatë krizës Arabo - Izraelite dhe krizës në Iran.

Pra në vitet '70-të të dy blloqet po ndiqnin strategji ofensive kundër njëri-tjetrit. Gara e armatimeve, të të gjitha llojeve kishte acaruar tej mase situatat e sigurisë globale. Për të dy blloqet po konsiderohej si domosdoshmëri tejkalimi i kësaj gjendjeje shumë të rënduar ndërkombëtare.

Në Evropë gjithashtu situata në fund të viteve 1970 ishte e përkeqësuar së tepërmi. Ndërmjet dy blloqeve të mëdha, Uashington-Moskë faktori evropian ndjehej realisht i mënjanuar, i dobët dhe pa ndikim në sistemin e marrëdhënieve ndërkombëtare.

Pikërisht në këtë periudhë, të dy superfuqitë, Shtetet e Bashkuara dhe Bashkimi Sovjetik, të drejtuar nga Presidenti Ford dhe Presidenti Brezhnev vendosën që të takoheshin së bashku në Samitine Vladivostokut, në nëntor të vitit 1974. Ky takim rezultoi me konkluzione të rëndësishme për përgatitjen e një detante në marrëdhëniet midis dy blloqeve. Dy krerët e botës ranë dakort për një marrëveshje paraprake (preliminary agreement) mbi masat e mëtejshme të kontrollit të armëve. Nisi kështu, ai proces që do merrte emrin “Procesi i Helsinkit”, ose periudha e detantes e Luftës së Ftohtë.

Procesi i Helsinkit, i iniciuar në Vladivostok, vijoi në Finlandë, vijoi shumë muaj në Gjenevë dhe konkludoi në Finlandë, me Aktin Final të Helsinkit (“Helsinki Final Act”). Ky dokument hyri në fuqi në vitin 1975. Në **“Shportën e Mesdheut”** të Traktatit të Helsinkit për herë të parë çështja e Mesdheut bëhet pjesë e angazhimit legal të të dy blloqeve kryesore midis Lindjes dhe Perëndimit.

“Çështje lidhur me Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Mesdhe”

Kjo shportë, përfshin brenda zonës së KSBE (OSBE) Rajonin e Mesdheut në një shportë të posaçme, sidomos për çështje specifike të sigurisë. Në një hyrje të gjatë vihet theksi në:

“Vetëdijen e aspekteve gjeografike, historike, kulturore, ekonomike e politike të marrëdhënieve të vendeve të KSBE-së dhe të atyre jo anëtare të zonës së Mesdheut; në konceptin më të gjerë të sigurisë përfshirë sidomos Mesdheun; në korrelacionin midis përmirësimit të mjedisit të sigurisë në Evropë dhe impakteve në Mesdhe; në rëndësinë e bashkëpunimit të vendeve anëtare të KSBE-së dhe të shteteve të Mesdheut”;

Sikundër theksohet qëllimi si më poshtë:

“Nxitja e sqinjësisë së mirë me vendet e Mesdheut; përmirësimi i vazhdueshëm i marrëdhënieve me vendet e Mesdheut për përmirësimin e besimit, sigurisë dhe stabilitetit në gjithë zonën e Mesdheut; nxitja e bashkëpunimit në të gjitha fushat e ekonomisë, tregtisë; kontributi në zhvillimin e ekonomisë së diversifikuar, sidomos në fushat e shkencës, teknologjisë dhe përdorimit më racional të burimeve për një zhvillim më të harmonizuar ndërmjet vendeve jo mesdhetare me ato të Mesdheut; intensifikimi i bashkëpunimit për përmirësimin e ambientit të Mesdheut, sidomos për mbrojtjen e burimeve biologjike të balancave ekologjike të deteve, ndalimin e ndotjeve, duke bashkëpunuar me organizatat relevante ndërkombëtare sidomos me UNEP-në; nxitja e kontakteve të mëtejshme të vendeve respektive edhe për fusha të tjera”;

2. Mesdheu pas Luftës së Ftohtë

Polarizimi si tipari kryesor i Luftës së Ftohtë ballafaqoi raportet Lindje-Perëndim, duke anashkaluar për një periudhë afro gjysëm shekullore raportet Veri-Jug. Rënia e Murit të Berlinit, ri-bashkimi i Gjermanisë, shpërbërja e Bashkimit Sovjetik dhe e organizmave të tij ekonomike e ushtarakë në Evropën Lindore krijuan gradualisht klimë dhe premisa të reja ndërkombëtare, Evropiane dhe Mesdhetare.

Evropa, kontinenti që qëndroi i ndarë me Perde të Hekurt afro gjysëm shekulli u përfshi në procese demokratizuese dhe integruese. Traktati Mastritit i hapi rrugë kalimit nga Tregu i Përbashkët i Traktatit të Tre Komuniteteve drejt bashkimit politik Evropian. Në këtë proces, por me një format të dallueshëm nga proceset e brendshme Evropiane, u përfshi edhe Mesdheu.

Procesi i bashkëpunimit Euro-Mesdhetar nisi me orientimet e Këshillit Evropian në Lisbonë në vitin 1992; në Korfuz në vitin 1994 dhe me propozimet e Komisionit Evropian, që së bashku krijuan kuadrin për marrëdhëniet Euro-Mesdhetare.

Ky proces u formalizua në Konferencën e Barcelonës me 27-28 Nëntor 1995. Në konferencë morën pjesë 15 shtete anëtare të BE dhe 12 vëndet e Mesdheut jo anëtare të BE. Në fund të Konferencës u firmos Deklarata e Partneritetit Euro-Mesdhetar.

2.1.Deklarata e Partneritetit Euro-Mesdhetar

- Përmes këtij procesi pjesëmarrësit synojnë të shkojnë përtej marrëdhënieve bilaterale tradicionale që kanë karakterizuar shumë gjatë marrëdhëniet Euro-Mesdhetare, duke krijuar një kuadër multilateral bazuar në kooperim dhe në solidaritet;

- Përmes këtij partneriteti pjesëmarrësit nuk synojnë që të zëvendësojnë aktivitetet dhe iniciativat e tjera në dobi të paqes, stabilitetit dhe zhvillimit të Rajonit;

- Përmes partneritetit pjesëmarrësit afirmojnë se do mbështesin realizimin e zgjidhjes paqësore në Lindjen e Mesme bazuar në rezolutat e KS të OKB dhe të Konferencës së Paqes në Lindjen e Mesme të Madridit;

2.1.1. Partneriteti Euro-Mesdhetar përqëndrohet në tre fusha kryesore:

- Fusha politike dhe e sigurisë ka për qëllim të krijojë një zonë në paqe e stabilitet;
- Fusha ekonomike e financiare shpreson që të lejojë krijimin e një zone me prosperitet të përbashkët;

- Fushat sociale, kulturore dhe humanitare kanë për qëllim që të zhvillojnë burimet njerëzore dhe të nxisin mirëkuptimin midis kulturave dhe shkëmbimet midis shoqërive civile;

2.1.2.Fusha politike dhe e sigurisë përmban:

- Nevojën e zhvillimit të dialogut politik për arritjen e marrëveshjeve ndërkombëtare

- Arritjen e objektivave për stabilitetin e brendshëm dhe të jashtëm
- Veprimin në përputhje me parimet e Kartës së OKb dhe Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut si detyrimet e tjera për të drejtën ndërkombëtare;
- Respektimin e të drejtave të njeriut në luftë kundër racizmit dhe ksenofobisë;
- Zhvillimin e shtetit të së drejtës dhe të demokracisë në sistemin politik duke respektuar zgjedhjen e lirë të çdo vendi;
- Respektimin e barazisë së sovranitetit dhe të drejtave të barabartë të popujve për vetëvendosje;
- Luftën kundër terrorizmit, krimit të organizuar trafikëve të drogave;
- Nxitjen e sigurisë rajonale dhe parandalimin e përhapjes së armëve bërthamore, kimike e biologjike në përputhje me instrumentat relevantë ndërkombëtar;

2.1.3.Në fushën ekonomike përmban

- Themelimin gradualisht të zonës së tregtisë së lirë euro-mesdhetare;
- Zbatimin e bashkëpunimit ekonomik të përshtatshëm dhe veprimin e organizuar në fushat respektive;
- Ngritjen e qëndrueshme të mbështetjes financiare nga Bashkimi Evropian për partnerët e tij;

2.1.4.Në fushën sociale, kulturore dhe humane përmban

- Theksimin e rëndësisë së dialogut ndërkulturor dhe dialogu ndërmjet-besimeve;
- Theksimin e rëndësisë së rolit të medias në njohjen dhe kuptimin e kulturave ndërmjet njëra-tjetrës;
- Zhvillimin e burimeve njerëzore në fushat e kulturës;
- Rëndësinë e zhvillimit shëndetësor e social dhe respektimin e të drejtave sociale themelore;
- Rëndësinë e shoqërisë civile për partneritetin Euro-Mesdhetar dhe nevojën e

fuqizimit të instrumentave të bashkëpunimit të decentralizuar për nxitjen e shkëmbimeve ndërmjet tyre;

-Bashkëpunimin në fushën e emigracionit ilegal, luftën kundër terrorizmit, trafikut të drogave, krimit ndërkombëtar dhe korrupsionit;

2.1.5. Deklarata e Barcelonës pati vijueshmëri përmes:

-Takimeve të rregullta të Ministrave të Jashtëm të vendeve të BE dhe të atyre partnere;

-Një sërë aktivitetsesh në tre fushat e partneritetit;

-Konferencave ministrore vjetore;

-Programin EMDA, si instrumenti kryesor financiar (Euro-Mediterranean Development Agency)

-Shpalljen e vitit "Year of Mediterranean" 2005;

2.2.Unioni për Mesdheun

Një etapë të re në bashkëpunimin BE-Mesdhe shënon iniciativa e Presidentit Francez, Sarkozy e 7 shkurtit 2007. Këtë iniciativë, Sarkozy e shpalli si objektiv kryesor të politikës së jashtme të Francës. Më pas përfshi u rritjen e interesimit të BE drejt Mesdheut.

2.2.1.Unioni për Mesdheun ka për qëllim:

-Të bëjë më funksional partneritetin Euro-Mesdhetar;

-Të përmirësojë efikasitetin e politikës mesdhetare në fushën e tregtisë dhe sigurisë;

-Të përmirësojë klimën Europiane për Mesdheun, që BE të ndërmarrë hapa drejt konfliktit Palestinez;

-Të bashkërendojë përpjekjet midis BE dhe Mesdheut në luftën globale kundër Terrorizmit;

-Të rrisë përpjekjet diplomatike për t'iu adoptuar ngritjes së politikës islame;

-Të shmanjë impaktet negative që burojnë nga problemet e brendshme të BE në drejtim të Mesdheut;

-Të rrisë kapacitetet konkurruese Mesdhetare përkundër Kinës dhe Indisë;

-Të ndërtohen politika për adresimin e problemit të emigracionit ilegal drejt BE si një çështje madhore e sigurisë humanitare;

-Të orientojë të ardhmen e zgjerimit të BE nga 27 drejt 35 shteteve, pa marginalizuar Mesdheun;

-Të mbështesë integrimin e vetë Mesdheut, përmes Forumit Rajonal Mesdhetar Jug-si dhe përmes nxitjes së bashkëpunimit BE-Lidhje Arabe;

3. Shqipëria dhe Mesdheu

Shqipëria është një prej vendeve me dalje aktive në Rajonin e Mesdheut. Gjeografia, historia, politika, siguria, kultura, tregtia - kanë qënë aspekte që e kanë lidhur Shqipërinë me zhvillimet në Mesdhe.

Për arsye të ndryshme politikat e Shqipërisë me Mesdheun më së shumti kanë pasur format tradicionale bilaterale. Kja trashëgimi determinon edhe sot politikën e jashtme të Shqipërisë.

Anëtarësimi i Shqipërisë në NATO dhe avancimi i procesit të integritimit në BE ka rritur interesimin e Shqipërisë drejt Mesdheut në një kuadër më të gjërë multilateral.

Pikërisht në këtë kuadër Shqipëria mbështeti qysh në fillim iniciativën e Presidentit Sarkozy “Unioni për Mesdheun”.

3.1.Fushat e bashkëpunimit Shqiptaro-Mesdhetare

Shqipëria domosdoshmërisht nevojitet të orientojë politikat e saj bilaterale dhe multilaterale në kuadër të BE/NATO drejt Mesdheut në tre kolona kryesore:

- a.Në kolonën politike dhe të sigurisë;*
- b.Në kolonën ekonomike dhe tregtare;*
- c.Në kolonën sociale, kulturore dhe humanitare;*

Në kolonën e parë dhe të tretë, pra në aspektet e politikës dhe të sigurisë si dhe në atë sociale, kulturore e humanitare, me gjithë problematikat, ka një traditë dhe janë hedhur hapa të qëndrueshëm dypalëshe dhe shumëpalëshe që kanë dhënë impakte pozitive për Shqipërinë dhe Rajonin.

Në kolonën e dytë, atë të ekonomisë dhe tregtisë ka fusha të paeksploruara dhe perspektiva të mëdha për t’u shfrytëzuar.

3.2. Perspektiva Shqipëri-Mesdhe në fushën e ekonomisë e tregtisë

Për ndërtimin e një perspektive të qartë Shqipëri-Mesdhe në fushat e ekonomisë e tregtisë do të nevojiteshin masa përfshirëse në zonën e lirë tregtare BE-Mesdhe. Kjo zonë e lirë bazohet më së shumti në rregullat e OBT. Ndërsa tarifrat dhe barrierat jotarifore rregullohen midis partnerëve.

Për këtë Shqipëria ka nevojë:

- Të përpilojë dhe adoptojë një strategji ekonomiko-tregtare të afatizuar në tre faza;*
- Të ndërmarrë një sërë masash mbi rregullat e origjinës, çertifikimit, të drejtat e pasurisë intelektuale dhe industriale dhe konkurrencën;*
- Të ndjekë dhe të zhvillojë politika bazuar në ekonominë e tregut si dhe në integrimin e ekonomive duke pasur parasysh nevojat dhe nivelet e zhvillimit;*
- Të përafrojë dhe modernizojë strukturën ekonomike e sociale, duke i dhënë prioritet sektorit privat, rritjes së prodhimit si dhe themelimit të të gjithë kuadrit regullator e institucional për ekonominë e tregut;*
- Të nxisë mekanizmat për transferime industrie;*
- Të ndërtojë infrastrukturë, kuadër regullator dhe institucional për bashkëpunimin turistik rajonal;*
- Të ngrejë dhe të modernizojë infrastrukturën portuale dhe kapacitetet përpunuese, sektorin e lundrimit dhe të peshkimit sipas traditave më të mira Rajonale;*
- Të përpilojë rregulla, institucione e të krijojë fonde në bashkëpunim Mesdhetar për mjedisin, biodiversitetin dhe ujrat e përbashkëta;*

Këto janë disa drejtime strategjike që Shqipëria lypet të ndjekë individualisht dhe në kuadër të BE me qëllim që vendi të prioritetizojë më mirë politikat, masat dhe veprimet në marrëdhëniet ekonomike e tregtare me Mesdheun.

ROLI I DIPLOMACISË EKONOMIKE NË ZHVILLIMIN E ARDHSHËM TË VENDIT

Prof. Dr. Arben Puto
MA Kriton Kuçi

The role of the economic diplomacy in the future development of the country.

When it comes to the inter-state relations in the field of the trade exchanges (but also to the commercial diplomacy) there is the impression that their development regard the second half of the twentieth century. The economic and commercial diplomacy have gained a significant importance after the end of the Second World War but the international trade has always been an important element of the traditional foreign policy. This authors focuse on the historical context of the economic but primarily of the commercial diplomacy.

Kur profesor Anastasi më propozoi që këtu një kumtesë mbi diplomacinë në fushat e ekonomisë dhe të shkëmbimit tregtar, të them të drejtën u zura ngushtë. Në fakt, në trajtimin që unë i kam bërë së drejtës ndërkombëtare dhe aspekteve të ndryshme të veprimtarisë diplomatike dhe organeve të shërbimit diplomatik, unë nuk e kam shtrirë vështrimin tim edhe në këto fusha; kam menduar se janë tepër anësore për lëndën time. Megjithatë, më ngjalli kureshtje dhe fillova të kërkoj burime. Më kanë rënë në dorë nga dy ekzemplarë të një liretarure të këtyre viteve të fundit të shekullit të ri dhe mendoj se gjeta një informacion që na ndihmon të kuptojmë. Kur bëhej fjalë për marrëdhëniet e shteteve në fushën e shkëmbimeve tregtare, krijohej përshtypja se hapja i përket gjysmës së dytë të shek.XX. Pa dyshim në këtë fushë diplomacia ka marrë një dimension të ri veprimi pas mbarimit të Luftës së Dytë Botërore, por tregtia ndërkombëtare ka qenë gjithnjë një element i rëndësishëm i politikës së jashtme të shteteve. Po t'i hidhet një sy të kaluarës, madje edhe të largët, do të shohim se ka patur gjithmonë një regjim, i cili ndryshe nga ç'mund të mendohet, nuk ka qenë përgjithësisht një regjim barrierash maksimale për shkëmbimet tregtare, një regjim autarkik.

Në fillim të shek.XIX, shtetet me tregti të jashtme të madhe, ngritën barrierat e forta për shkëmbimet tregtare. Proteksionizmi shikohej dhe si një nevojë relative nga pikëpamja e sigurisë. Veç asaj, tarifat ishin një burim i madh për të ardhurat e shtetit.

Anglia ka qenë e para që i uli tarifat që në dekadën e dytë të shek XIX. Ajo ishte shteti më tregtar në këtë periudhë, prandaj ajo shpejtoi e bindur se do të ishte pala që do të përfitonte më shumë. Por shembulli i Anglisë filloi të ndiqej shumë shpejt edhe nga shtetet të tjera si Prusia, Franca etj.

Në gjysmën e dytë të shek XIX, vendet më të mëdha evropiane filluan ekspansionin e shkëmbimeve tregtare duke ulur tarifat. Ajo që bie në sy është fakti se në gjysmën e dytë të shek XIX nga aktet unilaterale kalohet në lidhjen e marrëveshjeve tregtare në këtë formë. Atëherë tregtia e jashtme bëhet një nga angazhimet kryesore të veprimtarisë diplomatike. Megjithatë traktatet janë dypalëshe. Vijnë te Lufta e Parë Botërore ku ka një ngritje të përgjithshme të barrierave. Por pas luftës ishin shumë më tepër shtete të angazhuara në shkëmbimet tregtare. Anglia, Franca, Gjermania mbeteshin përsëri shtetet kryesore. Kjo është quajtur periudha e artë e tregtisë ndërkombëtare.

Duke ju kthyer masave kufizuese të barrierave kishte disa faktorë:

- Paqëndrueshmëria politike (mungesë e stabilitetit)
- Nacionalizmi ekstrem
- Rreziku i konflikteve me armë
- Rënia e përgjithshme e ekonomisë që filloi në 1929

Një faktor më vete është konsideruar politika tregtare e Sh.B.A, me masat proteksioniste të vitit 1930, që u pasuan nga masat reaguese të vendeve të tjera. Këto masa e thelluan depresionin dhe krijuan terren të favorshëm për vendosjen e fashizmit dhe shpërthimin e Luftës së Dytë Botërore. Pas luftës, frika se mos kjo situatë kthehej sërish çoi në marrëveshjen shumëpalëshe të quajtur GATT. (General Agreement on Tariffs and Trade) nënshkruar më 1947.

Pra, praktika e lidhjes së marrëveshjeve shumëpalëshe i përket veprimtarisë diplomatike pas Luftës së Dytë Botërore. GATT është traktati i vetëm shumëpalësh që ka si funksion t'u sigurojë të gjitha vendeve anëtare (numri është rritur vazhdimisht nga 23 në 192) mundësi për një tregti të drejtë dhe të barabartë. GATT është një tërësi rregullash e normash që shërbejnë si bazë për diskutimin dhe zgjidhjen e problemeve që dalin në fushën e shkëmbimeve tregtare. Aty negociohen masat për uljen e pagesave në shkëmbimet si dhe kushtet e konkurrencës në shkallë ndërkombëtare.

Një nen i traktatit parashikon se palët kontraktuese mund të zhvillojnë raunde shumëpalëshe negociatash periodike mbi tarifat. Prej vitit 1947 janë mbajtur 8 raunde të tilla.

Megjithatë, opinioni i përgjithshëm është se GATT nuk është bërë “statut”, “kushtetutë” në këtë fushë, nuk është bërë akt i detyrueshëm: p.sh. synimi ka qenë të merreshin masa kundër diskriminimit dhe masa ndërshkimore kolektive kundër shteteve që shkelin rregullat. Në këtë drejtim GATT ka dështuar.

Sot është e qartë se problemet e tregtisë dhe ekonomisë zënë një vend gjithnjë e më të gjerë në marrëdhëniet midis shteteve. Si rezultat është ndjerë nevoja për të bërë disa ndryshime sinjifikative në sistemin e organeve të këtyre marrëdhënieve. Ka organe të tilla brenda shtetit (si presidenti, parlamenti, qeveria ministria e jashtme). Të gjitha këto organe kanë kompetenca edhe në këtë fushë. Por vëmendja përqëndrohet te organet e specializuara që merren ekskluzivisht me politikën e jashtme dhe veprojnë jashtë shtetit.

Këto organe tradicionalisht janë ndarë në dy kategori:

- Përfaqësi diplomatike
- Përfaqësi jo diplomatike

Përfaqësitë diplomatike janë ambasadat, legatat, misionet. Përfaqësitë jo diplomatike janë konsullatat. Pikërisht konsullatat janë organe që kanë si funksion para së gjithash shkëmbimet tregtare. Ato ndjekin zbatimin e marrëveshjeve tregtare, vëzhgojnë situatën dhe japin informacion qendrës edhe për mundësitë e investimeve në shtetin pritës. Konsullata ka edhe disa funksione të tjera, por epiqendra është tregtia.

Duhet theksuar se në parim ka një ndryshim midis pozitës së përfaqësisë diplomatike (ambasada) dhe asaj konsullore. Konsujt nuk janë diplomatë, nuk kanë karakter përfaqësues. Ata janë nënpunës të një shteti të ngarkuar me detyra kryesisht ekonomike, tregtare, administrative e noteriale. Për pasojë ata nuk gëzojnë gjithë privilegjet dhe imunitetin e diplomatëve. Por janë persona zyrtarë që u duhen krijuar kushtet lehtësuese për kryerjen e detyrave: paprekshmëria personale dhe e godinës. Ky është imuniteti konsullor që është më i kufizuar se ai diplomatik.

Një pasojë e drejtpërdrejtë e volumit gjithnjë e më të madh që kanë shkëmbimet tregtare dhe ekonomia në marrëdhëniet e jashtme të shteteve është quajtur e domosdoshme që përfaqësia konsullore të mos jetë organ individual, konsull siç ka qenë tradicionalisht. Sot ka filluar të përhapet gjithnjë e më shumë një praktikë e re: funksionet konsullore po grumbullohen brenda përfaqësisë diplomatike. Për këtë qëllim, në përbërje të saj janë krijuar sektorë të posaçëm, brenda ambasadave, seksionet konsullorë. Nuk është konsulli, është një staf që kryen funksionet konsullore. Nuk përjashtohet që shtetet të mbajnë konsullata më vete në disa pika të territorit të shtetit. Edhe ngritja e seksioneve konsullore, edhe konsullatat e veçanta janë objekt i marrëveshjeve dypalëshe. Me krijimin e seksioneve konsullore në përbërje të përfaqësive diplomatike vihet re se në disa raste në veprimtarinë e kesaj përfaqësie mbizotërojnë funksionet konsullore (ambasadat i kushtojnë shumë kohë), një shenjë kjo e evidente e rëndësisë që kanë marrë shkëmbimet tregtare në marrëdhëniet midis shteteve dhe në diplomacinë e tyre. Veçse është bërë vërejtje se puna politike mund të dëmtohet nga kjo dhe mund të ketë efekte të dëmshme. Si shembull është sjellë një raport i

ambasadorit britanik në Iranin e Shahut shumë vite më parë. Ai shkruante se ambasada e tij ishte kthyer në një agjensi për të promovuar ekspertët dhe interesat e përgjithshme tregtare, financiare dhe ekonomike të Britanisë. Punonin për këtë edhe stafi civil edhe ai ushtarak, madje edhe ndonjë funksionar politik harxhonte shumë kohë për të parë se cilat ishin mundësitë për rritjen e eksporteve. Eshtë konkluduar se kjo mungesë ekuilibri në veprimtarinë e ambasadës në dëm të funksioneve politike nuk ndihmoi aspak për të ndjekur ngjarjet në Iran që përfunduan me dëbimin e Shahut.

Gjithsesi, avantazhet e funksioneve konsullore janë të dukshme në kushtet e sotme. Janë aq më tepër të dobishme në praktikën e shteteve më të vogla.

Kështu, Shqipëria në praktikën e saj ndërkombëtare i është përmbajtur kryerjes së funksioneve konsullore nga përfaqësia diplomatike. Në përbërje të saj ka nënpunës të posaçëm që kryejnë këto funksione. Vendi ynë në raste të veçanta ka edhe ndonjë konsullatë mëvete si në Stamboll dhe Janinë. E njëjta gjë ndodh edhe me shtetet e huaja te ne: në përbërje të tyre ka seksione konsullore. Si përjashtim janë konsullata greke në Gjirokastrë dhe ajo italiane në Vlorë.

EKONOMIA E INTEGRUAR SI MOTOR I SHQIPËRISË SË INTEGRUAR

Dr. Selami Xhepa
MA Emilio Çika

*The integrated economy as an engine for the integrated Albania.
The purpose of this material is to evaluate the creation of free trade zone in the region and to analyze the sectorial impacts of this process. The small dimensions of the Albanian economy in comparison of the region and those of the EU, tend to press for new agustions and reforms. Although the Free Trade Treaties are considered a reality in the region, the evaluation of their effects and the inputs for their improvement are e very difficult process.*

Hyrje

Si një pjesë e masave për të fuqizuar bashkëpunimin ekonomik e tregtar midis vendeve të rajonit, në fillimin e viteve 2000 ishte parashikuar dhe krijimi i një zone të tregtisë së lirë të mallrave në zonën e Ballkanit.

Për shkak të vështirësive politike për të negociuar krijimin e një zone të tregtisë së lirë midis të gjithë vendeve, nëpërmjet një procesi multilateral negociatash, ky proces u realizua nëpërmjet një rrjeti bilateral marrëveshesh. Duke llogaritur të gjithë vendet e përfshira në këtë iniciativë, regjimi tregtar në shkëmbimet e mallrave bazohet në 29 marrëveshje të negociuara që tashmë janë tërësisht në veprim. Në fund të vitit 2008 përfundon dhe faza tranzitore që vendet i kanë akorduar njëri-tjetrit në këtë rrjet të Marrëveshjeve të Tregtisë së Lirë (MTL) dhe midis vendeve fillon të veprojë një zonë e mirëfilltë e shkëmbimeve të lira tregtare¹.

Pavarësisht nga argumentimet e shumë studimeve në fushën e teorisë të integrimit mbi disavantazhet e krijimit të zonave të tregtisë së lirë midis vendeve të varfëra, të vogla dhe në nivele të ulëta të zhvillimit ekonomik, zona e tregtisë së lirë në rajonin

¹ Termi zonë e Tregtisë së Lirë sipas shumë autorëve në fakt duhet të emërtohet më saktë zonë e Tregtisë pa tarifa doganore, pasi tarifat nuk janë instrumenti kryesor në luftën tregtare. Masat tregtare jo-tarifore janë me efekte shumë më të rëndësishme.

e Ballkanit perëndimor duhet parë në kontekstin e konflikteve që kanë mbizotëruar prej shekujsh, dhe që ishin një karakteristikë e gjithë dekadës së viteve '90. Megjithëse MTL-të nuk janë një “*substitute*” për ushtrinë, historia tregon se kombet që tregtojnë mes tyre ka më pak gjasa të luftojnë kundër njëri-tjetrit.

Ideja themelore që qëndron pas kësaj iniciative është se tregtia e lirë do të krijojë më shumë siguri dhe stabilitet në rajon. Vendet do ta njohin njëri-tjetrin më shumë nëpërmjet mallrave dhe shërbimeve, se sa nëpërmjet episodeve të dhunës. Por, ka dhe disa teoricienë ekonomistë që predikojnë se, në rast se zonat e tregtisë së lirë shoqërohen me thellimin e dispariteteve ekonomike midis vendeve anëtare, atëherë rezultati i një zone të tregtisë së lirë do të ishte i kundërt me predikimet mbi rritjen e stabilitetin dhe sigurisë.

Sa kohë që tarifavat vazhdojnë të konsiderohen si mjete të diplomacisë ekonomike, llogaritjet e implikimeve të reduktimit apo eliminimit të tyre, mbeten të rëndësishme në orientimin e vendimmarrësve për bërjen/dhënien e koncensionëve.

Për të gjitha këto arsye, llogaritjet e ndikimeve të impakteve të tregtisë së lirë në rajon, janë shumë të rëndësishme për të orientuar vendimmarrjen dhe përmirësuar procesin e negociimeve. Megjithëse MTL-të në rajon tashmë janë një realitet në veprim, vlerësimi i efekteve të tyre dhe dhënia e inputeve për përmirësim të tyre është akoma një gjë e mundshme. MTL-të kanë mekanizma rinegociimi për të korrigjuar nismat sektoriale të përfshira në procesin e liberalizimit.

Dimensionet e vogla të ekonomisë shqiptare në raport me ekonomitë e rajonit në tërësi dhe të BE-së, bëjnë që ndaj saj të ushtrohen edhe presionet më të mëdha për axhustime.

Qëllimi i këtij materiali është të bëjë një vlerësim të përgjithshëm të krijimit të zonës së tregtisë së lirë në rajon, dhe disa analiza të ndikimeve sektoriale të këtij procesi.

Modeli

Në analizën e impakteve të krijimit të zonës së tregtisë së lirë në rajonin tonë jemi mbështetur në përdorimin e modelit GTAP Global Trade Analysis Project (Hertel, 1997), versionit 5.4 të databazës (Betina V. Diamaranan and Robert A. McDougall, 2002). Përdorimi i modeleve të ekuilibrit të përgjithshëm mbi të cilat bazohet aplikimi i GTAP ka marrë një hov të madh, sidomos pas viteve '90-të. Përdorimi i këtyre modeleve paraqet mjaft avantazhe në raport me aplikimet e metodave të tjera të ekuilibrit pjesor, para së gjithash për faktin se këto modele arrijnë të “kapin” efektet tërësore në treguesin e mirëqenies (apo të PBB-së) si dhe efektet sektoriale në tërësi, dhe jo thjesht efekte në një sektor të veçantë apo në një burim/faktor të caktuar prodhimi².

2 Për një diskutim të përgjithshëm për avantazhet e modeleve të ekuilibrit të përgjithshëm, shih Hertel, Thomas W., 1990 “General Equilibrium Analysis of Agriculture: What does it contribute?”, Journal of Agricultural Economic Research, Vol. 42, No. 3.

Për një diskutim të përgjithshëm për avantazhet e modeleve të ekuilibrit të përgjithshëm, shih Hertel (2002).

Modeli zbaton “*closure*” standarde, që ka këto karakteristika:

- Të gjitha çmimet janë fleksibël, përfshirë dhe kursin e këmbimit;
- Konkurrencë perfekte: firmat veprojnë në kushtet e “fitimit zero”;
- Punësim i plotë dhe mobilitet të faktorëve midis rajoneve;
- Investimet përcaktohen nga norma e kursimeve;
- Normat e taksave janë të pandryshuara.

Këto janë dhe supozimet standarde në teoritë neoklasike të ekonomisë dhe bazohet në supozimin e veprimit të plotë të ligjit të Walras, sipas të cilit ekuilibri i përgjithshëm arrihet kur të gjithë tregjet janë në ekuilibër. Realiteti ekonomik i vendit tonë mendojmë se justifikon përdorimin e këtyre “kufizimeve”.

Agregimi i sektorëve dhe vendeve është dhënë në mënyrë më të detajuar në Aneksin 1:

Modeli dhe specifikimet

Në modelet e Ekuilibrit të Përgjithshëm, struktura e modelit ndikon në rezultatet e simulimeve të kryera. Dhe me të drejtë modelet e tilla janë kritikuar për mungesë transparence në këtë drejtim. Prandaj në vijim do të ndriçohen roli i strukturës së kërkesës (konkurrenca monopolistike kundrejt specifikimit Armington, zgjedhja e formës funksionale), struktura e tregut (konkurrenca perfekte kundrejt konkurrencës jo perfekte), rregullat e *closure* (mobiliteti i kapitalit ndërkombëtar, migrimi, punësimi i plotë kundrejt pagave të fiskuara dhe bilanci tregtar) dhe struktura *intertemporale* (statike kundrejt dinamike).

Specifikimet e kërkesës.

Modeluesit kanë provuar se rezultatet janë të ndjeshme ndaj specifikimeve të sjelljes së kërkesës. Këto modele supozojnë se të ardhurat kombëtare shpenzohen sipas një procesi buxheti prej disa shkallësh. Në shkallën e parë, shpenzimet alokohen në të gjithë sektorët e ekonomisë sipas një sistemi preferencash Cobb-Douglas ose një sistem linear shpenzimesh të formës Stone-Geary. Në një hap të dytë, shpenzimet brenda çdo sektori alokohen ndërmjet importeve dhe prodhimit të brendshëm. Specifikimet në këtë fazë të dytë gjithashtu variojnë që nga përdorimi i “specifikimeve Armington” tek diferencimi i produktit në nivel firme.

Një vendim që duhet marrë në modelim është nëse konsumatorët i shohin mallrat e të njëjtës industri por nga vende të ndryshme të origjinës, si identike. Për shembull një makinë e prodhuar në Amerikë është identike me një makinë të prodhuar në Gjermani. Përgjithësisht modelet e CGE bëjnë dallim midis tyre dhe nuk i konsiderojnë si zëvendësues perfekte të njëri-tjetrit. Ky njihet me emrin specifikimi Armington (1969), sipas emrit të ekonomistit që shpiku këtë specifikim. Ky specifikim ka tre avantazhe:

Së pari, eliminon *cross-hauling* në të dhënat statistikore, ku një vend është si importues edhe eksportues në të njëjtën kategori produkti. Në një model ku mallrat janë homogjene nuk ekziston *cross-hauling*.

Një avantazh tjetër i modelit është se edhe në një nivel shumë të disagreguar ai shpjegon vëzhgimin empirik që shumë vende janë prodhuese të shumë mallrave në të gjitha kategoritë e produkteve. Në modelet që nuk dallojnë vendin e origjinës dhe mallrat e prodhuara i tejkalojnë faktorët e prodhimit, vendet specializohen në prodhimin e një numri të kufizuar mallrash.

Një tjetër avantazh i specifikimit Armington është se ai lejon shkallë të ndryshme zëvendësueshmërie ndërmjet mallrave të importit dhe prodhimit të brendshëm për produkte të ndryshme dhe lejon ndryshime të çmimeve relative të produkteve të ndryshme të importit. Studimet empirike dëshmojnë se të dy këto fenomene janë prezente në seritë kohore (Shiells, Stern, and Deardorff, 1986).

Në një model nuk është e mundur që të agregohen të gjithë importet ashtu sikurse nuk mund të trajtohen si zëvendësues perfekt mallrat e importit me ato të prodhuar në vend.

Një tjetër metodë shkon dhe më tej se supozimi Armington dhe që bazohet në veprën teorike të Dixit dhe Stiglitz (1977) dhe Ethier (1982) dhe që bën dallimin e mallrave jo vetëm sipas vendit të origjinës por dhe sipas firmave. Kështu si mall, një makinë Ford ndryshon nga një makinë Chrysler dhe një Toyota. Diferencimi i mallrave edhe sipas firmave në një model kërkon modelimin e firmave si konkurrent imperfekt, pra modeli aplikon IRS në vend të CRS, gjë që nuk kërkohet në rastin e parë, megjithëse konkurrenca jo perfekte mund të ndeshet në modelet që aplikojnë specifikimin Armington.

Një specifikim tjetër për sistemin e preferencave në këtë fazë të modelit është supozimi nëse mallrat e vendit dhe ato të importit do të jenë zëvendësues perfekt ose joperfekt. Në alternativat e mësipërme supozohet që ato janë zëvendësues jo perfekt, domethënë që 1% ndryshimi i çmimeve relative të importit do të rezultojë në më pak se 1% ndryshim në çmimet relative të mallrave të brendshëm. Nëse supozohet që importet dhe prodhimi i brendshëm janë zëvendësues perfekt (teoria tradicionale e tregtisë) atëherë çmimet relative të tyre në gjendje ekuilibri duhet të jenë të barabartë, duke shkaktuar edhe lëvizje proporcionale të tyre. Për rrjedhojë, në kushtet e

zëvendësimit perfekt, efektet e liberalizimit tregtar mbi çmimet relative të brendshme dhe vetë prodhimin e brendshëm do të jenë më të mëdha se në kushtet e supozimit të zëvendësimit joperfekt.

Në literaturën e kësaj fushe ka një debat të hapur se cila nga këto specifkime do të ishte më e përshtatshme të përdorej në modelime (Francois et al., 1994).

McDaniel dhe Balistreri (2002) së fundi kanë demonstruar sensitivitetin e modeleve të ekuilibrit të përgjithshëm në varësi të elasticiteteve Armington. Studimi i tyre gjen se një liberalizim tregtar i njëanshëm nga Kolumbia do të ishte i dëmshëm me elasticitete të ulëta Armington (ndërmjet 1 dhe 3) dhe do të ishte më përfitime ekonomike në kushtet e elasticiteteve të larta Armington (rreth 5).

Në model ne kemi përdorur koeficientët e elasticitetit të zëvendësimit midis prodhimit të vendit dhe importit që janë në modelin standart të GTAP pasi nuk ekzistojnë vlerësime ekonometrike të tyre në rastin e ekonomisë shqiptare.

Një nga supozimet bazë në modelimin e efekteve të ndryshimit të politikave në tregtinë e jashtme është ai i vendit të vogël (*small-country assumption*), që nënkupton se vendi në analizë është aq i vogël sa nuk ndikon në përcaktimin e ekuilibrit në pjesën tjetër të botës. Sidoqoftë, modelet e GTAP janë modele shumëvendësh (*multiregion*) dhe jo një vendësh (*single country*). Për rrjedhojë, ndryshimet e politikave edhe në një vend të vetëm mund të shkaktojnë ndryshime në ekuilibrin e përgjithshëm global, efektet e të cilave mund të kapen nga modeli.

Mund të shihet ndjeshmëria e rezultateve në varësi të ndryshimit të vlerës së koeficientëve?

Struktura e tregut.

Modelet standarte të ekuilibrit të përgjithshëm kanë përdorur të ardhurat konstante të shkallës (CRS) dhe konkurrencën perfekte midis prodhuesve. Kjo është dhe forma më e thjeshtë për t'u modeluar por nënvleftëson përfitime të mëdha të tregtisë.

Në vitet e fundit, si në fushën teorike dhe në atë aplikative ka zënë një vend në rritje zbatimi i të ardhurave rritëse të shkallës dhe konkurrencës jo-perfekte. Përdorimi i IRS u aplikua për herë të parë nga Harris (1984) për të analizuar impaktet në ekonominë e Kanadasë të marrëveshjes së propozuar të tregtisë së lirë Kanada-SHBA. Përdorimi i IRS merr mbështetje në studimet empirike të Eastman dhe Stykolt (1966). Ata argumentojnë se politikat proteksioniste në një vend të vogël (si Kanadaja), kufizon madhësinë e tregut dhe pengon konkurrencën e huaj në disa industri, duke promovuar shumë firma që operojnë në kushtet e një shkalle të vogël në termat e

eficiencës ekonomike. Harris (1984) dhe Cox dhe Harris (1985) provojnë se duke zbatuar të ardhurat rritëse të shkallës dhe konkurrencën imperfekte në modelet e AGE, mund të kapen këto efekte dhe për rrjedhojë vlerësimet e impaktit të një marrëveshje të tregtisë së lirë të jenë më realiste.

Rregullat e closure.

Modelet e Ekuilibrit të Përgjithshëm bëjnë gjithashtu disa supozime në lidhje me përcaktimin e pagës ose të punësimit, mobilitetin e kapitalit dhe përcaktimin e kursit të këmbimit.

Lidhur me tregun e punës, supozimi më i thjeshtë është që tregu i punës është homogjen, tërësisht mobil ndërmjet sektorëve të një vendi dhe jo mobil jashtë vendit (*immobile internationally*). Në këto kushte, liberalizimi tregtar do të shkaktonte një ndryshim në kërkesën për punë midis sektorëve të ekonomisë. Sektorët në import-competing përgjithësisht pësojnë një reduktim të kërkesës për punë ndërsa sektorët e eksportit dhe të mallrave të patregtueshme pësojnë një rritje të kërkesës për punë.

Vitet e fundit shumë debate janë hapur lidhur me aplikimin e specifkimit të punësimit të plotë. Në modelet e ekuilibrit të përgjithshëm ose mund të specifkohet ruajtja e punësimit konstant dhe të lejohet përshtatja e pagave, ose të fiksohen pagat dhe të lejohet punësimi të përshtatet për arritjen e nivelit të ekuilibrit.

Lidhur me efektet e liberalizimit tregtar, ekonomistët mbeten të përçarë: disa theksojnë se, në afat të gjatë, liberalizimi nuk ka efekte në tregun e punës, ndërsa mjaft të tjerë nuk janë dakort me këtë tezë. Madje, në rastin e Marrëveshjeve të Tregtisë së Lirë debatet kryesisht janë fokusuar në faktin se, në afat të gjatë liberalizimi tregtar mund të ndikojë në tregun e punës. Në teorinë klasike të tregtisë në të cilën bazohen edhe modelet e ekuilibrit të përgjithshëm supozojnë ekuilibër tregu dhe paga fleksibël.

Në lidhje me mobilitetin e kapitalit ekziston zgjedhja midis fiskimit të normës së kthimit të kapitalit duke lejuar axhustimin e importit të kapitalit ose fiskimit të stokut të kapitalit dhe lejimit të përshtatjes së normës së kthimit të tij. Nëse supozohet se stoku i kapitalit përcaktohet si variabël ekzogjen, atëherë është e mundur të kombinohet eksperimentimi i një rritje e stokut të kapitalit në lidhje me liberalizimin tregtar.

Së fundi ekziston edhe zgjedhja midis fiskimit të kursit të këmbimit dhe për rrjedhojë bilanci tregtar axhustohet për të rivendosur ekuilibrin, ose fiskohet gjendja e bilancit tregtar dhe modeli lejon axhustimin e kursit të këmbimit për vendosjen e kursit ekuilibër në tregjet valutore. Shumica e modeleve bazohen në këtë supozimin e dytë. Kjo do të ishte e përshtatshme nëse llogaria kapitale përcaktohen si variabël ekzogjen, nga ekuilibri i tregjeve të pasurisë. Në mënyrë ideale, llogaritë kapitale dhe korrente dhe kursi i këmbimit do të përcaktoheshin në mënyrë ekzogjene. Megjithatë asnjë model nuk ka aplikuar këtë metodë që është më komplekse.

Dinamikat. Një ndër elementët e rëndësishëm të modeleve të CGE është dhe natyra intertemporale e tyre ose mungesa e saj. Shumica e modeleve janë ushtrime të krahasimeve statike. Duke filluar me një ekonomi në ekuilibër afatgjatë, ne modelojmë një ndryshim në një nga variablat ekzogjene në model. Ekonomia do të axhustohet në një afat të gjatë në një ekuilibër të ri. Megjithatë, dimensionin kohor nuk është i specifikuar. Duke krahasuar gjendjet fillestare dhe të fundit të ekuilibrit statik, ne mund të përcaktojmë efektet e një variabli politik ekzogjen. Natyra statike e modeleve bën që ato të lënë jashtë vëmendjes efekte të rëndësishme dinamike që përbëjnë dhe kostot reale të axhustimit të ekonomisë. Përfitimet statike në model gjenerohen nga specializimi dhe ekonomia e shkallës të cilat çojnë në rritjen e prodhimit. Në modelet dinamike, kjo përfshin dhe kursimet shtesë të cilat çojnë në akumulimin e kapitalit dhe rritje të prodhimit në të ardhmen. Në modelet neoklasike të rritjes, akumulimi i kapitalit për shkak të rritjes së kursimeve, çon në një rritje ekonomike vetëm në tranzicionin nga një gjendje e qëndrueshme në një gjendje tjetër. Përveç efekteve tranzitore, ekzistojnë edhe përfitime të tjera potenciale që mund të realizohen nga liberalizimi tregtar. Modelet e rritjes endogjene në një ekonomi të hapur që lidhen me emrat e Grossman, Helpman, Lucas, Romer, Stokey, Young dhe të tjerë, theksojnë se liberalizimi tregtar mund të ndryshojë incentivat për *learning by doing*, investimet në R&D, ose incentivat për t'u specializuar në procese prodhimi duke investuar në teknologji të diferencuara ose në inpute të ndërmjetme. Nëse ekzistojnë eksternalitete dinamike ose *spillovers* që lidhen me këto aktivitete, atëherë është e mundur që liberalizimi tregtar të ndikojë në ritmin e rritjes ekonomike në gjendje të qëndrueshme.

Pikërisht, gjithë këto supozime që duhen bërë në opreacionalizimin e këtyre modeleve lidhur me databazën, ekuacionet e sjelljes dhe parametrat, i kanë bërë këto modele edhe mjaft të atakueshme nga kritikët.

Sa konfident duhet të jemi në vlerësimet e AGE për rezultatet e MTL-ve? Në veçanti modelet e tregtisë janë të ndjeshme ndaj elasticitetit të zëvendësimit midis importeve nga vende të ndryshme të origjinës. Vlerat e ulëta të elasticitetit të zëvendësimit gjenerojnë efekte të larta të termave të tregtisë duke ulur reagimin e kërkesës për eksporte. Nga ana tjetër, vlerat e ulëta të elasticiteteve reduktojnë mundësinë e shmangies tregtare (*trade diversion*) përderisa burimet e importeve janë më pak të ndjeshme ndaj ndryshimeve të çmimeve relative. Ndërsa vlerat e larta të elasticitetit çojnë në rezultate të kundërta. Studimet³ e deritanishme provojnë se kjo ndjeshmëri e lartë e rezultateve të modelit ndaj vlerave të elasticiteteve kërkon që të kombinohet vlerësimi ekonometrik i vlerave të elasticiteteve me analizat që bazohen në modelimin e politikave me përdorimin e CGE. Në këtë mënyrë mund të përmirësohet vlerësimi i efekteve të politikave tregtare.

3 Thomas Hertel, David Hummels, Maros Ivanic and Roman Keeney, 2004 "How confident can we be in CGE-based assessments of Free Trade Agreements?", GTAP Working Papers No. 26.

Struktura ekonomike e vendeve të përfshira në rrjetin e MTL-ve:

Nga pikëpamja e rëndësisë së sektorëve në ekonominë kombëtare të vendeve të rajonit, siç duket nga të dhënat e mëposhtme, vendet kanë një ngjashmëri të lartë, që i bën ata më shumë konkurrentë se komplementar të njëra-tjetrës. Kështu, për shembull, vlera e prodhimit (me çmimet e tregut) të zarzavateve, frutave dhe perimeve (V_f) zë 3.6 përqind në Shqipëri, 2.1 përqind në Kroaci, 5 përqind në vendet e tjera të rajonit (RSEE). Po kështu, industria e qumështit (rmk) që është e rëndësishme për Shqipërinë, është po e rëndësishme dhe në Bullgari dhe ndoshta në Maqedoni.

Tabela 1: Struktura e vlerës së prodhimit të përgjithshëm, me çmimet e tregut

VALOUTPUT	1 ALB	2 CRO	3 BLG	7 RSEE	Total (ekonomia globale)
1 Wht	0.40%	1.70%	3.80%	1.90%	0.40%
2 V_f	3.60%	2.10%	1.80%	5.00%	0.80%
3 O_F	2.00%	0.90%	3.40%	1.60%	0.60%
4 ctl	0.80%	0.90%	1.10%	0.40%	0.40%
5 oap	1.00%	1.40%	2.60%	1.00%	0.50%
6 rmk	2.30%	1.60%	2.50%	1.20%	0.40%
7 wol	0.00%	0.10%	0.20%	0.00%	0.00%
8 fsh	0.10%	0.30%	0.10%	0.30%	0.30%
9 Food	5.10%	8.50%	15.00%	9.40%	5.70%
10 tex	5.00%	3.50%	6.60%	5.40%	2.60%
11 lum	1.70%	3.50%	4.10%	2.90%	3.10%
12 Mnfc	11.70%	17.30%	32.00%	20.60%	25.10%
13 Svcs	66.30%	58.10%	26.90%	50.20%	59.90%
Total	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%	100.00%

Burimi: GTAP Database (5.4)

Nga pikëpamja e rëndësisë që paraqesin sektorët e ekonomisë për eksportet duket se ka më shumë diversitet.

Kështu, në rastin e Shqipërisë eksportet e produkteve bujqësore industriale (O_F) zënë një peshë të konsiderueshme të prodhimit total, gjë që është po ashtu me rëndësi dhe për Kroacinë. E njëjta situatë mund të thuhet dhe për produktet me origjinë prej kafshëve (**oap**: bagëtitë, lesh, qumësht i papërpunuar) dhe peshku. Ngjashmëria duket më e lartë midis Shqipërisë dhe Kroacisë, ndërkohë që varësia e prodhimit të brendshëm bullgar nga tregjet e eksportit në produktet bujqësore dhe ushqimore duket më e vogël. Ndërkohë, vendet e rajonit anëtare të BE-së (Itali dhe Greqi) janë po aq sensitive në shumicën e këtyre produkteve ku dhe prodhimi i vendit rezulton të ketë varësi të madhe nga eksporti.

Tabela 2: Raporti eksport/prodhim, %

1 ALB	2 CRO	3 BLG	4 ITL	5 GR	6 DEU	7 RSEE	8 RestEU
1 Wht	0.2%	1.3%	0.1%	2.0%	28.1%	29.3%	30.3%
2 V_f	2.8%	2.1%	1.1%	24.8%	18.5%	12.9%	44.9%
3 O_F	33.9%	7.2%	2.2%	6.0%	22.5%	14.3%	22.0%
4 ctl	0.1%	1.9%	0.1%	1.2%	0.1%	9.5%	4.1%
5 oap	23.6%	4.6%	0.5%	2.2%	5.4%	11.4%	2.6%
6 rmk	0.1%	0.7%	0.0%	0.0%	0.3%	0.0%	0.5%
7 wol	3.8%	1.0%	0.1%	74.1%	22.0%	81.2%	5.4%
8 fsh	26.2%	26.5%	1.4%	9.1%	1.8%	1.9%	2.8%
9 Food	2.6%	13.9%	2.2%	10.2%	10.5%	11.7%	5.1%
10 tex	81.2%	80.5%	10.4%	43.0%	27.2%	39.7%	56.8%
11 lum	16.7%	35.6%	3.7%	20.2%	5.2%	19.1%	10.6%
12 Mnfc	48.1%	32.6%	7.3%	31.6%	15.9%	39.5%	16.8%
13 Svcs	3.2%	15.6%	3.7%	4.1%	5.9%	2.8%	8.6%
Total	13.2%	20.3%	4.6%	13.7%	8.4%	14.3%	12.3%

Burimi: llogaritur me të dhënat e GTAP Database (5.4)

Analiza e strukturës së tregjeve të eksporteve të vendeve të rajonit sipas produkteve, nxjerr në pah këto tipare të rëndësishme:

- Kroacia paraqet nivelin më të lartë të eksporteve në raport me ekonomitë individuale të rajonit tonë.

- Aktiviteti tregtar i vendeve të rajonit paraqitet shumë i lidhur me tregun e BE-së, ku Italia dhe Gjermania paraqiten dy vendet më të rëndësishme. Në rastin e Shqipërisë, Italia dhe Greqia janë dy partnerët kryesorë. Tregtia e vendeve tona të rajonit me jashtë BE-së paraqitet shumë e kufizuar.

- Kroacia, dhe më pak Bullgaria, kanë një nivel më të zhvilluar të tregtisë ndërajonale, ndërkohë që rëndësia e tregut rajonal për Shqipërinë paraqitet e neglizhueshme.

- Me gjithë diferencat e vogla në tregjet e eksporteve të Shqipërisë, Bullgarisë dhe Kroacisë, të tre vendet kanë si konkurrentë të njëjtat tregje: Italinë dhe Gjermaninë. Konkurrenca në tregun grek ekziston me Bullgarinë për një numër të kufizuar produktesh, kryesisht në frutat dhe perimet, tekstilet dhe produktet e industrisë së drurit.

Struktura e tregut të eksporteve

Sasi e eksporteve (në milion USD, 1997)

Mallrat	Tregjet Exp. : nga/drejt	1 ALB	2 CRO	3 BLG	4 ITL	5 GR	6 DEU	7 RSEE	8 RestEU	9 NAFTA	10 ROW	Total
Wht	1 ALB		0	0	0	0.01	0	0	0	0	0.01	0.02
	2 CRO	0		0	0.07	0.42	1.01	0.32	3.09	0.3	2.07	7.28
	3 BLG	0.03	0		0.01	0.29	0.02	0.63	0.11	0.03	4.52	5.64
	7 RSEE	0.35	0	0.41	1.93	0.09	2.1	9.92	9.17	0.4	113.6	137.97
V_f	1 ALB	0	0.01	0	0.55	1.49	0.66	0.02	0.29	0.02	0.14	3.17
	2 CRO	0	0	0.01	1.31	0.03	1.37	0.06	4.56	2.07	6.12	15.53
	3 BLG	0.55	0.07	0	1.78	3.64	3.36	1.11	6.29	0.76	6.72	24.28
	7 RSEE	0.44	2.92	5.13	124.21	20.27	463.42	14.1	479.76	61.75	511.74	1683.74
O_F	1 ALB	0	0.03	0.01	1.65	0.7	4.63	0.35	4.49	7.34	2.62	21.82
	2 CRO	0	0	0	1.21	0.01	1.37	0.02	10.21	1.31	6.99	21.11
	3 BLG	0.03	0.05	0	3.44	2.21	21.76	4.76	27.67	8.22	24.58	92.73
	7 RSEE	0.28	0.35	0.71	39.77	8.9	60.58	3.29	232.05	312.9	158.89	817.72
ctl	1 ALB	0	0	0	0	0	0	0	0.01	0	0.03	0.04
	2 CRO	0	0	0	3.86	0.01	0.27	0.01	0.59	0.44	0.9	6.08
	3 BLG	0	0	0	0.23	0.5	0.03	0.02	0.11	0.04	0.54	1.48
	7 RSEE	0	1.2	0	22.82	9.97	1.07	0.01	7.35	0.42	32.5	75.34
oap	1 ALB	0	0	0	5.11	1.11	0.11	1.09	0.26	0.01	0.04	7.73
	2 CRO	0	0	0	8.37	0.01	2.15	0.63	7.85	0.85	2.18	22.05
	3 BLG	0.35	0	0	0.94	3.03	2.78	1.08	3.22	0.69	5.15	17.24
	7 RSEE	0	0.39	1.34	7.49	1.36	48.76	6.14	32.8	1.18	8.86	108.31
rmk	1 ALB	0	0	0	0	0	0	0	0.01	0.01	0.02	0.04
	2 CRO	0	0	0	0.15	0.01	0.4	0.02	0.88	0.71	1.32	3.51
	3 BLG	0	0	0	0.05	0	0.14	0.01	0.32	0.25	0.51	1.29
	7 RSEE	0	0.03	0.01	0.97	0.07	2.58	0.04	5.66	4.49	8.84	22.69
wol	1 ALB	0	0	0	0	0.03	0	0	0.01	0	0	0.04
	2 CRO	0.01	0	0	0.01	0	0.02	0	0.32	0.04	0.07	0.47
	3 BLG	0	0	0	0.03	0.01	0.11	0	0.02	0.01	0.03	0.2
	7 RSEE	0	0	0.01	0.09	0	0.1	2.99	5.04	0.14	1.05	9.42
fsh	1 ALB	0	0	0	0.23	0.41	0.01	0	0.04	0.01	0.02	0.72
	2 CRO	0	0	0	13.86	0.01	0.43	0.02	5.99	0.72	8.52	29.55
	3 BLG	0	0	0	0.01	0.2	0.1	0.1	0.17	0.15	0.53	1.27
	7 RSEE	0	0.01	0.04	15.44	6.32	0.98	0.05	7.49	1.38	6.48	38.18
food	1 ALB	0	0	0.06	3.25	0.06	0.1	0.08	0.21	0.13	0.35	4.23
	2 CRO	0.83	0	0.21	11.84	0.3	16.88	2.21	127.82	25.13	214.22	399.45
	3 BLG	9.29	1.77	0	11.54	12.84	40.11	24.38	115.34	15.62	173.77	404.65
	7 RSEE	9.87	4.57	27.45	78.06	11.02	217.53	75.28	297.03	68.21	1190.25	1979.28
txt	1 ALB	0	0.01	0	83.64	16.71	9.34	0.33	15.75	2.83	0.83	129.45
	2 CRO	0.02	0	0.1	223.6	0.4	421.54	1	220.96	27.17	60.95	955.75
	3 BLG	1.31	0.97	0	213.59	73.18	192.43	18.54	206.62	74	66.86	847.5
	7 RSEE	5.77	17.65	41.41	1431.88	65.18	4002.19	114.33	3480.43	1032.78	2166.23	12357.85
lum	1 ALB	0	0	0	6.83	1.19	0.2	0.04	0.81	0.07	0.17	9.3
	2 CRO	0.04	0	0.06	128.75	1.64	63.15	1.25	136.85	13.56	83.86	429.16
	3 BLG	1.25	0.34	0	24.32	30.96	17.79	7.82	45.94	5.52	56.67	190.61
	7 RSEE	1.77	1.19	6.85	93.98	22.77	238.5	16.45	296.84	27.53	532.38	1238.26

Burimi: GTAP, Database (5.4)

Eksperiment e kryera

Për të matur efektet e krijimit të një zone të tregtisë së lirë në rajon, ne kemi stimuluar eliminimin e plotë të tarifave doganore për të gjitha mallrat e tregtueshme për importet bilaterale midis Shqipërisë dhe vendeve të rajonit (Kroaci “CRO”, Bullgari “BLG” dhe vendet e tjera “RSEE” – ku janë përfshirë Rumania dhe Turqia) dhe midis vendeve të rajonit me njëra-tjetrën. Mbështetjet për eksportet dhe taksat nuk janë ndryshuar.

Kjo duket e arsyeshme duke patur paraqysh se ky është qëllimi i rrjetit të MTL-ve në rajon dhe që rrjeti aktual i MTL-ve mbulon më shumë se 90 për qind të vëllimit të shkëmbimeve tregtare. Nga ana tjetër, përfshirja edhe e Turqisë në këtë skenar duket i justifikuar pasi edhe Turqia ishte përfshirë në këtë iniciativë, ndëkohë që kjo do të nënkuptohet edhe nga MTL me BE-në- pasi Turqia është pjesë e bashkimit doganor të BE-së.

Eksperimenti 1: !Complete free trade area on the region!

```
Shock tms(TRAD_COMM,"ALB","CRO") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"ALB","BLG") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"ALB","RSEE") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"CRO","ALB") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"BLG","ALB") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"RSEE","ALB") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"CRO","BLG") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"CRO","RSEE") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"BLG","CRO") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"BLG","RSEE") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"RSEE","CRO") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"RSEE","BLG") = rate% -100 from file tms.shk;
Shock tms(TRAD_COMM,"RSEE","RSEE") = rate% -100 from file tms.shk;
```

Cilat janë efektet e këtij skenari?

Nisur edhe nga të dhënat e analizuara deri tani për nivelin e shkëmbimeve tregtare midis vendeve, është e pritshme që rezultatet e shkallës së ndikimeve të jenë të vogla, madje për rastin e Shqipërisë të jenë tepër të kufizuara.

Në rastin e Shqipërisë krijimi i zonës së tregtisë së lirë në rajoni rezulton me efekte pozitive në treguesin e mirëqenies: një rritje me⁴ 14 milionë dollarë (1997). Kjo është një shifër shumë simbolike - afërsisht 0.3 për qind e PBB-së). Përfitimet janë më të mëdha për Bullgarinë (37 milionë USD) ndërsa janë inekzistente për Kroacinë, ndërsa paraqiten shumë më interesante për Rumaninë dhe Turqinë. Megjithatë, duke patur parasysh PBB-në e rajonit, shifrat e raportuara nga tabela më poshtë tregojnë në nivele relative, shkalla e ndikimit është krejt e pandjeshme.

(Në milionë USD)

WELFARE	alloc_A1	endw_B1	tech_C1	pop_D1	tot_E1	IS_F1	pref_G1	Total
1 ALB	11.44	0	0	0	1.86	0.66	0	14
2 CRO	0.43	0	0	0	2.76	0.57	0	4
3 BLG	-0.21	0	0	0	37.66	-0.65	0	37
4 ITL	-4.28	0	0	0	-14.72	0.79	0	-18
5 GR	-1.25	0	0	0	-8.01	-2.64	0	-12
6 DEU	-6.38	0	0	0	-16.91	-0.19	0	-23
7 RSEE	81.25	0	0	0	63.58	14.06	0	159
8 RestEU	-5.43	0	0	0	-19.72	-1.47	0	-27
9 NAFTA	-1.1	0	0	0	-9.19	-4.65	0	-15
10 ROW	-8.9	0	0	0	-37.3	-6.47	0	-53
Total	65.58	0	0	0	0	0	0	66

Përmirësimi treguesit të mirëqenies vjen kryesisht si rrjedhojë e rritjes së efciencës në alokimin e burimeve drejt sektorëve më produktiv. Ky efekt është veçanërisht i rëndësishëm për Shqipërinë dhe pjesën tjetër të rajonit (RSEE). Përmirësimi vjen gjithashtu dhe nga përmirësimi i lehtë i termave të tregtisë, për shkak të uljes së çmimeve të importeve dhe rritjes së çmimeve të eksporteve. Ndërkohë që termat e tregtisë duket se do të japin efekte më të rëndësishme për Bullgarinë. Termat e tregtisë përmirësohen me 0.5 përqind për Shqipërinë dhe 0.1 përqind për Bullgarinë.

Një studimi i kryer nga Holzner⁵ (2004) dhe që aplikon modelet e simulimit global (Global Simulation Model – GSIM), arrin gjithashtu në të njëjtin përfundim: një liberalizim i plotë i tregtisë në rajonin e Ballkanit do të kishte efekte modeste.

4 Modeli GTAP përdor treguesin e Variacionit Ekuivalent (EV) në matjen e mirëqenies. Ky tregues, i matur me formulën: $EV(r) = u(r) * INC(r)/100$, ku $u(r)$ është treguesi i mirëqenies për frymë ndërsa $INC(r)$ është një tregues matës për elasticitetin e të ardhurave. Për më shumë njohuri rreth matjes së mirëqenies në aplikimet e GTAP, shih, “Decomposing Welfare Changes in the GTAP Model” nga Karen M. Huff and Thomas W. Hertel; GTAP Technical Paper No. 5, January 2000. (e disponueshme për t’u shkarkuar nga interneti në adresën

(<http://www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/1627.pdf>)

5 Mario Holzner, 2004 “GSIM Measurement of the Costs of Protection in Southeast Europe”, OESTERREICHISCHE NATIONALBANK; The Vienna Institute for International Economic Studies, June 2004

Ndikimi në rastin e Shqipërisë në treguesin e mirëqenies llogaritet në 12.8 milionë USD që arrin në 0.3% të PBB-së.

Një tjetër studim⁶ i realizuar nga Maliszewska (2004) që përdor modelin e GTAP arrin në një përfundim krejt të ndryshëm. Sipas saj, liberalizimi i tarifave të importit me vendet e rajonit do të shkaktonte një rënie të treguesit të mirëqenies me 0.1% të PBB-së.

Termat e tregtisë (tot)

Çmimet e importit (pim) dhe të eksportit (pxw)

			pim	pxw
1 ALB	0.5	1 Wht	-0.2	0.1
2 CRO	0	2 V_f	-0.7	0.2
3 BLG	0.1	3 O_F	-2.1	0.5
4 ITL	0	4 ctl	0	0.3
5 GR	0	5 oap	-1.4	-0.2
6 DEU	0	6 rmk	0	0.2
7 RSEE	0	7 wol	-0.7	0.3
8 RestEU	0	8 fsh	0	0.2
9 NAFTA	0	9 Food	-0.8	0.6
10 ROW	0	10 tex	-1.5	0.5
		11 lum	-1.9	0.7
		12		
		Mnfcs	-2	0.3
		13		
		Svces	0	0.9

Dinamikat e treguesve kryesorë të ndikuar nga këto reforma, siç janë aktivitetet e prodhimit dhe të eksport-importit janë raportuar në tabelën e mëposhtme.

	Eksportet		Importet		Niveli
	%	në milionë	%	në milionë	aktivitetit
	USD		USD		ekonomik
Wht	0.2	0.0	0.02	0.01	-0.5
V_f	0.2	0.0	1.8	0.5	-0.1
O_F	-0.4	-0.1	4.74	0.13	-0.6
ctl	-0.6	0.0	-0.51	0	-1.2
oap	10.7	0.8	2.1	0.1	1.8
rmk	-0.3	0.0	0.74	0	-0.6
wol	-1.3	0.0	2.56	0	0.3
fsh	-0.8	0.0	0.93	0	0
Food	0.0	0.0	1.39	4	-1.9
tex	-3.2	-4.2	1.3	1.34	-3.6
lum	-2.7	-0.3	3.64	1.3	-1.9
Mnfcs	-1.6	-2.9	2.84	17.25	-3.2

6 Maryla Maliszewska, Anna Kolesnichenko, 2004 "General Equilibrium Analysis of Albania's Intergration with the EU and South East Europe", World Bank Report "Albania: Sustaining Growth Beyond the Transition", 2005.

Në vlera absolute, shkalla e efekteve të tregtisë së lirë me rajonin paraqitet shumë e kufizuar dhe në nivele modeste. Eksportet pritet të shënojnë rënie kryesisht në industrinë tekstile dhe veshjeve, industrinë e drurit dhe industrinë tjetër përpunuese. Sidoqoftë, siç evidentohet, llogaritjet tregtojnë për një efekt në rënien e eksporteve prej 8 milionë USD, gjë që kompensohet nga rritje e aktivitetit ekonomik në sektorin e shërbimeve dhe në disa aktivitete bujqësore. Gjallërim i aktivitetit ekonomik (rialokim i resurseve) pritet të shënohet në sektorët e blegtorisë dhe produkteve bujqësore për përdorim industrial.

Konkluzion:

Në afat të mesëm dhe të gjatë, tregtia e lirë në rajon duket me efekte ekonomike të neglizhueshme; nga pikëpamja e ekonomisë politike ajo duket e suportueshme.

Aneksi 1: Agregimi i Sektorëve

No.	Code	Përshkrimi	9 Mnfcs	Forestry
1 Wht	Wheat Cereal grains nec			Coal Oil Gas
2 V_f	Vegetables, fruit, nuts			Minerals nec Petroleum, coal products
3 O_F	Oil seeds Sugar cane, sugar beet Plant-based fibers Crops nec			Chemical, rubber, plastic prods Mineral products nec Ferrous metals Metals nec Metal products
4 oap	Cattle, sheep, goats, horses Animal products nec Raw milk Wool, silk-worm cocoons			Motor vehicles and parts Transport equipment nec Electronic equipment Machinery and equipment nec Manufactures nec
5 fsh	Fishing		10	Svc
6 Food	Paddy rice Meat: cattle, sheep, goats, horse Meat products nec Vegetable oils and fats Dairy products Processed rice Sugar Food products nec Beverages and tobacco products			Electricity Gas manufacture, distribution Water Construction Trade Transport nec Sea transport Air transport Communication Financial services nec Insurance
7 tex	Textiles Wearing apparel Leather products			Business services nec Recreation and other services PubAdmin/Defence/Health/Educ Dwellings
8 lum	Wood products Paper products, publishing			

Agregimi i vendeve

No.	Code	10	ROW	Australia
			New Zealand	
			China	
			Hong Kong	
			Japan	
			Korea	
			Taiwan	
			Indonesia	
			Malaysia	
			Philippines	
			Singapore	
			Thailand	
			Vietnam	
			Bangladesh	
			India	
			Sri Lanka	
			Rest of South Asia	
			Central America, Caribbean	
			Colombia	
			Peru	
			Venezuela	
			Rest of Andean Pact	
			Argentina	
			Brazil	
			Chile	
			Uruguay	
			Rest of South America	
			Switzerland	
			Rest of Eur Free Trade Area	
			Russian Federation	
			Rest of Former Soviet Union	
			Cyprus	
			Rest of Middle East	
			Morocco	
			Rest of North Africa	
			Botswana	
			Rest of South Afr C Union	
			Malawi	
			Mozambique	
			Tanzania	
			Zambia	
			Zimbabwe	
			Other Southern Africa	
			Uganda	
			Rest of Sub-Saharan Africa	
			Rest of World	
1 ALB	Albania			
2 CRO	Croatia			
3 BLG	Bulgaria			
4 ITL	Italy			
5 GR	Greece			
6 DEU	Germany			
7 RSEE	Romania			
	Turkey			
8 RestEU	Austria			
	Belgium			
	Denmark			
	Finland			
	France			
	United Kingdom			
	Ireland			
	Luxembourg			
	Netherlands			
	Portugal			
	Spain			
	Sweden			
	Czech Republic			
	Hungary			
	Malta			
	Poland			
	Slovakia			
	Slovenia			
	Estonia			
	Latvia			
	Lithuania			
9 NAFTA	Canada			
	United States			
	Mexico			

Shkalla e mbrojtjes tarifore:

Një analizë krahasimore mbi mbrojtjen e sektorit të bujqësisë dhe agroindustrisë në rastin e Shqipërisë dhe Maqedonisë

Nga një shqyrtim i niveleve tarifore vetëm për sektorin e bujqësisë dhe agroindustrisë (kapitujt 1-24) midis Shqipërisë dhe Maqedonisë, rezulton se Maqedonia aplikon një mbrojtje prej 82.5 për qind më të lartë se Shqipëria. Kështu, nivelet mesatare të tarifave doganore për këto sektorë, ponderuar me linjat tarifore, rezultojnë në 8% dhe 14.6%, respektivisht për Shqipërinë dhe Maqedoninë.

Tabela 1: Nivelet e mbrojtjes tarifore të produkteve bujqësore dhe agroindustrisë

Përshkrimi	Tarifat			Devijimet standarde	
	Shqipëria	Maqedonia	Diferenca	Shqipëria	Maqedonia
01: Kafshët e gjalla	4.8	8.5	-3.7	6.56	13.51
02: Mishi dhe të brendshmet e ngrënshme	9.9	13.6	-3.7	6.99	10.16
03: Peshku	0.0	8.2	-8.2	1.41	6.23
04: Produktet bulmetore	10.0	14.3	-4.3	6.56	13.45
05: Produktet me origjinë nga kafshët	7.5	0.0	7.5	na	na
06: Pemët dhe bimët e tjera	8.0	10.9	-2.9	9.19	12.05
07: Perimet	9.8	27.5	-17.7	5.72	15.22
08: Frutat	10.0	20.8	-10.8	5.00	18.52
09: Kafe; Çaj, mate dhe erza	14.0	6.6	7.4	6.56	18.51
10: Drithërat	2.0	21.7	-19.7	1.41	14.30
11: Produktet e industrisë së blajës	10.0	8.8	1.2	10.00	5.03
12: Fara vajore dhe bime medicinale e industriale	3.2	2.5	0.7	5.29	6.11
13: Ekstrakte vegjetale, llak, etj.	10.0	0.0	10.0	na	na
14: Produkte të tjera vegjetale	10.0	0.0	10.0	na	na
15: Vajra vegjetale	2.0	1.4	0.6	5.29	3.55
16: Përgatitje të mishit dhe peshkut	5.9	10.2	-4.2	7.64	5.39
17: Sheqeri dhe prodhime sheqeri	6.0	15.9	-9.9	5.66	12.41
18: Kakao dhe përgatitje prej kakao	10.0	22.5	-12.5	10.00	13.46
19: Përgatitje prej drithi	6.8	33.2	-26.5	5.66	15.21
20: Përgatitje prej frutash dhe perimesh	14.3	29.4	-15.1	3.54	12.72
21: Përgatitje të ndryshme ushqimore	10.7	22.6	-11.9	6.99	12.97
22: Pijet dhe verë	14.9	43.7	-28.9	3.54	14.79
23: Mbetje të industrisë ushqimore	6.3	4.8	1.5	5.29	6.66
24: Duhanet	5.8	22.7	-16.9	6.56	19.24
Mesatare	8.0	14.6	-6.6	3.89	11.67

Burimi: Llogaritur me të dhënat e ligjeve përkatëse të tarifave doganore të Shqipërisë (legjislacioni në fuqi me tarifat e vitit 2004) dhe për Maqedoninë jemi bazuar në ligjin e tarifave që ndodhet i afishuar në internet – nuk ka indikacion për vitin. Llogaritjet janë të autorit).

Nga tabela rezulton se agroindustria është shumë më e mbrojtur se bujqësia, veçanërisht të mbrojtura janë sektorët e pijeve dhe vera, drithërat dhe përgatitjet prej drithi, përgatitjet e ndryshme ushqimore, etj.

Në krahasim me Maqedoninë, të vetmit sektorë ku vendi ynë aplikon mbrojtje tarifore më të lartë janë kafeja, produktet e industrisë së blajës, produktet me origjinë nga kafshët, farërat vajore dhe produktet vegjetale dhe mbetjet e industrisë ushqimore.

Një analizë më e thelluar për nivelin e mbrojtjeve tarifore mund të nxirret nga studimi i plotë i të dhënave të paraqitura në tabelën bashkëlidhur që jep një shikim më të hollësishëm mbi nivelet e tarifave doganore të aplikuara brenda një klase mallrash.

Ndërsa sistemi tarifor i Shqipërisë është shumë i thjeshtë, me vetëm katër shkallë (0,2,10 dhe 15), sistemi tarifor i Maqedonisë aplikon në raste të veçanta edhe më shumë se 15 shkallë tarifore brenda një klase, që variojnë nga 0 në 60 përqind. Duke qenë se si rregull norma më e ulët tarifore aplikohet për lëndët e para ndërsa ajo më e larta aplikohet për produktet finale, mbrojtjet efektive tarifore rezultojnë shumë më të larta nga sa pasqyrohen në tabelat më sipër. Një tregues i kuantifikimit të shkallës së mbrojtjes tregtare jepet nga devijimi standard në tabelën 1.

	% e linjave tarifore	Nivelet tarifore		% e linjave tarifore	Niveli tarifës
		Shqipëria	Maqedonia		
01: Kafshët e gjalla					
48 linja tarifore nga të cilat:	58%	2	41.6		0
	31	10	4.2		5
	11	15	22.9		10
			25		15
			6.3		35
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		4.8			8.5
02: Mishi dhe të brendshmet e ngrënshme					
236 linja tarifore	1.30%	0	27.7		5
	1.7	2	1.3		8
	93.6	10	5.3		10
	3.4	15	1.3		11
			1.7		12
			0.4		13
			41.8		15
			6.2		30
			5.2		35
			4.8	specifike	
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		9.9			13.6
03: Peshku					
350 linja tarifore	98.8	0	0.6		0
	1.2	2	0.6		6.7
			92.8		7.8
			1.7		12
			4.3		16.7
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		0.0			8.2
04: Produktet bulmetore					
173 linja tarifore	0.6	2	28.9		5
	97.7	10	0.3		10
	1.7	15	15.6		15
			16.8		20
			10.9		25
			2.9		30
			0.05		45
			20.8	specifike	
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		10.0			14.3
05: Produktet me origjinë nga kafshët					
20 linja tarifore	25	0	100		0
	75	10			
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		7.5			0
06: Pemët dhe bimët e tjera					
	54.2	2	3.5		0
	45.8	15	21.4		2
			1.7		7
			16.1		10
			8.9		15
			28.6		20
			1.7		35
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		8.0			10.9

07: Perimet

117 linja tarifore	3.4	2	11.1	0
	1.7	5	1.7	10
	91.5	10	13.7	20
	3.4	15	6.8	25
			12.0	30
			12.0	35
			5.1	40
			29.1	45
			8.5	specifike

Weighted average (with tariff lines) **9.8** **27.5**

08: Frutat

	0.7	5	5.4	0
	98.6	10	2.7	5
	0.7	15	10.2	10
			17.0	15
			29.3	20
			4.1	40
			12.2	45
			4.8	36
			4.8	50
			9.5	specifike

Weighted average (with tariff lines) **10** **20.8**

09: Kafe; Çaj, mate dhe erza

43 linja tarifore	2.3	2	60.5	0
	14.0	10	14.0	5
	83.7	15	16.3	15
			4.7	30
			4.7	45

Weighted average (with tariff lines) **14** **6.6**

10: Drithërat

56 linja tarifore	1.8	0	17.9	0
	98.2	2	8.9	2
			8.9	5
			5.4	8
			58.9	35

Weighted average (with tariff lines) **2.0** **21.7**

11: Produktet e industrisë së blajës

83 linja tarifore	100	10	3.6	0
			12.0	2
			1.2	5
			69.9	10
			9.6	11.7
			3.6	specifike

Weighted average (with tariff lines) **10** **8.8**

12: Fara vajore dhe bimë medicinale e industriale

74 linja tarifore	43.2	0	55.4	0
	31.1	2	24.3	2
	25.7	10	8.1	5
			4.1	10
			8.1	15

Weighted average (with tariff lines) **3.2** **2.5**

13: Ekstrakte vegjetale, llak, etj.

19 linja tarifore	100	10	100	0
-------------------	-----	----	-----	---

14: Produkte të tjera vegjetale

8 linja tarifore	100	10	100	0
------------------	-----	----	-----	---

15: Vajra vegjetale	75.9	0	72.3	0
137 linja tarifore	5.1	2	1.5	2
	19.0	10	10.0	5
			1.5	6
			2.3	6.7
			5.4	10
			6.9	specifike
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		2		1.4
16: Përgatitje të mishit dhe peshkut				
91 linja tarifore	51.6	0	1.1	5
	26.4	10	48.9	7.8
	22.0	15	26.1	10
			3.3	13.4
			17.4	15
			3.3	20
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		5.9		10.2
17: Sheqeri dhe prodhime sheqeri	50	2	4.1	0
48 linja tarifore	50	10	38.8	2
			2.0	10
			2.0	15
			12.2	20
			12.2	25
			14.3	30
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>			14.3	33.4
		6		15.9
18: Kakao dhe përgatitje prej kakao	100	10	22.2	0
27 linja tarifore			29.6	25.4
			14.8	28.8
			11.1	30
			22.2	33.4
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		10		22.5
19: Përgatitje prej drithi				
47 linja tarifore	40.4	2	14.3	5
	59.6	10	11.1	20
			11.4	36.7
			20.0	38.8
			14.3	41.6
			28.6	43.4
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		6.8		33.2

20: Përgatitje prej frutash dhe perimesh	14.1	10	4.3	53.4
319 linja tarifore	85.9	15	2.1	18.4
			1.8	23.4
			2.8	28
			6.4	46.7
			3.2	36.7
			22.8	33.4
			12.8	21.7
			1.4	15
			2.5	5
			3.6	20
			0.7	40
			0.7	30
			3.2	43.4
			7.8	21.7
			23.8	26.7
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		14.3		29.4
21: Përgatitje të ndryshme ushqimore				
42 linja tarifore	4.8	0	4.9	0
	19.0	2	2.4	5
	21.4	10	12.2	15.4
	54.8	15	31.7	20
			17.1	23.4
			2.4	25
			7.3	30
			19.5	33.4
			2.4	40
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		10.7		22.6
22: Pijet dhe verë	2.9	10	1.2	10
174 linja tarifore	97.1	15	2.4	30
			36.7	36
			1.8	40
			3.0	46.7
			52.1	50
			3.0	53.4
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		14.9		43.7
23: Mbetje të industrisë ushqimore				
69 linja tarifore	21.7	0	38.7	0
	18.8	2	1.6	2
	59.4	10	41.9	5
			17.7	15
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		6.3		4.8
24: Duhanet				
31 linja tarifore	64.5	2	63.3	10
	16.1	10	3.3	15
	19.4	15	6.7	20
			3.3	30
			3.3	45
			20.0	60
<i>Weighted average (with tariff lines)</i>		5.8		22.7
Tarifa mesatare e produkteve bujqësore, ponderuar me linjat tarifore		8.0		14.6

(Shënim: Ndërtimi i database me të dhënat e sistemeve tarifore të Shqipërisë dhe Maqedonisë është realizuar nga znj. Edlira Shuli, ACIT; llogaritjet janë të autorit. Të dhënat e plota mund të vihen në dispozicion të të interesuarve).

REFORMA RREGULLATORE DHE MARRËDHËNIET QEVERI-BIZNES

MA Artan Hoxha
Dr. Hysen Çela
Raimond Cimbi

The regulatory reforms and the government-business relationship.

The so-called regulatory reforms are of the most prominent of the last decade in most countries of the world (including the developed world and the under-developed as well).

The Regulatory reforms aim at what is today called “smart regulation” or “appropriate arrangement”, an optimal arrangement that stands between deregulation and over- arrangement. The purpose of this paper is to make a theoretical description of the regulatory reforms and set out the challenges of Albania in this regard.

Vështtrim i përgjithshëm

1. Të ashtuquajturat reforma rregullatore janë nga reformat më të spikatura të dekadës së fundit në shumicën e vendeve të botës, si të atyre në zhvillim ashtu edhe të vetë vendeve të zhvilluara. Reformat rregullatore sot synojnë atë që po quhet “rregullim i zgjuar” apo “rregullim i përshtatshëm”, pra një rregullim optimal që qëndron mes derregullimit dhe mbirregullimit por që gjithsesi anon nga derregullimi apo nënregullimi për shkakun e prezencës sistematike të mbirregullimit në shumë fusha.

2. Reformat rregullatore kanë një bazë të zhvilluar teorike dhe rekorde historike të zbatimit të tyre në shume vende të botës. Fenomeni që vihet re, thuajse në çdo vend, është kalimi nga një fazë e gjatë mbirregullimi, përgjatë së cilës rregullat shtohen gradualisht, tek ndërmarra e një reforme agresive derregullimi që zgjat, si rregull, për një kohe më të shkurtër pasi rishfaqet mbirregullimi gradual e kështu në vijim në trajtën e një cikli rregullator.

3. Ekonomia e tregut dhe nisma e lirë në Shqipëri u shfaqën, në fillimet e tyre, në kushtet e një mungese thuajse totale të rregullave, pra një lirie thuajse të plotë. Në një periudhë të parë 3-4 vjeçare u adoptuan një mori rregullash minimalisht të domosdoshme, më pas u kalua në fazën e zhvillimit ekstensiv të legjislacionit i cili, krahas dobisë që solli u vlerësua se mbarte mbirregullime në shume drejtime me të gjitha efektet e veta negative ekonomike, sociale e deri tek rritja e oportuniteteve për korrupsion.

4. Në vitet e fundit tendenca derregulluese shfaqet mjaft e fortë. Reforma (de) rregulluese shprehet në mënyre të koncentruar në krijimin e Qendrës Kombëtare të Regjistrimit (QKR), Qendrës Kombëtare të Liçencimit (QKL), sistemi i ri i planifikimit të territorit, e deri tek reforma në proces e sipër të inspektimeve administrative mbi bizneset. Reforma rregullatore ka mundësuar: i) eliminimin e shumë rregullave, kritereve e procedurave ii) thjeshtëzimin dhe qartësimin e atyre që mbeten iii) përdorimin e parimit “heshtja është miratim; iv) përdorimin e modelit “sportel me një ndalesë” v) përdorimin masiv të teknologjisë së informacionit dhe komunikimit.

5. Ndërsa vlerësimet nga mjaft institucione janë pozitive, pra mjedisi i të bërit biznes është përmirësuar, efektet ekonomike e sociale të këtyre reformave mbetet ende të verifikohen pasi kërkojnë më shumë kohë. Gjithsesi, reformat duket sa kanë dhënë frytet e para. Kostot e hyrjes në shumë tregje janë ulur e për pasoje është rritur edhe konkurrenca, pra efienca e tregjeve përkatëse. Nga ana tjetër, ulja e shkallës së diskrecionit dhe arbitraritetit të burokracisë ka rritur parashikueshmërinë e vendimeve administrative, pra ka ulur pasigurinë e perceptuar nga bizneset. Efektet janë pozitive edhe për vetë administratën duke e bërë atë më eficiente, më transparente dhe më pak të korruptuar.

6. Reforma rregullatore dhe arritjet e saj, edhe në Shqipëri, janë gjithnjë të kërcënuara nga tendenca mbirregullatore. Mbirregullimi duket se është një tendence natyrore e burokracisë, një instrument pushteti dhe kontrolli në duar e saj. Shpesh kjo tendence ushqehet apo gjen justifikimin nga pritshmëritë e segmenteve të caktuara të publikut mbi rolin e shtetit. Ndodh rëndom që një aksident teknologjik apo mjedisor nxit nisma mbirregullatore me idenë që detyrimi i zbatimit ex-ante të disa rregullave shtesë do të minimizojë risqe të tilla në të ardhmen. Edhe vetë procesi i përafrimit të legjislacionit europian është e do jetë një faktor mbirregullimi për vetë shkallën e lartë të rregullimit që vërehet në BE, ndonëse dhe vetë ajo ka ndërmarrë së fundmi nisma derregulluese por me zbatim mjaft modest deri tani.

Regjistrimi i Bizneseve dhe QKR

7. Regjistrimi Bizneseve është një nga drejtimit e para dhe më të spikatura të reformës rregullatore në Shqipëri. Sipas vlerësimeve të “Doing Business 2006”, para krijimit të QKR, regjistrimi i një biznesi kërkonte 41 ditë pune, kryerjen e 11 procedurave, një kosto prej 31.1 % të të ardhurave mesatare për frymë; një kapital minimal i detyrueshëm prej 39.9% të të ardhurave për frymë, duke u radhitur ndër vendet e fundit në botë (i 121-ti). Sipas “Doing Business 2010”, tre vite pas krijimit të QKR, nisja e një biznesi kërkon 5 ditë pune, 5 procedura, një kosto prej 17% të të ardhurave mesatare për frymë; pa kapital minimal të detyrueshëm duke e radhitur Shqipërinë në vendin e 46 në botë.

8. Regjistri tregtar i administruar nga QKR është elektronik dhe i njëkohshëm edhe për qëllime fiskale. Regjistrimet kryhen brenda 1 dite jo vetëm për regjistrim fillestar por edhe për ndryshime përgjatë jetës së biznesit. Regjistri është elektronik dhe me akses të plotë nga publiku duke qenë një regjistrim i përputhur plotësisht me direktivën europiane. Akti i regjistrimit u shndërruar nga një akt gjyqësor në një akt administrativ.

9. Efektet pozitive të sistemit të ri është e vështirë të veçohen nga ndikimi i faktorëve të tjerë që veprojnë njëkohësisht në drejtime të kundërta. Gjithsesi, ulja e barrierave është evidente dhe kjo s'ka se si të mos ketë patur efekte pozitive. Këto vërtetohen edhe nga intervista të kryera me bizneset. Gjithsesi, ka ende vend për përmirësime të shërbimeve të QKR siç është aplikimi on-line apo mundësia për të hyrë me lehtësi në të gjithë dokumentacionin e bizneseve të regjistruara.

Thjeshtëzimi i liçencave dhe QKL

10. Ndonëse regjistrimi është një reformë e suksesshme, reforma të ngjashme janë kryer në shumë vende të botës dhe kanë qenë mjaft të suksesshme gjithashtu. Ndërkaq, eksperiencia botërore flet për një proces mjaft më të vështirë, të ngadaltë dhe me kthim mbrapsht të reformimit të liçencave. Lidhur me liçencat, eksperiencia pozitive ndërkombëtare përfshin disa drejtime bazë: i) kalimi nga liçencat komplekse sektoriale sipas tregjeve/produkteve në liçenca elementare e të pavarura mes tyre që lidhen me tipe të caktuara të risqeve/sigurive të tilla si shëndeti, mjedisi, prona, konkurrenca, ajo kombëtare apo e rendit publik etj; ii) kalimi nga përdorimi i inpektimeve ex-ante në ato ex-poste iii) ulja e numrit dhe llojeve të liçencave iv) reduktimi i llojeve të kritereve që duhen përmbushur para fillimit të një veprimtarie v) përdorimi i sportelit me një ndalese, i miratimit në heshtje dhe teknologjisë së informacionit e komunikimit.

11. Në mjaft vende, reformat e liçencimit, të nisura qoftë edhe me entuziazëm kanë njohur dështime. Shpesh reformat janë lënë në mes të rrugës. Shpesh ato nuk kanë mundur të thyejnë rezistencën e burokrasisë sektoriale dhe/ose të interesave private të interesuara në ruajtjen statusquoë. Në mjaft raste, bazuar tek ideja e sportelit me një ndalese, reformat kanë tentuar të krijojnë trupa vendimmarrëse - qendra liçencimi unike - me kompetencë ekskluzive duke përjashtuar rolin e institucioneve të tjera, e për pasojë kanë krijuar kështu efekte anësore negative që tejkalojnë edhe vetë vlerën pozitive të reformës. Në mjaft vende, pas një faze reduktimi të liçencave ato janë rikthyer edhe më të shumta.

12. Reforma e liçencimit në Shqipëri ka tentuar të adoptojë eksperiencat e pakta pozitive ndërkombëtare dhe t'iu shmanget arsyeve të mësipërme të dështimeve. Reforma filloi me kryerjen e një inventari të imët të llojeve të liçencave, kriterëve e procedurave të secilës. Vazhdoi me një analizë të thelluar të secilit lloj liçence që çoi në arsyetimin e dobisë së eliminimit të rreth 2/3 të tyre si dhe të thjeshtëzimit apo lehtësimit të kriterëve e procedurave për secilin tip liçence. Për herë të parë u përcaktua një listë e qartë, e shkurtër dhe e mbyllur e llojeve të liçencave e lejeve. Vendimmarrja politike u konkretizua në një kuadër tërësisht të ri ligjor të dedikuar ekskluzivisht për liçencimin. Liçencimi nuk shihet më si një çështje specifike për çdo sektor e ligj sektorial por si një proces tipik administrativ i rregulluar në mënyrë të mbyllur nga ligji për liçencat dhe aktet nën/ligjore duke ruajtur vetëm lidhje thelbësisht specifike me rregullimet ligjore sektoriale. Zbatimi bazohet tek sistemi i QKL-së e cila hyn në relacione të qarta dhe me afate të përcaktuara, përfshirë miratimin në heshtje, me ministrinë e linjës dhe autoritetet e tjera.

13. Në rastin e Shqipërisë u mënjana edhe risku i një reforme që premtonte shumë e bën pak ashtu edhe i një reforme që krijon një qendër me monopol vendimmarrës. Në sistemin e ri të liçencave parashikohen tre grupe syresh: i) liçenca ekskluzivitet i QKL-së ku përfshihen liçenca me një natyrë mjaft të thjeshtë; ii) liçenca me rol pritës e verifikues të QKL-së dhe rol vendimmarrës të ministrive së linjës por nën presionin e miratimit në heshtje; iii) liçenca pa ndonjë përfshirje të QKL-së. Pra, një tipologji e diversifikuar dhe një shpërndarje e arsyeshme e roleve dhe relacioneve ndërinstitucionale që ndërsa sjell ndryshim eviton gabimet dhe ekzagjerimet.

14. Instrumenti procedural i QKL-së është një regjistër elektronik që lehtëson procedurat dhe siguron transparencë maksimale, akses të plotë të publikut dhe mundëson ekzekutimin e parimit të miratimit në heshtje. Nëpërmjet regjistrit kryhen të gjitha hapat procedurale liçencues. Në këtë regjistër shënohen të gjitha liçencat a lejet e

dhëna si dhe ndryshimet në secilën prej tyre. Me fjalë të tjera Regjistri i Liçencave është edhe një arkiv elektronik. Publikimi në regjistrë është edhe kusht për vlefshmërinë juridike të liçencës, pra ai ka edhe natyrën e një “fletoreje zyrtare” për këto lloj aktesh administrative.

15. Sistemi i ri i liçencave është operativ prej pak më shumë se një vit por duket se ka dhënë efekte pozitive në mjedisin e biznesit. Hyrja në shumë tregje, paraprakisht të mbirregulluara, është tërësisht e lirë ndërsa në shumë të tjera barriera hyrëse është ulur ndjeshëm duke rritur numrin e operatoreve. Kostot e nisjes së veprimtarive janë ulur si dhe është rritur parashikueshmëria e vendimeve të administratës.

16. Efektet e reformës rregullatore janë pasqyruar në disa raporte ndërkombëtare lidhur me lirinë ekonomike apo konkurrueshmërinë. Për shembull, në Raportin e Konkurrueshmërisë Globale 2010-2011 Shqipëria renditet në vendin e 20 lidhur me peshën e rregullave (Burden of Government Regulations) kur, për të njëjtin indikator specifik, në raportin 2009-2010 renditet e 115-ta në botë. Sipas këtij raporti, ulja e barrës administrative ka përmirësuar edhe indikatorët e lidhur me eficientësinë e tregjeve apo ato të lidhura me performancën e institucioneve përfshirë transparencën dhe reduktimin e korrupsionit.

Planifikimi i territorit dhe lejet e ndërtimit

17. Vlen të përmendim se për shkak të metodologjisë, efektet e reformës së liçencimit nuk kapen nga raporti “Doing Business” i Bankës Botërore. Rasti studimor që përdor ky raport është marrja e lejes së ndërtimit, leje kjo jashtë ndikimit të reformës se kryer të liçencave dhe sistemit të QKL. Sipas këtij raporti Shqipëria renditet ndër vendet e fundit në botë – e 173-ta në vitin 2010. Por lejet e ndërtimit do të pësojnë së shpejti një modifikim thelbësor. Modifikimi i konceptit, procedurës dhe sistemit të shqyrtimit të kërkesave për ndërtim është një nga elementet që reformon sistemi i ri i planifikimit të territorit e që bazohet gjerësisht tek koncepti europian i zhvillimit hapësinor.

18. Ky sistem i ri, dhe ligji përkatës përcakton koncepte, metoda, instrumente dhe role në procesin e planifikimit dhe kontrollit të zhvillimit të territorit thelbësisht të ndryshëm nga ai i derisotëm që njihet me emërtimin “ligji për urbanistikën”. Për lejet e ndërtimit, kur ato bazohen në plane të miratuara, parashikohet një procedurë mjaft e thjeshtë dhe e shkurtër. Kujtojmë këtu se një pjesë e mirë e procedurës administrative të sotme që lidhet me një leje ndërtimi, si akte paraprake administrative (leje e liçenca

që janë parakushte për një leje ndërtimi), përthihet nga sistemi i QKL-së dhe sistemit të planifikimit hapësinor i mbetet vetëm akti i fundit-leja e ndërtimit. Lidhur me këtë të fundit, sistemi i ri parashikon ngritjen e një rrjeti sportesh me një ndalese në çdo autoritet planifikues (bashki/komunë, qark, ministri, etj) të gjitha të lidhura on-line. Procesi është një vendimmarrje e përbashkët ku secili autoritet shprehet për miratim, miratim me kusht apo mosmiratim, për aq sa ka kompetencë ligjore për një çështje specifike të lidhur me lejen e ndërtimit. I njëjti sistem dhe e njëjta logjikë do të përdoret edhe për miratimin e planeve.

19. Ligji për planifikimin e territorit u miratua në Maj 2009 me kusht që të bëhej i zbatueshëm në Shtator 2010. Për shkak se përgatitjet për sistemin e ri janë të shumta e të komplikuar ky afat u shty për në 15 Janar 2011. Nëse do të fillojë të zbatohet, një pjesë e efekteve do të jenë të shpejta e të prekshme për mjedisin e biznesit lidhur me lejet e ndërtimit por edhe mjaft më gjerë lidhur me miradministrimin e territorit.

Drejtime të tjera të reformës rregullatore

20. Reforma rregullatore përfshin edhe mjaft drejtime të tjera. Këtu vlen të përmenden dy nisma: i) sporteli me një ndalesë për liçencimin e projekteve energjetike; ii) reforma e inspektimeve administrative. I pari fokusohet tek sektori i energjisë. Projektet energjetike janë komplekse dhe kërkojnë marrjen e një numri të madh liçencash, lejesh, autorizimesh, çertifikatash etj. Ndonëse një pjesë e këtyre janë të rregulluara nga sistemi i QKL, përsëri procesi liçencues është kompleks, i gjatë dhe i kushtueshëm. Ndaj, brenda reformës së liçencimit po zhvillohet një proces reformues i dedikuar për këto projekte bazuar në të njëjtat parime.

21. Reforma e inspektimeve po ecën në dy drejtime bazë: i) modifikim i procedurave dhe metodologjisë inspektuese duke krijuar një sistem horizontal, uniform, të qartë e të thjeshtë e duke harmonizuar të drejtën private me atë publike; ii) ri-organizim vertikal dhe horizontal i strukturave inspektuese. Reforma synon të harmonizojë dy interesa publike, atij për uljen e barrës inspektuese të padobishme mbi bizneset dhe atij të rritjes së efektivitetit dhe efikasitetit të inspektimeve.

22. Përveç këtyre reformave të mirëfillta rregullatore po aq të rëndësishme janë reformat e kryera apo në proces në: administrimin fiskal përfshirë pagesën on-line të taksave; prokurimet elektronike; përdorimi masiv i formave PPP etj. Ndërkaq po përgatitet një ligj i ri për procedurat administrative që inkorporon parimet dhe eksperiencat më moderne të së drejtës administrative si dhe ka një p/ligj për krijimin e gjykatave administrative që fatkeqësisht nuk po gjen miratimin në Kuvend.

Sfida dhe risqe

23. Reforma rregullatore në Shqipëri po modifikon në thellësi dhe gjerësi rregullat administrative rreth veprimtarisë private dhe relacionet shtet-biznes. Ndonëse po ecën mjaft mirë, reforma përballlet dhe do të përballlet me sfida dhe risqe. Shqipëria nuk bën përjashtim nga rregulli i mundësisë së rishfaqes së fazës mbirregullatore. Për t'i paraprirë këtij rreziku është e nevojshme që të veprohet në disa drejtime njëkohësisht ndryshe progresi i arritur është lehtësisht i kthyeshem.

24. Së pari, është e nevojshme që të konsolidohen arritjet e deritanishme. Kjo kërkon që sistemet e QKL, QKR, planifikimi i territorit të zbatohen tërësisht në nivelin e përcaktuar nga ligjet përkatëse. Kjo kërkon investim në teknologji, trajnim i vazhdueshëm i administratës, monitorim, përmirësim aty-këtu si dhe po aq i rëndësishëm është edhe informimi e ndërgjegjësimi i publikut dhe bizneseve mbi vlerat e këtyre sistemeve të reja. Tek e fundit, janë përfituesit rojtarët më të mirë të këtyre sistemeve dhe arritjeve.

25. Së dyti, është e nevojshme të vazhdohet me reforma në drejtime të tjera. Këtu vlen rishikimi individual i atyre licencave që kanë mbetur jashtë rolit të QKL. Një tjetër fushë lidhet me reformimin e atyre lloj aktesh administrative që nuk janë licenca a leje (psh. autorizime, çertifikata) të cilat mund të jenë edhe drejtimi i shfaqes së tendencës mbirregulluese nga burokracia. Vetëm një konstante reformuese në politikat qeveritare frenon tendencat e kundërta mbirregulluese. Kjo nuk është gjë tjetër veçse thënia “sulmi është ngandonjëherë mbrojtja më e mirë”. Kjo shprehje vlen veçanërisht për reformat rregullatore.

26. Së treti, është e nevojshme futja në përdorim e metodës së “Vlerësimit të Impaktit Rregullator” (Regulatory Impact Assessment-RIA). Në fakt, reformat rregullatore të kryera, janë bazuar në këtë metodologji por në mënyrë joformale, si një proces voluntarizmi politik dhe profesionist të aktorëve të përfshirë. RIA nuk është ende një metodë e detyrueshme. Ajo duhet bërë e tillë. Çdo nismë rregullatore duhet të kalojë përmes kësaj metodologjie pasi ajo ndihmon si në kryerjen e analizave teknike ashtu edhe detyron konsultime të gjera dhe një ekuilibër të forcave përgjatë procesit ligjvënës kundra tendencave mbirregulluese.

EKONOMI KONKURRUESE NËPËRMJET BIZNESIT KONKURRUES

Nikolin Jaka
Dr. Koço Broka
MA. Zhaneta Salu

A competitive economy through a competitive business.

The authors through this article defend the idea that business today, in order to breathe and to test new markets and investments, need to be freed from the de-legalized assets it possesses. The legalization of Albanian business's assets will release very precious capital for the challenges of the new economic. This which is not based on the deliveries of Albanians living abroad, the emergency aid or international financial institutions's soft loans but on the use of skills and competitive branches of our economy.

Diskutimi drejt një Modeli të Ri Zhvillimi Ekonomik të Shqipërisë, siç po dëshmohej edhe në këtë konferencë është një çështje që po rritet në përmasa. Ai ka përfshirë tashmë jo vetëm ekspertë e pedagogë të veçantë, por Akademinë e Shkencave, Universitete, Bankën e Shqipërisë dhe bankat e nivelit të dytë, komunitetin e biznesit dhe përfaqësues të tij, Dhomën e Tregtisë dhe Industrisë së Tiranës dhe organizata të tjera, median –gazeta, revista, televizione që e kanë trajtuar këtë çështje në mënyre të posaçme; përfaqësues të organizatave ndërkombëtare, deputete të Kuvendit të Shqipërisë etj.

Kjo Konferencë duke shënuar një gur të ri kilometrazhi në këtë diskutim e debat, besojmë se me trajtesat e saj do të shënojë një hap të rëndësishëm si në ravijëzimin e konturimit të modelit, si mendohet të realizohet zhvillimi ekonomik i Shqipërisë, në periudhën afatshkurtër, afatmesme dhe afatgjatë dhe sidomos në rakordimim e qëndrimeve për çështjet kryesore, në shndërrimin e tij në gjithëpërfshirës, **ku Qeveria dhe Parlamenti të zënë vendin e tyre që u takon, duke e shndërruar atë jo thjesht në një strategji në letër por në një platformë për veprim.**

Së pari. Një ndër faktorët që kërkon një model të ri të zhvillimit ekonomik të Shqipërisë, është stadi i integritetit të vendit tonë me ekonominë e BE-së.

Kalimi i BE nga Strategjia “Lisbona 2000” (rishikuar në 2005), në “Europa

2020” mund të shërbejë si busull në përpunimin e Modelit të Ri Ekonomik, si përsa i përket objektivave, ashtu dhe vetë rrugës së përpunimit të saj. Europa 2020 duke synuar të rrisë konkurrueshmërinë e Europës në tregun global, parashikon ta realizojë atë nëpërmjet rrugëve dhe mënyrave të tilla si:

- a) Një zhvillim ekonomik duke e bazuar ekonominë në dije dhe inovacione;
- b) Një zhvillim i qëndrueshem duke u dhënë përparësi resurseve më eficiente dhe një ekonomie të gjelbër dhe kompetitive;
- c) Një zhvillim ekonomik gjithëpërfshirës duke krijuar vende të reja të punës, si dhe krijimin e një kohezioni social dhe territorial.

Aplikimi i Qeverisë sonë për të fituar statusin e vendit kandidat në BE-së është një faktor i rëndësishëm që ne të ndjekim arritjet më të mira të BE-së. Qëndrimi ynë si Dhomë e Tregtisë dhe Industrisë së Tiranës është vlerësimi i “përvojave të të tjerëve dhe adaptimi i tyre në kushtet dhe mundësitë ekzistuese deri tek tejkalimi i mendësive dhe praktikave të vjetra sedentare; guximi për t’i pararendur ndryshimit.”

Krijimi i një ekonomie tregu funksionale e aftë t’u bëjë ballë trysnive konkurruese, përben një stad dhe faktor kyç për përpunimin e një modeli të ri që të orientojë zhvillimin ekonomik të vendit.

Në këtë rrafsh rritja e aftësive konkurruese të vendit, avancimi në indeksin e konkurrueshmërisë globale, ngushtimi i diferencave me vendet e BE, përbëjnë jo vetëm objektiva afatgjatë, por edhe detyra imperative parësore të ekonomisë shqiptare dhe biznesit, por dhe një ndër tiparet kryesore të modelit të ri ekonomik.

Së dyti; Përpunimi i modelit është produkt i problematikës që nxori ndikimi i krizës globale finaciare në vendin tonë.

Nuk mund të mohohet se kjo çështje e shtruar për diskutim (modeli i ri) doli me mirë në pah në kushtet e krizës financiare globale.

Efekti i krizës globale në ritmin e rritjes ekonomike, herët a vonë u pranua nga të gjithë aktorët dhe agentët ekonomikë shqiptarë. Por, ndryshe nga vendet e tjera përfshi ato të BE-së, në vendin tonë në qendër dhe shtrirje të debatit publik, u vu çështja se hyri apo jo vendi në krizë ekonomike?! Kjo mbërtheu debatin publik e sidomos atë politik që vazhdon ende sot.

Ndërkohë janë ravijëzuar dy qëndrime kryesore.

Në edicionin special të publikuar të Dhomës së Tregtisë dhe Industrisë së Tiranës në Janar 2009 kushtuar çështjes: Shqipëria përballë krizës Globale, do të nënvizohet :- **“Tashmë askush nuk e mohan se kriza ekonomike globale do të ndikojë edhe ekonominë e brishtë shqiptare”¹**

Ka patur dhe një qëndrim tjetër se: **“politikat ekonomike dhe fiskale të ndërmarra nga qeveria shqiptare ... kanë shërbyer si amortizatorë të fuqishëm për reduktimin thuajse në minimum të ndikimit në ekonominë shqiptare të krizës ekonomike botërore”**”.

Kush ka patur të drejtë? Jemi të mendimit se është mirë që të dy linjat të ballafaqohen jo vetëm me treguesit e përlogaritur, por në radhë të parë e mbi të gjitha me treguesin e matshëm saktë, me efekte dhe interes si për ekonominë shqiptare, biznesin dhe konsumatorët. Në këtë kuadër i jemi referuar treguesit të matshëm të të ardhurave buxhetore për vitin 2009 e 2010 si në programim ashtu dhe ecurinë faktike të tyre. Rishikimi i buxhetit të vitit 2010, në një nivel të ardhurash buxhetore sa ose diçka më të vogël se sa buxheti fillestar i vitit 2009, që ishte 334 miliardë lekë, është dëshmi e qartë e efekteve të krizës ekonomike globale edhe në ekonomine shqiptare. **Pra kryesorja ose hallka kyç në debatin nëse është apo jo i nevojshëm modeli i ri ekonomik është përballja me realitetin, me faktet dhe vlerësim real objektiv i tij.**

Së treti. Saktësia e statistikave. Periudha e krizës globale financiare është shoqëruar me një rrudhje të nivelit e cilësisë së statistikave të ndryshme ekonomike fiskale deri në pasaktësi të treguesve të ndryshëm, që zor se mund të konsiderohen të rastit.

Treguesit fiskalë të paraqitur në terma reale tani prezantohen kryesisht në terma nominalë, pa dhënë një pamje të qartë të realitetit.

Me një nivel të tillë të statistikave ekonomike fiskale, kufizohet mundësia objektive për t’u orientuar për zhvillimin e ardhshëm të ekonomisë dhe për rrjedhojë imponohet një harxhim kohe për të gjetur se si është e vërteta e situatës aktuale. Një gjë është e qartë, për të përcaktuar më mirë të ardhmen duhet përcaktuar dhe vlerësuar objektivisht e sotmja dhe për ta bërë këtë duhen statistika të sakta. **Është e njohur sentenca, shifrat nuk e krijojnë botën por ato tregojnë si mund të drejtohet ajo më mirë** (Gëte).

Së katërti. Faktorët që përcaktojnë zhvillimin e qëndrueshëm dhe me ritme relativisht të larta. Kur diskutohet për nevojën ose jo të një modeli të ri zhvillimi, natyrisht nuk mund të mos drejtohet vëmendja në faktorët që kanë përcaktuar rritjen ekonomike, si në vitet e fundit kur ka ndodhur kriza globale financiare por edhe më tej, në faktorët që kanë vepruar dhe kanë përcaktuar rritjen ekonomike gjatë gjithë viteve të tranzicionit.

Siç është e njohur në rritjen e ekonomike të Shqipërisë gjatë viteve të tranzicionit kanë vepruar faktorë të tillë siç kanë qenë: emigracioni masiv, remitancat e burimeve të tjera që nuk u dihet origjina, financimi nga kreditë e buta, të ardhurat nga privatizimi, apo deri tek i ashtuquajtimi avantazhi i prapambetjes?

Natyrshëm lind pyetja, a është bërë e mundur që faktorët që po marrin jetë nëpërmjet projekteve dhe programeve dhe politikave të Qeverisë të shndërrohen në element kyç për rritjen e aftësisë konkurruese të ekonomisë shqiptare dhe biznesit, për rritjen ekonomike, në atë shkallë sa të dalin në plan të parë ndaj faktorëve kryesorë të tranzicionit të përmendur më sipër?

Ne jemi të mendimit se faktorët bazë që kanë përcaktuar ritmet relativisht të larta gjatë periudhës 20 vjeçare të tranzicionit kanë filluar të ezaurojnë forcën e tyre. Ata duhet të zëvendësohen nga faktorë që i përgjigjen fazës tjetër post tranzicion.

Së pesti. Tiparet kryesore të modelit të ri ekonomik. Gjatë diskutimeve të deritanshme për modelin e ri ekonomik ka dalë çështja e togfjalëshit “model i ri ekonomik dhe çfarë përfaqëson ajo”. Në këtë rrafsh janë ravijëzuar dy qëndrime. Një qëndrim është ai sipas të cilit “**dua të vërej se Shqipëria nuk ka nevojë për modele...** Unë do flisja për përparësi brenda modelit ekonomik ku gjendemi sot, të cilat janë: reformat strukturore, qeverisje e kujdesshme e financave të shtetit, integrim europian, zhvillim rajonal, apo qëndrimet ku vëmendja përqendrohet në zhvillimin e kësaj apo asaj dege (turizmi, bujqësia etj.) dhe strukturës së ekonomisë”.

Një qëndrim tjetër është ai që pranon nevojën dhe domosdoshmërinë e një modeli të ri ekonomik. Po çfarë nënkuptojmë me model të ri ekonomik? Pa dashur të japim ndonjë përkufizim, por thjesht për të qartësuar dhe artikuluar idenë tonë, me model të ri ekonomik nënkuptojmë mënyrën e zhvillimit ekonomik post tranzicion, i cili e mbështet zhvillimin ekonomik jo në emigracionin e shqiptarëve, por në punësimin e tyre në Shqipëri dhe mbështetet në ata faktorë zhvillimi që e mundësojnë këtë punësim, pra nëpërmjet një biznesi krijues dhe konkurrues. Pas viteve 90-të u hap ekonomia, por ndërkohë zhvillimi i biznesit por dhe rritja e ekonomisë u bë e mundur duke i hapur rrugën emigracionit.

Një numër i madh shqiptarësh dëshirojnë të punojnë dhe jetojnë në Shqipëri. Harmonizimi i kësaj kërke me realizimin e një biznesi konkurrues që të mundësojnë këtë përthithje është sfida kryesore e ekonomisë shqiptare dhe ne jemi për atë mënyrë zhvillimi të ekonomisë dhe biznesit që mundëson këtë punësim të shqiptarëve.

Rritja e aftësive konkurruese të biznesit dhe ekonomisë shqiptare është tipar themelor i modelit të ri të zhvillimit apo mënyrës së zhvillimit të biznesit dhe ekonomisë shqiptare.

Së gjashti: Rënia dakort ose jo me nevojën për rivitalizimin e ekonomisë dhe biznesit, pas efekteve të krizës globale financiare.

Në mbështetje të hipotezës se duhet ecur drejt një modeli të ri të zhvillimit ekonomik të Shqipërisë, një hallkë e rëndësishme është përballja me realitetin, me faktet dhe vlerësim objektiv të tij.

Ç'mund të thuhet sot pas afro dy vjetësh të shfaqjeve të efekteve të para të krizës globale financiare? Është e njohur se pas kulmeve të arritura deri në Shtatorin 2008 në mjaft tregues ekonomikë, si përsa i përket eksportit apo depozitave bankare, u vu re jo vetëm rënia e ritmeve të rritjes së tyre, por dhe rënia e këtyre të fundit me efekte në tregues të tjerë.

Nuk është e vështirë të shihet se gjatë kësaj periudhe, vihet re rënie dhe jo rritje. Dhe kjo nuk mund të quhet përballim i krizës, të paktën parë nga këndvështrimi i një agjenti të rëndësishëm ekonomik siç është biznesi.

Nga ecuria e treguesve ekonomikë dhe fiskalë të marrë në analizë, të cilët flasin si për ecurinë e ekonomisë në tërësi por dhe atë të biznesit në veçanti, **dëshmohet se ka probleme të dukshme që shtrohen për zgjidhje.**

Nga këndvështrimi i biznesit, parësore nuk është ajo që ka ngërdheshur debatin politik për çështjet ekonomike, nëse rënia e ritmeve të rritjes ekonomike është shndërruar apo jo në recesion, por fakti se treguesit rezultativë të veprimtarisë së biznesit janë në rënie.

Në këtë kuadër biznesi por dhe përfaqësuesi kryesor i tij Dhoma e Tregtisë dhe Industrisë janë angazhuar në gjetjen e rrugëzgjidhjeve të problemeve të ndeshura në praktikë, për frenimin e rënies së treguesve fiskale (të ardhurave të veta dhe detyrimeve për shtetin) qoftë për efekt të ndikimit të krizës globale në ekonominë dhe biznesin shqiptar, po ashtu dhe rikthimin e qëndrueshëm të ritmeve të larta të rritjes së treguesve ekonomikë e fiskalë pra dhe rivitalizimit e zhvillimit të biznesit.

Së shtati. Shfrytëzimi i avantazheve krahasuese dhe rritja e aftësive konkurruese, sfidë për biznesin dhe ekonominë shqiptare.

Zgjerimi i projekteve, programeve dhe politikave të zhvillimit, rritja e vëmendjes ndaj indeksit global të konkurrueshmërisë, ngushtimi i diferencave me ekonominë e BE-së, përballimi i presioneve të krizës globale financiare, zhvillimet në bilancin tregtar dhe rritjen e eksportit, kanë rritur vëmendjen dhe interesin ndaj avantazheve krahasuese për rritjen e kapaciteteve konkurruese të produkteve shqiptare dhe bizneseve në një plan rajonal dhe më gjerë.

Kjo u vu më në dukje në kushtet e rritjes së eksportit gjatë periudhës së parë të vitit 2010.

A mjafton të kënaqemi thjesht me rritjen e çfarëdo eksporti, pra a duhet të mbështetet zhvillimi i ekonomisë në rritjen çfarëdo të eksportit siç ndodhi gjatë këtij viti me energjinë elektrike?

Përgjigja është, jo çfarëdo eksporti, por vetëm ai që mbështetet në kërkesat dhe realizimin e parimit (ligjit) të avantazheve krahasuese. Dhe në kushtet kur importues i energjisë elektrike është një biznes produkt i investimeve të huaja, kjo do të thotë se kësaj kërkesë nuk duhet t'i shmangen as investimet e huaja direkte.

Kjo do të thotë se Shqipërisë nuk i duhen çfarëdolloj investimesh të huaja direkte, pa patur parasysh kërkesat e ekonomisë, kërkesën për të rritur konkurrueshmërinë e saj, kërkesën për zbatimin e parimit të avantazheve konkurruese. Kjo merr rëndësi të veçantë për produkte të tilla si ai i energjisë elektrike, çmimi i të cilit është çmim formues, se përfshihet në produktet e gjithë bizneseve të tjera. Ato në këtë ose atë shkallë janë përdorues të energjisë elektrike.

Është e qartë se nga rruga e zhvillimit aktual të përdorimit ose jo të avantazheve krahasuese, varen në një shkallë të madhe investimet në hidrocentralet me koncesion, rentabiliteti i tyre dhe efektiviteti i investimeve në këtë sektor. **Ja pse vlerësimi objektiv i realitetit duke mbajtur parasysh kërkesat e realizimit të një ekonomie funksionale tregu e aftë t'i bëjë ballë presionit konkurrues të vendeve të BE-së, përdorimi i avantazheve krahasuese dhe rritja e tyre tregon se rishikimi i modelit është jo vetëm i nevojshëm por edhe i domosdoshëm.**

Së teti. Rritja e aftësisë konkurruese të produkteve dhe e shërbimeve, kërkon kapacitete cilësore të kapitalit human.

Komuniteti i biznesit dhe Dhoma e Tregtisë dhe Industrisë së Tiranës si një nga përfaqësuesit e saj, pa hyrë në debatet për efektet e krizës globale financiare në vendin tonë u përqëndrua në trajtimin e këtyre efekteve si sfida për përballim duke u angazhuar jo vetëm për minimizimin e efekteve negative, por kapërcimin e tyre, duke përdorur çdo hapësirë në drejtim të vitalizimit të biznesit dhe ekonomisë.

Në këtë rrafsh u riformulua qartë misioni i Dhomës. Duke mbajtur parasysh se viti 2009 filloi me një sërë kundërshtish dhe ekuilibrash të brishtë, ku si skenarët optimistë por edhe ata pesimistë ishin krejt të mundur "...në cilindo prej skenarve, roli i "Dhomës së Tregtisë" organizatës qendrore të biznesit në vend, mbetet i patjetersueshëm. Ajo ka përgjegjësinë e aktorit, që duhet të gjenerojë/përpunojë /propozojë mbrojtje politike dhe strategji ekonomike; që zbulon probleme, gjen zgjidhjet e përshtashme dhe angazhohet për t'i realizuar ato, të qendrës që gjeneron bashkëpunimin dhe ndërton partneritete, që ngre dhe zgjeron rrjete dhe sisteme mbështetëse dhe të asistencës të specializuar.

Ky mision u shoqërua dhe u koracua me shfaqjen e disa tipareve kryesore të komunitetit të biznesit, atë **realist dhe krijues** në qëndrimin ndaj efekteve të krizës globale financiare, por dhe thellimit të integritetit të ekonomisë shqiptare në atë rajonale, europiane dhe globale.

Por cilat ishin disa nga qëndrimet kryesore që ka mbajtur biznesi shqiptar dhe Dhoma e Tregtisë e Tiranës në këtë situatë?

Biznesi iu përgjigj ndikimeve të krizës globale financiare dhe ekonomike me riorganizimin e tij, duke u fokusuar në përballimin e sfidës kryesore për të qenë më konkurrues në tregun e brendshëm dhe të jashtëm.

Në këtë rrafsh të bien në sy reagimet e shpejta për t'iu përgjigjur dhe manovruar ndaj luhatjeve në konjunkturën ndërkombëtare, lidhur me kërkesën për sasinë dhe çmimet e tyre.

Në degë të tjera, reagimit ndërkombëtar, biznesi iu përgjigj me riorganizime. Të tilla kanë qenë disa biznese që kanë operuar në industrinë e prodhimit të këpucëve duke kaluar nga prodhimi i tipit fason në prodhimin me cikël të mbyllur.

Një drejtim tjetër i reagimit të biznesit është mbështetja e biznesit ndaj teknologjive të reja. Në këtë rrafsh konstatohet se jo vetëm në Europë por edhe vendet e rajonit po investojnë shumë në drejtim të ngritjes së bizneseve konkurruese. **Për të qenë konkurrues në këtë botë që ndryshon, duhet të jesh ose krijues ose rënia e konkurrueshmërisë në tregun e brendshëm dhe të jashtëm është e pashmangshme.**

Në kushtet kur sistemi i kreditimit bankar është forma kryesore e financimit me burime të tjera jashtë biznesit, marrëdhëniet e Dhomës së Tregtisë me bankat mbeten në qendër të vëmendjes. Sektori bankar duhet të ushtrojë rolin që ka, nxitjen dhe zhvillimin e aktivitetit ekonomik, se nxjerrja e vendit jashtë efekteve negative të krizës kërkon jo vetëm energji, por edhe përpjekje të bashkërenduara. Ndërkohë ka ardhur koha për krijimin dhe të formave të tjera të financimit të biznesit dhe ekonomisë. Kjo sfidë e shtruar në mënyrë ballore që në vitet 95-96 kur u shtrua për herë të parë me forcë, ngritja e bursës shqiptare kërkon zgjidhje.

Drejtim tjetër i veprimtarisë së Dhomës është bashkëpunimi me universitetet. Nga memorandumet bashkëpunimi është kaluar në veprimtari konkrete si ai i punësimit nga universitetet. Ky bashkëpunim duhet të përqëndrohet para së gjithash në sfidën për rritjen e aftësive konkurruese të biznesit dhe ekonomisë shqiptare.

Por padyshim drejtim kryesor i Dhomës së Tregtisë dhe Industrisë dhe kërkesë bazë e komunitetit të biznesit për përballimin e sfidave të kohës mbetet **bashkëpunimi me Qeverinë, Parlamentin dhe institucionet e tjera të shtetit**. Reagimi krijues i biznesit ndaj efekteve të krizës globale financiare por edhe me tej, pavarësisht se është një faktor i pazëvendësueshem nuk mund të jetë rezultativ pa një bashkëpunim dhe bashkërendim efektiv me politikat e qeverisë.

Kompleksiteti i vendimmarrjes së biznesit është rritur. Po ashtu ekonomia është bërë më komplekse dhe menaxherët e biznesit duhet të marrin në konsideratë dhe të jenë të aftë për të menaxhuar një numër më të madh e më kompleks faktorësh, përfshirë treguesit makroekonomikë të sotëm e të ardhshëm.

Rritja e aftësisë konkurruese të biznesit kërkon një vëmendje të posaçme ndaj realizimit të një konkurrence të lirë, efektive por dhe të ndershme. Biznesi ka mbështetur dhe mbështet masat e qeverisë për formalizimin e ekonomisë, vendosjen e taksave fiskale, faturimit sa më të saktë të transaksioneve, ekspertëve kontabel etj... Por rezultatet nuk mund të jenë efektive nëse nuk ecet me një strategji dhe platformë të qartë dhe të plotë.

Komuniteti ka ndjekur me interes qëndrimin e përfaqësuesve të qeverisë të cilët kanë nënvizuar se **“në botën e pas krizës, problemi i konkurrencës ekonomike midis vendeve të ndryshme të rajonit dhe më gjerë do të dalë më në pah.** Ne kemi programuar fuqizimin e mëtejshëm të konkurrencës në tregun e brendshëm dhe rritjen e kapacitetit konkurues të produkteve shqiptare dhe bizneseve në një plan rajonal dhe më gjerë”³.

Çështja shtrohet se ku do të bazohet zhvillimi në të ardhmen dhe rrugët e përballimit të kësaj sfide, tek mënyra aktuale e zhvillimit, apo nëpërmjet një mënyre dhe modeli tjetër zhvillimi të ekonomisë dhe biznesit shqiptar, të quajtur të ri. Ne mendojmë se ka ardhur koha për një model të ri zhvillimi. Dhe ashtu siç ka evidencuar nobelisti i njohur **Milton Friedman, “Në kohë vështirësish dhe madje krizash mendjet e kthjellta të sipërmarrjes private shohin oportunitet për një zhvillim të ri dhe tregje të reja. Qeverive nuk u mbetet veçse t’u shkojnë pas ideve dhe provave të biznesit krijues të vendit të tyre”.**

3 Ridvan Bode Ministër i Financave Fjala ne konferencën e II “Shqipëri-Banka Botërore për zhvillimin e ekonomisë”, organizuar nga Banka Botërore

ZHVILLIMI EKONOMIK I SHQIPËRISË NË KONTEKSTIN RAJONAL

Prof. Dr. Armen Kadriu

Dr. Altin Hoti

MA Ilir Alija

The economic development of Albania in a regional context.

According to the authors, the internationalization of the production process, the international economic integration and the globalization process leads us to the idea that the model of the economic development of Albania should emphasize on the external factors of development. This because the Albanian economy is part of the global economic system, and absolutely powerless to affect it. The economic relations with the regional countries should continue to be the primary model of economic development of Albania. The author describes how this can be accomplished by emphasizing on the new forms of economic relations of the countries of the region.

Pasi kaloi një periudhë të gjatë duke ndjekur një politikë të pavarur dhe izoluese, Shqipëria - ashtu si edhe të gjitha vendet e tjera të ish grupit socialist, filloi të shndërrohej në një pjesëmarrëse aktive dhe integruese në marrëdhëniet ekonomike ndërkombëtare. Me vendosjen e të parës qeveri demokratike daton dhe marrëdhënia e Shqipërisë me Komunitetin Europian, që do të konkretizohej vetëm në vitin 1992 me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe tregtare mes dy paleve.

Për shkak të faktorëve të ndryshëm gjeografikë, historikë dhe ekonomikë, Bashkimi Europian u bë partneri tregtar kryesor i vendit.

Më 12 Maj 1992, Shqipëria nënshkroi me BE-në Marrëveshjen e Bashkëpunimit Tregtar dhe Ekonomik, përfshirë deklaratën e përbashkët mbi dialogun politik, e cila hyri në fuqi më 1 Dhjetor 1992. Nëpërmjet kësaj marrëveshjeje, u vendos jo vetëm zhvillimi i bashkëpunimit ekonomik dhe zgjerimi i marrëdhënieve tregtare me Shqipërinë, por edhe vendosja mbi baza kontraktuale e orientimit politik të Shqipërisë drejt një demokracie funksionale dhe ekonomie të tregut të lirë. Kjo marrëveshje synonte ndër të tjerash, vendosjen e rregullave për bashkëpunimin ekonomik dhe tregtar midis

Shqipërisë dhe Komunitetit Ekonomik Europian, duke u bazuar në Parimin e Kombit më të Favorizuar dhe eliminimin e formave të ndryshme të diskriminimit, duke kërkuar njëherësh harmonizimin e legjislacionit vendas me atë komunitar, kryesisht në fushën ekonomike dhe tregtare. Për të mundur më tej zbatimin e kësaj marrëveshjeje, BE i krijoi mundësi Shqipërisë për të përfituar nga fondet e Programit PHARE, program që është zbatuar për vendet kandidate të Europës Qendrore dhe Lindore. PHARE kryesisht përfshinte masa për ndërtimin e institucioneve me investimet shoqëruese, si dhe masa të përcaktuara për mbështetjen e kohezionit ekonomik dhe social.

Kjo përbënte fillimin e marrëdhënieve mes dy paleve, por që shërbente edhe si një nxitje për rritjen e bashkëpunimit jo vetëm me vendet e Komunitetit, por edhe me ato të rajonit. Ku nga ana e KE-së këmbëngulej që të fillonte një periudhë e re e bashkëpunimit mes këtyre vendeve, edhe pse duhet thënë se situata nuk ishte aspak në favor të marrëdhënieve të mira, të kujtojmë këtu luftën në ish Jugosllavi, jo vetëm në planin politik, por edhe atë tregtar. Si shembull pozitiv i këtij bashkëpunimi gjithmonë merrej marrëveshja e Vishegradit, mes Polonisë, Çekisë, Hungarisë dhe me vonë Sllovakisë. Liberalizimi i marrëdhënieve tregtare, kishte ulur ndjeshëm edhe ato pak mosmarrëveshje politike mes këtyre vendeve.

Megjithëse nga ana e Komunitetit gjithmonë është bërë presion pozitiv për rritjen e shkëmbimeve tregtare me vendet e rajonit, kjo është bërë e mundur vetëm me fillimin e vitit 2000, kur Këshilli Europian i Ferias, Portugali, për herë të parë shprehu “se vendet e Ballkanit të përfshira në Procesin e Stabilizim Asocimit janë kandidate potenciale për t’u anëtarësuar në BE”, si dhe “inkurajimin e shteteve të rajonit për intensifikimin e bashkëpunimit rajonal, përmes marrëveshjeve tregtare”. Kjo u bë e mundur një vit më vonë kur në Bruksel ministrat e Ekonomisë së vendeve të rajonit që nënshkruan një Memorandum Mirëkuptimi që mbulonte disa masa specifike për liberalizimin dhe lehtësimin e tregtisë në Ballkanin Perëndimor.

nga	Shqip			BHi			Kroacia			Maqed			SerB+Mali zi		
	2002	2004	2005	2002	2004	2005	2002	2004	2005	2002	2004	2005	2002	2004	2005
Shqip	-	-	-	0	0	0	0	0	0	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
BHi	0	0,1	0,1	-	-	-	1,6	2,1	2,4	0,2	0,3	0,3	3,9	2,9	3,3
Kroac	1,3	1,3	0,9	21,5	22,7	22,7	-	-	-	3,2	3,2	2,9	2,9	3,6	3,6
Maqedo	0,8	0,9	0,9	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	-	-	-	2,3	3,5	5,2
SerB+Mali zi	0	0,6	0,7	9,3	10,9	10,9	0,5	0,8	0,9	10,3	11,2	10,5	-	-	-
BP	2,1	2,9	2,6	31,3	34,2	34,2	2,7	3,6	4,1	13,8	14,9	13,9	9,2	10,2	12,3
BE	77,6	72,5	70,4	39	59,7	58,2	55,5	69,6	65,2	53	59,5	57,9	52	56,3	51,2
Kosova		3,2	10,7		2,7	6,9		0,9	1,8		17	19,7		17,8	14,1

Tab 1. % e X-të vendeve të BP në X e përgjithshëm

Edhe pse këto marrëveshje dypalëshe u nënshkruan dhe ratifikuan në parlamentet e vendeve të Ballkanit Perëndimor, ashtu siç edhe shihet në tab.1, ato treguan se marrëdhëniet tregtare mes këtyre vendeve mbeten në nivele shumë të ulëta dhe në shumë raste vetw Marrëveshjet e Tregtisë së Lirë (MTL) nuk u zbatuan me korrektësi. Kjo, por edhe nxitja më e madhe në drejtim të rritjes së volumit të bashkëpunimit mes këtyre vendeve bëri që nga Brukseli të këshillohej që këto vende të bëjnë pjesë në CEFTA, që është Marrëveshja e Europës Qendrore për Tregtinë e Lirë, që u nënshkrua në fund të vitit 2006. Kjo marrëveshje solli një të re të rëndësishme jo vetëm liberalizimin e tregtisë mes këtyre vendeve, por edhe shërbimet.

Megjithëse sipas vlerësimeve të ekspertëve të ndryshëm BE konsiderohet si partneri kryesor në lidhje me eksportin dhe importin për Shqipërinë, analiza dhe vlerësimi i perspektivës së marrëdhënieve ekonomike me rajonin, zgjidh më shumë sesa thjeshtë problemin e tregtisë së jashtme.

Është e kuptueshme që strategjia e zhvillimit të jashtëm ekonomik të Shqipërisë duhet me doemos të mos lërë jashtë vëmendjes rajonin e Ballkanit Perëndimor, për disa arsye. Avantazhet konkurruese për vendet e rajonit absolutisht janë më të krahueshme se me vendet e tjera më gjerë, gjë që sjell potencialin e nxitjes dhe zhvillimit të tregtisë së ndërsjelltë, si një nga faktorët e rëndësishëm të rritjes së qëndrueshme. Kjo strategji zhvillimi shërben si një shkollë parapërgatitore për integrimin e Shqipërisë, në veçanti dhe të rajonit në tërësi. Rritja e konkurrencës në kushtet e globalizimit ekonomik bën, që Shqipëria të grupohet me vendet e rajonit për të rritur potencialet e zhvillimit dhe ulur risqet e integrimit në BE. Afërsia gjeografike është një tjetër arsye logjike e zhvillimit të marrëdhënieve ekonomike me rajonin, pasi zhvillimi i tyre ul ndjeshëm kostot e transportit, përmirëson dukshëm ekonominë e shkallës në sajë të rritjes së tregut dhe shërben si shkak dhe pasojë e zhvillimit të infrastrukturës.

Nga njëra anë, rëndësia gjeo-strategjike e rajonit ka qenë për një kohë të gjatë disa herë më e lartë se rëndësia ekonomike dhe roli që kanë pasur vendet e Ballkanit Perëndimor, qoftë individualisht apo së bashku. Nga ana tjetër, përpjekjet e komunitetit ndërkombëtar, dhe atij të BE-së në veçanti, për të promovuar dialogun politik, dhe krijimin e zonës së lirë të tregtisë, rrisin në tërësi interesin ekonomik për rajonin dhe shërbejnë si gjeneratori kryesor i thithjes së investimeve të huaja të lidhura me projekte që i kalojnë kufijtë nacionalë.

Duke qenë se Ballkani Perëndimor mbetet një zonë e trazuar, një enklavë e veprimeve aventureske me bazë nacionalise dhe politike, rritja ekonomike është një tregues i rëndësishëm i progresit ekonomik dhe jo vetëm, për secilin nga shtetet. Ashtu siç edhe shihet në tabelën e mëposhtme ritmet e rritjes ekonomike të vendeve të rajonit janë të qëndrueshme dhe parashikimi është gjithashtu optimist. Shqipëria është një

ndër vendet e pakta, që sipas burimeve jo zyrtare¹ dhe institutit të statistikës, ka ruajtur ritme pozitive të rritjes ekonomike edhe në kushtet e krizës globale financiare (2008-2009). Në pozitat e rritjes ekonomike, duke shfrytëzuar pozicionin e saj strategjik, kufizimin nga të gjitha anët me popullatë shqipfolëse (Kosovë, Maqedoni, etj), daljen në dy hapësira detare, etj. Shqipëria mund dhe duhet të rrisë rolin e saj tregtar dhe ekonomik në rajon.

Norma reale e rritjes së PBB në vendet e BP për vitet 2001-2015

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2015
Shqipëria	7,1	4,3	5,8	6,2	5,5	5,0	5,8	3,0	-3,7	2,8	3,4	4,0
Kosova	-	-0,7	5,4	2,6	3,8	3,8	4,0	5,4	4,0	4,8	6,3	5,3
Bhi	4,5	5,5	3,0	6,0	5,5	5,3	5,7	5,4	-3,4	0,5	4,0	4,5
Kroacia	4,4	5,6	5,3	3,8	4,3	4,0	4,0	2,4	-5,8	0,2	2,5	3,0
Serbia	5,1	4,5	2,4	9,3	6,8	5,0	5,0	5,5	-2,9	2,0	3,0	5,0
Maqedonia	-4,5	0,9	2,8	4,1	3,6	3,6	4,0	4,8	-0,7	2,0	3,0	4,0
Mali i Zi	-0,2	1,7	2,4	3,7	4,1	5,0	5,0	6,9	-7,0	-1,7	4,6	4,0

Burimi i të dhënave: IMF, World Economic Outlook 2010

Përsa i takon investimeve të huaja direkte, të gjithë vendet e rajonit duke përfshirë edhe Shqipërinë janë importues neto të kapitalit, megjithëse vitet e fundit vihet re një rritje e eksportit të kapitalit në formën e investimeve të huaja nga Shqipëria rreth 4 herë. Kjo është e lidhur kryesisht me vendet e rajonit dhe në mënyrë të veçantë me Kosovën dhe Maqedoninë. Është detyrë e qeverisë shqiptare që të ndërtojë një strategji zhvillimi të mbështetur edhe në eksportin e kapitalit në vendet e rajonit, si përmes mbrojtjes së investimeve shqiptare në rajon, ashtu edhe përmes krijimit dhe mbështetjes së shoqërive të përbashkëta me vendet e rajonit. Në veçanti kjo strategji do t'i shërbente integrimit të mëtejshëm ekonomik të Kosovës me Shqipërinë.

1 <http://www.wiiw.ac.at/balkan/data.html> (albanian report)

Investimet e huaja direkte në rajon							
		2005	2006	2007	2008	2008	2009
						tremujori 1	
Shqipëria	in, mil EUR	212.6	258.6	481.1	681.9	103.8	123.6
	out, mil EUR	1.7	8.2	11.0	62.6	22.4	1.4
Kosova	in, mil EUR	80.0	248.7	421.2	359.6	-	69.0
	out, mil EUR	-	-	-	-	-	-
Bhi	in, mil EUR	493.1	572.3	1546.2	689.5	78.9	27.6
	out, mil EUR	0.4	3.2	17.2	-	-	-
Kroacia	in, mil EUR	1467.9	2764.8	3666.9	2930.1	1005.3	399.0
	out, mil EUR	191.8	208.2	184.1	118.9	132.7	10.9
Serbia	in, mil EUR	1265.3	3515.7	2530.1	2042.5	850.1	844.7
	out, mil EUR	18.0	17.0	686.0	189.0	19.3	1.4
Maqedonia	in, mil EUR	77.2	344.8	506.0	412.5	117.0	-
	out, mil EUR	2.3	0.1	-0.9	-9.5	-12.5	-
Mali i Zi	in, mil EUR	392.7	644.3	1007.7	668.5	-	-
	out, mil EUR	11.5	177.6	482.8	100.9	-	-

<http://www.wiiw.ac.at/balkan/reports09.html>

<http://www.bqk-kos.org/>

Perspektiva e thithjes së investimeve të huaja direkte në Shqipëri është absolutisht jo e keqe, vetëm disa projekte të shpallura (si ai i ACR në fushën minerare, tre firma italiane për prodhimin e energjisë) kapin shumën e 3 miliardë EUR.

Por, ashtu siç edhe përmendëm më lart, kapacitet e vogla tregtare si dhe potencialet

relativisht të ngushta të vendeve të rajonit bëjnë që strategjitë e tyre të krijimit të klimës së biznesit për thithjen e investimeve të huaja, të bazohen në frymën e interesave të përbashkëta ekonomike. Vendet e vogla e në zhvillim, ku bën pjesë edhe Shqipëria, në kushte normale e kanë shumë të vështirë të tërheqin investime të huaja e kompaninë globale të krahasueshme me vendet e mëdha e të zhvilluara, prandaj krijimi i tregut të përbashkët të faktorëve të prodhimit, dhe jo vetëm të shitjes duhet të sjellë thellimin e integritetit të vendeve të Ballkanit Perëndimor, rritje të qëndrueshme ekonomike, stabilitet politik dhe interesa të përbashkëta, aq të domosdoshme për rajonin. Drejt këtij qëllimi duhet të orientohet Shqipëria përsa i takon investimeve të huaja direkte.

Vlerësimi sasior i marrëdhënieve ekonomike ndërmjet vendeve të Ballkanit Perëndimor mund të realizohet si përmes analizës së investimeve direkte të ndërsjellta, ashtu edhe asaj të tregtisë ndërkombëtare. Është e kuptueshme se është ende herët për të vlerësuar trendin e rezultatit të nënshkrimit të CEFTE-s, edhe për shkakun se në momentin e implementimit të marrëveshjes të gjitha vendet u përballën me krizën financiare globale, që deformati në mënyrë të dukshme edhe marrëdhëniet tregtare. Megjithatë, për sa i takon Shqipërisë, është për t'u theksuar fakti se gjithmonë gjatë 20 viteve të fundit është mbajtur një nivel i lartë të bashkëpunimit rajonal dhe kjo konstatohet edhe në raportin e progresit të BE-së të vitit 2009 "Shqipëria ka vazhduar të marrë pjesë në iniciativat politike dhe ekonomike rajonale dhe ka është për t'u lavdëruar zbatimi i Marrëveshjes së Tregtisë së Lirë në Europën Qëndrore (CEFTA). Aktiviteti tregtar i vendit tonë vijon të jetë i përqendruar drejt vendeve të BE-së, shkëmbimet tregtare me të cilat vlerësohen në 67% të totalit. Megjithëse është regjistruar një rritje e importeve prej Rumanisë, Polonisë, Cekisë².

NJË PËRQASJE TEORIKE E DIPLOMACISË EKONOMIKE

MA Kriton Kuci

MA Jona MARASHI

A theoretical approach to the economic diplomacy.

The connection between the foreign policy and the economy has always been important for the study of the international relations and has always been in the focus of the scholars of this field. Various schools of thought have different approaches regarding the concept of the economic diplomacy, and its analysis, its measures and its importance for different states and different periods of time. The author makes a historical review of the evolution of the concept of the economic diplomacy based on the most important schools of thought of the international relations.

1) Lidhja ndërmjet ekonomisë dhe politikës së jashtme.

Lidhja ndërmjet ekonomisë dhe politikës së jashtme është studiuar (tradicionalisht) thuajse nga të gjithë shkollat e mendimit të marrëdhënieve ndërkombëtare. Thuajse të gjitha këto shkolla dhe përqasje teorike të marrëdhënieve ndërkombëtare (ajo realiste¹,

¹ Tradita realiste bazohet te bindja se shtetet janë aktorët kryesorë në arenën ndërkombëtare, se sjellja e tyre ndikohet nga ambjenti i jashtëm dhe jo nga ai i brendshëm dhe se shtetet bëjnë llogari në lidhje me fuqinë dhe konkurrojnë për të në arenën ndërkombëtare. Shkolla realiste e marrëdhënieve ndërkombëtare ka një traditë shumë të pasur dhe bibliografia e saj është e pamundur të përmblihet në pak rreshta. Sidoqoftë mund të përmendim këtu disa nga përfaqësuesit më kryesorë të saj:

E.I. Carr, H. Morgenthau, K. Waltz, H. Bull, M. Wight, R. Gilpin, H. Kissinger, J.J. Meirsheimer, etj.

liberale², neo-marksiste-strukturaliste³, konstruktiviste⁴) e kanë vendosur theksin te rëndësia që ekonomia ka për politikën e jashtme. Kuptohet që secila shkollë e përqsas këtë lidhje (politikë e jashtme – ekonomi) nga këndvështrimi i saj, me metodologji dhe analizim të veçantë dhe sigurisht që për secilën shkollë kjo lidhje nuk ka të njëjtën rëndësi.

Disa ngapërqsasjet bashkëkohore të studimit të ekonomisë politike ndërkombëtare/marrëdhënieve ndërkombëtare mund të përmbliidhen (duke marrë parasysh rrezikun e përgjithësimit dhe simplifikimit) si më poshtë:

- Realistët mbështesin idenë se politika vendos për zhvillimin ekonomik.
- Liberalët (pluralistët) theksojnë se ekonomia dhe politika janë fusha autonome.
- Neo-marksistët se ekonomia vendos për politikën e jashtme.

Disa nga studiuesit bashkëkohorë me rëndësinë më të madhe në studimin dhe analizimin e rolit të ekonomisë në marrëdhëniet ndërkombëtare janë:

- Susan Strange (Themeloi nocionin e Fuqisë strukturale “Structural power”)⁵

2 Tradita liberale i ka rrënjët në epokën e iluminizmit në shek 18-të kur intelektualët dhe politikanët e kohës kishin besimin se logjika mund të përdorej për të pasur një botë më të mirë. Kjo shkollë mbështet idenë se lufta mund të minimizohet dhe prosperiteti ndërkombëtar mund të rritet. Për këtë arsye ata shpesh emërohen si “utopistë” ose “idealistë”. Tradita liberale bazohet te bindja se jo vetëm shtetet por edhe institucionet ndërkombëtare janë aktorë në arenën ndërkombëtare, se karakteristikat e brendshme ndikojnë në sjelljen e jashtme të shteteve dhe se përllogaritjet në lidhje me fuqinë nuk luajnë rol të rëndësishëm në politikën e jashtme të shteteve. Përqsasjet e tyre variojnë nga Teoria e ndër-dipendencës ekonomike te teoria e Paqes demokratike. Ndër përfaqësuesit më kryesorë të kësaj shkolle janë:

Robert Keohane, Joseph Nye, Stephen Krasner, Charles P. Kindleberger, etj.

3 Është një përqsasje kritike për studimin e Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe Ekonomisë Politike Globale që shqyrton ndikimin e ideve, institucioneve dhe aftësive materiale si faktorët kryesorë të formimit të shtetit. Teoria është ndikuar shumë nga shkrimet e Antonio Gramscit

4 Kjo teori synon të vërtetojë se shumë aspekte thelbësore të marrëdhënieve ndërkombëtare vendosen nga proceset e vazhdueshme të praktikës shoqërore dhe të ndërveprimit.

5 Strange, Susan. “International Economics and International Politics: A case of mutual neglect”, International Affairs, Vol. 46, No. 2, 1970, Strange. Susan. The Retreat of the State. The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Strang, Susan. “An International Political Economy Perspective” in Governments, Globalisation and International Business edited by John H. Dunnig, Oxford: Oxford University Press, 1999

- Joseph Nye dhe Robert Keohane (Themeluan nocionet Ndër-varësisë, Politikës së lartë dhe asaj të ulët “High and low politics”)⁶

- Robert Gilpin (Studioi lidhjen që ekziston ndërmjet tregjeve dhe shpërndarjes së fuqisë dhe pasurisë ndërmjet shteteve që përbëjnë sistemin ndërkombëtar)⁷

2) Diplomacia ekonomike

Nocioni “Diplomacia ekonomike”⁸ përdoret shpesh me dy kuptime:

a) Nënkupton zbatimin e politikës së jashtme duke përdorur mjete ekonomike, pra përdorimin e ekonomisë për arritjen e qëllimeve diplomatiko-politike. (Kërcënim për vendosje ose vendosja e embargove ekonomike, ose dhënia e ndihmave ekonomike për arritjen e qëllimeve të ndryshme politike janë disa nga shembujt kryesorë të diplomacisë ekonomike të perceptuar në këtë mënyrë) dhe

b) Nënkupton përdorimin e diplomacisë për arritjen e qëllimeve ekonomike (pra themelimi dhe implementimi i një politike ekonomike të jashtme të caktuar, forcimi dhe mbrojtja e veprimtarive ekonomike të bizneseve vendase në arenën ndërkombëtare, thithja e investimeve të huaja, negocimi në nivel bilateral dhe multilateral i masave mbrojtëse për tregun e brendshëm si dhe themelimi dhe implementimi i programeve për ndihmë ekonomike)⁹

Diplomacia ekonomike mund të analizohet në dy nivele. Së pari si mjet dhe së dyti si proces. Si mjet sepse është ndoshta mekanizmi kryesor i politikës së jashtme ekonomike, i politikave të zhvillimit, i negociatave me firmat e biznesit dhe mbi të gjitha

6 Nye, Joseph; Robert Keohane Power and Interdependence: World Politics in Transition.. Little, Brown and Company, 1977.

Keohane, R.O. Power and Governance in a Partially Globalized World. London: Routledge, 2002

Keohane, R.O. & Nye, J.S.. “Interdependence in World Politics.” Në Crane, G.T. & Amawi, A., The Theoretical evolution of international political economy: a reader. New York: Oxford University Press. 1997

7 Gilpin, Robert. US power and the multinational corporation: the political economy of foreign direct investment, London: MacMillan Press, 1976.

Gilpin, Robert. The Political Economy of International Relations, Princeton: Princeton University Press. 1987.

8 Nicholas Bayne and Stephen Woolcock ed, What is economic diplomacy? Në: The New Economic Diplomacy Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations, Ashgate, 2007

9 Τσαρδανίδης, Χαράλαμπος. Οικονομική διπλωματία. Εισήγηση στο Γ’ Πανελλήνιο Συνέδριο Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας «Η διεθνής οικονομία στον 21 Αιώνα. Προς την παγκοσμιοποίηση ή προς την κυριαρχία των περιφερειακών συνεργασιών». Που διοργανώθηκε από το ΙΔΟΣ 16-18 Μαΐου 2008 στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

është një nga mekanizmat kryesore i politikës “tradicionale” së jashtme. Si proces sepse rëndësia në rritje e çështjeve ekonomike ndërkombëtare po bën që procesi i vendim-marrjes në sistemin e përgjithshëm të politikës së jashtme të ndryshojë vazhdimisht.

A) Si mjet

Diplomacia ekonomike është padyshim organi kryesor i zbatimit të politikës së jashtme ekonomike të shteteve. Si e tillë, diplomacia ekonomike ka si qëllim

- 1) Rritjen e eksporteve të vendit
- 2) Thithjen e investimeve të huaja
- 3) Mbrojtjen dhe inkurajimin e politikave të shtetit në organizmat ekonomike ndërkombëtare

Si mekanizëm i politikës së ndihmës për zhvillim Diplomacia ekonomike synon:

- 1) Në themelimin e objektivave kryesore të ndihmës ekonomike.
- 2) Në vendosjen e mënyrave me të cilat do të implementohet ndihmë ekonomike dhe mjeteve që do të përdoren.
- 3) Në vlerësimin e programeve të ndihmës ekonomike
- 4) Në pjesëmarrjen aktive të vendit në organizatat ndërkombëtare nëpërmjet të cilave jepet ndihme ekonomike.

Si mekanizëm negociues me firmat e biznesit (vendase dhe të huaja),

Diplomacia ekonomike synon:

- 1) Në dhënien e çdo ndihmese të nevojshme për investimet e huaja
- 2) Në dhënien e çdo ndihme të nevojshme për bizneset vendase që duan të aktivizohen jashtë shtetit

Si një nga mekanizmat kryesorë të politikës së jashtme,

Diplomacia ekonomike synon:

- 1) Të rrisë ndikimin e shtetit në arenën ndërkombëtare
- 2) Të pengojë veprimtarinë e shteteve të ndryshme, veprimtari të cilat mund të kenë ndikime negative në politikën e jashtme të shtetit.
- 3) Të forcojë ekonomikisht organizata ndërkombëtare dhe O.J.Q. ndërkombëtare me qëllim shërbimin e interesave kombëtare të shtetit në momentin e caktuar.
- 4) Të mbrojë interesat e bizneseve të vendit në vendet e tjera.
- 5) Të formojë sa më shumë shtete-satelite nëpërmjet ndikimit ekonomik.

B) Si proces

Studimi i Diplomacisë ekonomike si proces ka të bëjë së pari me studimin e vendim-marrjes në nivel shtetëror¹⁰ dhe së dyti me ndikimin që kanë aktorët jo-shtetërorë¹¹ në formimin e diplomacisë ekonomike.

Ndryshimet që vërehen në vendim-marrjen në nivel shtetëror (ndërkombëtarisht) vitet e fundit kanë të bëjnë kryesisht me përfshirjen e organeve të tjera shtetërore me karakter ekonomik. Zakonisht vitet e fundit në marrjen e vendimeve për politikën e jashtme përveç aktorëve tradicionalë si kryeministri dhe ministri i jashtëm, marrin pjesë dhe ministra të tjerë (si ai i ekonomisë, energjitikës apo financave) por edhe agjenci të tjera shtetërore përtej ministrive.

3) Mjetet që përdor Diplomacia ekonomike

Këto mjete, në përgjithësi, ndahen në dy kategori. Së pari në lidhje me natyrën që kanë ato ndahen në politike dhe ekonomike. Së dyti në lidhje me qëllimin e tyre ato ndahen në pozitive (nqse përbëjnë stimul për një vend që të ndryshojë politikën e tij në këmbim të ndihmës ekonomike) dhe negative (nqse përbëjnë ndërshkime ekonomike si p.sh. embargo¹²).

Mjetet ekonomike-pozitive ¹³janë:

- 1) Lehtësimet doganore
- 2) Pagesat që i bëhen një shteti të caktuar për produkte ose shërbime
- 3) Subvencione për importet ose eksportet
- 4) Dhënia e lejes për importimin ose eksportimin e produkteve të caktuara
- 5) Dhënia e ndihmave humanitare ose ndihmeve emergjente

10 Mac Donald, Kate dhe Woolcock, Stephen, State Actors in economic diplomacy, Në Nicholas Bayne and Stephen Woolcock ed, What is economic diplomacy? Në: The New Economic Diplomacy Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations, Ashgate, 2007

11 Mac Donald, Kate dhe Woolcock, Stephen, Non state Actors in economic diplomacy, Në Nicholas Bayne and Stephen Woolcock ed, What is economic diplomacy? Në: The New Economic Diplomacy Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations, Ashgate, 2007

12 Τσαρδανιδης, Χαραλαμπος. Οικονομική διπλωματία. Εισήγηση στο Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας «Η διεθνής οικονομία στον 21 Αιώνα. Προς την παγκοσμιοποίηση ή προς την κυριαρχία των περιφερειακών συνεργασιών». Που διοργανώθηκε απο το ΙΔΟΣ 16-18 Μαΐου 2008 στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

13 ibid

Mjetet ekonomike negative ¹⁴janë:

- 1) Embargo
- 2) Bojkotazhi
- 3) Rritja e taksave doganore
- 4) Vendosja e një vendi në listën e zezë.
- 5) Damping

Mjetet politike-pozitive janë:

- 1) Mbështetja politike që i jepet një vendi (për një çështje të politikës së jashtme) në mënyrë që ky vend të sigurojë shpërblime ekonomike.
- 2) Dhënia falas e armëve dhe lehtësirave të tjera ushtarake
- 3) Mbështetja e politikave të një shteti në organizmat ndërkombëtare

Mjetet politike-negative janë:

- 1) Ndërprerja e mbështetjes së çështjeve të caktuara të politikës së jashtme të një shteti.
- 2) Dhënia e mbështetjes politike për grushte shteti, ose për forca të caktuara politike me qëllim ndryshimin e politikave ekonomike të shtetit në fjalë.
- 3) Presioni ushtarak

14 Ndërmjet të tjerëve:

David Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton: Princeton University Press, 1985

David Leyton-Brown, ed., *The Utility of International Economic Sanctions*, New York: St. Martin's Press, 1987

William H. Kaempfer and Anton D. Lowenberg, *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective*, Boulder: Westview Press, 1992

Michel Rossignol, *SANCTIONS: THE ECONOMIC WEAPON IN THE NEW WORLD ORDER*, <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp346-e.htm>

BIBLIOGRAFIA

- 1) Strange, Susan. "International Economics and International Politics: A case of mutual neglect", *International Affairs*, Vol. 46, No. 2, 1970,
- 2) Strange. Susan. *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- 3) Strang., Susan. "An International Political Economy Perspective" in *Governments, Globalisation and International Business* edited by John H. Dunning, Oxford: Oxford University Press, 1999
- 4) Nye, Joseph; Robert Keohane *Power and Interdependence: World Politics in Transition..* Little, Brown and Company, 1977.
- 5) Keohane, R.O.. *Power and Governance in a Partially Globalized World*. London: Routledge, 2002
- 6) Keohane, R.O. & Nye, J.S.. "Interdependence in World Politics." Nē Crane, G.T. & Amawi, A., *The Theoretical evolution of international political economy: a reader*. New York: Oxford University Press. 1997
- 7) Gilpin, Robert. *US power and the multinational corporation: the political economy of foreign direct investment*, London: MacMillan Press, 1976.
- 8) Gilpin, Robert. *The Political Economy of International Relations*, Princeton: Princeton University Press. 1987.
- 9) Nicholas Bayne and Stephen Woolcock ed, *The New Economic Diplomacy Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations*, Ashgate, 2007
- 10) Τσαρδανιδης, Χαράλαμπος. Οικονομική διπλωματία. Εισήγηση στο Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας «Η διευνή οικονομία στον 21 Αιώνα. Προς την παγκοσμιοποίηση ή προς την κυριαρχία των περιφερειακών συνεργασιών. Που διοργανώθηκε από το ΙΔΟΣ 16-18 Μαΐου 2008 στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
- 11) David Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton: Princeton University Press, 1985
- 11) David Leyton-Brown, ed., *The Utility of International Economic Sanctions*, New York: St. Martin's Press, 1987
- 12) William H. Kaempfer and Anton D. Lowenberg, *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective*, Boulder: Westview Press, 1992
- 13) Michel Rossignol, *SANCTIONS: THE ECONOMIC WEAPON IN THE NEW WORLD ORDER*, <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp346-e.htm>

Botim i Universitetit Mesdhetar të Shqipërisë • Revistë Shkencore Periodikë

ISSN 2220-573X

EUR MEDITERRANEAN

Nr. 1
Dhjetor 2010

SHQIPËRIA: DREJT NJË MODEL TË RI TË ZHVILLIMIT
EKONOMIK POSTRANZICION.....20

SHQIPËRIA E GJELBËR DREJT EVROPËS SË GJELBËR:
ZHVILLIMI EKONOMIK I QËNDRËSHEM.....42

SHQIPËRIA EKONOMIKE DHE SHQIPËRIA SOCIALE:
SINËRGJIA MIDIS DY ASPEKTEVE TË ZHVILLIMIT.....113